

155

Překlad a překládání

Dagmar Knittlová
a kolektiv

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Olomouc 2010

Oponenti: prof. PhDr. Jarmila Tárnyiková, CSc.
Mgr. Renáta Tomášková, Ph.D.

Kolektiv autorek: doc. PhDr. Dagmar Knittlová, CSc.
PhDr. Bronislava Grygová, Ph.D.
Mgr. Jitka Zehnalová, Ph.D.

1. vydání

Na obálce byl se svolením použit obrázek z internetu (dostupný z:
http://www.uiwp.uiuc.edu/porfolio_2008/erin_ludwick/BOOK.jpg)

© Dagmar Knittlová a kolektiv, 2010

ISBN 978-80-244-2428-6

OBSAH

Předmluva	5
1 O překladu obecně	7
1.1 Základní princip překladu	7
1.2 Typy překladu (B. Grygová)	14
1.3 Tradiční překladačské postupy	18
1.4 Současná teorie překladačského procesu	27
1.5 Umělá inteligence	37
2 Překlad a rovina lexikální	39
2.1 České překladačské protějšky anglických kontextově zapo- jených lexikálních i výpověďových jednotek	39
2.2 Úplné protějšky	40
2.3 Částečné protějšky	41
2.3.1 Rozdíly formální	42
2.3.2 Rozdíly významové denotační	47
2.3.3 Rozdíly významové konotační	61
2.3.4 Rozdíly významové pragmatické	92
3 Překlad a rovina gramatická	121
4 Ukázka analýzy překladačského textu	127
5 Funkční styly a překlad	133
5.1 Styl administrativní	139
5.2 Styl vědy a techniky	148
5.3 Styl žurnalistický	169
5.4 Styl publicistický	189
6 Překlad odborného textu (B. Grygová)	203
6.1 Obecná charakteristika odborného stylu	206

7 Kritika překladu	215
7.1 K podstatě překladu (B. Grygová)	216
7.2 Překlad a hodnocení jeho kvality (J. Zehnalová)	220
8 Význam teoretických studií	273
Literatura	275

PŘEDMLUVA

Tato publikace vychází z vysokoškolské příručky *K teorii i praxi překladu*, která vyšla v roce 2000 ve Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci. Většina knihy je tedy převzata z dříve publikovaného a zcela rozebraného skriptu, zrevidována, lehce přestrukturizována a zpřehledněna a doplněna o další poznatky. Cenné by měly být nově přidané kapitoly Jitky Zehnalové a Bronislavy Grygové o stále postrádané kritice překladu, která je pořád jen popelkou. Naše kniha může sloužit jako učebnice pro vysokoškolské studenty zaměřené na překladatelství, o které neustále vzrůstá zájem, ale také pro ty, kteří chtějí vědět něco víc o pozadí překladatelské práce obecně a o překládání z angličtiny do češtiny zvláště. Může mimo jiné ukázat překladateli cesty a strategie, kterými se ubírat, když převod z výchozího jazyka do jazyka cílového naráží na překážky.

Není to práce v tomto oboru ojedinělá ani novátorská, u nás existují např. z oblasti teorie překladu cenné práce Jiřího Levého (viz bibliografie) a vedle toho abstraktnější přístupy slovenského translátologa Antona Popoviče. Dále lze čerpat z řady překladatelských sborníků českých i slovenských, které řeší dílčí problémy překladu z různých jazyků z pohledu jak literárního, tak lingvistického, metodologického, teoretického i praktického. Neměli bychom opomenout ani zajímavé a užitečné postřehy obsažené v cenných studiích Zlaty Kufnerové a v miniskriptu Olgy Krijtové, ani Hrdličkův *Translatologický slovník*. Až dosud nám však schází ucelená práce představující detailnější, konkrétnější vhled do překladatelské konfrontace anglicko-české a alespoň stručný přehled moderních přístupů k otázce překladu.

S pomocí současné teoretické literatury (převážně anglické) a na základě vlastního výzkumu a analýz kvalitních publikovaných překladů anglické a americké moderní prózy jsme se pokusily alespoň částečně přiblížit k uvedenému cíli. K tomu účelu bylo použito i materiálu z našich dřívějších prací (skripta, kandidátské a doktorské práce, konferenční a sborníkové stati). Zařazeno bylo i porovnání specifik funkčních stylů anglických a českých s přihlédnutím zejména ke stylu tzv. od-

bornému, kterému se věnuje **Bronislava Grygová**. Ta dále přináší pohled na komunikaci, a překlad především, jako na vícenásobné kódování a interpretaci. Úvahy o možnosti dosažení ekvivalence a o samotném smyslu překladu poskytuje rovněž kapitola K podstatě překladu. **Jitka Zehnalová** v poslední významné kapitole prezentuje detailní mnohoaspektový přístup k problematice hodnocení kvality překladu literárního s výjimkou poezie. Obsáhlejší a více teoreticky zaměřená publikace této autorky o problematice hodnocení překladu se připravuje k samostatnému vydání.

Vedle přehledu do jisté míry atomistických dosavadních postupů užívaných v mikropřístupu k překladatelskému procesu je nastíněn také přehled dnes konečně doporučeného makropřístupu k překladatelské problematice, a to z různých hledisek – sociokulturního, sociolingvistického, psycholingvistického a především z hlediska stylistického, diskurzu a textové lingvistiky. To vše by mělo přispět alespoň k základní orientaci v tomto novém oboru.

Publikace by také mohla vedle zmíněné základní orientace v oboru pomoci ve vymezení mantinelů při konkrétní překladatelské činnosti, inspirovat překladatele na základě vynalézavých řešení našich předních překladatelů uvedených v příkladovém materiálu a upozornit na nemalé rozdíly v přístupu k textu s přihlédnutím k danému funkčnímu stylu a typu textu.

Přehled není vyčerpávající ani definitivní, ale mohl by sloužit zatím jako opěrná pomůcka pro ty, kteří mají hlubší zájem o problematiku překladu obecně a z angličtiny do češtiny zvláště.

Za cennou pomoc při konečné úpravě textu vděčím doktorandovi Michalu Kubánkovi.

S radostí přijmeme všechny připomínky, které pomohou případně další vydání zkvalitnit.

Olomouc, srpen 2009

D. K.

KAPITOLA 1

O PŘEKLADU OBECNĚ

1.1 ZÁKLADNÍ PRINCIP PŘEKLADU

Překlady zejména umělecké literatury byly tradičně podrobovány zájmu spíše literárně estetickému, až druhá polovina 20. století přichází s přístupem lingvistickým. Obě cesty pak krácejí někdy paralelně, někdy v konkurenčním boji, až se posléze vyrovnávají v současné době v integrované metodě přihlížející nakonec hlavně k aspektu pragmatickému. Přednostní, dnes maximálně zdůrazňovanou rolí překladatele je překonávání mezikulturních bariér, jemuž se podrobují jednotlivá řešení ve všech plánech jazyka.

Od 60. let 20. století byla napsána řada prací z oblasti lingvistického přístupu k teorii překladu. Za kardinální překladatelský problém se dlouho považovala otázka *ekvivalentnosti*. Zdůrazňovala se možnost převedení veškeré informace textu výchozího jazyka (dále VJ) do textu cílového jazyka (CJ) i při různosti gramatických systémů obou jazyků.

První lingvisticky zaměřený britský teoretik překladu **Catford** přišel už s názorem, že jednotky VJ a CJ nemusejí mít v lingvistickém smyslu stejný význam, ale mohou fungovat v téže situaci, a tak už vlastně předjímá pojem tzv. *funkční ekvivalence*, s kterým dnes úspěšně pracujeme, i když sám Catford tohoto termínu nepoužívá. Dnes považujeme za základní princip překladu *funkční přístup*. Znamená to, že nezáleží na tom, použijeme-li stejných či jiných jazykových prostředků, ale na tom, aby plnily stejnou funkci, a to pokud možno po všech stránkách, tedy nejen významové, věcné (denotační, referenční), ale i konotační (expresivní, asociační) a pragmatické.

Základní složka textu je *sémantická* (obsahová), vyjádřená lexikálními prvky uvedenými ve vztah *gramatickým* systémem. Vedle *denotační* informace zaměřené na věcnou situaci je nedílnou součástí textu obsahová informace *konotační*, daná funkčně stylistickým a expresivním zabarvením jazykového výrazu. Přitom znovu opakujeme, že

dva jazyky mohou označovat tutéž situaci různými výrazovými prostředky podle specifiky jazykového systému. **Jakobson** upozorňuje, že těžší je překládat do jazyka, který má nějakou pojmovou kategorii navíc, větší problém pro překladatele je v tom, co vyjádřit musí, než v tom, co vyjádřit může (např. gramatický rod v překladu do češtiny: *cook: kuchař/ka*). Tento dnes už běžný poznatek můžeme rozšířit i na jevy sémantické, stylistické i pragmatické (viz dále).

A konečně neméně důležitou složkou obsahu je aspekt **pragmatický**, zkušenostní, který je dán vztahem mezi jazykovým výrazem a účastníky komunikativního aktu. Všechny tři obsahové komponenty jsou těsně organicky spjaty a k jejich zachování je třeba různých překladatelských posunů či operací, jak si ukážeme v příslušných kapitolách. S těmito třemi základními složkami se více či méně prolínají ještě další faktory, které je třeba brát v úvahu.

Catford si všímá rozdílů mezi jazyky jako systémy, zůstává však prakticky v mezích **kontrastivní lingvistiky**, která jistě může pomáhat, ale jen pomáhat, problémy překladu se v jejím rámci omezily na to, že jisté formální kategorie v různých jazycích si neodpovídají.

Přínosnější je **Malinowského kontextová teorie**, která vyšla z problému, jak interpretovat melanéskou kulturu britskému čtenáři. Doslovný překlad by byl nesrozumitelný, volný by byl srozumitelný, ale nepřinesl by poznání kultury, a tak nejlepším řešením je překlad s komentářem, který bere v úvahu situační kontext zahrnující celkovou kulturu VJ.

Na Malinowského navazuje **Firth**, který rovněž zdůrazňuje roli významu v kontextu, **funkčnost výpovědi**, a překladateli nabízí řadu rovin (fonologickou, gramatickou, kolokační a situační). Firth také vysvětluje, jak se do teorie překladu dostal pojem **ekvivalence**. Podle OED to slovo znamená v angličtině *of similar significance, virtually the same thing*, nemá tedy exaktní matematické užití, v jakém je tento pojem obvykle chápán (uvádí Snell-Hornby).

Pod vlivem těchto lingvistů se dnes uznává jako hlavní cíl lingvistické analýzy popis komunikativních událostí (*events*).

Sapir a **Whorf** se svým **lingvistickým determinismem** hlásajícím, že myšlení je ovlivněno jazykem, by dospěli mj. k principu **nepřeložitelnosti**. Dnes už víme, že je to názor neudržitelný, praxe také jejich teorii nepotvrdila. O nepřeložitelnosti můžeme uvažovat nejspíše v případech, kde převážnou roli hraje forma (poezie) a kde text přímo vychází z vlastností výchozího jazyka. Jak je tomu u odborných textů viz více strana 203.

Od už zmíněné Catfordovy teorie se dostáváme k **transformační gramatice**, která poznamenala koncem 60. let Nidovu teorii. **Chomsky** a spol. přinesli do lingvistiky pojetí povrchové a hloubkové struktury, což využil **Nida** pro teorii překladu. Překladatelský proces popisuje jako sestup z konkrétní povrchové textové roviny do roviny hloubkové, nejazykové, do tzv. vnitřní řeči, jak tomu říkají psychologové, kde si překladatel ozřejmí, o jaký význam v širokém slova smyslu vlastně jde, a teprve pak přistoupí k vyjádření tohoto obsahu v cílovém jazyku v jeho povrchovém znění.

Transformacionalisté se však, jak známo, pohybují především v syntaktické rovině v jednotlivých větách bez kontextu a jejich přístup je zaměřen hlavně na využití ve strojovém překladu, kterého lze sice využít ve věcných funkčních stylech, nikoliv však v literatuře umělecké.

Složková analýza pěstovaná v lexikální sémantice, tj. rozklad významů na jednotlivé složky a jejich přelévání při přenosu z jednoho jazyka do druhého, také neuspěla, pokud nebrala v úvahu sociokulturní faktory. Nida správně připomíná, že by se neměl při překládání opomíjet charakter sdělení, záměr autora a typ adresátů a za základní cíl překladu považuje předání informace jak o obsahu, tak o formě. Překlad má být orientován na **ekvivalentní reakci adresáta**, což vlastně znamená, že má vyhovět potřebám cílového jazyka a jeho celkové kultury, kontextu sdělení i adresáta. Důležitý je stylistický výběr slovních symbolů i jejich uspořádání a navíc je třeba mít na paměti, že v různých jazycích existují různé stylistické normy pro různé typy promluv. Pro typ ekvivalentnosti, kterou se Nida snaží dosáhnout ekvivalentního účinku na adresáta, používá termínu **dynamická ekvivalence**. Abychom však mohli hovořit o ekvivalentním účinku, museli bychom zjistit, jaká byla reakce adresáta výchozího textu, což není jednoduché, zejména jde-li o texty historické, ale zatím zjišťujeme vlastně obtížné i reakci adresáta dnešního. Můžeme v podstatě jen předpokládat společné kognitivní zázemí. Než o dynamickou ekvivalenci jde snad spíše o to, co zejména lipská škola nazývá respektováním **pragmatického aspektu překladu**.

I Catford při zobecňování podmínek pro překladovou ekvivalenci došel k maximální závažnosti pragmatického aspektu, přestože také ještě nepoužíval tohoto termínu. Tvrdil, že k překladové ekvivalenci dochází tehdy, když text nebo jeho prvek se ve VJ i CJ vztahuje alespoň k některým stejným rysům situace. Situace v jeho pojetí přitom souvisí s problémem stejnosti kultury v oblasti obou jazyků v nejširším slova smyslu. Každý řečový akt se odehrává ve specifickém bio-socio-

-fyzikálním prostředí ve specifickém čase a na specifickém místě, mezi specifickými účastníky atd. A navíc, text se nevztahuje jen k bezprostřední specifické situaci, ale také mnohem šířeji k celkovému prostředí. S tím pak souvisí názor, že míra kulturní relevance může přerůst až do takového stavu, že lze mluvit o kulturní nepřeložitelnosti.

To je ovšem extrémní koncepce, dnes už v podstatě překonaná. Každý přirozený jazyk je univerzální v tom smyslu, že veškeré obsahové jevy mohou být jazykově vyjádřeny, každý jazyk má prostředky, jimiž je schopen plnit komunikační funkci, a má prostředky i pro vyjádření odpovídající stylistické charakteristiky a vyvolání dynamicky adekvátní reakce u adresáta; i když tyto prostředky jsou v různých jazycích různé, problémy kulturní, zkušenostní a časové nepřenositelnosti v zásadě lze překladatelsky řešit, jak si ukážeme později.

Newmark, britský teoretik a praktik zejména v oblasti neliterárního překladu, dává před pojmem „pragmatický“ přednost termínu *komunikativní překlad*. Od něj odlišuje překlad *sémantický*, který se snaží reprodukovat kontextový význam originálu tak přesně, jak to jen sémantická a syntaktická struktura druhého jazyka dovolí. Komunikativní překlad je v jeho pojetí obecně jednodušší, jasnější, přizpůsobuje se patřičnému rejstříku jazyka, má tendenci k *undertranslation*, k používání obecnějších výrazů v nesnadných pasážích. Naproti tomu sémantický překlad je složitější, těžkopádnější, detailnější, sleduje spíše autorovy myšlenkové pochody než jeho záměr. Má tendenci k *overtranslation*, k větší specifičnosti než originál, při hledání významového odstínu přidává informace. Skutečnost je však taková, že v každém překladu se vyskytuje obojí, jen v různé míře. Záleží na tom, která stránka se zdůrazňuje, o jaký typ textu jde. Při překladu jde o souhrn mezi systémem a jeho užitím, a tedy mezi sémantikou a pragmatikou, a rozdíly jsou patrně především v tom, jde-li o přístup systémový, či textový.

Vraťme se k pojmu *pragmatika*. Záleží na tom, jak ji jednotliví autoři chápou. Pokud pragmatika funguje jako zastřešující pojem pro celou řadu vzájemně se prolínajících vztahů, do kterých mluvčí vstupují při komunikaci, zahrnuje i oblast stylistickou, která byla dosud zkoumána z jiného hlediska. Oddělování pragmatiky a stylistiky je stejně nesnadné jako oddělování sémantiky a pragmatiky. Pragmatika je tak prostoupena sémantikou, tak se vzájemně podmiňují a ovlivňují, že ji lze těžko popsat samostatně. Stejně tak stylistické rozdíly zahrnují i rozdíly pragmatické (van Dijk), takže výsledkem je vlastně komplexní pohled sémanticko-stylisticko-pragmatický. Gramatickou složkou se tady nebudeme explicitně zabývat, ale i ta má svou pragmatickou dimenzi.

Nejdůkladněji, dá se říci až atomisticky, se problematikou ekvivalence pragmatického aspektu překladu zabývají *lipští* teoretikové překladu (zejména **Neubert, Jäger, Kade**). Pod pragmatikou rozumějí roli mluvčích i adresátů v komunikaci, vztah mezi jazykovými prostředky a mluvčími. Jazykové prostředky mohou mít různé varianty, protože mluvčí jsou různí co do věku, původu, sociálního prostředí, stupně vzdělání atd. nebo protože se nacházejí v různých situacích, mají různé motivy pro komunikaci, různý okruh posluchačů, používají ústní nebo písemné komunikace, mohou se pohybovat po diferencované škále stylové od důvěrného a nenuceného stylu až po nejformálnější, od vulgárního zbarvení, provincialismů přes neutrální normu až po purismy a eufemismy, mohou použít nejrůznějších žargonů a odborné hantýrky různých funkčních stylů.

Překlad lze považovat za charakteristický případ komunikace, jež pragmatika spočívá v tom, že dochází ke změně příjemce na cílové straně a přitom adekvátní překlad předpokládá zachování pragmatiky textu. Pragmaticky adekvátní překlad uchovává pragmatiku tím, že ji přizpůsobuje pragmatickým pravidlům CJ. Vytváří nový text v CJ ne prostě gramaticko-sémantickou substitucí, ale *pragmatickou rekonstrukcí*. Překladatel musí proto znát vztahy mluvčích a jazykových prostředků ve VJ i v CJ, zvládnout jejich vrstvení, distribuci, systém. Přitom pracuje s gramatickými i lexikálními složkami, které je však třeba volit pod zorným úhlem typu textu a s přihlédnutím k výše uvedeným faktorům.

Nejpodrobněji rozpracoval teorii pragmatického aspektu Jäger. Rozlišuje 4 pragmatické aspekty, z nichž první spočívá v samotné existenci textu, v tom, co má být sděleno, druhý hodnotí, nakolik by měl být určitý smysl zahrnut do komunikace prostřednictvím textu, třetí souvisí se způsobem jazykového ztvárnění, kam patří např. i netradiční použití jazyka, a čtvrtý se týká volby konkrétních prostředků na základě specifiky autora a/nebo adresáta a cíle vzniku textu – je to tzv. *vnitrojazykový pragmatický význam* (protože souvisí bezprostředně s jazykovými prostředky) na rozdíl od *mimojazykového pragmatického významu* (který souvisí se situací a její interpretací).

K uvedenému vnitrojazykovému pragmatickému významu patří i příslušnost konkrétních jazykových prostředků k určitému funkčnímu stylu, k určité stylistické rovině atd., což se vyjadřuje stylistickým zbarvením nebo určitou relevantní frekvencí daného prostředku. Vnitrojazykové pragmatické významy se tedy realizují prostřednictvím roviny sémantické a syntaktické, u kterých jde opět o souhrn. Syntaktická

rovina slouží ke kombinování, organizaci a hierarchizaci sémantických významů, včetně uspořádání na rovině výpovědního dynamismu, aktualizuje jeden z potenciálních významů znaků, monosémantizuje je. Jäger dále upozorňuje, že ve všech rovinách je jazyková informace vždy výběrová, představuje jen část toho, co lze fakticky sdělit.

S tím souvisí sám *objem převáděné informace* a množství a typ jazykových prostředků zvolených k jejímu převedení, což může mít vliv na adekvátnost účinku přeloženého textu. To znamená, že způsob, jakým je vyjádřena věcná informace, spoluvytváří v umělecké literatuře nezanedbatelnou informaci estetickou.

Pro vysvětlení nestejného objemu informací v textu používá Nida spolu s Taberem názorného výkladu založeného na modelu komunikačního kanálu. Nida dokazuje, že každý text je charakterizován dvěma rozměry, tj. délkou a obtížností. U běžného komunikativního aktu v rámci jednoho jazyka prochází text přijímacím kanálem hladce, přijímací kanál je uzpůsoben k přijímání informací v témže kódu. Jakmile však jde o překódování z jednoho jazyka do druhého, přijímací kanál CJ není naladěný na informace z VJ, má menší kapacitu, je užší, porozumění je obtížnější, proto se text musí přizpůsobit širšímu kanálu. A toho se dosáhne tak, že snížíme rozměr obtížnosti za cenu prodloužení textu. Delší text obsahuje více redundantních slov a struktur, které se dostanou do textu vyzvednutím implicitně obsažených informací do roviny explicitní. (Nida názorně přirovnává tento proces k pochodu, jakým si had škrtič upravuje kořist, aby ji mohl polknout.)

Překladatel přizpůsobuje text adresátovi s odlišným zázemím také na základě zkušenostního a situačního kontextu. Prakticky to znamená, že musí řešit problematiku spojenou se slovy označujícími předměty nebo jevy těsně spjatými s historií, kulturou, ekonomikou a způsobem života, které nemají ekvivalenty v CJ. Jde o tzv. *bezekvivalentní lexiku* či *nulové sémantické korespondence* (Barchudarov, Švejcár). Jsou to názvy institucí, novin, časopisů, zeměpisné názvy, jejichž ekvivalenty nejsou v jazykové zkušenosti adresátů, názvy národních jídel, šatstva, tanců a her, hudebních nástrojů, školského systému, politických a společenských organizací. Jde o mimojazykové jevy, ale při překonávání rozdílů v prostředí jazykových sfér je velmi často nutno dodávat do textu další nezbytné informace a naopak redundantní detaily vypouštět, případně je možné spokojit se s analogiemi, pokud přesnost korespondence není funkční. Míra změny objemu informace závisí na funkci příslušné jednotky v textu, na její relevanci a na tom, v rámci jakého funkčního stylu se informace předává. V uměleckém

textu může přidávání informací působit negativně ze dvou důvodů. Jednak zvýšená explikativnost mění účinnost textu, jednak přidání vysvětlující informace mívá za následek prodloužení textu. K specifikaci by nemělo docházet, není-li nutno dodávat detaily, kterými bychom se vyhnuli nepochopení textu. Přidané informace mají vesměs podobu obecného klasifikátoru nebo bližšího vysvětlujícího určení, tedy podstatných a přídavných jmen, čímž vzniká nebezpečí, že v češtině příliš naroste nominální charakter textu (**Jařab**).

Přidávání informací by měl tedy překladatel na druhé straně kompenzovat, kde je to možné, *kompresí*. Té je možno dosáhnout vypuštěním takových prvků sdělení, které lze snadno doplnit z kontextu. Nemělo by se jí použít, když jsou vynechané detaily důležité a nejsou ničím nahrazeny a když vynechaný detail není ani ničím kompenzován a nelze ho vyrozumět z kontextu. Vcelku však jistá redukce nemusí znamenat ztrátu informace.

Pragmatický aspekt nezahrnuje jen věcné informace o mimojazykové situaci, s odlišnou mimojazykovou situací souvisí také respektování společenské konvence příslušného jazykového společenství, oslovení, titulování, tykání/vykání, společenských klišé, citového a volního postoje, tradiční stylizace některých – v nejširším slova smyslu – literárních útvarů a formulací a nakonec i řečových signálů zaměřených na udržování kontaktu mezi účastníky komunikativního aktu. Víme, že jazykové ztvárnění společenské konvence je v různých jazykových společenstvích různé a pragmatická funkce překladatele spočívá v tom, aby i v tomto ohledu, nejen v otázce odlišných reálií, přizpůsobil text adresátovi s odlišným zázemím, aby výsledný efekt výchozího a cílového textu byl pokud možno stejný.

Připojme ještě problém grafického zachycení *onomatopoických slov*, která jsou buď ikonická (*bang*), nebo ikonicky motivovaná (*cuckoo*). Narážíme opět na mezikulturní variace, případně na to, že v cílovém jazyce žádný analogický protějšek neexistuje. Pak je třeba při označení vydávaného zvuku v překladu přidat modifikující adverbium.

Zachování sémantického invariantu v překladatelském procesu se považuje za samozřejmost, zachování invariantu stylistického je už složitější a není vždy dostatečně respektováno a oblast invariantu pragmatického zůstává často v pozadí jako víceméně fakultativní záležitost. Máme-li na mysli pouze elementární komunikační potřeby, je možno jistě tento aspekt poněkud zanedbat, ale jde-li o dosažení optimální překladové verze uměleckého textu, je nutno usilovat o zachování všech invariantů stejně vydatně.

Nejlépe vyhovuje modernímu integrovanému přístupu *holistický princip* (celek je víc než pouhá suma jeho částí a analýza částí nemůže vést k pochopení celku).

Ke změně atomisticky orientované teorie překladu došlo v 70. letech díky sociolingvistice, teorii řečových aktů, etnologii a psycholingvistice a zejména díky rozvoji textové lingvistiky.

Textová lingvistika (Beaugrand a Dressler) rozšířila svůj zájem za hranice věty a zajímá se o vztah autora textu k adresátovi. A právě to potřebuje teorie překladu. Překladatel je specifický uživatel textu, který překračuje jazykové a kulturní hranice. K tomu se váží různé oblasti sociolingvistiky, pragmatiky a lingvistiky diskurzu.

Od 80. let přichází do teorie překladu nová vlna, nová orientace spíše na kulturní než na jazykový transfer, překlad se chápe spíše jako komunikativní záležitost než jako proces překódování, orientace směřuje spíše k funkci cílového textu, který se nepovažuje za izolovaný jazykový útvar. V překladu se kombinují vnitrojazykové aspekty s postojem, kulturou, místem a časem. (O tom podrobněji dále.)

Nezanedbatelná je také existence různých **typů překladu** a role této skutečnosti při překládání.

1.2 TYPY PŘEKLADU (B. Grygová)

Má-li být překlad adekvátní výchozímu textu, musí splňovat řadu požadavků. Musíme si uvědomit, že receptor výsledného textu v cílovém jazyce vnímá konečný produkt, výsledek rozhodovacího procesu, který se realizuje v řadě dílčích voleb. Nevnímá tuto řadu jednotlivých rozhodnutí a dilemat, pokud se jedná o překlad zdařilý. Dobrý překlad by neměl být vnímán jako překlad, nýbrž jako původní dílo vytvořené v daném jazyce. Kvalitní překlad tedy musí splňovat nejméně tři základní kritéria:

- a) jazykový projev v cílovém jazyce působí zcela **přirozeně**, organicky,
- b) výsledný komunikát má v cílovém jazyce **totožný význam** (či význam co nejvíce se blížíci stavu totožnosti) jako jeho předloha v jazyce výchozím a působí na adresáta překladu stejně, jako původní text na adresáta – mluvčího výchozího jazyka (jinými slovy – entropie je potlačena na nejnižší možnou míru),

- c) jazykový projev v cílovém jazyce zachovává **dynamiku** původního projevu formulovaného ve výchozím jazyce – překlad by měl vyvolat stejnou reakci, jako vyvolal (či vyvolat měl) projev v jazyce výchozím.

Uvedená kritéria se tedy týkají úspěšné transpozice v cílovém jazyce, která vede k tomu, že cílový jazyk není deformován (byť nevědomky) podle obrazu jazyka předlohy. Samozřejmostí je významová (informační) ekvivalence, ale rovněž tak ekvivalence na rovině stylistové i na rovině hypersyntaktické (úspěšné převedení ilokučního aktu). Z vlastní zkušenosti víme, že odborníci, kteří zadávají své písemné práce k překladu do cizího jazyka anebo naopak žádají o překlad cizí literatury, si velmi často stěžují na tendenci překladatelů k beletrizaci odborných textů, která se projevuje jak v nedůsledném výběru lexika, tak – a to zejména – v nedodržování stylistických norem či úzu daného jazyka. Obecně se stylistická rovina při překládání stále dost často zanedbává.

Jakobson (1971) rozlišuje tři druhy překladu:

- **vnitrojazykový překlad** (*intralingual translation*) je něco na způsob vnitřní vysvětlivky v textu, opakování již řečeného či psaného, tzv. jinými slovy, jde tu o jakýsi proces synonymie jak na úrovni lexikální, tak na úrovni syntaktické. Může se jednat o prostou reiteraci, doslovné opakování textu, které je důležitým lexikálním prostředkem textové koheze, či o náročnější opisné vyjádření, parafrázi;
- **intersémiotický překlad** (*inter-semiotic translation*) je vyjádření informace zachycené jedním znakovým systémem prostředky jiného znakového systému. Jedná se rovněž o velmi častý proces, který si v běžné komunikaci ani neuvědomujeme (např. jazyková interpretace údajů na displejích různých přístrojů i obyčejných náramkových hodinek, čtení matematických symbolů, rovnic, „vět“, chemických značek, vzorců, graficky znázorněné vzorky pro pletení, ale také symfonická báseň, leitmotiv v hudbě apod.);
- **mezijazykový překlad** (*interlingual translation, translation proper*) je vyjádření informace zachycené jedním jazykovým systémem (jazykem originálu, výchozím jazykem – *source language*) jazykovým systémem jiným (jazykem překladu, cílovým jazykem – *target language*) tak, aby nedošlo k nežádoucímu obsahovému, pokud možno ani k formálnímu a stylistickému posunu (zejména nejsou-li posledně zmíněné druhy posunů bezpodmínečně nutné).

Překlad odborného textu v sobě velmi často zahrnuje všechny tři uvedené typy: v zásadě se zajisté jedná o překlad mezijazykový, v jehož rámci se však uplatňuje překlad vnitrojazykový (ať je to už překlad *vnitrojazykového překladu*, který se objevuje v originálním textu, anebo explikace, jež je amplifikací původního textu a jejímž hlavním úkolem bývá vysvětlení např. otázek z oblasti terminologické, či prostě zpřesnění původního výkladu. Intersémiotický překlad je opět většinou vlastně mezijazykovým převodem, někdy se však i zde může jednat o rozšíření textu v cílovém jazyce.

Překládaný text má samozřejmě svou formu i význam; z této skutečnosti se odvozuje existence dvou hlavních typů překladu: překlady orientované na formu (*form-based*) a překlady orientované na význam (*meaning-based*). Lze pak hovořit o formální a dynamické ekvivalenci (podrobnosti k tomu viz např. Hatim a Mason, 1990). Formální ekvivalenci (dle Newmarka jde o tzv. sémantický překlad) rozumíme co největší možnou shodu formy a obsahu výchozího textu a textu cílového (např. texty určené pro lingvistickou analýzu, diplomatické listiny apod.). Tento typ překladu dovoluje jistý vhléd do lexikální, gramatické a strukturní formy výchozího jazyka. Dynamická ekvivalence (tzv. komunikativní překlad) se soustředí na dosažení stejného účinku na adresáta cílového textu. Uplatnění tohoto přístupu v poslední době stále roste.

Z následujících čtyř typů překladu můžeme první dva přiřadit k typům orientovaným na formální stránku textu a další dva pak k těm, které se orientují zejména na význam. V rámci mezijazykového překladu rozlišujeme čtyři typy, z nichž mohou být některé nežádoucím extrémem, ale někdy mohou mít praktické využití:

- **interlineární překlad** (*interlineal translation*) je někdy považován za extrémní příklad doslovného překladu. Jde o překlad, který nerespektuje gramatický systém cílového jazyka, i když je schopen každou gramatickou jednotku výchozího jazyka zachytit odpovídajícími jednotkami. Zachovává pouze specificky lingvistickou informaci, a je proto použitelný pro účely metajazykové. Rozšířen je většinou jen v deskriptivní lingvistice a generativní gramatice (př. *I did not want to hurt you – Já nechtěl ublížit ty/tobě*). Pokud překládáme ze dvou blízké příbuzných jazyků, může být i tento typ překladu dobře srozumitelný, a to zejména proto, že obecné gramatické struktury a pravidla mohou být velmi podobné, ne-li částečně totožné;

- **doslovný překlad** (*literal translation* – někdy zejména v laické veřejnosti označován jako „otrocký“ – *slavish*) převádí lexikální jednotky bez ohledu na jejich kontextové zapojení (bez ohledu na ustálené kolokace, idiomatiku cílového jazyka atd.), ale respektuje gramatický systém cílového jazyka (př. *I ordered him to brush his teeth – Poručil jsem mu, aby si vykartáčoval zuby*). Výsledný text může být gramaticky sice správný a přirozený, ale výběr a spojení lexikálních jednotek má nádech nežádoucí cizosti;
- **volný překlad** (*free translation* – někdy též nazýván *unduly free translation*) je v přímém protikladu k prvnímu typu zde uvedenému, pouze okrajově respektuje výchozí text, většinou nebere v úvahu takové věci, jako je registr či stylistické rysy, nevěnuje pozornost konotačním složkám významu, překlad je v důsledku toho ochuzen, a to zejména o estetické kvality, informaci z hlediska pojmového obsahu převádí volně, bývá hodnocen jako chybný, své opodstatnění může mít (a omluvitelný snad může být) při neprofesionálním tlumočení;
- **komunikativní překlad** (*communicative translation, idiomatic translation*) úzce souvisí s pragmatickým aspektem překladu, povinně se respektuje zejména při překládání konvenčních formulí, (např. pozdravů a přání), veřejných napsů, pořekadel, přísloví, idiomů a dalších konverzačních klíšé (např. české *dobrý den* nemá v angličtině doslovný ekvivalent, pozdravu může odpovídat *good morning* i *good afternoon*, při překladu je nutno přihlídnout ke kontextu).

Doslovný překlad (též *formální*) není adekvátním komunikátem významu výchozího textu. Cílem překladatele je vytvořit v cílovém jazyce takový text, který má totožný význam jako text výchozí, ale formální zpracování je *přirozené* pro cílový jazyk. Prvořadým cílem je zachovat identitu významu, nikoliv identitu formy – „*Meaning is at the very heart of the translator's work*“ (Hatim a Mason, 1990). Takový překlad bývá spojován s přívlastkem *komunikativní, dynamický, idiomatický*. Idiomatický překlad používá přirozené formální prostředky cílového jazyka, a to pokud jde jak o využití gramatických struktur, tak i o výběr lexikálních jednotek. Skutečný idiomatický překlad nezní jako překlad, ale jako originální dílo vytvořené v tom kterém jazyce jako v jazyce výchozím. Právě to je cílem překladatele. Ve skutečnosti jsou výsledné překlady směsicí všech uvedených typů překladu (snad s výjimkou interlineárního, který není v běžných textech natolik frekventovaný). Překládat idiomaticky konzistentně není totiž vůbec snadné.

Opačným extrémem (protikladným k doslovnému překladu) je překlad nadměru volný (*unduly free translation*). Takový překlad není přijatelný z mnoha důvodů, uvedme alespoň ty nejzávažnější: často se přidávají informace, které originální text vůbec neobsahuje ani nenaznačuje implicitně, pozměňuje se význam výchozího textu, dochází ke zkreslování např. historických fakt nebo kulturního rámce výchozího textu, dochází k neodůvodněné naturalizaci výchozího textu, překlad často deformuje originál i z hlediska stylistického. Přemrštěný důraz je položen na reakci adresáta, ale význam přitom nemusí odpovídat původnímu významu, jak je vyjádřen ve výchozím jazyce. Z dnešního hlediska je jako překlad takový „převod“ neakceptovatelný.

Názory na to, který přístup je nejsprávnější, se ovšem v průběhu staletí měnily (srov. např. Lefevere 1992 – uvedená kniha je sbírkou názorů osobností od 1. století př. n. l. až do poloviny 20. století). Dnes musí překlad splňovat tři základní požadavky – přesnost (ve smyslu shody propozičního významu), jasnost (ve smyslu jednoznačnosti významu a srozumitelnosti) a přirozenost (ve smyslu volby formálního ztvárnění odpovídajícího charakteru cílového jazyka). Velmi zjednodušeně lze říci, že odborný text snáze „unes“ doslovný překlad (tj. dle výše uvedeného překlad „nepřirozený“), který bude důsledně respektovat propoziční význam a jeho jednoznačný výklad, než opačný extrém – volný překlad, který bude sice tzv. přirozený, ale bude velmi volně zacházet s informací jako takovou (ve smyslu přidávání, ale i ubírání, výsledkem je vždy *translation loss*). Naopak dílo krásné literatury musí nutně doslovný překlad odmítnout, protože jako dílo plnicí informativní a současně (a někdy zejména) estetickou funkci nutně věnuje velkou pozornost formě. V tomto případě spíše odpustíme menší zkreslení informace, protože dílo krásné literatury nemá výlučně informativní poslání – kognitivní funkci, tato funkce bývá velmi často sekundární. Spíše akceptujeme adaptaci obsahu, pokud tato nadměru nepříznivě neovlivní význam díla, než strnulost formy.

1.3 TRADIČNÍ PŘEKladATELSKÉ POSTUPY

Překladatelský proces používá různých metod, cest, postupů i různých pojmenování těchto metod, i když v podstatě všechny směřují k řešení stejného problému, kterým jsme se zabývali až dosud. Pro tyto rozmanité překladatelské operace dřívější teoretikové překladu jako Fjodorov, Levý, Catford aj. nepoužívali vždy přesných rozlišujících ter-

mínů a nazývali je většinou obecně změnami nebo postupy. Současní lingvisté, kteří se třeba jen okrajově zabývali překladatelskou problematikou (Poldauf, Bareš aj.), vycházeli z valné části, i když s jistými úpravami a kritikou, z ne již nejnovějšího srovnání stylistiky francouzské a anglické od kanadských autorů Vinaye a Darbelneta. Používali zejména jejich sedmi základních postupů, jimiž se řeší nedostatek přímého ekvivalentu v CJ. Těchto sedm základních postupů od nejjednoduššího po nejsložitější zahrnuje:

1. *transkripce* (přepis více či méně adaptovaný úzu cílového jazyka; je však třeba brát v úvahu i *transliteraci*, tj. přepis jinou abecedou, při níž dochází k zvukovému zkreslení; typické je to pro přepis čínských aj. jmen, např. *Mao-tse-tung* se mění z /mawd-zung/ na /mawtsetung/),
2. *kalk*, tj. doslovný překlad (*potflower : hrnková květina*),
3. *substituci*, tj. nahrazení jednoho jazykového prostředku jiným, ekvivalentním (např. substantiva osobním zájmenem a obráceně apod.). Substituce se podle Daneše opírá o skutečnost, že cokoli může být nakonec pojmenováno jakkoli, jde o pojmenování téhož různým způsobem. V případě užití čistého synonyma nepřibývá další informace. Jestliže přibývá informace navíc, výpověď je posunuta kupředu, ekvivalent má relativně vyšší stupeň komunikačního dynamismu. Volba ekvivalentu je motivována sémantickým obsahem předcházející výpovědi;
4. *transpozici*, tj. nutné gramatické změny v důsledku odlišného jazykového systému,
5. *modulaci*, tj. změnu hlediska (např. *elbow of the pipe : koleno potrubí*),
6. *ekvivalenci*, což považujeme za nepříliš vhodně zvolený termín pro použití stylistických a strukturních prostředků odlišných od originálu např. v oblasti expresivity (*my sweet girl : děvenka*), ale i idiomů, přísloví. Nejde zde o ekvivalenci ve smyslu běžně užívaném.
7. *adaptaci*, tj. substituci situace popsané v originále jinou adekvátní situací, např. neexistuje-li v CJ ekvivalent slovní hříčky či pokud situace ve výchozí kultuře neexistuje v kultuře cílového jazyka.

Zmíněná publikace vyšla již v roce 1958, ale revidované vydání (anglicky) roku 1995 a výtah v roce 2000. V jejich novém pojetí je prvním posunem (*shift*) **borrowing** – výpůjčka, převzatý výraz jako (*perestrojka*, *pétanque*) a třetím **literal translation** – přímý, doslovný překlad; nejobvyklejší je u jazyků téže typologické skupiny a kultury. U transpozice připojuje změnu slovního druhu beze změny významu; může být obligatorní nebo fakultativní. Je to snad nejobvyklejší změna struktury a týká se především změny slovesa na substantivum a adverbium na sloveso. U modulace – sémantické změny hlediska – se opět připomíná, že může být obligatorní nebo fakultativní (*it is not difficult: je to snadné*). Oprávněná je hlavně tam, kde by byl gramaticky správný překlad zněl těžkopádně. Transpozice podle autorů ukazuje jen na velmi dobré zvládnutí cílového jazyka, kdežto modulace je zkušební kámen dobrého překladatele. Týká se změny abstrakta na konkrétnum, příčiny na důsledek, části na celek, části na jinou část, negace opozita, prostoru na čas, změny symbolu, metafor aj. Daneš u takových vztahů hovoří o **sémantické spojitosti, kontiguitě**.

Uvedené kategorie se týkají lexika, syntaxe a výpovědi, ale i (podle vydání z roku 2000) pořádku slov a tematické struktury, konektorů, *discourse markers* (*however, first*), *deixe* a interpunkce.

Americký teoretik **Vázquez-Ayora** kromě transpozice, modulace, ekvivalence a adaptace zavádí pojmy **amplifikace** (rozšíření textu), **explicitace** (přidání vysvětlující informace), **vynechání** a **kompensace**.

Jiný americký teoretik lingvistiky překladač **Malone** používá termínů **divergence** (*you: ty/vy*), **konvergence** (*ty/vy: you*), **redukce** (*Here I am: Zde*), **kondenzace** (*s modrým hřbetem: blue-backed*), **difúze** (*tongue-heavy: mít těžký jazyk*), **reordering** – *přestavba* (změna pořádku slov).

Jak už bylo zmíněno, američtí lingvisté Nida a Bolinger stejně jako ruští autoři **Revzin** a **Rozencvejk** nebo **Gak** a **Recker** nezůstávají jen u těchto operací a snaží se v překladačských postupech využít do značné míry teoretického aparátu generativní gramatiky a **složkové analýzy lexika**. Jdou tedy hlouběji do skladby významu a snaží se postihnout pohyb významových složek při transferu z jednoho jazyka do druhého. Nida se domnívá, že vzhledem k tomu, že mezi povrchovými strukturami dvou různých jazyků neexistují jednoznačné vztahy, je třeba povrchovou strukturu VJ analyzovat metodou zpětných transformací, pak nalézt v CJ odpovídající ekvivalent a přímou transformací jej převést do povrchové struktury CJ.

Nida hovoří o pěti případech, v nichž nastávají problémy s vytvořením ekvivalentu:

- a) ve VJ nejsou vyjádřeny informace, které jsou v CJ nutné (*re-entry: vstup do atmosféry*),
- b) sémantické prvky v textu VJ nejsou rozlišeny, ale v textu CJ rozlišení být musí (*stín: shade/shadow*),
- c) informace, které jsou v CJ nutné, jsou ve VJ víceznačné (*rate: rychlost/množství*),
- d) informace ve VJ jsou implicitní, ale v CJ musí být explicitní (*solid state physics: fyzika pevných látek*),
- e) explicitní informace VJ musí být do CJ přeformulovány (*diplovaný lékař: qualified medical practitioner*).

Protože v každém jazyce existuje několik variant se stylistickými rozdíly, musí překladatel při tzv. **restrukturaci textu** počítat i se stylistickým omezením.

Ruští lingvisté mimo to rozpracovávají starší postupy také tím, že rozlišují případy transkripce a transliterace, překlad vysvětlující a přibližný, řešení dočasná a stálá, místo střežových pojmů terminologie Vinaye a Darbelneta používají jejich různých specifických typů, jako konkretizace, generalizace, záměny důsledku a příčiny, antonymie a kompenzace. Překladačské postupy nazývají **transformacemi** a rozlišují čtyři základní typy: 1) přestavbu větné struktury, 2) modifikace lexikální a gramatické, 3) přidávání a 4) vynechávání (Barchudarov).

Gak a Recker se zaměřují na logické vztahy mezi pojmy, člení nikoliv ekvivalence, ale **korespondence**, které zahrnují:

1. analogie, tj. volbu jednoho z možných synonym,
 2. konkretizaci nediferencovaných a abstraktních pojmů,
 3. logické rozvinutí pojmu,
 4. antonymický překlad (viz dále).

Prvořadou důležitost připisují analýze sémantické struktury výpovědi a slov jako jejich složek. Základem je soubor sémů – *sémém* nebo *sémantém*, reprezentovaný v lexikální rovině lexémem a odpovídající prvků situace. Je uspořádán hierarchicky, zahrnuje *archisémy*, tj. společné sémy obecného významu, a *diferenční sémy* specifické (slovesa *go : jít* obsahují archisém pohybu z místa A, ale překladový protějšek v češtině ještě navíc diferenční sém prostředku realizace pohybu). Tentýž prvek reality může mít v jazyce různá označení z různých aspektů, takže sémantém může být tvořen spojením různých sémů. Přesun od jedné sémantické struktury k jiné označuje Gak jako *sémantickou transformaci* analogicky podle přesunu mezi gramatickými strukturami.

Vzhledem k tomu, že sémantika jednotlivého slova v jazyce funguje interakcí se sémantickou strukturou celé výpovědi, sémy daného slova mohou být obsaženy v sémantému jiných složek výpovědi, nebo mohou být naznačeny situací a pak se neobjeví vůbec.

Mohou nastat různé případy:

1. Vztahu ekvivalence odpovídá lexikálně sémantická synonymie. Vyjádřeno symboly, kde A označuje archisém, a diferenční sém a b jinou sémantickou kategorii:

$$A . a = A . a . a_1$$

come : přijít/přijet/přiletět/připlout
A = pohyb, a = směr, a₁ = způsob, prostředek pohybu

2. Vztah disjunkce je základem posunu, při němž dochází k označení jménem sourodého pojmu:

$$A . a = A . b$$

county seat town : okresní město
A = město, a = county, b = okres

3. Na vztahu kontradikce spočívá antonymie (měli bychom dodat, že je použito negovaného antonyma):

$$A . a^+ = A . a^-$$

tell the truth : nelhat
A = říkat, a⁺ = pravda, a⁻ = lež

4. Na vztahu subordinace se zakládají dva vzájemně opačně orientované procesy: rozšíření a zúžení významu:

$$A . a = A \quad A = A . a$$

desk : stůl cigar : havana

Přidávání a redukování složek zahrnuje i nahrazení slova stylisticky nebo emocionálně zabarveného slovem neutrálním:

$$aim : chtít \quad pipe : fajfka$$

5. Na vztahu průniku spočívá transcedence, a to na základě podobnosti metafory, na základě vnitřní spojitosti metonymie. Dochází k odbourání archisému a diferenční sém se stává výchozím designačním rysem. U metonymie je to:

$$A : B = B$$

předseda : chair

u metafory dochází k výměně archisému:

$$A . b = B . c$$

silly (goose) : husa (hloupá – o ženě)

Při metonymické transformaci může docházet k záměně příčiny a důsledku (*stand-up collar : tvrdý límec*), části a celku (*throat : krk, arm : ruka*), objektu a materiálu (*sklenice : glass, brýle : glasses*) apod. Do uvedených změn lze beze zbytku zařadit Vinayovy a Darbelnetovy modulace.

Dalších pět forem sémantické transformace se netýká přenosu sémantiky jednotlivých slov, ale jejich složek přecházejících do sémantému jiných složek výpovědi:

1. Redistribuce sémantických složek:

$$A + b = a . b$$

run fast : upalovat
 $a . b + c + d = a . c . d + b$
I typed rapidly away : mlátil jsem do stroje

2. Redukce nebo opakování sémantických složek:

$$a . b + b = a + b$$

he heard a dog's barking : slyšel psa
 $a + b = a . b . c + b$
he described torrentially : sypal ze sebe s vervou

3. Vynechávání nebo přidávání sémantických složek:

$$a \cdot b = a$$

school-teacher : učitel

water-melon : meloun

4. Obměna sémantických kategorií:

$$a = b$$

rain clouds : černé mraky

5. Vektorová substituce, tj. pohled na stejnou situaci z opačného směru:

$$xRy = yRx \text{ nebo } aRb = bRa$$

A před B : B za A, A je větší než B : B je menší než A

A prodává B : B kupuje od A

Jde o případy různých typů sémantické přestavby, zhušťování a rozšiřování textu způsobené jiným členěním, jinou segmentací v systému výchozího a cílového jazyka, případně vynecháváním a přidáváním v důsledku odlišných textových konvencí, přičemž v zájmu pragmatické ekvivalence obou makrostruktur se často obětují hodnoty sémantické, o formálních ani nemluvě.

Nejdetailejší pokus vytvořit a aplikovat model analýzy posunů je dílem **van Leuven-Zwartové** z Amsterdamu (1990). Zavádí textovou jednotku, tzv. *transém*, dále invariantní významové jádro transému, tzv. *architransém*, a pak je porovnává a zjišťuje vztah mezi transémy. Na základě bohatého materiálu došla k závěru, že nejčastější jsou posuny sémantické, častá je specifikace a vysvětlení.

Celkově lze shrnout, že pokus o detailní analýzu je prospěšný, nicméně hranice mezi jednotlivými kategoriemi jsou do značné míry nejasné a výsledky statistik se neodrážejí v konečném hodnocení.

Sémantika a lexikologie nám bohužel dosud nedává dostatečně diferencovaný pojmový aparát pro postžení bohatství jenně odstíněných významových spojitostí (**Enquist, Daneš**).

Kromě toho při hledání ekvivalentů je nutno vedle ekvivalentů lexikálních pracovat s ekvivalenty syntagmatickými a výpovědními, protože konkrétnímu slovu jednoho jazyka neodpovídá vždy jedno a totéž konkrétní slovo jazyka druhého. Proto spíše než ekvivalent by odpovídal skutečnosti výraz *překladový protějšek v CJ* (Poldauf). Celkový ekvivalent se často vytváří za cenu mnoha změn v jednotlivostech, z nichž některé mohou být nepředvídatelné a musí se nahrazovat kompenzacemi nebo substitucemi.

Obecně mohou nastat tyto případy:

1. Ekvivalent existuje:

- a) *úplný*, absolutní, zvláště pokud jde o významovou a stylistickou platnost

Tuesday : úterý

- b) *částečný* (může dojít k transpozici, ale protějšek musí mít stejnou výpovědní funkci, vyjadřovat vztah k téže situaci)

rolls : housky

- c) existuje *více ekvivalentů*.

go : jít/jet/letět/plout

2. Ekvivalent neexistuje:

- a) prázdnou pozici je třeba nahradit opisem, kalkem, přejatým slovem

midterms : čtvrtletí
computer : počítač/computer
mop : mop

- b) nahradí se ekvivalent situace, nezná-li společnost situaci VJ

porch : veranda

Ekvivalent je třeba chápat v úhrnu aspektů všech lexikálních jednotek:

- a) formy (jednoslovné, motivované, vyjádřené volným nebo ustáleným spojením, domácí, přejaté, kalky, výkladové),
b) spojitelnosti lexikální a sémantické,
c) významu,
d) stylu.

Daneš chápe vztah sémantické spojitosti dosti široce. Zahrnuje do něj i případy aspektu *kolokačního*, tj. vzájemného očekávání mezi slovy, vznikajícího z toho, že jedno z nich se často objevuje v okolí druhého nebo že se obě objevují ve stejných okolích.

V souvislosti s otázkou ekvivalence připadá důležité místo *polysémii*. Zde je pak ekvivalent výsledkem výběru z množství jednotek CJ vzhledem k příslušné jednotce VJ, a to s ohledem na optimální vystižení diferenčního příznaku této jednotky, protože mnohoznačná slova

obsahují vedle společného jádra i prvky diferenční. Ekvivalenty polysemických lexémů nebývají symetrické. Lexém jednoho jazyka může zahrnovat více lexikálních jednotek druhého jazyka, kdežto opačně to zpravidla neplatí.

Příčiny různosti ekvivalentů v jazycích vidí lexikolog **Filipec** v úsilí jazyka a jeho uživatelů o vyjádření znaků reality, v různosti pojmenovacích stanovisek, v působení jazykového systému, který např. při tvoření pojmenování nabízí slovtvorné prostředky jiného typu, i ve vzájemném vlivu jazykových systémů, např. při přejímání slov.

Tato problematika je nejsložitější v oblasti uměleckých překladů, její zkoumání má však značný význam, protože analýzy textových překladových aspektů ekvivalentu přispívají i k poznání systémové hodnoty lexikální jednotky, ke konfrontační lexikologii, sémantice a stylistice. Umělecký překlad by v žádném případě neměl jakoukoliv stylistickou příznakovost či neobvyklé zabarvení výchozího textu neutralizovat.

Velmi přínosným se jeví **Komissarovo** pojetí ekvivalence, a to *ekvivalence výpověďové*. Rozlišuje pět typů. K prvnímu typu ekvivalence, který odpovídá rovině cílu komunikace, řadí případy, kdy nenacházíme žádnou shodu lexikální ani syntaktickou (např. *How do you do. : Dobrý den.*) Ekvivalence je dána pouze stejným cílem komunikace. Druhý typ ekvivalence neobsahuje jen stejný cíl komunikace, ale i stejnou reálnou situaci, při jejímž popisu jsou však vyzdvíženy jiné znaky (*he answered the phone : zvedl sluchátko*). Komissarov hovoří o *rovině situace*. Třetí typ ekvivalence je dán shodou situace i způsobu jejího popisu. Je to *rovina oznámení*, na které dochází k syntaktickým rozdílům, rozdílné detailnosti popisu nebo se mění spojení myšlenek. Ve čtvrtém případě je ekvivalentnost dána stejným cílem komunikace, stejnou popisovanou situací, způsobem popisu i syntaktickou strukturou, která je spojena transformačními vztahy, např. transformace aktiva na pasivum. Zde se jedná o *rovinu výpovědi*. Poslední, pátý typ ekvivalence pak zahrnuje případy maximální shody originálu a překladu, tedy doslovný překlad. Tento pátý typ ekvivalence odpovídá *rovině znaku*.

V 70. a 80. letech nastává odklon od statických lingvistických typologií překladatelských posunů a zejména v Německu kvete období *funkčního a komunikativního* přístupu k analýze překladu. Začíná se věnovat větší pozornost textu než slovům nebo větám (**Reissová**) a navrhují se speciální překladatelské postupy podle **typu textu**.

Vermeer zavedl v 70. letech termín *skopos*. Zaměřuje se na účel překladu, který určuje metodu a strategii překládání, aby vznikl adekvátní překlad.

Vcelku lze říci, že v 70. a 80. letech se zvažuje funkce, typ textu, žánr a strategie. Překlad se posuzuje na základě adekvátnosti k funkčnímu cíli situace cílového textu.

V 90. letech přišla ke slovu analýza *diskurzu*, která si všímá toho, jak jazyk sděluje význam a sociální vztahy (**Hallidayův** funkční model, **Bakerová**, **Hatim** a **Mason** aj., viz dále).

1.4 SOUČASNÁ TEORIE PŘEKLADATELSKÉHO PROCESU

Dosud byly překlady vesměs zkoumány a hodnoceny jako produkty, kdežto moderní přístupy – aspoň v anglosaském světě – se zaměřují více na proces, jehož výsledkem konečný produkt je.

Ve všech nových anglosaských monografiích z oblasti teorie překladu se objevuje jednotná fronta, která se zaměřuje v první řadě na *makropřístup*, na kulturní zázemí, historické a lokální zasazení, literární nárážky, realie, vztah autora k tématu a k publiku, typ textu a funkci textu a teprve po tzv. *strategickém rozhodnutí*, které se zakládá na zařazení výchozího textu do uvedeného rámce, nastupuje fáze *detailního rozhodování*. Nastupuje *mikropohled*, který si všímá konkrétních jednotlivin, gramatických struktur a jejich lexikální náplně a dochází k budování definitivního cílového textu.

Vychází se tedy z úvah o význačných rysech překládaného textu, o tom, k jakému žánru text patří a pro jaké adresáty je určen, jakou má funkci, co tyto faktory implikují, který z nich je třeba při překládání nejprve respektovat apod.

Halliday systematicky uvádí do vztahu autorovu volbu jazyka a širší sociokulturní rámec. Žánr (např. obchodní dopis) je podmíněn sociokulturním pozadím a sám určuje další prvky v systémovém rámci, a to v prvé řadě *rejstřík* (*register*), který obsahuje 3 proměnné prvky: *pole* (*field*), tj. o čem se píše (např. dodávka zboží), dále *tenor* (úroveň formálnosti, tj. kdo komunikuje s kým, např. obchodní zástupce s klientem), a konečně *modus*, tj. forma sdělení (např. psaná). Tak dostaneme 3 metafunkce: ideální, interpersonální a textovou. Ty jsou realizovány volbou slov a syntaktické struktury.

Analýza pak podle **Houseové** (podrobně v kapitole 7.2) probíhá tak, že se probere rejstřík výchozího textu, tj. předmět sdělení, autorův dobový, zeměpisný a sociální původ i intelektuální a emocionální postoj, kanál (mluvený/psaný, dialog, monolog), pak následuje popis žánru realizovaného rejstříkem, čímž stanovíme funkci výchozího textu,

tj. co se sděluje a jaký je vztah mezi autorem a příjemcem. Jde také o to, má-li být cílový text *source-oriented*, nebo *reader-oriented*. Většinou vztah mezi oběma typy má podobu povolného přechodu (*cline*).

Bakerová (1992) si všímá ekvivalence na úrovni slov, nad úrovní slov, v gramatice, v tematické struktuře, kohezi a na úrovni pragmatické. Nejvíce se věnuje ekvivalenci textové. Překladatelé vesměs mají tendenci zvyšovat a explicitovat kohezi textu. Zase ale záleží na typu jazyka. Pokud jde o pragmatiku, pracuje s pojmy koherence, presupozice a implikatura. Koherence souvisí s předpokladem a obecnou zkušeností uživatele, což není v různých jazykových společenstvích stejné, a je třeba dodat informaci. S tím souvisí presupozice, tj. předpoklad o znalostech příjemců textu. Implikatura (Griceův termín) podle Bakerové znamená spíše, co mluvčí míní, než co říká. Předpokládá se kooperace mezi mluvčím a posluchačem. Zase ale jsou rozdíly mezi jazyky a kulturami, např. pokud jde o míru zdvořilosti, což musí překladatel respektovat.

Hatim a Mason (1990) naopak věnují větší pozornost ideální a interpersonální funkci než funkci textové a zdůrazňují sociokulturní složku (byrokratická mluva, užití idiolektu a dialektu aj.).

Souhrnně lze říci, že hallidayovská funkční lingvistika spojuje volbu mikroúrovňových jazykových prostředků s komunikativní funkcí textu a jeho sociokulturním pozadím.

Hervey a Higgins (1992) kladou značný důraz na přenos z jedné kultury do druhé, na tzv. **kulturní transpozici**, a zabývají se tímto problémem dosti podrobně. Termín kulturní transpozice používají jako střešový pro různé stupně či odstíny odklonu od doslovného překladu, ke kterému se překladatelé uchylují, když se snaží přenést obsah výchozího textu do kontextu cílové kultury.

Tyto stupně vidí autoři jako stupně na škále, na níž lze rozlišit:

1. **exotismus**, tj. vlastně převzetí slova z výchozího jazyka buď beze změny, nebo přizpůsobeně cílové výslovnosti či pravopisu (*Delhi, Dilj*),
2. **kulturní transplantaci**, tj. nahrazení např. jména jménem jiným, které má ale stejné nebo obdobné kulturní konotace (*Jack and Jill: Jeniček a Mařenka*). To jsou krajní polohy, mezi něž stavějí
3. **kulturní výpůjčku** (např. v lingvistice už zavedené pojmy *langue, parole* či nejen v lingvistice *tabu*),
4. **kalk** (doslovný překlad: *skyscraper: mrakodrap*) a

5. **komunikativní překlad**, který přihlíží k odlišnému úzu ve VJ a CJ (*No entry: Vstup zakázán, One swallow doesn't make a summer: Jedna vlaštovka jaro nedělá*).

Kulturní výpůjčky jsou často nezbytné v historických, politologických či sociologických textech, kde v zájmu přesnosti a jasnosti překladatel někdy použije převzatý název instituce apod., popřípadě s vnitřní vysvětlivkou, pokud by byly pochybnosti o správné interpretaci. Kalk je v cílovém jazyce neidiomatický a musí se ho používat uvážlivě. Komunikativní překlad se objevuje především v kolokacích a frázích, které by v doslovné formě mohly zamlžit smysl a narušit srozumitelnost a plynulost textu.

Jako pomůcku pro překladatele při posuzování, co je pro daný text relevantní, navrhuji autoři celé schéma textových filtrů – tedy nejen kulturního, ale i formálního, sémantického, stylistického a žánrového. Tím by se mělo usnadnit strategické rozhodování, které musí překladatel učinit, než vůbec s překládáním začne. Nejčastější chyby a nedostatky např. studentských překladů spočívají právě v tom, že studenti při překládání začínají přemýšlením o detailech a neuvědomují si nezbytnost předchozího rozhodování strategického. Schéma je metodologicky rozpracováno v jejich učebnici *Thinking Translation* pro překlad z francouzštiny do angličtiny.

Při překladu nutně dochází k jistým ztrátám, tj. cílový text bude vždy postrádat některé kulturně relevantní rysy, které jsou obsaženy ve výchozím textu. Podle **Snell-Hornbyové** by překladatel měl kulturně relevantní rysy seřadit podle priorit. Na tom, jaký je to typ textu a komu je určen, pak závisí míra odkazů na kulturní historii, literaturu apod. V cílovém textu mohou (ale neměly by) scházet odstíny konotačního významu a jazykové variety jazyka jako dialekt, sociolekt a registr.

Řadě posledních prací je společná snaha o vypracování jakéhosi schématu, které by mělo překladateli pomoci v jeho postupu.

Už jmenovaní autoři Hatim a Mason se snaží vytvořit **model překladatelského procesu**. Centrem tohoto modelu je text a jeho struktura, na níž se podílí komunikativní proces, do něhož spadá uživatelova jazyková vrstva a záměrné užití rejstříku, dále pragmatická dimenze i sémiotický podíl, který považuje za znak nejen slovo, ale celý text i žánr. Svou roli hraje dále intertextovost, vliv obdobných textů na vytvoření jakési konvence, případně až normy, často různé v různých společenstvích. Intertextová rovina je významná z hlediska adekvátnosti

překlada, na ní se projeví, zda překladatel rozpoznal parodii, imitaci či narážku na jiné texty. Proto je důležité, aby zevrubně znal veškeré široké zázemí, do něhož je výchozí text zářmován, a aby své znalosti dovedl v překladu adekvátně využít. Překladatelé jsou totiž při vytváření nového komunikativního aktu, čímž překládání je, nutně pod vlivem svého sociálního prostředí a mimo to se pokoušejí zprostředkovat přenesení významu od autora výchozího textu ke čtenáři cílového textu, přičemž každý z nich má také své odlišné společenské zázemí.

Tato metoda se zaměřuje na strukturu textu a ukazuje, jak při volném překladu může nesprávně dojít k tomu, že důležitá část teze poklesne na druhořadou informaci, na okolnostní detail. Je to často způsobeno tím, že různé jazyky preferují různé syntaktické struktury (polovětné vazby vs. věty). Rozhodujícím faktorem musí být účel sdělení, kdo překládá co, pro koho, kdy, kde, proč a za jakých okolností.

Text je výsledek motivované, záměrné volby autorovy a každé čtení je vlastně interpretace. Do překladu nutně vnášíme vlastní názory, postoje a vědomosti, takže do jisté míry odráží překladatelův duševní a kulturní rozhled. Opět je ale třeba mít cit pro míru, nevkádat do textu více, než je záhodno. Čím méně je text závislý na příslušné kultuře, tím méně je třeba modifikací (smlouvy, deklarace, rezoluce a podobné dokumenty jsou mezinárodně ustálené). Na druhé straně poslední vůle, oddací listy aj. jsou specifické pro určité společenství a mohou být v překladu značně modifikovány. Některé překlady mohou být jen informativní, jiné mohou mít dokladovou hodnotu. Kulturní vázanost se může objevovat i při vědeckotechnickém, administrativním a právnickém překládání, i když v menší míře než u textů literárních, kde je důležitý sociální kontext překladu.

Přívržencům *psycholingvistického* přístupu jde o vytvoření modelu překladatelského procesu, který se opírá o psycholingvistiku. Jde jim o snahu postavit teorii překladu na vědeckou bázi. Bell (1991) vychází z rozlišení diskretních řečových jednotek, jejich syntaktického a sémantického zařazení, tj. pochopení syntaktických struktur a přísouzení patřičného významu lexikálním jednotkám, a pak přes jejich stylistické zařazení přistupuje k aspektu pragmatickému. Jak a proč je opět neméně důležité než co. Pragmatická složka zahrnuje otázky registru, vztahu autora a adresáta, média a funkce textu.

Poté se dospěje k *sémantické reprezentaci* nezávislé na jazyku. To je klíčová pozice a od ní se postup obrací. Zatím se postupovalo od mikroanalýzy k makroanalýze, nyní přecházíme k systému v opačném pořadí, tj. nejdříve makro, tj. pragmatická, pak sémantická a syntak-

tická syntéza (do níž zahrnuje i lexikální obsazení) a nakonec vytvoření cílového textu v cílovém jazyce. Jde tedy o přístup zdola nahoru a pak shora dolů, které se při analýze a následující syntéze kombinují. Mezi těmito dvěma postupy stojí nejazyková sémantická reprezentace, která je podle něj důležitější než rozpoznání a převádění lexikálních jednotek a syntaktických struktur. Význam chápe široce, zahrnuje i interpersonální složku a složku pragmatickou, nejen ideační a textovou, která se projevuje v ochuzení, s jakým pracují překladatelské stroje. Bellovy psychologizující úvahy budou někdy snad využitelné právě jako pomůcky při strojovém překládání, které po delší pauze znovu ožívá s výzkumem umělé inteligence.

Bell se pokusil o vytvoření modelu, uvědomuje si však, že to není řešení jediné možné a definitivní, že svou prací spíše iniciuje důkladnější a systematictější pohled na překládání. Vyzývá překladatele, aby při výuce sledovali práci začínajících překladatelů a všímali si jejich postupů. Současně se obrací na lingvisty, aby se k překladatelství neotáčeli zády, protože jde o oblast, kde si mohou nejlépe ověřovat své teorie a na druhé straně mohou prospět teoretikům překladu v jejich budování seriózní teorie.

Pokud jde o *textové typy*, Snell-Hornbyová vypracovala systém vztahů mezi jejich typy základními a mezi rozhodujícími aspekty překladu. Zdůrazňuje povlovný přechod mezi jednotlivými typy textu od bible po jazyk moderní techniky a současně její schéma představuje stratifikační model, který postupuje od obecné makroroviny k specifické mikrorovině (čili *the top down*). Jde o *integrováný překlad*, nikoliv o překlad, který by byl záležitostí izolovaných slov a vět, ale o překlad, jehož výchozím bodem je text v určité situaci jako integrální součást kulturního pozadí, takže analýza textu jde od *makrostruktury textu k mikrostrukturu slova*, které je chápáno na základě toho, jakou roli má v textu.

Neuvažuje o striktně oddělených žánrech a pro ně charakteristických prostředcích, ale o plynulém spektru, takže např. aliterace nebo slovní hříčky se mohou vyskytnout jak v obecně novinářských textech, tak v reklamách a opačně typicky technické termíny z jazyka vědy a výrazy z oblasti politiky nebo denního života mohou být použity jako prostředky literární.

S překladem jsou samozřejmě neoddělitelně spjaté disciplíny ne-lingvistické, oblasti tzv. mimojazykové skutečnosti. Tak zejména pro odborný překlad je nezbytná znalost faktů příslušného oboru, literární překlad předpokládá zázemí kulturněhistorické a literární. A vlastně

pro veškeré překlady je nutnou podmínkou znalost sociokulturního pozadí jak výchozí, tak cílové kultury. U většiny textů je dominantním kritériem komunikativní funkce cílového textu. Tam, kde jde o tvůrčí využití jazykové normy, tj. hlavně, i když ne výlučně, v umělecké literatuře, musí překlad stejně tvůrčím způsobem text přetvořit do cílového jazyka. U odborných textů používajících zavedených pojmů (hlavně ve vědě a technice) se oblast interpretace značně zužuje. V textech spočívajících na izolovatelných lexikálních jednotkách lze hovořit i o ekvivalenci.

Přístup, který bere v úvahu u překladu *diskurz*, se snaží o převedení nejen propozičního obsahu (*co*), ale i ilokuční (výpovědní) síly (*jak*). Překládání ilokučních částic je také problematické vzhledem k tomu, že ani zde v různých jazycích neexistují přesné ekvivalenty. Čeština si musí přizpůsobit svému úzu protějšek anglických fatických částic typu *Oh, Well, Now, Why* apod. Neúspěch překladu může být dán falešným převedením řečových aktů, nepamatováním na různé kulturní normy. Důležité je, co se chce říct, jak se to míní a jak je to řečeno. Např. jak optimistické, tak ironické ladění je třeba rozpoznat a adekvátně převést, ne však jedním slovem, ale laděním celého textu.

I vázanost textu se může v různých jazycích řídit jinou normou koheze, takže pokud tento rozdíl překladatel nerespektuje, může se cílový text jevit cílovému adresátovi jako přeorganizovaný nebo málo organizovaný. Záleží ovšem na žánru.

Základní součástí tvorby diskurzu je dále stanovení rejstříku, jak už jsme se zmiňovali. Velkou roli hraje opět konvence. Prolíná se nám tu, o čem se jedná, jakým médiem se sdělení předává a jak, zda zdvořile či neformálně, jaký je vztah mezi mluvčím a adresátem. Podle některých autorů je dosažení ekvivalence rejstříku základním faktorem překladatelského procesu.

Dřívější přístupy byly vesměs zaměřeny na konfrontaci gramatickou a lexikální, přičemž textové parametry stály poněkud v pozadí. Dnes nebereme ani slovo za slovo, ani strukturu za strukturu, ani větu za větu, ale jde nám o dosažení ekvivalence ve všech uvedených aspektech. Sémantické rovině je podřízena rovina syntaktická a oběma je nadřazena rovina pragmatická s tím širokým záběrem, jak jsme o něm hovořili.

Tak např. Neubert a Shreve (1992) se věnují přístupu, podle něhož berou *překlad jako text*. Text je vlastně verbalizovaný výraz autora záměru, který překladatel jako čtenář převádí pro další čtenářstvo v jiné kultuře. Neubert bere v úvahu základní atributy textu, o kterých

jsme již většinou pojednávali, ať je to *zaměřenost sdělení, přijatelnost, zasazení do situace, informativnost, koherence, koheze* či *intertextovost*.

Zaměřenost profiluje text (návod, patent, poezie), přijatelnost závisí na tradici příslušného žánru. Nutná je kooperace, kvantita závisí na požadavcích daných jazyků na mnoho- či málomluvnost, na jejichž základě se překladatel může uchýlit ke kompresi nebo k explicitaci v zájmu čtenáře. Relevanci je třeba posoudit např. u *headlines*, které obvykle obsahují signifikantní informace, ale někdy jsou těžko srozumitelné, zejména obsahují-li idiom či metaforu. U novinářských textů je někdy těžké zaručit pravdivost zprávy, u vědeckých je to podmínka sine qua non. Překladatel nesmí dále zapomínat, že v různých jazycích se uplatňuje různá míra zásad proklamovaných pro řečový akt, je to opět záležitost, která závisí na příslušné kultuře. Pokud jde o zasazení do situace, je třeba uvědomit si, že některé texty jsou univerzální, internacionální, např. vědeckotechnická literatura oproti politickým traktátům, kde se uplatňují rozdíly v ideologii, v hodnotovém systému apod. Jestliže neexistuje paralelní textová situace v cílové kultuře, je pro překladatele obtížné kompenzovat nezkušenost čtenáře cílového textu, musí přinést informaci navíc, která není v textu explicitně obsažena. Koherenci musíme znovu vybudovat na základě pochopení koherence textu výchozího jazyka. Překladatelova chyba tu může být zavádějící. Koheze sémantickou koherenci jazykově zviditelňuje. Struktura textu musí být překladateli jasná dřív, než začne vytvářet kohezivní text. Pokud nerozumí vnitřním vztahům v textu, nemůže volit v překladu ani správné termíny. Intertextovost staví na naší dřívější zkušenosti s analogickými texty.

Obdobný přístup k překladu jako textu zastává Bakerová (1998). Do kapitoly týkající se textové ekvivalence, které věnuje největší pozornost, zařazuje organizaci textu, jeho informační struktury a opět koherenci a kohezi.

Do rámce organizace textu, uspořádání informační struktury, koherence textu spadá důležitá otázka *funkční větné perspektivy* či aktuálního členění větného, ať už je chápána hallidayovsky s rozlišením problematiky tématu a rématu na jedné straně a známé a nové informace na straně druhé či v pojetí mathesiovském (jádro a výpověď) a posléze Firbasové a jeho výpovědního dynamismu. Ať už tak či onak, pro překladatele je nezbytné, aby dokázal rozlišit novou či zdůrazněnou informaci a dal jí v cílovém textu příslušné místo a akcent.

Vzhledem k tomu, že angličtina a čeština jsou jazyky typologicky odlišné, používají k zvýraznění informace různých prostředků. Ang-

ličitina se svým relativně pevným slovosledem se musí občas uchýlit k určitým strukturním krokům, kterými upozorní na zdůrazněný větný člen. Pozornost vzbuzuje vždy to, co je neočekávané, co vybočuje z běžného standardu. Čeština se svým pružnějším slovosledem má více možností jeho využití a jinak si může jako každý jazyk v případě potřeby a nedostatku gramatického prostředku pomoci prostředkem lexikálním. V mluvené řeči hraje v obou jazycích značnou roli intonace a větný přízvuk, v řeči psané, o kterou při překladu vesměs jde, se o tyto supra-segmentální prostředky bohužel opírat nemůže.

Angličtina používá např. takzvaných *cleft structures*, kde předražené *empty it* odsouvá zdůrazněný člen z tematické pozice a upoutává k němu pozornost (*It was the book that received a great deal of...*). V těchto případech studenti často automaticky sledují půdorys anglické věty, který v češtině působí nepatřičně a nepřírozeně.

(Příklady jsou převzaty z monografie Mony Bakerové *In Other Words*, 1992.)

Obdobnou úlohu hrají tzv. *pseudo-cleft structures* (*What the book received in China was a great deal of...*), kde však v tematické pozici je známá informace a zdůrazněno je koncové réma.

Uvedené konstrukce jsou příznakové, ale poměrně časté, překonávají překážku pevného slovosledu. Mnohem méně časté a spíše neformální jsou případy opakovaného tématu, ať už v pre- či postpozici:

The fitter, he sent these documents to the office. – These documents, the fitter sent them to the office. – He sent these documents to the office, the fitter. – The fitter sent them to the office, these documents.

Dále bychom měli připomenout, že nová informace často potřebuje víceslovné vyjádření oproti informaci dané, má tedy delší strukturu, takže organizační schéma musí počítat s větší vahou (*end-weight*) na konci věty.

She visited him that day.

She visited that day an elderly and much beloved friend.

Pokud překladatel tento princip nerespektuje, výsledek je opět nepřírozený, těžkopádný. A navíc, jestliže překladatel nerozezná funkci specifických syntaktických struktur a nerozlišuje informaci známou a novou, může dojít v překladu k nežádoucím posunům a dezinformacím. (Viz také styl vědy a techniky, kde je pojednáno mj. i o premo-

difikaci a postmodifikaci, o tzv. jmenných řetězcích v angličtině a jejich ne vždy snadných převodech do češtiny.)

Příznakové jsou také ty konstrukce, kdy je vynecháno téma a réma je tím zvýrazněno. V češtině rovněž.

Israel was being a little hard to take. Politically.

Osamostatněných větných členů zdůrazňujících réma se využívá poměrně často stylisticky, běžné jsou ve stylu reklam.

Mimo syntaktických konstrukcí může signalizovat informační strukturu také *interpunkce*.

Dalším prostředkem sloužícím k zdůraznění je grafické zvýraznění *kurzivou*. Čeština v takových případech užije zpravidla lexikálních zdůrazňovacích prostředků.

He gave it to them. : To on jim to dal.

I was fond of him. : Já jsem ho měla opravdu ráda.

Pokud jsou výchozí a cílový jazyk typologicky odlišné, je třeba sáhnout k různým strategiím, aby výsledný efekt i při užití odlišných prostředků zůstal zachován.

Někdy může pomoci výměna slovesa za jiné s blízkým významem, ale jiným syntaktickým chováním. V teorii překladu hovoříme o tzv. *vektorové změně*, stejná situace je popsána z jiného směru (*I bought it from John : John sold it to me*).

Většina překladatelů dává přednost zachování syntaktických zásad cílového jazyka. Tematické uspořádání výchozího textu nelze vždy dodržet, měla by se však projevit snaha postavit text s perspektivou co nejbližší té, jakou měla výchozí verze, přitom by text měl být čtivý, přirozený a důraz signalizovaný příznakovými strukturami ve výchozím jazyce by měl být zachován stejně jako koherence textu.

Rozmanitost chápání smyslu, logiky textu závisí na čtenářově očekávání a na jeho životní zkušenosti.

Implikovaný význam, jako ironii, nesouhlas, přibližnost použitého výrazu, nejistotu, důraz, mohou naznačit také uvozovky. V různých společnostech se objevuje tabu v různých oblastech. Překladatel je v takových případech někdy nucen vynechat celé úseky textu, aby byl přijatelný pro cílového čtenáře, ať jde o náboženství, sex či jisté tělesné orgány a jejich funkci.

Jazyky se tedy liší nejen svými gramatickými systémy a lexikální zásobou, ale i organizací diskurzu a stylistickými normami. Těžko pak brát maximy určující normu řečových aktů jako univerzální.

V rámci koheze plyne pro překladatele úkol uvážit, kdy použít odkazovacího zájmena a kdy ne. Čeština by neměla zájmen nadužívat (zejména zájmena přivlastňovací), jsou ovšem případy, kdy je nutno na vázanost upozornit, především tehdy, když koncovka nerozliší, na koho či na co se odkazuje.

She can tell you how he goes straight through a stack of magazines.

Pak je i v češtině lépe použít lexikálního opakování, ať už přímého, nebo v podobě synonyma, hyperonyma aj.

Čeština se liší také v užívání kataforických odkazů, tj. odkazů směrem dopředu. Jsou mnohem méně časté než v angličtině a překladatel by měl uvažovat o jejich převedení na odkazy anaforické, tj. směrem zpět,

When she came home, Hellen saw... : Když Helena přišla domů, viděla...

Pokud jde o kataforu v expresivních konstrukcích, bude se překladatelské řešení muset uchýlit k užití prostředků obvyklých v cílovém jazyce, např.:

She was a pretty woman, Hellen: Helena byla teda fakt krásná ženská

U substituce a elipsy nejsou pro překladatele do češtiny vážnější problémy.

U konektorů je třeba vědět, že různé jazyky preferují různé typy konektorů a také jejich frekvence je různá. S tím souvisí i délka vět. Angličtina používá rozsáhlý repertoár konektorů vyjadřujících sémantické vztahy mezi větami i odstavci. Překladatel by měl mít na paměti úzus svého cílového jazyka, ale i funkční styl a žánr. Právnický a vědecký styl se musí vyhýbat dvojnácnosti, v umělecké literatuře může být vágnost součástí autorova záměru. Podle toho se řídí výběr konektorů, logického, přesného propojení myšlenek nebo prostého kladení informací vedle sebe. Ale i zde záleží na tom, komu je text určen, jak velkou míru informovanosti může pisatel předpokládat, jaký je individuální styl autorův apod. Obecně platí, že překladatel musí hledat rovnováhu mezi přesností, věrností výchozímu textu, záměru jeho autora a přirozeností vyjádření v cílovém jazyce.

V rámci lexikální koheze je možno opakovat lexikální jednotku v nezměněné podobě nebo v podobě synonyma, koehyponyma, hyperonyma nebo parafráze. Opakování lexikální jednotky v nezměněné podobě

považuje česká stylistická norma za poněkud těžkopádné, pokud nejde o součást autorova záměru, a dává přednost dalším možnostem. Angličtina je v tomto ohledu méně citlivá. Přesně odpovídající kohezi se v překladu daří udržet velmi vzácně, vždy dochází k většímu či menšímu posunu. Je však především třeba mít na paměti, že řešení nesmí sklouznout do nahodilé řady výrazů, které nepřispějí ke smyslu textu, a dále, že respektování úzu cílového jazyka vede vždy k přirozenějšímu vyznění překladu. Víme, že koheze je velmi významná součást stylu a že přispívá význačně k větší či menší srozumitelnosti. Překladatelé mají spíše sklon k zvyšování koheze, a tedy k tzv. explicitaci, jejíž uplatnění záleží opět na typu textu, na relevanci dotyčné informace a její funkci.

Jsou však i teoretikové jako Venuti (1995), který nesouhlasí se snahou současných překladatelů, aby překlad byl plynulý, čtivý a srozumitelný – označuje tuto snahu za *invisibility*. Tuto neviditelnost překladatele nazývá také *domestikace* a kritizuje ji, protože minimalizuje cizost textu.

Opačným postupem je *foreignization*, která bere v úvahu jazykové a kulturní rozdíly cizího textu, takže čtenář je si stále vědom, že čte překlad. Venuti vyžaduje (1998) dokonce i těsné dodržení struktury a syntaxe výchozího textu, kalky a archaické struktury, zkrátka *viditelnou strategii* (Munday 2001). Uvědomuje si sice, že tato metoda je subjektivní a relativní a vyžaduje částečnou domestikaci, nicméně hájí překlady „foreignizační“.

Je třeba podotknout, že tendence jsou různé a jsou dány mj. i trhem. Nelze opomíjet ani praktické hledisko, postavení překladatelů, jejich „boj“ s nakladateli, politický a ideologický tlak, zájem recenzentů a kritiků apod.

V této kapitole se objevilo velké množství pojmů z oblasti teorie a praxe překládání. Soupis a výklad translatologických termínů nabízí Hrdličkův *Translatologický slovník* (Praha: JTP, 1998).

1.5 UMĚLÁ INTELIGENCE

Zahrnuje poslední stupeň vývoje zkoumané problematiky a přináší nové perspektivy. Na první místo klade sémantickou analýzu a vědomostní bázi. Spolu se sociolingvistikou, *discourse studies* a kontextovou lingvistikou přinesla do teorie překladu nový směr. V popředí zájmu už nejsou základní neshody mezi jazyky, ale systémové komunikativní faktory, které jsou všem jazykům společné.

Král se zabývá problematikou odborného překladu se zaměřením na překládání technických odborných textů s podporou počítačových technologií. Nástroje CAT (Computer Aided Translation) již v současné době představují v překládání odborných textů světový standard a jsou překladatelskou komunitou využívány na všech úrovních: od „free-lance“ překladatelů až po mezinárodní instituce jako je Evropská komise. Král se snaží problematiku CAT vsadit do obecnějšího translatologického rámce, formulovat nutné teoretické předpoklady jejich využití a poukázat na přínosy a úskalí, které jejich používání překladateli přináší. Pokouší se rehabilitovat technický odborný text coby plnohodnotný slohový útvar, který zaslouží pozornost teoretiků překladu. Technický odborný text definuje jako jakýkoli věcně sdělný monotematický text, který slouží k praktické aplikaci poznatků a fakt svého oboru. Zabývá se jeho specifiky, jako je standardizace lexika a textových modelů, právě s ohledem na využitelnost nástrojů CAT a tzv. překladových pamětí.

Nám zbývá dopracovat se empirickou konfrontační cestou poznání, jakými jazykovými prostředky jsou tyto systémové komunikační faktory v příslušných jazycích naplněny.

Než dospějeme k těmto výšinám, podíváme se zpět ke konkrétním problémům týkajícím se vyjadřovacích prostředků, a to nejprve obšírně v rovině lexikální, k níž nezbytně připojíme i rovinu pragmatickou, a pak se stručně zmíníme o rovině gramatické. Následovat bude příslušnost textů k různým funkčním stylům, s nadhledem pojednáme o odborném stylu jako takovém (Bronislava Grygová) a ukončíme pohledem na úskalí vyskytující se v textech uměleckých a na otázky hodnocení kvality překladu (Jitka Zehnalová).

KAPITOLA 2

PŘEKlad A ROVINA LEXIKÁLNÍ

2.1 ČESKÉ PŘEKladOVÉ PROTĚJŠKY ANGLICKÝCH KONTEXTOVĚ ZAPOJENÝCH LEXIKÁLNÍCH I VÝPOVĚDOVÝCH JEDNOTEK

Při porovnávání kontextově zapojených lexikálních jednotek různých jazyků zjišťujeme četné rozdíly v oblasti významových složek denotačních, konotačních i pragmatických. Sémantický rozdíl týkající se denotačních významových složek vyplývá z různého pojmenovacího přístupu ve výchozím a cílovém jazyce, z nestejně úrovně abstrakce, ze zaujímání neshodných hledisek ke skutečnosti, ze zdůrazňování odlišných rysů znaku. V oblasti konotačních sekundárních složek významu, které se superponují na denotační složky a spolu s nimi tvoří sémém, jsou rozdíly ještě markantnější.

Metodologie použitá při analýze a popisu lexikálních jednotek (dále jen lj) musí rozlišovat především spisovné od nespisovného, běžnou slovní zásobu od odborné, centrum od periferie a přihlížet k funkčně stylóvému zaměření popisovaného materiálu. Musí brát v úvahu konkrétní jednotku a systém, spojení obecného a zvláštního v každé jednotce, pojetí abstrakce jako jednoty rozmanitého, vztah jazyka a textu, teorie a praxe.

Asymetrii v pokrývání mimojazykové skutečnosti slovní zásobou v angličtině a v češtině i sémantické vztahy mezi lj obou jazyků, včetně zapojení konotační složky, si ukážeme v konkrétní aplikaci konfrontačního pohledu na anglické a české lj v jejich kontextovém zapojení na základě analýzy výchozích anglických textů a jejich českých překladů.

Jak už bylo uvedeno výše, lze mezi překladovými protějšky rozlišovat v podstatě tři typy případů: a) protějšky či ekvivalenty (dále jen E) *úplné či absolutní*, b) protějšky *částecné* (těch je zdaleka nejvíc) a c) protějšky *nulové* (k řešení neexistence úplného či částecného protějšku je třeba použít různých postupů, jak si ukážeme dále).

2.2 ÚPLNÉ PROTĚJŠKY

Mezi úplné, absolutní E v dané komunikativní situaci, tj. pokud jde o význam v příslušném kontextu i o funkci stylistickou, včetně rejstříku, tedy ve složkách denotačních i konotačních, patří především pojmenovací jednotky základního slovního fondu, tedy centra slovní zásoby, a to zejména substantiva, kde při hrubém rozdělení na sémantické skupiny a s přihlédnutím k frekvenčnímu hledisku převládá zřetel *antropocentrický*, tj. lidé v okolí, části těla, předměty nejbližšího okolí, předměty poněkud vzdálenějšího okolí, zvířata, časové údaje a konečně i abstrakta v přímém vztahu k člověku. Jde vesměs o pojmenování s téměř jednoznačným denotačním významem, označující v podstatě stejnou, případně odpovídající část mimojazykové skutečnosti, např. *eye: oko*, *window: okno*, *roof: střecha*, *tree: strom*. (Vzhledem k tomu, že použití znaku rovnosti neodpovídá ve většině případů skutečnosti, používáme pro označení vztahu odpovídajícího protějšku znaku „:“.)

Do jisté míry je možno mezi plné E počítat i slova s více nebo dokonce mnoha možnými protějšky, která jsou však *monosémantizována kontextem*, ať gramatickým nebo lexikálním, situačním či pragmatickým. Gramatický kontext omezuje např. výběr možností u slovesa *grow*, které použité ve struktuře $N_{S(pers)} + grow + N_O$ znamená *pěstovat*, kdežto ve struktuře doplněné adjektivem, tj. *grow + Adj* by nabylo významu změny stavu, v intranzitivním použití má význam *růst*. Lexikální kontext určuje význam sloves jako *wash: mýt/prát*, *put: postavit/položit/posadit/vstrčit* atd. Protějšek slovesa *wash* v kontextu *she washed my face* je úplný, pokud nám jde jen o výběr mezi *mýt* a *prát*, jinak se nabízejí ještě možnosti rozdílů lexikálně gramatických, tj. využití vidové kategorie, případně variant stylistických. Situace nemusí být docela jednoznačná ani s přihlédnutím k lexikálnímu kontextu, např. *she put me on the bed* může znamenat stejně dobře *položila* jako *posadila* apod.

Je třeba počítat s tím, že slovanské sloveso obsahuje vesměs více informací než sloveso anglické, je bohatší sémanticky, je takzvaně mnohofazetové. Souvisí to opět s typologickým rozdílem mezi jazyky, s nominálním charakterem angličtiny a spíše verbálním typem češtiny. Na to by překladatelé do češtiny neměli zapomínat a měli by využívat bohatství, které jim čeština v tomto smyslu poskytuje. Z toho vyplývá, že úplných protějšků ve slovesné oblasti příliš mnoho nenajdeme, i když ve svém primárním významu se mohou jako takové často jevit.

Jde především o akční slovesa a z nich o označení lidské činnosti a procesů obklopujících člověka, jako *eat: jíst*, *laugh: smát se*, existence stavu a změny stavu, jako *be: být*, *sleep: spát*, *sit: sedět*, mentálního procesu, zejména percepce, jako *see: vidět*, *hear: slyšet*, *listen: poslouchat*, zvukového projevu, verbalizace, jako *sing: zpívat*, vztahu *have: mít*, modálního postoje *must: muset*. Na tato slovesa se však v rámci kontextu vrší často další informace, které vedou k sémanticky bohatším českým protějškům nebo alespoň k výběru z většího množství variant, jak ukážeme dále v kapitole o částečných ekvivalentech.

U adjektivních přímých protějšků převládá označení objektivních vlastností, jako *black: černý*, *white: bílý*, *long: dlouhý*, *full: plný*, *empty: prázdný*, *wet: mokrý*, kdežto u subjektivního hodnocení dochází už k různým posunům. Z relačních adjektiv sem spadají adjektiva sekundární jako *fall: podzimní*, *Thursday: čtvrteční*.

U adverbii s místním významem vyplývá jednoznačný protějšek opět z jazykového okolí: *he was at home: byl doma*, *drive/go home: jet/jít domů*, *leave home: odjet z domu*; *up* má protějšek *nahoru* v kontextu *gone up North*, ale *nahoře* v kontextu *up yonder in the sky*.

Úplné E jsou většinou symetrické i po stránce formální, tj. jsou jednoslovné nebo víceslovné stejně jako výchozí *lj*, např. *aunt: teta*, *black: černý*, *sit: sedět*, *walk away: jít pryč*, *make notes: dělat si poznámky*, *rub one's eyes: protřít si oči* (pokud nebereme v úvahu vidovou symetrii). I v motivovanosti můžeme najít korespondenci (*crossroads: křižovatka*, *cobweb: pavučina*) s tím rozdílem, že v morfologicky bohaté češtině převládají derivativa proti anglickým kompozitům nebo slovům motivovaným sémanticky (*swing: houpačka*). Najdeme samozřejmě i případy neshody.

2.3 ČÁSTEČNÉ PROTĚJŠKY

Vzhledem k tomu, že angličtina a čeština jsou jazyky nejen typologicky, ale i kulturněhistoricky, společensky a geograficky odlišné a vzdálené, rozdílné v místě, jaké zaujímají na ose racionálnost-emocionálnost, v tradicích, úzu, kolokacích a frazeologii, je přímých, úplných E-ů poměrně málo a převládají protějšky částečné. Ta částečnost se může týkat rozdílů

- a) formálních,
- b) významových denotačních,

c) významových konotačních a

d) pragmatických.

Uvedené rozdíly se mohou vyskytovat kombinovaně, zřídka jde o čistý typ, jak už jsme na to v lingvistice zvyklí.

2.3.1 ROZDÍLY FORMÁLNÍ

VÍCESLOVNOST – JEDNOSLOVNOST

Angličtina jako izolační analytický jazyk má více výrazů analytických, víceslovných a současně také často explicitnějších než čeština, syntetický jazyk flexivní.

U víceslovných, analyticky vyjádřených pojmenování jde v podstatě vždy o rozklad na sémanticky poměrně chudý řídicí člen a na doplnění, které je nositelem informace, sémantickým těžištěm denotačním, ale také konotačním. Poměr rozložení sémantických složek mezi členy víceslovného pojmenování bývá v různých případech různý. Jádrem nominální fráze tohoto typu bývá obecně klasifikující substantivum, jako *man*, *place*, *thing*, *time*, např. *the poor man*: *chudák*, *in the first place*: *předně*, *for one thing*: *jednak*, *last time*: *naposledy*.

Analytické pojmenování bývá explicitní, hlavní i modifikující člen se vyjadřují zvláštními slovy, kdežto v kondenzovaných syntetických českých pojmenováních se hlavní člen vyjadřuje slovotvorným formantem, modifikující člen slovotvorným základem (Horecký, 1978), např. *apple tree*: *jabloň*, *beech-nut*: *bukvice*, *canvas shoes*: *plátěnky*, *Nurses' Station*: *sesterna*.

U některých oblastních, nářečových výrazů výchozího jazyka (VJ) je patrna ve víceslovném pojmenování redundance. Nejde sice o jednovýznamové jednotky, ale jejich význam vyplývá dostatečně z kontextu: *smoking pipe*: *fajfka*, *cricket-bug*: *cvrček*.

Analyticky, víceslovně se v angličtině poměrně často vyjadřuje kladně nebo záporně hodnotící postoj k určitému objektu, např. *old man*: *děda*, *poor thing/soul*: *chudák*. V těchto případech premodifikátor je současně nositelem denotačního i konotačního významu. Stejnou kombinaci významových složek obsahuje i český jednoslovný protějšek.

Rovněž stylistické konotace vstupují jako složky do vztahu reprezentovaného formálním rozdílem. S obecným bezpříznakovým řídicím substantivem je například spojeno slangové adjektivum, které je současně expresivní, negativně hodnotící. Český protějšek je jednoslovný,

hanlivý, adherentně expresivní – *crumby place*: *díra*. (Podrobněji o tom dále u rozdílů konotačních.)

Opěrné substantivum v jiných případech může být zbaveno denotačních složek, desémantizováno, ale konotační složka negativně hodnotícího postoje v něm zůstává a podtrhuje negativně hodnotící slangový premodifikátor. Český protějšek je jednoslovný, negativně hodnotící výraz z obecné češtiny. Touto kombinací se expresivita adekvátně zesiluje, např. *crumby bastard*: *smrad*.

Analytičnost anglického spojení je někdy ještě složitější, jednoslovný český protějšek odpovídá tříslavnému spojení. Nastávají opět různé případy. Např. na anglické straně je premodifikační dvouslovné spojení, které v adjektivní funkci a pozici přibralo i adjektivní koncovku *-y* (*a little bitty*), a v češtině je malá míra, případně ještě s kladným emocionálním hodnotícím vztahem, vyjádřena nastavovanou deminutivní příponou – *in a little bitty while*: *za chvíli/ič/ku*, *chvil/in/ku*, *chvil/ili-lin/ku*.

Jindy je v angličtině vyjádřeno hodnocení racionální i emocionální dvěma adjektivy, zatímco v češtině jsou hodnotící složky zahrnuty do sémému jednoslovného substantivního pojmenování – *a big old car*: *bouřák* (je vyjádřena i velikost i mohutnost i obdiv – viz expresivní funkce *lj* dále).

Analytičnost angličtiny se projevuje v hojných případech anglických sloves se záložkou, kterým v češtině odpovídají vesměs jednoslovné předponové protějšky, ať jde o vyjádření vztahu prostorového, směrového nebo o vyjádření ukončenosti či intenzity, jako v *get up*: *vstát*, *pick up*: *zvednout*, *jump up*: *vyskočit*, *go away*: *odejít*, *come out*: *vyjít*, *carry off*: *odvézt*, *shout up*: *rozkřiknout se*.

Další skupinu víceslovných verbálních frází tvoří v angličtině sémanticky chudá slovesa doplněná *lj* nesoucí významové těžiště fráze. V češtině jim opět odpovídají jednoslovné jednotky, např. *get dark*: *stmívat se*, *get drunk*: *namazat se*, *have a seat*: *posadit se*, *get good again*: *uzdravit se*, *give a punch to s.o.*: *strkat koho*. Dokonce i vyjádření malé míry děje, vyjadřované v angličtině analytickou konstrukcí, která zahrnuje i kladný citový postoj, je v češtině vyjádřeno prefixem a uspokojivou mírou připojuje zvrtné zájmeno – *have one's little chat*: *pohovořit si*.

Někde se záložka v českém protějšku vůbec neprojevuje, ani v podobě předpony, ani v zařazení sémantické složky, např. *hang up one's coat*: *pověsit si kabát*, *make out like... : dělat jakoby... : Rozložení sémantické váhy na členy víceslovné fráze je rovnoměrnější v případech*

jako *run fast*: upalovat, *eat a lot*: nacpat se, *tear to pieces*: rozšápat, *come running*: přiběhnout, *stand in a group*: hloučkovat se, *reach out to catch sth*: napřáhnout se po něčem.

Analytická dovede být i čeština, a to zejména tam, kde nemá protějšek k anglickému slovesu vzniklému konverzí ze substantiva, např. *trapped*: lapený do pasti, *be benched*: sedět na lavici, nebo tam, kde čeština nedospěla k jednoslovné pojmenovací jednotce, např. u některých termínů – *cog*: ozubené kolečko.

Víceslovnost v češtině je také důsledkem zesílení intenzity nebo vůbec expresivity – *laugh*: válet se smáchy, *foul sb*: vytrít komu zrak, *be cagey*: umět si dávat majzla.

EXPLICITNOST – IMPLICITNOST

Víceslovné l_j jsou zpravidla i *explicitnější*. *Explicitnost* se projevuje větším množstvím informací výslovně vyjádřených, vyzvednutých do povrchové roviny jazyka, a to nejčastěji v podobě plnovýznamové jednotky, kterou má pojmenování v jednom jazyce oproti protějšku v druhém jazyce navíc, např. *poker game*: poker (v češtině není třeba dodávat rozlišující l_j, význam je jednoznačný), *half-bread Indian*: napůl Indián, *square tile*: kachlík, *woven wicker bag*: proutěná kabelka, *blow one's nose*: smrkat, *fetch off one's hat*: smeknout, *snuff one's nose*: odfrknout si.

České protějšky anglických jmenných frází se substantivním premodifikátorem bývají nutně alespoň gramaticky explicitnější. Čeština nemá možnost použít stejné sémanticky hutné struktury a přidává přinejmenším předložkový relátor (např. *radio programs*: programy v rádiu/z rádia, *twenty-five-cent cigars*: havana po pětadvaceti centech, *college boys*: kluci z univerzity), který obvykle dodává přesnější informace.

V menším počtu případů jsou analogicky převáděny i adjektivní premodifikátory: *whitefaced cows*: krávy s bílými čumáky, *muddy brown*: hnědý od bláta.

Překladaelé někdy přidávají ve snaze o větší explicitnost informace, které byly ve VJ jen implikovány: *jet pilot*: pilot tryskové stíhačky, *cistern*: nádržka na vodu, *lobby*: hotelová hala. Tyto informace většinou vyplývají z kontextu a jejich explicitní vyjádření způsobuje víceslovnost českého pojmenování a prodloužení cílového textu.

Někdy se překladaelé pokoušejí interpretovat příliš zkratkové vyjádření anglické např. *dull lamps*: lampy se slepými cylindry.

Explicitní přidávání může souviset s neexistencí přímého protějšku v češtině: *controls*: páčky a kolečka, nebo je překladael veden subjektivní představou scény obsažené v nejednoznačném rámci: *turn on the water*: otevřít přívod vody, *across the hall*: na druhé straně chodby.

Informace jsou přidávány i při verbalizaci, při změně jmenného anglického vyjadřování na slovesné v češtině, např. *till dawn*: dokud se nerozední.

Přitom vzrůstá širě i určitost, rozšířené verze jsou však většinou mnohem čtivější, takže pragmatický aspekt překladaele k takovým řešením vcelku opravňuje. Např. *at every look*: kdykoli jsme se po ní podívali (lépe než na každý pohled), *without any time trouble*: nebude to žádný problém a bohatě to stačíme (lépe než bez potíží co do času) To jsou však už překladaelské operace spočívající v syntaktické přestavbě.

Vzhledem k tomu, že v mnoha případech dochází při překladu nezbytně k rozšíření textu, což není žádoucí, je nutno na druhé straně v rámci možností toto rozšíření kompenzovat *kompresí* textu, která souvisí s *vypuštěním*, vynecháním informací, které překladael nepovažuje za nutně reprodukovatelné, např. *day off*: volno, *at three o'clock*: ve tři, *in white suits*: v bílém, *woven wicker bag*: proutěná kabelka, *fur-lined gloves*: rukavice s kožešinou.

V posledních dvou případech je české pojmenování ustáleně méně explicitní než pojmenování anglické. Totéž se týká českých protějšků některých anglických verbálních frází: *blow one's nose*: smrkat, *snuff one's nose*: odfrknout si, *fetch off one's hat*: smeknout.

K menší explicitnosti české verze může vést i subjektivní zásah překladaelův, např. *polished to high glitter*: naleštěný.

JMENNÉ ŘETĚZCE A PŘEDLOŽKOVÉ VAZBY

Otázka větší či menší explicitnosti se projevuje i u jmenných řetězců v angličtině a v češtině. Český překlad často obsahuje navíc alespoň předložku, která signalizuje typ vztahu mezi určovaným a určujícím, kdežto v angličtině, především psané, jazykový signál být nemusí. Pro interpretaci je samozřejmě důležité vzájemné postavení juxtaponovaných substantiv (určující + určovaný, premodifier + head), např. *club discussion* je debata v klubu, kdežto *discussion club* je diskuzní klub. Sémantický vztah mezi premodifikátorem a určovaným členem není přitom nijak jednoznačný. Premodifikátor může označovat čas, např. *winter sale*: zimní výprodej, *evening paper*: večerník, místo, např. *floor lamp*: stojací lampa (v češtině jiné hledisko), *border incident*: pohra-

niční incident, materiál, např. *a steel rod, a bronze handle, a silk dress, a copper coin, a stone bench, a gold watch, a silver spoon*, funkci *letter box*: *schránka na dopisy*, *witness box*: *svědecká lavice/lavice pro svědky*, *life boat*: *záchranný člun*.

V přeneseném významu se používá odvozených adjektiv: *golden hair, silken voice, silvery moon, milky white crystals, stony heart, glassy eyes* (zlaté vlasy, hedvábný hlas, mléčně bílé atd.) Vztah mezi oběma složkami syntagmatu má velmi široké rozpětí, *car bargain* může být jednak *koupě vozu*, jednak *koupě uzavřená ve voze*. V prvním případě je *car* objekt, v druhém místo. Analogická situace platí pro spojení *train robbery*. *Heart man* je jednak lékař-*srdcař*, jednak pacient-*srdcař*. (V češtině je ostatně také dvojí možná interpretace výrazu *srdcař*.) Zejména ve spojení, kde druhý, určovaný člen je utvořen derivací (konatelskou) od přechodného slovesa, první, určující člen je objektem tohoto slovesa, jde vlastně o nominalizovanou strukturu: *shock absorber* je v češtině pouze *tlumič*, otřesy se vyrozumívají, *view finder*: *hledáček* je opět v češtině bez objektu.

Ve většině případů závisí každý premodifikátor sémanticky i syntakticky na následujícím určovaném členu (dešifrujeme zprava doleva) – *a retired company director*: *ředitel společnosti v důchodu*, *a steep iron ladder*: *příkrý železný žebřík*, *a tall brick tower*: *vysoká cihlová zeď*, *uniformed police officers*, *a real family friend*: *opravdový rodinný přítel*, *a severe food shortage*: *krutý nedostatek potravin* (v češtině pre- i post-modifikace).

Anglický premodifikátor však může být tvořen dvoučlennou sémantickou jednotkou – *a true life/film, fresh water/fish, a good will/mission, a shorter hours/strike, a delayed action/mechanism, assembly line/production of food, a corrugated paper/carton, public opinion/pool, the French built/Concorde, a crystal clear/answer, flame resistant material, committee approved decisions, a moss green dress*.

Je možné ještě další rozvíjení, např. *a good will tour account, a beauty contest winner smile*: *úsměv vítězky soutěže krásy*, *a peanut butter sandwich diet, a road safety centre leaflet*: *letáček centra bezpečnosti silničního provozu*, *a long distance bus accident*: *nehoda dálkového autobusu*.

Jmenné řetězce – noun groups – mohou být značně dlouhé (*hand-woven maize leaf tile mats*: *ručně pletené rohože z kukuřičného šustí s kachličkovým vzorem*, *nuclear-powered aircraft carriers*: *mateřské letadlové lodě s atomovým pohonem*, *heat-resistant glass lamp shades*: *lampová stínidla ze žáruvzdorného skla*). Jejich české protějšky

jsou opatřeny vesměs pre- i postmodifikátory s předložkovým připojením.

V některých případech je možná i dvojí interpretace, např. *a light green coat* může být jak *světlezelený kabát*, tak *lehký zelený kabát*, *a new government organization* je buď *nová vládní organizace*, nebo *organizace nové vlády*. Podobně *thin gloved hands* jsou buď *ruce v tenkých rukavičkách*, nebo *tenké ruce v rukavičkách* – stejně *dark bearded man, modern picture restoring*. Jen širší kontext pomůže dešifrovat význam takových víceslovných pojmenování a určit, kde je hranice mezi významovými jednotkami.

Nesprávná interpretace způsobuje chyby v překladech: *red hot tea* není *červený horký čaj*, ale *vřelý čaj*, kde *red* je intenzifikátor blíže určující adjektivum *hot*, *cut resistant tyres* jsou *pneumatiky odolné vůči proseknutí*, nikoliv *prosekané*. *The firm prefers French educated lawyers* znamená, že *firma dává přednost právníkům, kteří mají francouzské školy*, ne *francouzsky vzdělaným právníkům*.

Je-li první složkou takového víceslovného pojmenování barva a druhou materiál, nemění se interpretace, i když posuneme hranici mezi premodifikátorem a určovaným členem, např. *a red brick house* je stejně dobře *červený cihlový dům* jako *dům z červených cihel*, *a black silk dress* jsou *černé hedvábné šaty* nebo *šaty z černého hedvábí* a analogicky se chová *a blue canvas bag* nebo *a white linen napkin*.

Předložková vazba vesměs přináší informaci navíc. Ještě explicitnější přidávání souvisí s neexistencí přímého protějšku v češtině (*reversible*: *oboustranný kabát*) nebo s vyjadřovací usancí (*the next morning*: *druhý den ráno*, *protidrahotní bouře*: *riots against the price rises*).

2.3.2 ROZDÍLY VÝZNAMOVÉ DENOTAČNÍ

Sémantický rozdíl týkající se denotačních významových složek vyplývá, jak už bylo řečeno v úvodu, z různého pojmenovacího přístupu v obou jazycích, z nestejně úrovně abstrakce, ze zaujímání neshodných hledisek ke skutečnosti, ze zdůrazňování odlišných rysů znaku. Označovaná skutečnost je přitom stejná nebo splňuje alespoň stejnou funkci v textu, takže denotační informace zůstává vcelku nezměněna.

SPECIFIKACE

Nejčastější sémantický rozdíl mezi lj v anglickém textu a jeho českým protějškem spočívá v tom, že tento protějšek obsahuje nějakou význa-

movou složku navíc, takže hovoříme o *specifikaci*, o substituci *hyponymem*. Méně častý je za stejných okolností opačný pochod, kdy je některá složka významu potlačena a dochází k *zobecnění*, *generalizaci*, k substituci *hyperonymem*. Přidávání sémantických složek, a tedy i informací, souvisí s tendencí překladatelů k explicitnosti až explikativnosti, přičemž explicitností rozumíme výslovné vyjádření informací, které lze jen vyrozumět z kontextu, a explikativností přidání informací vysvětlujících.

Zejména u sloves je posun k specifičnosti v překladech z angličtiny do češtiny téměř pravidlem. Souvisí to s typologickým rozdílem mezi nominální angličtinou a verbální češtinou. Anglická slovesa mají blíže k relátorům, spojovacím prvkům mezi jmennými nositeli významu, zatímco v české větě je základním nositelem významu sloveso. Ale kromě toho podle teorie prof. Poldaufa (1982) anglické sloveso s přihlédnutím k jeho chování v časové sféře je vektorové, má kromě určité specifické hodnoty vyjádřené souborem sémantických rysů ještě směr, směřuje od jedné časové sféry k jiné. Na rozdíl od toho slovanské sloveso je skalární, má svůj obsah v podobě souboru sémantických rysů prostě zasazen do časové sféry, je chápáno jako jakási uzavřená, celistvá jednotka a nesměřuje k jiné časové sféře. Slovanský mluvčí má tedy značně větší šanci pozorovat detailněji četné a různé fazety tohoto souboru, především objektivní, jako fáze, množství děje, opakování, ale pokoušíme se dokázat, že i složky hodnotící, emocionální a stylistické.

Tak například anglická slovesa pohybu z místa, přesunu, jako *go*, *come*, *arrive*, *leave* aj., nezahrnují sémantickou složku prostředku, kterým se přesun realizuje, a jsou vzhledem ke svým českým protějškům v tomto ohledu ambivalentní. V češtině stojí na místě ambivalentnosti specifická výrazů *jít/jet*. Českého slovesa *jít* lze však na druhé straně použít i ve smyslu *přijít*, což znamená, že pokud jde o směrnost, je hierarchicky výše než anglická slovesa *come*, *arrive*, která obsahují obligatorně složku směrnosti, případně teličnosti, tj. implikaci jistého dosaženého mezníku, který nemusí být cílem. Znamená to, že mezi základními anglickými a českými slovesy přesunu neexistuje vzájemná reverzibilita. Česká slovesa jsou navíc bohatší o vidovou kategorii, takže anglickému *go* může v češtině odpovídat jednak *jít/jet*, jednak *chodit/jezdít*.

Notační aparát umožní formalizovaný popis rozdílů ve významových složkách na anglické i české straně, čímž vyniknou jak společné, tak distinktivní, diferenční sémantické složky. Denotační složky, označují velká písmena v základní rovině, kdežto složky konotační jsou označeny malými písmeny (*ex* = expresivita, *sbstd* = příslušnost k nespisovné ja-

zykové vrstvě), umístěnými jako dolní index. Společný sémantický jmenovatel – *archisém* – je označován písmenem A. *Diferenční* denotační složky jsou diferencovány takto: DIR = směr, INST = prostředek přesunu, LOC = místo, MAN = způsob realizace slovesného děje. Kromě toho můžeme označovat ještě počáteční fázi horním indexem *inch*, konečnou *fin*, opakovanost *iter*, dokonavost *pf*, nedokonavost *impf*, i když jí budeme užívat jen výjimečně, pro rozlišení různých variant užitých jako protějšků téže anglické lj.

Tak například základní, sémanticky značně chudé sloveso GO vyjadřuje v primárním významu v angličtině jen pohyb z místa, kdežto jeho české protějšky přidávají k tomuto archisému většinou ještě složku *prostředku* použitého pro přesun – INST. Dostaneme tak vztah

GO : jít/jet A : A . INST

Specifická volba patřičného protějšku ze dvou možných závisí na užším či širším kontextu, např. *go seventy : jet sotva stovkou*.

Může být přidána navíc ještě složka směrnosti:

GO : odjet A : A . INST . DIR

Při neživotném subjektu vyjadřuje sloveso GO dokonce jen složku směřování (analogicky i český protějšek *vést*), tak např. *the porch goes round the house : veranda vede kolem domu*.

Směrnost je na české i anglické straně podtržena doplněním slovesa. Směrnost vyjádřená v angličtině analyticky záložkou je v češtině vyjádřena předponou. Složka prostředku přesunu je opět přidána:

GO OFF : odejít/odejet/ujet A + DIR : A . DIR . INST

Na základě širšího kontextu, včetně kontextu jazyka díla, český protějšek může obsahovat navíc složku způsobu realizace počáteční fáze, náhlost, ráznost:

GO : vyrazit A : A . DIR . MAN^{inch},

kde horní index *inch* označuje počáteční fázi děje, inchoativnost.

Ve stylisticky příznakovém textu obsahuje český protějšek slovesa GO navíc ještě expresivní konotační složku vyjadřující kladné citové rozpoležení. Kromě toho je stylisticky využito příslušnosti lj do obecné češtiny, tedy do nespisovné vrstvy jazyka:

GO : štrádovat si to A : A . INST . MAN^{ex.sbstd}

First of all, I went down-town. : Nejdřív jsem si to štrádoval do města.

U slovesa COME je směrová složka inherentní součástí sémému, kdežto v češtině je v řadě případů obsažena až v doplnění sloves, která jsou atelická a směrovou složku neobsahují, např. *jít/jet/chodit/jezdit*:

I was sorry I'd come: už mě mrzelo, že jsem tam chodil
A . DIR : DIR + A . INST

V češtině je zde použito slovesného tvaru, který obvykle vyjadřuje násobené děje, ve významu jednodobém.

I COME bývá doplněno adverbiálním určením místa, které však neobsahuje směrovou složku, ta je obsažena v záložce, zatímco české adverbiální určení místa směrovou složku obsahuje a u slovesa se pouze vyrozumívá:

COME OUT HERE : JET SEM
A . DIR + DIR + LOC : A . INST + LOC . DIR

Analogické doplnění je na obou stranách v následujícím případě, kde však telickému slovesu COME odpovídá atelické *jít* a směr k cíli vyplývá z doplnění:

come to the bed : jít k posteli
A . DIR + DIR : A . INST + DIR

Směrovost může být v češtině nahrazena složkou neočekávanosti výskytu na určitém místě, která je součástí sémému slovesa *objevit se* (v anglické výpovědi je neočekávanost implikována částečně v postavení větných členů):

Then here come Mr. Otis. : Pak se objevil pan Otis.
LOC + A . DIR : A . LOC.MAN

kde MAN znamená *neočekávaně*.

Nejčastěji bývá místo směrovosti u českých protějšků slovesa COME zastoupena složka *způsobu realizace slovesného děje a prostředku přesunu*:

COME : trousit se za kým
A . DIR : A . INST . MAN + DIR,

kde INST znamená *pěšky* a MAN *postupně, jednotlivě*.

Na základě makrokontextu – ke kterému je třeba vždy přihlížet – je přidána k českému protějšku ještě konotační složka expresivní, vyjadřující kladný citový postoj:

the mules coming by : po ní si to vykračovali mezkové
A . DIR + LOC : LOC + A . INST . MAN_{ex}

kde INST znamená *pěšky*, MAN *svižně*, *ex* *lehce, vesele, s kladným postojem*.

Sémanticky ještě bohatší je zapojení i konotační složky stylistické, tj. využití příslušnosti IJ k nespisovné jazykové vrstvě, aby zesílil účinek expresivity. Navíc je přidáno vyjádření perfektivnosti:

COME : přištrádovat si to
A . DIR : A . DIR . INST . MAN^{pf}_{ex.sbstd}

Čeština si volí specifické sloveso také na základě mikrokontextu, subjekt a objekt v češtině si volí predikativní sloveso, zatímco v angličtině v těchto případech není omezení, takže anglické COME OUT vypoovídá jak o živém, tak o neživém subjektu, ale čeština v prvním případě volí sloveso *vylézt*, v druhém (jde o kapalinu) *vytrysknout*. Společný je kromě archisému pohybu z místa směr zevnitř ven a pohyb vlastní silou, různé jsou diferenční složky způsobu pohybu, v prvním případě *pomalu, lezením*, v druhém *prudce, do výšky*.

Značně frekventované sloveso GET v intransitivním použití a doplněné místními záložkami obsahuje sémantickou složku přesunu a směru s implikací dosažení určitého cíle. Doplněné předložkou TO se významově shoduje s českým protějškem *dorazit někam*, tj. pohybem se ocitnout na nějakém určitém místě. Dosažení cíle je v češtině vyjádřeno předponou DO-, vyjadřující směřování ke konečnému cíli (viz *docílit, dorazit, dostat se, dospět někam*).

České protějšky spojení slovesa GET se záložkami OUT, UP, AWAY, které vyjadřují explicitně směr, jsou obohaceny o složku způsobovou:

GET OUT : vyskočit/vylézt odněkud
A . DIR : A . DIR . INST . MAN,

přičemž MAN v prvním případě znamená *rychle, skokem*, v druhém *pomalu, lezením*. Analogickou strukturu mají další případy: GET UP : *vstát/posadit se/vzpřímit se*. V českých E-ech je implikována konečná poloha, resultát procesu.

Jestliže je do rámce anglického dvoučlenného slovesa začleněn desémantizovaný nositel expresivity v podobě expletiva, je odpovídajícím protějškem v češtině inherentně expresivní sloveso:

GET THE HELL OUT : vypadnout/vymáznout

A + 0_{ex} + DIR : A . DIR_{ex.sbstd},

kde 0_{ex} je nositel expresivity zbavený denotačního významu a vyjadřující záporný citový postoj nebo intenzifikaci.

Časté sloveso pohybu z místa RUN i jeho české protějšky *běžet/utíkat* obsahují složky způsobu pohybu pěšky a rychle, které lze považovat za součást archisému tohoto slovesa. České protějšky *vyběhnout/rozběhnout se* mají přidánu explicitně vyjádřenou směrnost obohacenou o perfektivně vyjádřenou počáteční fázi. Angličtina však může uvedené složky také vyjádřit explicitně: COME RUNNING OUT. Kromě počáteční fáze může být vyjádřena také fáze konečná, cíl, která je v angličtině buď jen implikována a vyrozumívá se z kontextu, nebo je i v angličtině vyjádřena explicitně analyticky pomocí záložky UP, která zahrnuje složku ukončenosti děje s implikovanou směrností: *run up : přiběhnout*.

Složka rychlosti, která je implicitní součástí souboru slovesných sémémů slovesa RUN, může být intenzifikována explicitním analytickým připojením adverbia FAST. Český protějšek tohoto spojení má složku rychlosti v zesílené formě zahrnutou současně s expresivní složkou v sémému slovesa upalovat:

RUN FAST : upalovat A + MAN : A . MAN_{ex},

kde MAN znamená rychle.

Volba E-ů je ovšem do značné míry subjektivní záležitostí překladatelovou. Někdy volí překladatel synonymní varianty jen proto, aby se vyhnul opakování téhož výrazu, kterým se v angličtině běžně zvyšuje intenzita a které česká stylistická norma považuje spíše za negativní rys, pokud je nelze považovat za zřetelný autorův záměr. Viz ukázka:

... he run and he run down that road and pooty soon, here come Aunt Gastonia's son run and run back up the road and zip-zip I never seed nobody run so fast. ... *rozběhl se a utíkal po silnici pořád pryč a najednou, sotva za chvíličku, tu ten tetin kluk letí zpátky, tak strašně rychle, že jsem ještě v životě neviděl nikoho tak upalovat.*

Nyní přejdeme k ukázkám *transitivních sloves pohybu*, která implikují složku CAUS – způsobu realizace přesunu.

U slovesa BRING a jeho českých protějšků je součástí souboru slovesných sémémů složka směrnosti. V češtině je navíc rozlišující složka schopností či neschopností samostatného přesunu: *přinést* v kombinaci s objektem neschopným samostatného pohybu, *přivést* s objektem

schopným samostatného přesunu. Kromě toho se podle hlediska pozorovatele mění i vektor: *přinést/odnést*. Nermalou roli hraje ve volbě českého protějšku také obvyklá kombinovatelnost se specifickým předmětem, kolokace, např. v případě spojení s objektem *shame* je volen český protějšek *uvrhnout (hanbu) na někoho*, který kromě archisému s obsahem „přinést, přivodit něco“ obsahuje ještě složku nepříznivosti zásahu.

Významově blízké sloveso CARRY neobsahuje směrnost ani v angličtině, ani ve většině českých protějšků, které však mají navíc složku rozlišující způsob přesunu, tj. *nést* v případě, že jde o význam „držet něco a pohybovat se s tím“, zatímco *vést* v případě, že jde o přemísťování vozidlem. Je zde tedy rozdíl v prostředku přepravy, který angličtina opět nerozlišuje. Navíc může mít český protějšek na základě nadvětňného kontextu ještě složku směru – *odnést* – a perfektivnosti.

Velmi obecné a sémanticky chudé sloveso TAKE má v češtině také E-y přesunu nějakého objektu, podobně jako dvě předchozí slovesa BRING a CARRY, specifitější o další sémantické složky. Např. v kombinaci s určením místa je v české verzi navíc složka směrnosti i složka způsobu realizace slovesného děje:

take one's hat under one's arm : strčit klobouk pod paži
A + ... LOC : A . MAN + ... DIR . LOC

S životným objektem a adverbialním určením místa přibírá český E složku usměrnění a prostředku přepravy „pěšky“ nebo „dopravním prostředkem“, např.:

take the horses to a stable : odvést koně do stáje
A + ... DIR + ... : A . DIR . INST + DIR

Obdobně sémanticky chudé sloveso PUT (doplněné předmětem a adverbialním určením místa) má české protějšky bohatší o složku způsobu realizace slovesného děje se zahrnutím jeho výsledku, výsledné polohy, tj. umístit vleže čili *uložit*, umístit vsedě čili *usadit*, umístit do úzkého prostoru čili *vstrčit/nacpat*. Tyto specifikuující složky jsou voleny na základě bezprostředního jazykového kontextu, např.:

put s.o. on the bed : uložit někoho do postele
put s.o. in the train : posadit někoho do vlaku
put the rag in his ear : nacpat mu kus hadru do ucha
A + ... LOC : A . MAN . (RES) + ... + DIR . LOC

kde RES označuje zahrnutí výsledného stavu.

V souhrnném pohledu zjišťujeme, že na anglické straně u sloves pohybu z místa vedle archisému přesunu stává ještě diferenční sémantická složka směřovosti (u COME a BRING), případně dosažení cíle (u GET) a někdy i způsobu realizace slovesného děje (u RUN).

Zato české protějšky těchto sloves obsahují často navíc složku prostředku přesunu (*jít, jet, chodit, jezdit, nést, vézt*), někdy kombinovanou se směřovostí (*přijít, přijet, odejít, odjet, přinést, přivést* atd.), ale zejména se složkou *způsobu realizace slovesného děje*, od které jsou analyzovaná anglická slovesa vesměs abstrahována. Přitom české protějšky uvedených sloves obsahují různé subtypy této složky, např.:

- způsob pohybu v závislosti na tom, kdo nebo co je agens
come out: vylézt (o živých bytostech), *vytrysknout* (o kapalině)
- způsob pohybu při stejném (živém) konateli rozdílný např. co do rychlosti
get out of the car: vylézt (pomalu), *vyskočit* (rychle)
- způsob pohybu různý v závislosti na tom, je-li objekt schopen samostatného přesunu (v češtině je tato složka obligatorně rozlišována):
bring: přivést (objekt je schopen samostatného pohybu), *přinést* (objekt není schopen samostatného pohybu)
- způsob závislý na snaze dosáhnout konečného stavu, který je v sémému slovesa obsažen:
put: uložit, posadit, postavit, nacpat (do polohy vleže, vsedě, vstoje, do úzkého prostoru)
- způsob chůze rozmanitý podle celkového, nadvětného kontextu
come: trousit se (po jednom, postupně) *vykračovat si* (svižně, ve sele)

Kromě této bohatě modifikované složky způsobu realizace slovesného děje přibírají české E-y ještě složky ze sféry gramaticko-lexikální:

- jednodobost/opakovanost
go: jít/chodit come: jet/jezdit
- dokonavost/nedokonavost
come back: přijít zpět/vracet se
- fázovost
run: rozběhnout se/vyběhnout
- fáze může být ještě modifikovaná rychlostí, náhlostí počátku:
go: vyrazit

- nebo neočekávaností výskytu
come: objevit se

K denotačním složkám přibývá podle makrokontextu u českých E-ů někdy i konotační složka expresivní, případně v kombinaci s konotační složkou stylistickou:

run: letět, upalovat

come: vykračovat si, přištrádovat si to.

U českých protějšků sloves *komunikativních* nacházíme také poměrně často kromě archisému „sdělování“ ještě diferenční sém způsobu sdělení. Nejběžnější anglické sdělovací sloveso SAY má v češtině kromě v podstatě přímého E-u *řici* s nedokonavou variantou *říkat* a s blízkým synonymem *povídat* (s nímž však není vždy zaměnitelné, nepoužívá se například běžně formulace „Jak se to poví anglicky?“ nebo „Co na to povídáš?“) ještě řadu protějšků zahrnujících navíc informaci převzatou ze samotného sdělení, které je komunikativním slovesem uvozeno. Je možno rozlišit opět několik typů:

- a) naznačení modálního rámce sdělení: *ptát se/zeptat se/odpovědět/poručit*,
- b) implikaci širě rozsahu sdělení: *vykládat/vyprávět* (tj. dlouze), *poznámenat* (tj. krátce)
- c) implikaci způsobu sdělení se zaměřením na formu: *opakovat* (znovu), *hlásat* (veřejně), *stát* (písemně), *zavzdychat*, *rozčilovat se*, *šáskovat*, *představit si*
- d) implikaci obsahu sdělení: *chlácholit* (působit na adresáta uklidňujícím způsobem), *varovat* (sdělením upozornit na nebezpečí)
- e) možný je i antonymický způsob, jehož volba v uvedeném případě přidává navíc sdělení pravdy: *nezapírat*

Analytické anglické spojení vyjadřující explicitně složku verbalizace může mít český protějšek syntetický, se složkou verbalizace jen implikovanou:

say good-bye: rozloučit se (slovy)

Sémantická složka verbalizace je potlačena a nahrazena průvodní činností, vyjadřující adresnost sdělení v:

say to: otočit se na koho

Složka verbalizace je naopak přidána v:

as soon as I got it : když jsem si to řekl

Obdobná situace platí i pro méně frekventované synonymní anglické sloveso TELL.

U sloves **percepčních** se projevuje v českých protějšcích sklon k časové vymezenosti, zaměřenosti na objekt a volitelnosti aktivního vnímání.

Sloveso SEE se vyskytuje sice nejčastěji v podobě přímého E-u *vidět*, vedle toho však také v časově vymezeném E-u *zahlédnout*, vyjadřujícím momentálnost. Podobně sloveso LOOK implikující zaměřenost na objekt má v češtině nejčastěji odpovídající protějšek *dívat se*, ale i variantu vyjadřující časové omezení a větší intenzitu aktivní zaměřenosti *podívat se*. Obdobná situace je u sloves HEAR, LISTEN a *slyšet, poslouchat/poslechnout si*.

Tendence k větší kumulaci gramatických i sémantických funkcí nebo k vícefazetovosti českého slovesa se projevuje i u sloves **mentálních stavů**, které jsou často převáděny spíše na fáze procesů. Tak sloveso KNOW vedle nejčastějšího přímého E-u *vědět/znát* nabývá složky získání znalosti v *dovědět se/poznat*, objevení znalosti v *přijít na to*, případně složky aktivního postoje k vědění v *uvědomit si něco*.

Sloveso THINK s běžným E-em *myslet (si)* nabývá zejména jako protějšek průběhové formy anglického slovesa v češtině podoby *přemýšlet*, tj. zabývat se intenzivně něčím v mysli, a s podporou časového určení např. *all of a sudden* má český jednoduchý protějšek *vzpomenout si*, případně s implikací jisté rozmarnosti *vyvzpomnět si*.

All of a sudden, I thought of...

Zničehonic jsem si vzpomněl...

Markantní rozdíl mezi sémanticky chudým anglickým slovesem a specifitějším, konkrétnějším českým protějškem se projevuje u plnovýznamového slovesa BE. České protějšky jsou obohaceny jednak opět o složku způsobu projevu existence, jednak změnou na dějové pojetí.

Způsob projevu existence je rozmanitý v závislosti na okolí:

be awful : vypadat hrozně (+ vzezření),

be together : stát v chumku (+ pozice),

be sick in the bed : ležet nemocný v posteli (+ pozice),

yonder was the road : kus dál vedla silnice (+ směrovost),

there are hundreds of motion stars : svítí stovky hvězdiček (+ průvodní stav),

be at the games : chodit na zápasy (+ opětovaný výskyt)

Bohatší repertoár českých slovesných protějšků anglických sloves souvisí také s tím, že v češtině je více omezení, jak subjekt, tak objekt si volí predikativní sloveso, takže např. proti anglickému velmi obecnému slovesu MAKE obsahujícímu složku „zhotovení“ stojí specifitější české protějšky přidávající v závislosti na bezprostředním jazykovém (někdy i širším situačním) kontextu sémantickou složku způsobu, jakým bylo zhotovení dosaženo:

make cobweb : upříst pavučinu (předem)

made of planks : stlučený z prken (tlučením)

dress carefully made : vypracovaný (odborně řemeslně)

Obdobná situace je u slovesa v podstatě antonymického BREAK, které mívá v českých protějšcích přidanou specifikující sémantickou složku podle toho, jakým způsobem došlo k silnému poškození nebo zničení příslušného objektu:

break a vase : rozbít (úderem, nárazem, na kusy, na tříšť)

break one's leg : zlomit si nohu (tlakem, nárazem prasknout)

break a cobweb : protrhnout pavučinu (trháním)

a roof to break : střecha na spadnutí (rozsypaním)

U uvedeného slovesa je přidání specifikující sémantické složky v českých protějšcích víceméně obligatorní, i když je možná volba z většího množství synonym, a ta je subjektivní.

Specifikující složka způsobu realizace slovesného děje může být zavedena i do složitější sémantické transformace spojené s transpozicí slovnědruhovou. Archisém kladného, příjemného pocitu, vyjádřený v angličtině adjektivem *good*, je v českém překladu obsažen ve slovese *hladit*, které způsob kladného pocitu opět upřesňuje ve smyslu „působit příjemně povrchem bez nerovností, bez drsnosti“: *... was good for me barefooted : jen hladil, když jsem byl naboso.*

Vcelku lze konstatovat, že české protějšky anglických nejméně frekventovaných slovesných skupin jsou sémanticky bohatší, specifitější. Nejčastěji obsahují navíc sémantické složky způsobu realizace slovesného

děje různě modifikované. U sloves pohybu je přidáván kromě toho prostředek transportu, někdy ještě v kombinaci s fázovostí nebo implikací výsledného stavu, případně ještě se sekundárními složkami kondačnými. U sloves komunikativních je charakteristické přidávání složky, která implikuje informaci o formě i obsahu uvozeného sdělení. U sloves percepčních a u sloves mentálního stavu přibývá v českých protějšcích složka aktivity a časového vymezení, u existenčního slovesa BE způsob projevu existencí a složka dějová. Slovesa vyjadřující zhotovení nebo naopak zničení mívají vesměs v češtině přidanou specifikující sémantickou složku způsobu, jakým ke zhotovení nebo ke zničení došlo, i když vyplývá z typu příslušného objektu. Česká verze obsahuje buď více informací, nebo, a to převážně, vyjadřuje explicitně informace, které jsou v angličtině pouze implikovány. Přitom má angličtina také možnost užití specifických nebo alespoň specifitějších variant, jejich frekvence je však mnohem nižší.

U jiných slovních druhů je případů přidávání sémantických složek podstatně méně. U jmenných slovních druhů je nejčastěji přidávána složka specifikující typ, např.

field : hřiště, room : pokoj, cigar : havana, road : silnice, highway : dálnice, ship : letadlo, parts : součástky, soldering iron : letovací pájka.

Jiné specifikující složky se týkají bližšího vymezení:

the other side : druhá půlka, all the time : celý den.

Specifikace může být zaměřena i na sekundární významové složky, kde je k stylisticky bezpříznakovému, neutrálnímu výrazu připojena v českém protějšku v důsledku stylisticky příznakového kontextu díla emocionální složka, např.

head : hlavička, light : světýlko, depreciativní, ironické či shovívavé zabarvení – boy : kluk, hovorovost – girl : holka, T-shirt : triko, profesionální slang – car : fáro, tire : guma.

Přidávání složek denotačních a stylistických se může i kombinovat: *fellow : frája* (přidána implikace chování a expresivní zabarvení s použitím obecné češtiny).

Specifikace může být také kombinována s vynecháním determinujícího samostatného členu, a tak dochází k vyrovnání množství informací alespoň do jisté míry, např. *fencing meet : utkání* (informace nesená premodifikujícím členem byla v českém protějšku vypuštěna, zato

však značně obecné určované substantivum bylo substituováno specifitějším sportovním termínem, takže výsledek je – ŠERM + SPORT, přičemž typ sportu vyplývá z širšího kontextu). Tento případ je na pomezí specifikace a generalizace, přidávání a ubírání informací.

Přidavná jména obsahují někdy navíc v českém protějšku jemnější specifikaci, např. barevný odstín – *red : rudý, brown : ořechový, yellow : zažloutlý* (rozhodující je kolokace, často je však volba zcela subjektivní). V některých případech je v českém protějšku anglického adjektiva zahrnut výsledek předchozího děje, např. *limp : zemdlený, puffy : napuchlý, dirty : zastříkaný*.

Za zvláštní případ specifikace je možno považovat **konkretizaci**. Přidána je složka, která je nositelem konkrétnosti, např. *property : pozemek* (specifický druh majetku konkretizovaný jako vlastněná půda), *equipment : přístroje* (zařízení je specifikováno a konkretizováno do doby přístrojů na základě kontextu).

GENERALIZACE

Redukce sémantických složek – zobecnění, generalizace, zvýšení stupně abstrakce, substituce hyperonymem – je ve vztahu angličtiny směrem k češtině méně častá. Generalizace postihuje častěji podstatná jména. Nejčastěji abstrahuje český protějšek od specifického typu pojmenovaného objektu, není-li specifčnost příslušného druhu v češtině známa, např. *storebread : chleba, hickory-nut : ořech, horse chestnut : kaštan, rangeland grass : pastviny*. V uvedených případech jde vlastně o řešení nulové ekvivalence zobecněním přijatelným pro českého adresáta. S tímto aspektem úzce souvisí nezvyklost pojmenování příliš určité specifikujícího diferenční vlastnosti nebo typy substantiv: *route : ulice, barnyard : dvůr, watermelon : meloun, round the tabletop : u stolu*.

U nás neznámé proprium bývá nahrazeno obecnějším apativem: *Dr Pepper : limonáda*.

Někdy překladatel vynechá specifikaci bez zjevného důvodu: *thumb : prst, a day off : volno, bitter : zlý*.

U sloves bývá v českých E-ech někdy vypuštěna sémantická složka způsobu realizace slovesného děje, ale jsou to případy celkem vzácné: *chuck : hodit* (vynecháno „rychle, na blízko“), *howl : křičet* (vynecháno „pronikavě, táhle“), podobně *yell : křičet* (vynecháno „vysokým hlasem“), *own sth. : mít něco* (vynecháno explicitnost vlastnictví). Stupeň kvantity je snížen v případě *there was a lot : vyskytovali se* a stupeň intenzity v případě *have s.o. for best friend : kamarádít se s někým*.

Za zvláštní pododdělení generalizace lze považovat *abstrakci*, i když se prolíná s případy sémantické spojitosti, pokud jde o substituci konkrétních věcí jejich projevy: *get a bang out of things: mít ze života srandu* (místo konkrétních věcí komplex projevů, s nimiž se člověk setkává).

SÉMANTICKÁ SPOJITOST – KONTIGUITA

Ostatní případy sémantických posunů spadají do široké oblasti sémantické spojitosti – kontiguity, kde základní sémantická složka zůstává nezměněna, ale diferenční sémantické rysy se různí, aniž jde o jejich přidávání nebo ubírání. (V algebraickém zápisu $A \cdot b : A \cdot c$.) V rámci této skupiny lze rozlišovat různé typy vztahů. Poměrně častá je substituce kohyponymem, tj. lexikální jednotkou stejného řádu s analogickou funkcí, např. *waterhole: příkop, haying: žně, on my mother's knee: na klíně mé mámy, hairs hanging from his chin: z brady mu trčí pár fousů*. Specifičnost je přibližně na stejné úrovni, ale obsah není totožný, i když sémantická vazba mezi kohyponymy existuje.

Zřetelná je spojitost při nahrazování *celku částí* – je to opět vlastně zúžení, přidání vymezení sémantického rysu, např. *take a hold of him by the arms: chytit ho za ramena* (jiné řešení je zde těžko možné, *paže* je výraz vyhrazený v češtině pro specifické použití, *ruce* by vyvolávaly jinou představu skutečnosti).

Obdobný postup, ale kombinovaný současně záměnou příčiny za následek, je reprezentován ve vztahu *roll up his eyeballs: kouknout mu na bělmo*, kde s uvedenou záměnou substantiv souvisí také použití jinak směřovaného slovesa. Táž skutečnost je pojata z jiného aspektu.

Jednodušší případy záměny celku za část a části za celek: *face: hlava, throat: krk, chest: plíce, first morning: první den, weekend: neděle*. Posun závisí na odlišné segmentaci mimojazykové skutečnosti, na obvyklosti pojmenovaných objektů, na kolokaci (např. *check one's throat: prohlížet komu krk, (ne hrdlo), rentgenovat plíce (ne hrud'), jezdit domů na neděli* (spíše než *na víkend*, i když i to je už běžné).

Jinou změnou je nahrazení *důsledku příčinou*: *stand-up collar: tvrdý límec*, nebo obráceně *příčiny důsledkem* – *motion stars: blikotavé hvězdičky* (složka pohybu je nahrazena složkou důsledku pohybu, tj. vyjádřením projevu přerušovaného světla adjektivem splňujícím požadavek kolokability s řídicím členem).

Uvedené příklady byly dříve chápány jako různé modulace, změny hlediska na tutéž objektivní realitu (Vinay – Darbelnet). Dnes se po-

užívá spíše termínu *sémantická spojitost* (Daneš). Obdobně bývá vykládána změna *materiálu na způsob zpracování*, např. *hemp handle: opletené ucho*. Přidaný sémantický rys se může stát rysem převládajícím, např. prostředek, jímž se vykonává nějaká činnost, se může stát podstatným rysem této činnosti – *rub down a horse: vychovat koně* (explicitní složka anglické lř *rub: třít* je v češtině jen implikována, a naopak implikovaný prostředek anglické lexikální jednotky „vích“ je v českém protějšku explicitován).

U přidávání sémantických složek jsme uváděli mj. větší aktivitu subjektu českých slovesných protějšků anglických sloves, kterou připomeneme i zde jako změnu *kvantity na kvalitu*, např. *nadával hojně: he'd curse colourfully, času na rychlost, záhy vznikají: are fast springing up*, dále zavedení *počáteční fáze činnosti*, tedy změny bezpříznakového neutrálního děje na jeho fázi např. *he yelled: začal křičet*, místní určení je zaměněno na obecné vyjádření míry – *room all over: spousta místa*, na určení způsobové – *standing here in a group: takhle se hloučkovat*.

Zvláštní případy tvoří tzv. *antonymická změna*, která spočívá v užití negovaného antonyma:

I now forget: už teď nevím, to tell the truth: abych nelhal, nobody's turned the water on: přívod vody je uzavřený, they don't bother not talking out: klidně se baví (+ slovnědruhovú transpozice)

Vektorová změna mění směr přístupu k označované realitě:

leave the job at noon: dělat až do oběda

Zřetelná výměna aktantů je v následujícím případě:

I can see the twinkling tubes: trubice na mě zablikají To je však opět už oblast syntaktických změn, které hrají neméně významnou roli, ale kterými se zde nebudeme zabývat.

2.3.3 ROZDÍLY VÝZNAMOVÉ KONOTAČNÍ

Při vši spletnosti a nejednoznačnosti probíraných otázek je třeba mít ještě na paměti, že každý národní jazyk má svéráznou, jen pro něj charakteristickou *konotaci* slov. Neexistují dva jazyky, a to ani nejbližší, ve kterých by byla významová konotace slov stejná. (Přesněji bychom měli uvažovat o významové konotaci výpovědí, nikoliv slov.) Proto se v překladu vlastně nikdy nedosáhne úplné shody v konotaci výchozího a cílového textu. Obtížnost převádění konotační složky významu lze

vysvětlit snad tím, že konotace se váže na emocionální složku lidského vědomí, která není nikdy v celém jazykovém společenství stejná. Jsou tu rozdíly rodinné, skupinové, sociální, oblastní apod. Každý jazyk je rozmanitý, v několika ohledech mnohonásobně rozrůzněný, jeho jednotliví mluvčí ho neužívají stejně, v různých situacích uplatňují různé jeho aspekty. Proto také oblast stylové různosti, kde se nejvíc projevuje otevřený a proměnlivý charakter řeči, se nejvíce vymyká možnostem explicitního popisu, opírajícího se o obecná pravidla. Rovněž fakt, že naše krásná literatura odráží složitou situaci v rozvrstvení řeči mnohotvárně, že autoři nesterpně využívají funkčního rozrůznění jazyka, je pro možnost exaktního popisu nevýhodou, ale při úplném teoretickém popisu přirozeného jazyka je třeba okruh jevů postupně rozšiřovat i na tuto oblast.

Částečná E-e je v řadě případů způsobena rozdílem v oblasti sekundárních, konotačních významových složek, které se složkami denotačními spoluvytvářejí obsah lexému. Většina slov je konotačně neutrálních, pokud jde o jejich systémové použití, mohou však získat konotační příznakovost v textu. Konotační složky mohou dokonce nabýt převahy nad denotačními. Některé lj jsou ustáleně považovány za expresivní nebo intenzifikací a dobré slovníky je jako takové označují, i když ne vždy dost spolehlivě, protože hodnocení, zejména subjektivní, se mění s dobovým vkusem, typickým pro většinu kolektivu v dané době.

Lze rozlišit konotace expresivní a stylistické. Expresivitu chápeme jako zvýraznění výpovědi a zesílení působení jazykové jednotky na percepci adresáta. Emocionalita vedle intenzity je její významnou součástí. Emocionálně hodnotící výrazové prostředky s kladným nebo záporným zaměřením jsou odrazem toho, do jaké míry je vztah mluvčího k pojmenovávané skutečnosti ovlivňován city, tj. zmocňuje-li se mluvčí skutečnosti s pocitem libosti, hněvu, odporu, nespokojenosti apod. Zvolené jazykové prostředky závisí na intenzitě afektu, na situaci a na povahových vlastnostech mluvčího. U emocionálně hodnotících výrazů převládá výrazová a apelová funkce nad funkcí komunikativní. Tento poznatek je důležitý zejména při překladu do strukturně odlišného jazyka – u emocionálně hodnotících výrazů je především nutno zachovat jejich funkci, ekvivalenci konotačních složek, což je mnohdy obtížnější než převod výrazů nociónálních, kde je ekvivalence přímočařejší.

Jazyky využívají pro emocionální hodnocení různých výrazových prostředků. Některé jsou celkem jednoznačně vyhrazeny pro vyjadřování citového postoje (citoslovce, expletiva, deminutiva – i frazeologické jednotky, úsloví a přísloví se obvykle vyznačují subjektivním citovým

zabarvením nebo expresivitou), jiné jsou běžně používány v primární funkci komunikativní, tj. s převládající složkou nociónální, s denotačním významem, a teprve sekundárně je jich využíváno k vyjádření emocí. Proto dochází při překladu nutně k nerovnostem mezi nositeli emocionálního hodnocení ve výchozím a cílovém jazyce a někdy k dosti závažným nedostatkům v překladové verzi. Angličtina má emocionální prostředky koncentrovanější než čeština, mají jakýsi radiální účinek a zabarvují zřetelně celou výpověď, zatímco v češtině jsou rozprostřeny do větší šíře, na více členů výpovědi a převedení citoslovcí, expletiv apod. do citově neutrálního okolí působí přinejmenším nepřirozeně, nepřesvědčivě a rušivě, jak jsme uváděli už v úvodní kapitole. V angličtině se emocionálnost často jen vyrozumívá, vyplývá z kontextu nebo je dána situací. Přímou jazykovými prostředky vyjádřena být nemusí, anebo je vyjadřována pomocí intelektuálních prostředků s přehodnocenou funkcí, analyticky, lexikálně. Naproti tomu čeština má pro vyjadřování emocionality mnohem více morfologických jazykových prostředků, kterých zejména v uměleckém funkčním stylu bohatě využívá. Kromě toho existuje v češtině v lexikálně rovině mnoho slov s vnitřní, inherentní expresivitou. Emocionálnost se kombinuje se stylistickým využíváním jazykových vrstev, především nespisovných, čímž se účinek výrazu v češtině umocňuje. Také v důsledku této skutečnosti nacházíme při porovnávání kontextově zapojených lj anglických a českých, zejména v textech užívajících nespisovné a ne plně spisovné mluvy, poměrně mnoho nerovností.

Stylistické konotační složky se od neutrálního středu odrážejí jednak směrem nahoru (knižní, archaické, poetické aj.), jednak směrem dolů (hovorové, slangové, vulgární aj.). V rámci jazykové situace anglické a české neexistuje stejné rozložení jazykových vrstev a útvarů, proto český překladatel využívá prostředků, které mu čeština dává k dispozici a které považuje za adekvátní pro daný styl a situaci. Znamená to, že používá výrazů hovorových, obecně českých, slangových, expresivních, zhrubělých, vulgárních apod. a jejich kombinací, tj. výrazů označených ve slovníku SSJČ jako hovorové expresivní, obecně české zhrubělé apod. Opíráme-li se na druhé straně o autoritu velkého moderního slovníku anglického (*The Random House Dictionary*), máme k dispozici analogických vodítek nepoměrně méně (Informal, Slang, Southern U. S.).

Přítom je třeba mít na paměti, že konotace hovorovosti je (zejména v angličtině) souhrnný pojem pro celou škálu stylových rovin, jelikož však přesné odstupňování a zařazení příslušných lj je obtížné a často zá-

visí na kontextu, omezují se slovníky na hrubou klasifikaci – hovorovost a slang, přičemž dnes nabývá stále větší převahy hovorovost. Slovníky se mimo to nezřídka ve svých údajích vzájemně liší, což platí jak pro slovníky anglické, tak pro slovníky české. Lexémy s konotací slangovou se vyskytují především v mluvených projevech, objevují se však dnes stále častěji i v literatuře, kde pomáhají vytvářet atmosféru situace nebo charakterizovat postavy. Nepřesnost v určování stylistických konotací l_j nižších stylových vrstev souvisí do značné míry s rychlou měnlivostí těchto prvků.

PŘEVÁDĚNÍ KONOTAČNÍCH SLOŽEK PŘI PŘEKLADU

Aby účinek textu zůstal nezměněn, je vystižení správné konotace stejně důležité jako převedení správně pochopených denotačních složek. Dnes se vesměs dává přednost překladu funkčnímu před překladem filologickým. Funkční překlad je plynulejší, idiomatičtější, čtivější, pro literárního konzumenta přijatelnější. Dochází v něm nejen k syntaktické přestavbě, ale hledají se i obvyklejší kolokace a obrazy, běžnější výrazy. Překladařelé v současné době využívají maximálně bohatosti mateřského jazyka. Volba adekvátních výrazových prostředků zachovávajících patřičnou míru konotace není ostatně nijak snadná.

Ukážeme si na příkladech, jak emocionálně neutrálním výrazům anglickým odpovídají české citově příznakové E-y ve formě zdrobnělin, jak české zdrobněliny jsou ve shodě s morfologickou a lexikální typologií obou jazyků protějškem anglických emocionálně příznakových, ale analyticky vyjádřených konotací, a konečně jak takto vyjádřeným anglickým výrazům odpovídají emocionálně neutrální výrazy české.

V další části si všimneme jednotlivých typů využití konotačních složek, zejména zvyšování, případně snižování intenzity a expresivity vůbec, včetně využití příslušnosti l_j k nespisovným jazykovým vrstvám.

EXPRESIVNÍ KONOTACE

Emocionálně neutrálnímu výrazu odpovídá český protějšek citově zabarvený ve formě zdrobněliny:

A : A_{em}

kde A označuje denotační význam l_j a A_{em} označuje emocionální složku sémému, např.:

star : hvězdička *song* : písnička
daughter : dcerka *a little* : malinko
right in front of me : zrovinka přede mnou

Volba záleží většinou na překladatelově subjektivním pojetí překládaného díla. Možnost užití racionální nebo emocionální varianty vyplyne zřetelně při srovnání dvou překladových verzí téhož výchozího textu.

Kerouac	Válek	Josek
<i>light</i>	<i>světlo</i>	<i>světýlko</i>
<i>pot</i>	<i>hrnec</i>	<i>hrníček</i>
<i>road</i>	<i>cesta</i>	<i>silnička</i>
<i>his angel</i>	<i>anděl strážný</i>	<i>andělíček strážníček</i>

České zdrobněliny nemusí být vždy nutně nositeli emocionálního postoje, mohou se podílet na denotační výstavbě významu tím, že označují předměty (v širokém slova smyslu) menší než normální. V angličtině tyto významové složky často vyplývají opět pouze z kontextu bez nutnosti explicitního vyjádření jazykovými prostředky. Např.:

parts : součástky, *wheels* : kolečka, *map* : plánek,
goldfish : zlatá rybička, *pie* : bábovička (písková)

V takových případech je český zdrobnělý protějšek většinou nutný. Použití nezdrobnělého tvaru by označovalo odlišnou realitu, nebo by došlo k porušení obvyklosti spojení (*tip of the soldering iron* : špička letovací pájky, nikoliv + špice, + zlatá ryba). Jsou ovšem případy, kdy lze variantní tvary volně zaměnit, např.:

tile : dlaždice/dlaždičky, *hill* : vrch/vršek

Deminutivní sufix nemusí mít vždy výrazně mazlivý pozitivní citový příznak, deminutivem lze také ironizovat, tj. vyjadřovat spíše negativní citový vztah s konotačními rysy přezíravosti:

that type of language : řečičky, *bird beans* : slepičí rozumky, *handsome* : hezounek

Bez kontextu někdy těžko rozhodneme, jde-li o kladný nebo záporný citový příznak, např.

navy guy : námořníček, *gelding* : valášek

Zdrobňovací přípony se mohou vázat i na výrazy a fráze expresivní:

father : papínek, for a second : na vteřinku

nebo na výrazy nespisovných nebo ne zcela spisovných jazykových vrstev:

brother : bráška, college boys : šudentíci

Angličtina jako izolační jazyk dává přednost při explicitním vyjadřování emocionálního postoje jiným jazykovým prostředkům než syntetická čeština. Vyjadřuje emocionálnost spíše analyticky, lexikálně, kombinací citově neutrálních l_j s výrazy, které slouží převážně jako nositelé citového postoje.

Nejčastějším takovým citově modifikujícím výrazem je adjektivum *little*, u něhož se denotační význam malosti prolíná s konotačním významem pozitivního citového postoje (podobně jako je tomu u českých deminutiv), a méně časté adjektivum *old*, které v takových případech zcela ztrácí svůj denotační význam. Takovým kombinacím může v češtině odpovídat:

1. zdobnělina neutrálního výrazu
little while : chvílka, little butt : zadeček, a little bit : trošinku, old Phoebe : Phoebulka, I sort of gave her the old eye : kapánek jsem po ní házel očkem
2. zdobnělina expresivního výrazu, tj.
old hand : pacička
3. expresivní nezdobnělý výraz, přičemž určovaný výraz je ve VJ nespisovný, dochází tady k prolínání expresivity, emocionality a stylistického využití jazykových vrstev neplně spisovných a nespisovných
old guy : stařík, old sport : pašák
4. obecně český expresivní výraz
little kid : škvorně, little child : prcek

Vedle uvedených adjektiv jako nejčastějších nositelů pozitivního emocionálního postoje k realitě používá např. Salinger s vlastními jmény substantiv *kid* nebo *baby* jako nositelů emocionálního postoje kladného, případně záporného, tj. ironického:

Ackley kid : Acklínek (kid brother : bratříček), Sally baby : Sallyna/Sallynka

Explicitně negativní citový příznak vyjadřuje u osob opěrné substantivum *bastard*, např.:

witty bastard : vtipálek, a lazy bastard : lenoch, a rude bastard : hulvát, a stupid bastard : blbec

Zde expresivní složka potlačila zcela původní denotační význam, slouží jenom jako vágně záporné expresivní opěrné slovo, zatímco základním nositelem denotačního významu je připojený premodifikátor.

U objektů se objevuje někdy opěrné obecné substantivum *job*: *little job : krňousek, little English job : fáro*, u označení míst *place*: *this crummy place : ta díra*.

Vrátíme se k pojmu něčeho malého kombinovaného s kladným citovým hodnocením a upozorníme na možnost *stupňování* uvedeného postoje. Důraznější nevelkost vyjadřuje adjektivum *tiny*: *a tiny bit of light : proužek světla*, které v kombinaci s adjektivem *little* rozměr malosti umocňuje:

tiny little kid : malilinkatej/mrňavouček šprček

Nastavovanému analytickému anglickému vyjádření intenzity nevelkosti odpovídá v češtině morfologické nastavování *mal/ink/at/ej*.

Hovorovou variantou vyjadřující prolínání malých rozměrů s pozitivním emocionálním vztahem je slovní spojení v adjektivní funkci a s adjektivní koncovkou *little bitty*: *little bitty voice : tenounkej hlásek, little bitty child : malej prcek*.

I u těchto konstrukcí se objevují protějšky, kde je zdobňovací sufix připojen k inherentně expresivní l_j a kromě toho je ještě malý rozměr vyjádřen expresivně:

little bitty round hat : prfatej kulatej tralaláček

Někdy je česká verze konotačně ochuzena v důsledku toho, že konotační složky byly chápány globálně a nebyly u nich rozlišeny různé odstíny. Zřetelné je to při porovnání dvou překladových verzí téhož anglického textu, v nichž se objevuje zcela odlišné hodnotící pojetí, a navíc v obou případech neekvivalentnost vůči výchozímu textu:

sweet gone little gal : 1. kočička sladká

$A + B_{coll} + em + C : C_{ex.e} + A$

A obsahuje konotační složku lichotivosti, B vysokého stupně obdivu a současně hovorovost, em kladné citové hodnocení a C je určovaný

výraz s konotační složkou hovorovosti. V 1. překladové verzi schází složka obdivu B a hovorovost, v 2. překladové verzi 2. *ale senzi holka* int + B_{sl} + C_{hovor} schází složka lichotivosti A a kladné citové hodnocení em. Int označuje nositele intenzity, sl slangovost. Je ovšem pravda, že tento nedostatek může být kompenzován jinde. Překlad nemusí a ani nemůže obsahovat vždy přímé protějšky jednotlivých lj, zpravidla však zahrnuje pro danou situaci relevantní denotační i konotační složky, ať už v jakémkoli pořadí či kombinaci.

Nejčastěji se vyskytujícím citově hodnotícím výrazem, který charakterizuje mluvu Holdena, hlavní postavy a vypravěče v Salingerově románu *The Catcher in the Rye*, je hovorové původní citoslovce užívané na místě adjektiva – *goddam*, které se překládá nejčastěji expresivním obecně českým hodnotícím adjektivem *pitomý*, případně *zatracený*:

the goddam light: to pitomý světlo, every goddam little thing: každá pitominka, in that goddam E. B.'s car: ve voze toho zatraceného Eda B.

Tento záporný pocit nechuti a podráždění vyjadřuje v menší míře případů překlad začleněním konotační složky přímo do hodnoceného výrazu, např. *goddam things: ty krámy* (tj. staré bezcenné věci) nebo volbou expresivní fráze, např.:

I'm losing my goddam mind: začíná mi to lízt na mozek

Expresivita hodnotícího výrazu může být v českém překladu kompenzována použitím slangového obrazu, který je současně expresivní:

he didn't say one goddam word about Jane: o Janě neřek ani ň

České protějšky tohoto hodnotícího výrazu, v angličtině pevně budovaného do syntaktické struktury věty, mohou mít formu kletby a pak stojí syntakticky samostatně, např.:

like as if T. was a goddam prince or something: krucifix, jako by byl T. kdovíjaká veličina, I'm a goddam minor: a já nezletilej nejsem, krucinál.

Expresivita anglického hodnotícího výrazu, který vyjadřuje současně velkou míru citového postoje, bývá vyjádřena i jinými prostředky, např. opakováním téhož významového základu, jako *blázen bláznivá*, morfologickou expresí a připojením modální zdůrazňovací částice: *what a goddam fool I was: že jsem to byl ale blázen bláznivá* nebo syntaktickou opakovací strukturou, zvýšenou intenzitou hodnotícího výrazu

a přidáním stylisticky příznakového slova z nespisovné vrstvy jazyka: *in this big goddam Cadillac: v tý svý obrovský káře, v tom svým caddillacu.*

Záporné citové hodnocení, znechucení, zlost, rozmrzelost, vyjadřuje v angličtině rovněž synonymní výraz *damn* ve funkci premodifikátoru. V češtině je použito obecně českých hanlivých protějšků ve stejné syntaktické funkci, např.:

in the damn bar: do toho pitomýho baru

Zřetelné odsouzení vyjadřují adjektiva *lousy* (coll.), *corny* a *dirty*, i když v nich může jít o různý a různě silný stupeň záporného hodnocení:

it was a lousy book: ta kniha byla mizerná

a lousy personality: odpornej charakter

Corny zahrnuje despekt, pohrdání, *dirty* vyjadřuje spíše znechucení:

it was a dirty trick: to byla sprostárna

she gave me a pretty dirty look: podívala se na mě strašně sprostě

Někdy jde jen o zcela vágní záporný postoj, který se obtížně převádí do češtiny buď explicitním přístavkem a obecně českou variantou určovaného:

to a lousy movie: do bijáku, na nějakou pitominu

nebo jen volbou stylisticky příznakového určovaného členu bez bližšího určení:

in the dirty movies: v bijáku

Kladně hodnotících citových výrazů je ve studentské mluvě podstatně méně. Nejfrekventovanější je např. u Salingerova adjektivum *gorgeous*, kterému v překladu odpovídají rozmanité synonymní protějšky:

some gorgeous blonde: jedna fantastická blondýna

a gorgeous way to...: náramnej způsob, jak...

forty-one gorgeous blocks: 41 kapitálních bloků

feel gorgeous: být parádně (komu)

she didn't look too gorgeous: nevypadala zrovna senzačně

Analogické české protějšky se vyskytují i u jiných anglických výrazů s analogickou funkcí, např.:

great guy (her father) : senzační papínek

I wasn't feeling too marvelous : nebylo mi zrovna báječně

grand people : skvělí lidé

podobně *I feel magic, absolutely fantastic, massive.*

Nyní probereme jednotlivé typy vyjadřování emocionality a intenzity jako nejvýraznější součásti expresivity a všimneme si, jak je expresivita v překladech zvyšována, případně v mnohem menší míře snižována (ovšem pouze v oblasti lj).

Citové zabarvení celé výpovědi dodávají syntakticky samostatné útvary – oslovení a citoslovce.

Oslovení lichotivé vyjadřuje kladný poměr mluvčího k adresátovi, silnější citové zaujetí, zejména je-li kumulované:

Sally sweetheart darling : Sallynko, miláčku, pusinko

České protějšky jsou voleny funkčně.

Hovorové, případně slangové výrazy použité v oslovení dodávají výpovědi emocionální zabarvení různého typu:

důvěrné: ..., *kid*: ..., *broučku*

ironické: *Let's go, chief*: *Tak jdem, šéfe* (ironie vyplývá z kontextu)

hanlivé: *So long, crumb-bum!*: *Nashledanou, lazare!*

Přímá oslovení typu nadávek jsou často zesílena spojením s osobním zájmenem druhé osoby *you*: *you guys*: *vy dva, ya morons*: *vy imbecilové, you bastard*: *ty zvíře*. Překladatel volí E-y dle volného uvážení a kontextu. Jak meliorativa, tak pejorativa převádí do češtiny způsobem v ní obvyklým, nikoli denotačními prostředky, ale prostředky, kterými dosáhne stejného vyznění textu. Je to opět otázka subjektivního přístupu, jak nám ukáží různá řešení dvou překladů:

<i>man</i>	<i>vole</i>	<i>kamaráde</i>
<i>you boys</i>	<i>kluci</i>	<i>hoši</i>

Citoslovce jsou v jazyce konvenčními symboly lidských citů. Jsou to slova se silným emocionálním významem, který je koncentrován do těchto speciálních výrazových jednotek.

Primární citoslovce postrádají jakoukoli denotační hodnotu. Mezi užitím anglických a českých citoslovcí neexistuje korespondence, v angličtině je jejich frekvence vyšší, převádějí se spíše modálními částicemi nebo kontaktovými prostředky. Např.:

Huh? – *Aah, go back to sleep.* : *Co? Tak jen spi dál.*

Oh: *Ty/člověče/bože* (kontaktové/hovor./citoslovečné)

Hey, it is okay if... : *Poslyš, měl bys něco proti tomu...*

Apreativní *well*: *no/hele/tak fajn* (hovor., obec. české)

Sekundární, odvozená citoslovce si mohou někdy ještě podržovat část svého původního denotačního významu, který je však vždy silně převážen významem konotačním:

Boy... *He was the perfect host, boy*: *Páni... Páni, ten kluk byl ale vzor hostitele!*

Jde spíše o slova a slovní spojení s citoslovečnou funkcí. Značnou převahu zde hrají sakrální výrazy ve funkci expresivních zvýrazňujících nálehavost celé výpovědi:

oh, God: *bóže dobrej, Jesus Christ*: *probaha živýho*

Základem těchto výrazů jsou slova *bůh* a *Kristus*:

God: *pane bože, Good God*: *probůh, Oh god, god*: *pro krista pána, for God's sake*: *pro pána krále, Christ*: *probaha, for Chrissake*: *prokrindapána, Jesus Christ*: *kristepane, Jesus*: *ježíšikriste*

Na obou stranách a volně se tyto výrazy kříží, i když někteří autoři rozlišují výrazy s *God* jako poměrně slabou formu na rozdíl od silnějšího *Christ*. Hlásková deformace i pravopis anglický a český ukazují na ztrátu původního významu nebo na úmyslné zastírání tabuových slov. Citový příznak není jednoznačný, může být vyvolán pocity libými i nelibými.

Na rozdíl od výrazů s „nebeskou tematikou“ výrazy s tematikou „pekelnou“ mají navíc funkci intenzifikační. Nejčastější je výraz *the hell*:

When in hell are you going to grow up? : *Kdy už k sakru dostaneš rozum?* – *What the hell happened to you?* : *Co se ti kruci stalo?* – *I don't know what the hell...* : *Hergot, já nevím...*

Eufemismem je *the heck* s hláskovou deformací:

What the heck ya wanna talk about? : *Hernajs, vo čem si chceš povídat?* – *What the heck he was still living for*: *co toho chlapa probaha pořád ještě na tom světě baví*

Méně frekventované výrazy jako *God damn it* nebo ve zkomolené podobě *god-dammit* byly převedeny expresivně výrazy obecně českými nebo slangovými: *krucinálfagot, krucipísek, kruci sakra, krucifix, hergotcucky*.

Uvedené výrazy bývají označovány jako *kletby*, někdy jako *expletiva*. Poldauf zařazuje mezi expletiva ty výrazy, které se blíží větným adverbium (*attitudinal sentence modifiers*). Nejsou to nutně vulgarismy, mezi něž je řadí jiní. Jsou to slova se silným emocionálním významem, která vesměs ztratila svůj původní denotační význam a začleňují se do věty jako nositelé emocionálního náboje výpovědi. Mají charakter buď hovorových slov jako *the heck*, nebo hovorového použití citově neutrálních slov jako *the hell*. Mluvíci těmito výrazy zaujímá většinou negativní stanovisko k nějaké události tím, že se dovolává nějaké fiktivní bytosti nebo jevu. Ani zde nelze hledat přímé paralely mezi angličtinou a češtinou. Ve dvou verzích překladu téhož výchozího textu nacházíme u jednoho překladatele proti anglickému *in the hell* citoslovně *propána*, u druhého obecně české expresivní *ksakru*. Přitom jde v obou případech o překlady současné, záleží na tom, jakou atmosféru prostředím který v textu cítí.

VULGARISMY

Patří mezi slova tabuizovaná, záleží ovšem opět na době a společnosti, co je kdy považováno za dovolené a co za zakázané. S tímto aspektem je nutno přistupovat k překladu literárních děl. Konotace vulgárnosti a tabuizovanosti je rovněž nestálá. S frekvencí se vulgárnost oslabuje a stírá a tabuizovanost ustupuje. Proto je při překladu i při jeho analýze a hodnocení nutno přihlížet k značně širokému kontextu jazykovému i mimojazykovému a respektovat pragmatický aspekt.

INTENZIFIKACE

Expletiva celkem neznatelně přecházejí k *intenzifikátorům*, kterých mluvená řeč vydatně používá. Jejich význam vesměs obecně vyjadřuje velkou míru, velkou intenzitu nějakého pocitu, postoje, hodnocení, bez bližší specifikace. Intenzifikace může být spojena s pocitem libosti nebo nelibosti, jenže intenzifikační prostředky se snadno otírají a oslabují, rychle pozbývají původní význam a sílu. Je tak možné spojovat zesilovací adverbia, která znamenají doslovně intenzivní nelibost, s adjektivy, která znamenají něco libého. Používání intenzifikátorů podléhá neustálé tendenci jazyka k inovaci. Ztráta nebo oslabení původního významu a expresivity je zejména v nespisovném kontextu způsobena jejich velkou frekvencí v mluveném jazyce. Tzv. *horrorativa* v adjektivní nebo adverbialní podobě mohou jak v angličtině, tak v češtině

intenzifikovat nebo hodnotit kladně i záporně podle toho, nakolik se původní význam setřel. Spíše intenzitu vyjadřují:

terrifically intelligent : pekelně inteligentní

in a terrific hurry : pekelně nespěch

Intenzitu kombinovanou s negativním hodnocením:

it's a terrific bore : příšerná nuda

I had this terrific headache : začala mě příšerně bolet hlava

I had this awful headache : pekelně mě rozbolela hlava

I had a helluva headache : příšerně mě rozbolela hlava

Intenzitu kombinovanou s pozitivním hodnocením:

she looked terrific : vypadala senzačně

he wrote this terrific book : napsal tu senzační knihu

Senzační hodnotí pouze kladně, *příšerně* pouze záporně, *pekelně* a *strašně* je univerzální, první dva výrazy si ponechaly část svého denotačního významu. V současném britském studentském slangu převládá *dead* (*dead lucky*, *dead cushy*).

Analyticky vyjádřený citový postoj v angličtině nemá vždy nutně v češtině příznakový protějšek, např.:

old Mr. Antolini (*was a pretty young guy*) : pan Antolini

Ani v kombinaci s dalšími hodnotícími adjektivy a demonstrativem s expresivní funkcí nemá adjektivum *old* ani demonstrativum *this* v českém překladu protějšek:

this big old madman desk : šíleně velkej psací stůl

Užití adjektiva *old* v univerzálně hodnotící funkci nacházíme i u dalších autorů, např. u Keseyho:

mean old Monday morning : to protivné pondělní ráno,

kde je částečně kompenzováno obecně odkazovacím zájmenem *to*.

Ani *little* jako nositel emocionálního hodnocení nenachází vždy v češtině protějšek, pokud jím není ironicky vyznívající řídicí člen:

you little ace composition writer : ty přeborníku v kompozicích

V podobné platnosti jako adjektiva *little* a *old*, zbaveno denotačních významových složek, se vyskytuje (alespoň u Salingera) adjektivum *sad* – v češtině opět bez E-u:

his goddam stupid sad old initials : ty svoje pitomý stupidní iniciály – with his nostrils all funny and sad : nosní dírky měl takový srandovní (kompenzace je snad jen v nižším rejstříku hodnotícího slova)

Zejména u Salingera hojně využívané neformální původní citoslovce ve funkci emocionálně hodnotícího adjektiva *goddam* se rovněž v řadě případů do češtiny vůbec nepřevádělo. Citový postoj je zde tak těžce rozeznatelný, že jde spíše o konotačně i denotačně prázdné slovo, jehož hodnota vynikne jen častostí užití jako příznak studentské mluvy, např.:

it is in my goddam blood : mám to v krvi, I patted him on the goddam shoulder : poklepal jsem mu na rameno.

Prolínání konotačních složek emocionality a intenzity dokumentuje příklad, kde české deminutivum je protějškem anglického intenzifikátoru: *very slowly : pomalínku.*

Velmi frekventované adverbium *very* je sice citově neutrální, ale v hovorově a nespisovně stylizovaných textech má protějšky hovorové: *very nice : moc prima, případně expresivní – very wealthy : hrozně bohatý, a very stupid thing : ohromná hloupost, a very conceited guy : hrozně fouňá* (s přestavbou sémantických složek).

Složka značné velikosti nebo intenzity se stává v češtině také součástí sémému určovaného výrazu, např.:

very big : ohromný, very terrible : příšerný

Opakovaný intenzifikátor *very very* je v korespondenci s intenzifikátorem nastaveným augmentativním sufixem:

something very very hot : něco hrozitánsky horkého

nebo s neutrálním výrazem, k němuž byl připojen augmentativní sufix:

very very long : dlouhatánský

nebo s neutrálním adjektivem obohaceným o expresivní předponu:

a very very strange boy : prazulátní hoch

nebo s kombinací intenzifikátoru a zdrobnělého tvaru expresivního modifikovaného adverbia:

I took it very very easy : nes jsem si to pěkně polehoučku

Ve studentské mluvě Salingerova románu má velkou frekvenci intenzifikátor *pretty, damn, goddam, helluva/hell* z inventáře prostředků hovorových a nespisovných nebo ne zcela spisovných. Jejich frekvence je tak velká, že u nich došlo nejen ke ztrátě denotačního významu a k převaze konotačních složek, ale i ke ztrátě typu zaměření konotace. Jejich české protějšky jsou mnohem rozmanitější.

Hovorové užití intenzifikátoru *pretty* má protějšky různých stupňů, což odpovídá jejich charakteru gradientů či vektorů, nejde o zesílení na určitou bodovou hodnotu. Nejčastěji je vysoký stupeň nebo míra vyjadřována intenzifikačními expresivními adverbii:

feel pretty sexy : být strašně vzrušený, she was pretty skinny : byla hrozně hubená, pretty sad : pekelně smutno

ale i hovorovými a emocionálními:

pretty nice : moc milej, it was getting pretty dark : už se hezky stmívalo

žertovnými, příp. neutrálními:

I was pretty loaded : byl jsem značně nalitý, they'll be pretty irritated : dost je to namáchno, pretty dark : byla dost velká tma

Překladové řešení začleňuje někdy také intenzifikační složku do sémému určovaného výrazu:

pretty good at that stuff : byl v těch věcech kanón

anything pretty personal : nějaký důvěrnosti

pretty disgusting : je to hnus, get pretty run-down : složit se

Dochází až k výpovědním ekvivalentům:

a pretty heavy drinker : v jednom kuse nasával

I v češtině slovo *pěkný*, případně *hezký* (a v adverbialní podobě *pěkně/hezky*) pokleslo na intenzifikátor, ale paralelu mezi anglickým a českým výrazem nelze vést důsledně, českého *hezký* je ve funkci intenzifikátoru užíváno méně často než anglického *pretty*, a to jen při negativním hodnocení.

Intenzifikátory *damn* a *goddam* jsou převáděny do češtiny adverbialním nebo adjektivním horrorativem:

I felt so damn lonesome : připadal jsem si tak strašně opuštěný, damn hot : pekelný vedro

Při vyjádření přibližnosti se objevují v češtině výrazy, které jsou neutrální, ale jejich repertoár je mnohem pestřejší než v angličtině:

damn near: taktak, *damn near every weekend*: málem každou neděli, *damn near four thousand bucks*: skoro čtyři tácy, *I damn near puked*: já se div nepozvracel

V řadě případů je celá výpověď obsahující tyto intenzifikátory převedena funkčními výpovědními E-y expresivními, případně hovorovými:

you're damn right: to si piš

you're goddam right: to je hotovka

goddam right: to ti teda bůh řek

I knew damn well: věděl jsem na beton

be good and goddam dead and bloody: být na cimprcampr

Při kumulaci intenzifikátorů v angličtině je český intenzifikační protějšek někdy jednoduchý, ale výrazný:

she's really damn good: tancuje sakra dobře

a pretty good damn idea: sakra správná představa

he wasn't any too goddam cool: chladnej nebyl ani kapku

Hell se objevuje v Salingerově románu poměrně často v podobě *helluva* (*hell of a*), která nabývá funkce atributivní. V české verzi je důraz vyjádřený tímto výrazem převeden buď explicitně českým intenzifikačním adverbium:

helluva pretty girl: sakra hezká holka

a helluva handsome guy: pekelně hezký chlap

(spojení intenzifikátoru s většinou negativním citovým příznakem a kladně hodnotícího adjektiva zvyšuje expresivitu), nebo adverbialním kvantifikačním hovorovým určením:

it was a helluva lot easier: bylo to o hromadu lehčí

nebo je intenzita vyjádřená tímto výrazem včleněna implicitně do výpovědního ekvivalentu, např.:

it took them a helluva long time: trvalo celou věčnost...

Hell se dostává i do dalších intenzifikačních vazeb, např.:

she scared hell out of me: pekelně mě tím vyděsila

she was ostricizing the hell out of me: to bylo peklo, jak mě ignorovala

I fanned hell out of the air: začal jsem mávat ostopéro

Anglickým výrazům *crazy* a *mad* odpovídá v některých případech český intenzifikátor *šíleně*, typický pro běžně mluvenou češtinu:

madly in love with himself: do sebe šíleně zamilovaný

this big old madman desk: šíleně velké psací stůl

Adjektivum *crazy* však také poukazuje na nesmyslnost nějakého jevu jako záporně hodnotící výraz:

that crazy suitcase: ten šílený kufr

this madman stuff: ty šílenosti

in that crazy waiting room: v tý nesmyslný čekárně

I hovorový kvantifikační výraz *a lot* může být převeden intenzifikátorem:

she had a lot of charm: byla ohromně okouzlující

(+ transpozice)

Kvantita se tu většinou prolíná s opakovostí v čase:

He was nodding a lot: pořád pokyvoval hlavou

I shake my head a lot: hodně často vrtím hlavou

Velkou frekvenci měl v našem materiálu intenzifikátor se zdůrazňovací funkcí (podle Greenbaumova dělení *emphasizer*) *just*, překládaný různými způsoby:

a) ve významu zdůrazňujícím bezprostředně uplynulý časový úsek hovorovým *zrovna*:

He just got a Jaguar: zrovna si koupil Jaguára

I'd just got back: zrovna jsem se vrátil

- b) ve významu omezovacím, vymezovacím, zdůrazňovacím nacházíme vžitě kolokace:

zrovna – just before I got : zrovna než jsem se vrátil

těsně – just before dinner : těsně před večeří

jen/om – just because : jenom proto
he just kept talking : jenom mluvil
I just mean : já jen jako, že

jen tak – just to be polite : jen tak ze zdvořilosti
just enough : jen tak akorát

docela – just a regular writer : docela normální spisovatel

- c) ve funkci propozičního komentoru pocítujeme zřetelněji

nejspíš – I just felt like : nejspíš, že se mi chtělo

Ve stejné funkci, i když s menší frekvencí, se vyskytoval další zdůrazňující prostředek *right*, kterému v češtině odpovídaly opět různé protějšky:

- a) zejména v americkém užití ve významu velké míry

úplně – I said right out loud : řek jsem úplně nahlas

right in there : úplně dovnitř

- b) v omezovacím významu

zrovna – right next : zrovna vedle

- c) ve významu vybízecím je použito v češtině citově zabarvené částice

jen – go right in : jen jdi dál

- d) v některých případech nebylo toto adverbium vůbec převedeno:

right in the pocket : v kapse

right out of my room : z mého pokoje

Ve funkci zveličovací, tedy jako „*amplifiers*“ se vyskytovaly výrazy *absolutely*, *all* i *quite*, jehož význam není jednoznačný ani v angličtině, ani v češtině. Příkladů však nebylo dost pro funkční rozlišení.

Zeslabování intenzity pomáhají vytvářet tzv. *downtoners*, které Greenbaum dělí opět do několika skupin, jež jsou v Salingerově románu zastoupeny. Jsou to *compromizers*, neformální, hovorové výrazy *sort of* a *a kind of* (nespisovně *kinda*).

Nevelkou míru vyjadřuje nejčastěji adverbium *trochu*, *tak trochu*:

I sort of brushed my hair : pročís jsem si trochu vlasy

I sort of glanced : tak trochu jsem mrknul

sort of deaf : kapánek nahluchlý (čeština vyjadřuje malou míru v tomto případě dvakrát, případně třikrát: významem adverbia, jeho zdrobnělou podobou a kvantifikujícím adjektivem)

V řadě případů výrazy *sort of* a *a kind of* nemají v překladu E-y: *sort of sorry : mrzelo mě*, *I sort of knocked : zaklepal jsem* nebo jen velmi náznakově:

kind of a crazy afternoon : takový to nesmyslný odpoledne

David C. kind of crap : kecy à la David Copperfield

Minimální míru vyjadřují *minimizers* zastoupené především adverbium *hardly*:

hardly ever : skoro nikdy

we could hardly see : už jsme skoro ani neviděli

Přibližnost vyjadřují *approximators*, zejména *about*:

only about twelve : maximálně dvanáct

about two : minimálně dva

about thirteen : tak třináct

Volba ekvivalentu záleží na hledisku. Obdobně u *around*:

for around two hours : minimálně dvě hodiny

around two hundred : asi tak dvě stě

Výrazů *maximálně* a *minimálně* je použito ve studentském slangu s expresivní, intenzifikační funkcí. Přibližnost může vyjádřit i *sort of*:

I sort of felt like : tak nějak se mi chtělo

Zeslabení většinou naznačuje nechuť mluvčího k přiznání jednoznačného stanoviska, případně snahu o zmírnění tvrzení. Jen asi v 50 % případů je toto zeslabení vyjádřeno v češtině adverbii míry (*trochu, tak, tak nějak, dost, moc, kapánek*), v ostatních případech se v české verzi ztrácí. Stupeň intenzity je chápán zřejmě velmi vágně, jak je vidět z typu restriktivních adverbii míry od *kapánek, trochu, tak nějak* přes *dost až po moc*.

Neurčitost označení kvantitativní se projevuje i v odlišné interpretaci dvou různých překladů:

to waste several hours : už pár hodin (ironicky zeslabeno), *spousta hodin* (ironicky zesíleno)

Na jiném porovnání dvou překladových verzí si můžeme ukázat, jak lze vyjádření intenzity převést v tzv. sémantickém, filologickém překladu, a jak v překladu funkčním, komunikativním:

absolutely and finally the most beautiful girl

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}} + 0_{\text{int}} + C + D$$

kde velká písmena označují denotační významy *lj*, *int* složku intenzifikací. 1. překladová verze vyjadřuje obdobně:

absolutně a definitivně nejkrásnější dívka

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}} + C_{\text{int}} + D$$

zatímco 2. překladová verze dosahuje adekvátního účinku jinými prostředky, odpovídajícími více českému úzu:

vůbec nejnádhernější holka

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}}^2 + C_{\text{hovor}}$$

kde *int*² označuje umocněnou intenzitu vyjádřenou jednak inherentně volbou *lj*, jednak gramatickým tvarem superlativu, částice *vůbec* vyjadřuje naprostou a všeobecnou platnost, takže vcelku je suma prostředků vyjadřujících intenzitu stejná jako ve VJ, ale volba prostředků odpovídá na rozdíl od 1. verze více českému úzu a příslušnému autorskému stylu.

Vcelku lze shrnout, že mezi anglickými a českými intenzifikátory v překladu často nedochází ke korespondenci. Tendenci k tomu vykazuje anglická konstrukce s *hell* a české *pekelný, -ě*. Překladatelé se o korespondenci tohoto typu vesměs ani nesnaží, spíše jim jde o vystižení

odpovídající české stylistické roviny. Intenzifikátory obdobně jako cito-slovce a expletiva fungují především jako signály zexpresivující celou výpověď.

Intenzita je v překladech do češtiny poměrně často zvyšována, a to různými způsoby:

- a) augmentativní příponou, někdy ještě v kombinaci s přidáním sémantických rysů:

a big car : obrovitánský vůz

$$A + B : A_{\text{int}}^2 + B$$

- b) přidáním intenzifikátoru:

once : jednou jedinkrát, six : dobrých šest, more important : stokrát důležitější, no water : ani kapka vody, swear : pořádně nadávat, solemn : smrtelně vážný, for-sure : stoprocentně jistý

- c) zesilujícím hodnotícím atributem:

misery : zlá bída

- d) přidáním sémantických rysů zesilujících příslušnou vlastnost *lj*:

cold : ledový, hot : rozpálený/žhavý, lean : vychrtlý, thin : vyzáblý, a big spoon : vrchovatá lžíce, a fine cloud : obrovský mrak, run : pádit

- e) přirovnáním:

strightaway highway : dálnice rovná jako šňůra, ring fast : zvonit jak na poplach, say nothing : mlčet jako ryba, eat voraciously : cpát se jako divej, sleep good : jako když do vody hodí

- f) opakováním slova:

turn : točit a točit nebo informace: *lapený jako do pasti* (+ přirovnání)

- g) větší intenzitou české fráze:

give something no mind : nelámat si hlavu

teeter on the edge of one's feet : přešlapovat samou nedočkavostí jako na jehlách

Intenzita vyjádřená v angličtině opakováním se do češtiny převádí:

a) augmentativní příponou:

a big, big house : velíkánskej dům

b) expresivním intenzifikátorem s deminutivní příponou:

I took it very very easy : ... pěkně polehoučku

c) opisným zesílením intenzity + inherentně intenzivnějším výrazem (totéž u b):

laugh and laugh : úplně se rozzářit

d) přirovnáním:

it rained and rained : lilo jako z konve

e) vnitřním zesílením intenzity lj:

we agreed and agreed : pochvalovali jsme si (k pouhému souhlasu přidán rys osobní spokojenosti)

Při převádění intenzifikačních výrazů může dojít k redistribuci sémantických složek:

clean around the house : kolem celýho domu
 $A_{int} + B + C : B + A_{int} + C$

Ke snižování intenzity ve směru angličtina-čeština dochází jen ojediněle:

a lot of time : dost času

pretty good : vcelku slušný

Intenzita je sice velmi výrazná složka vyjadřování expresivity, není to však složka jediná. Kromě už analyzované emocionality zbývá ještě používání inherentně nebo adherentně expresivních slov, vyjadřování obrazné, přirovnání, přidávání, vynechávání nebo změna obrazů a nakonec stylistické využívání různých jazykových vrstev.

V českých překladech z angličtiny bývá expresivita zvyšována i tím, že neutrálním anglickým lj odpovídají inherentně expresivní protějšky:

a lot : fůra, cry : brečet, talk : klábosit, fall : žuchnout, smoke : bafat, sit : dřepět

expresivní hovorové prostředky:

uncle : strejda, father : táta, cut : švihat to

obecně české expresivní:

a very rich man : strašnej pracháč
 $A_{int} + B + C : A_{int.hov.ex} + B.C_{ob.ex}$

Obecná čeština zasahuje zejména hláskoslovně a morfologicky (*chlív, dříve, vo čem*), ale i volbou nebo přeneseným významem lj

yes : jo well : tak fajn

Expresivní hodnotu má použití slangových výrazů, které zabarvují celou výpověď, např.:

I just let the sonuvabitch drip : prostě jsem ji nechal, ať si kape, potvora jedna!

Pro větší účinnost se podobné výrazy kumulují:

you dirty crooked bastard : ty mizero jeden, ty zloději sprostá!

případně se spojí

so long, crumb-bum : nashledanou, lazare

Pejorativní zabarvení se projevuje především u českých protějšků neutrálních anglických lj, např.:

front of a car : čumák auta, ill-understood : blbě pochopený, he just couldn't care : prostě na to kašlal

Ke snížení expresivity v důsledku použití neutrálního protějšku k expresivnímu anglickému výrazu dochází nepoměrně vzácněji, např.:

nigger : černý

Ochuzení je však často kompenzováno případy zesílené expresivity v bezprostřední návaznosti:

her poor head : hlava (bez hodnotícího přívlastku v češtině), ale pak Aunt Gastonia : chudák teta (kde je tentýž atribut přidán místo vlastního jména)

K prostředkům zesilujícím expresivnost se řadí také **přirovnání**. Ve většině přirovnání vyskytujících se v běžně mluveném jazyce jde o přirovnání vlastně pouze formálně, velmi často objektem použitým

k charakterizaci je zejména ve studentském slangu *hell*, *bastard* apod. Charakterizuje se míra vlastnosti nebo pocitu, stavu či děje. Převládají přirovnání s negativním vyzněním, i když se vyskytují také přirovnání jenom zdůrazňující.

Ztráta denotačních významových složek *tertia comparationis* je zřejmá např. v:

cool as all hell: chladnej jako ledovec

V češtině je použito konkrétního přirovnání.

Jindy může být v češtině přirovnání kompenzováno vulgárním nebo zhrubělým úslovím, např.:

like hell you are: starou belu ti je

nebo expletivem:

I'd hate like hell if...: jenom bych sakra nerad...

To jsou však případy celkem ojedinělé, netypické, alespoň u Salingera, kde je nejčastější univerzálně platné *tercium comparationis as/like hell* – v češtině je pouze obecný intenzifikátor:

I was embarrassed as hell: bylo mi to pekelně trapný, *hot as hell*: pekelný vedro, *icy as hell*: pekelná ledovka

Vesměs pozorujeme velkou korespondenci mezi anglickou konstrukcí a českým protějškem, kde je někdy nutno zavést příslušnou transpozici. Vyskytují se však i rozmanitější řešení:

drunk as hell: úplně namol (expresivita je přenesena do řídicího členu, čili suma prostředků je zachována, jde jen o restrukturu významových složek, a to je při překládání velmi důležitá a užitečná operace).

Jiným možným řešením je použití expresivní obecně české fráze:

quick as hell: vcukuletu

nebo naopak spisovné fráze, která v nespisovném kontextu může nabýt expresivity:

I'd be casual as hell: nehnu ani brvou

nebo je možno kombinovat hovorovou expresivní frázi s logickým dotčením, rozvinutím pojmu:

I just felt blue as hell: jenom mi bylo do breku

Řešením může být i expresivní kladně citově zabarvený výraz s obecným intenzifikátorem, který nabývá hodnoty podle kontextu:

quiet as hell: pěkně potichoučku

U dějových a stavových sloves intenzifikovaných a zexpresivněných přirovnáním je *tercium comparationis* velmi často *a bastard*:

limp like a bastard: kulhat ostošest

sweat like a bastard: potit se jako zvíře

creak like a bastard: vrzat jako pominutý

my heart was beating like a bastard: mně vám bušilo srdce jako blázen

It began to rain like a bastard. In buckets.: Ono vám začalo cedit ostopéro. Jako z konve.

Je to jakýsi univerzální přirovnávací element, který zvýrazňuje děj velkého počtu sloves. Podobně *like a madman*:

they rattle like madmen: rachotí jako o závod

sing like mad: zpívat jako o závod

Zexpresivnění výpovědi je výrazné u přirovnání typu:

it was cold as a witch's teat: bylo zima jako v psírně, *not to know one's ass from one's elbow*: rozumět něčemu jako koza petrželí (přirovnání je jen na české straně, mezi oběma způsoby vyjádření je syntaktický rozdíl, ale významová stránka, tj. hyperbolizace mentální neschopnosti, je společná – anglický výraz je poněkud expresivnější vzhledem k použitému slangovému výrazu *ass*, podstatná je ale hyperbolizace a ironický despektivní postoj).

Expresivnější může být jak anglická strana:

she has ears like a goddam bloodhound: má uši jako rys

tak česká strana:

sit up as gay as you please: sedět si jako baron

V kombinaci s hyperbolou je přirovnání zvláště působivé:

it smelled like fifty million dead cigars: byl vám tam čuch jako po padesáti milionech vajglů

K zvýšení expresivity dochází také v důsledku zvýšení obrazovosti v českém překladu:

know nothing at all : nemít o ničem páru

keep up thinking of : malovat si v duchu...

foul up someone : vytrít komu zrak

mind somebody : mít před kým vítr

glare down at someone : provrtávat koho očima

Obrazy mohou být na obou stranách, ale výrazovými prostředky se VJ a CJ vzájemně více nebo méně liší, i když účinek je v podstatě stejný, jak se u funkčního překladu předpokládá:

eat till one's belly is all out : nacpat se k prasknutí

you can stick your colleges up your nose : strčte si ty svoje školy za klobouk

Ztráta obrazu se vyskytuje poměrně vzácně, a to u frází, které nemají v češtině obdobu:

see eye to eye with s.o. : souhlasit s kým

Subjektivnost volby nám potvrdí porovnání dvou překladových variant, z nichž jedna je spíše filologická a druhá funkční, komunikativní:

the big motor thrumming with immense birdlike power:

1) veliký motor hučel silou obrovského ptáka

2) pod kapotou burácel motor silný jako lev

magnificent spread : A + B_{coll}

1) skvostné pohoštění : A_{ex} + B

2) velkolepá trachtace : A + B_{zast.ob}

big car : A + B

1) velká kára : A + B_{sl.ex}

2) obrovské auto : A_{inten} + B

I zde je možno pozorovat přesouvání konotačních složek.

STYLISTICKÉ KONOTACE

Stylistické využití jazykových vrstev jde opět různými cestami. (Zůstáváme u l_j v uměleckém stylu.) Neutrálním anglickým l_j odpovídají

poměrně často stylisticky příznakové české protějšky, a to expresivní, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, nářečové, slangové, studentské, sportovní a professionalismy (používáme označení z SSJČ). Uvedeme jen ukázkové příklady:

1. expresivní:

posture : figura (iron.), *head* : kebulé (zhrub.), *language* : řečičky (deprec.), *fool* : vůl (zhrub.)

2. hovorové:

father : táta, *mother* : máma, *parents* : naši, *woman* : ženská, *fellow* : kluk, *horse* : kobyla

3. hovorové expresivní:

cry : brek, *college boys* : studentíci, *bore* : otravovat, *find out* : kápnout na to

4. obecně české:

work : fuška, *job* : flek, *pipe* : fajfka, *equipment* : vercajk, *bottle* : flaška, *catch* : načapat

5. obecně české expresivní:

rock : šutr, *sense* : fištrón, *racket* : virvál, *smell* : čuchat, *see* : zmerčit, *gaze* : vejrat, *look out* : bacha!, *put on one's clothes* : dát se do pucu, *get job away from s.o.* : vyžrat komu práci (zhrub.)

6. nářečové:

now : teďkonc

7. slangové:

money : prachy, *clothes* : ohoz, *friend* : kámoš, *fellow* : frája, *drink down* : vyžahnout, *steal* : lohnout, (*studentský profesionální slang*) : *composition* : kóna, *history* : děják, (*sportovní slang*) *team* : mančaft, *ball* : mičuda

8. professionalismy (obecně):

Nurses' Station : sesterna/kukaň, *mop up/clean* : šúrovat

Nejvíce se objevuje protějšků expresivních, hovorových a obecně českých, podstatně méně je výrazů slangových, včetně professionalismů, a ojedinělé jsou výrazy nářečové (ve smyslu nářečí teritoriálních).

Výrazy označené ve slovníku *Informal* mají protějšky z následujících vrstev: neutrální, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, slangové a ojediněle argotické. Ukázky:

1. **neutrální:**

dorm : pokoj, *corny* : banální/otřepaný, *skedaddle* : zmizet

2. **expresivní:**

grandpa : děda, *stomp out the door* : prásknout dveřma

3. **hovorové:**

daddy : táta, *gal* : holka, *okay* : prima

4. **hovorové expresivní:**

hang around the house : trčet doma

5. **obecně české:**

papers : lejstra, *spread* : trachtace (zast.)

6. **obecně české expresivní:**

I'd been kicked out : vylili mě, *not kidding* : beze psiny (funkční E s transpozicí), *strictly for the birds* : vyložená bouda (ob. ex.)

7. **slangové:**

buddy : kámoš, *goddammit* : hergotcucky, *get/give the axe* : dostat/dát padáka, (*studentské*) *I was flunking* : rup jsem, (*sportovní*) *make it* : vybrat zatáčku (automobilistický kontext)

8. **argotické:**

very big deal : ohromná hlína

Slangové výrazy anglické mají v češtině protějšky neutrální, expresivní, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, obecně české zhrubělé, obecně české vulgární, zhrubělé, slangové, profesionální, vulgární i argotické.

1. **neutrální:**

eats : strava, *yap* : zvědavý domorodec

2. **expresivní:**

hit the ceiling : vyskakovat do stropu, *ball the jack* : šlapat mu na krk (autómobilu)

3. **hovorové:**

dude : kluk, *yap* : vejtaha, *it killed me* : byl jsem z toho úplně vedle

4. **hovorové expresivní:**

teams bashing each other all over the place : jak do sebe oba mančafity řežou ostopéro

5. **obecně české:**

some hotshot guy : nějakej sekáč

6. **obecně české expresivní:**

hot-shots : kanóni, *not to give a damn* : být fuk

7. **obecně české zhrubělé:**

crap : kecy

8. **obecně české vulgární:**

they got a big bang out of things : dovedli mít ze života srandu

9. **zhrubělé:**

that bastard : ten blbec, *ya crumby bastard* : smrade jeden

10. **slangové:**

sonuvabitch : pako

11. **profesionální:**

lay-up : zakotvit

12. **vulgární:**

sonofabitch : zkurvast

13. **argotické** (podle slovníku, dnes spíše slangové):

four thousand bucks : čtyři tácy

Nářečové výrazy anglické mají v češtině protějšky neutrální, hovorové, hovorové expresivní a obecně české expresivní:

1. **neutrální:**

aim : *chtít*

2. **hovorové:**

pappy : *táta*

3. **hovorové expresivní:**

purty : *bezvadný/povedený*, *Lordy* : *propána/jána*

4. **obecně české expresivní:**

pow'ful : *moc dobrý*, *hrozně vysokej*

V přehledu vypadá prolínání jazykových útvarů a vrstev v překladech z angličtiny do češtiny na základě analýzy uvedeného korpusu tak, že proti několika málo vrstvám anglickým (neutrální, neformální, slang, oblastní dialekt) stojí řada vrstev českých (neutrální, hovorová, expresivní, hovorová expresivní, obecně česká, obecně česká expresivní, obecně česká zhrubělá, obecně česká vulgární, zhrubělá, vulgární, slang, profesionální slang, dialekt oblastní, argot).

Neshody v použití a využití jazykových vrstev však nesvědčí o nedostatku překladové verze, substandardní prvky nejsou vázány ani na jazykovou rovinu, ani na místo a velmi často dochází v této oblasti ke kompenzacím. Nelze stavět jednotlivinu proti jednotlivině, ale je nutno přihlížet k funkčním celkům (např. ve větě *what a great guy her father was* je expresivita intenzifikátoru *great* a neformálního *guy* kompenzována až substantivem *papínek*, které při porovnání jednotlivin neodpovídá stylisticky neutrálnímu anglickému protějšku *father*). To platí nejen pro stylistické využití jazykových vrstev, ale pro převádění konotačních složek vůbec, jak bylo v analýze ukázáno.

Nesmíme však zapomínat, že při posuzování překladu tak stylisticky výrazného a příznakového textu, jako je např. Salingerův román, je nutno znát autorův záměr. Autor se snažil stylizovat jazyk tohoto románu jako způsob vyjadřování studentské mládeže v Americe padesátých let a na jeho pozadí se odrážejí zvláštnosti mluvy hlavního hrdiny-vypravěče. Jeho jazyk se vyznačuje neobyčejným stereotypem vyjadřování, opakováním otřelých klíšé, jeho slovník je nevynalézavý, chudý, nápadný je výběr malého množství adjektiv a adverbii, která

se neustále opakují, a přitom se téměř nepřihlíží k jejich skutečnému významu, jak je v této mluvě obvyklé. Vulgárních výrazů nikdy nepoužívá, nejvýš jako citaci, a to s patřičným odsouzením, slang je bohatý a barvitý, ale slangové výrazy nemají přesnou komunikativní hodnotu. Chudý slovník však může nabýt vysoké účinnosti, dojde-li ke kumulaci hodnotících výrazů. Kombinační schopnost nemá menší efekt než samotná volba lj.

Kdyby překladatel toto všechno nerespektoval, setřel by důležitou součást autorova záměru. Často opakované stereotypní hodnotící a intenzifikační výrazy dostávají v překladu mnohem rozmanitější podobu, např.:

damn/goddam : *strašně, pekelně, sakra, vyloženě, na beton, na cimprcampr, ani kapánek, to je hotovka, málem/skoro/div ne, taktak, to si piš, to je hotovka, to ti bůh řek* (jde o implikaci ve výpovědních protějšcích s analogickou funkcí).

Podobně pestrý repertoár mají české protějšky anglického intenzifikátoru *pretty*: *strašně, hrozně, pekelně, moc, hezky, náramně, značně, dost, v jednom kuse* (implikováno v) *kanón, hnus, helluva*: *sakra, pekelně, ostopéro, o hromadu*, (implikováno v) *to bylo peklo, celou věčnost, terrific/ally*: *pekelně, strašně, příšerně, senzačně*.

V opačném pohledu však zjišťujeme, že jsou rozdíly do jisté míry vykompenzovány, např. *pekelně*: *damn, helluva, pretty, terrific, terrible, terrifically, strašně*: *damn, pretty, terrifically, hrozně*: *pretty, quite, very, příšerně*: *terrific, terrible, awful, šíleně*: *crazy, madly, madman* (zdá se, že některé intenzifikátory si ponechávají část svých denotačních složek).

Překladatel volí české protějšky na základě kolokací, osobního citu a vkusu a zkušenosti. Přesto je ale rejstřík českých protějšků zhruba dvojnásobný, což odpovídá odlišnému způsobu vyjadřování exprese v typologicky odlišných jazycích. Důležité je vidět celou tuto problematiku komplexně, omezení na zúžený pohled není dobře možné, vedlo by ke zkreslenému hodnocení.

METODA PŘEVODU STYLISTICKÝCH ROZDÍLŮ

Důležitou orientační pomůckou pro překladatele zde představuje **konfrontační popis stylistických rozdílů**. Než bude vypracována obecná teorie a metoda pro zabudování stylu do popisu vnitrojazykových ekvivalenčních vztahů, je třeba se zaměřit na empirickou cestu,

omezit se na konfrontaci určitých segmentů textových typů a zjišťovat tendence, preference pro stylistickou volbu. Přitom situaci ztěžuje fakt, že stylistická informace nemá svůj autonomní znakový inventář, je navržena jako sekundární informace na lexikální a gramatické znaky textu i na jejich specifické uspořádání.

Za ideální pro stylistickou konfrontaci lze považovat získání přehledu o inventurních možnostech obou jazyků na základě zjišťování, jakými jazykovými prostředky jsou naplněny výrazové kategorie, a pak postupně přejít od komunikativních sfér a žánrů v nich uplatňovaných k zjišťování jejich závislosti na sociální specifice společenství, která jazyk užívají.

2.3.4 ROZDÍLY VÝZNAMOVÉ PRAGMATICKE

Částečné ekvivalenty jsou motivovány rovněž rozdíly zkušenostně pragmatickými, tj. jsou způsobeny tím, že překladatel přihlížel k odlišným jazykovým i mimojazykovým zkušenostem mluvčích VJ a CJ. Při analýze zjišťujeme opět různé typy překladatelských řešení, jimiž se zpřístupňují a přibližují skutečnosti a zkušenosti jazykového společenství VJ adresátům v CJ.

Dochází k *přidávání informací*, k používání explikativního řešení tam, kde by sdělení bylo našim čtenářům nesrozumitelné, a naopak k *vypouštění informací*, které by náš čtenář považoval za redundantní. Nejčastějším řešením je však *substituce* naší skutečnosti a úzu za výchozí, používání *analogií*. Sem patří i nahrazování společenských klišé, fatických výrazů a frází, pozdravů, oslovení, titulů apod. analogiemi odpovídajícími našim zvyklostem, ovšem s omezením v zájmu zachování cizího koloritu. Někdy nezbytná *vnitřní vysvětlivka* mívá formu vysvětlujícího popisu, který by však měl být co nejstručnější, aby nedošlo k nadměrnému rozšiřování textu a zatěžování nominálními prvky, které jsou většinou nositeli přídatných informací. Narůstající nominálnost textu je objektivně, kvantitativně zjišitelný důvod našeho subjektivního dojmu, podle něhož hodnotíme překlad negativně.

Uvedeme příklady jednotlivých typů řešení pragmatických rozdílů:

a) *přidání informací*

Zejména v případech našemu čtenáři neznámých názvů přidávají překladatelé obecný klasifikátor, který název zařadí do příslušné pojmové oblasti, např.:

Wyoming: stát Wyoming, Saskatchewan: řeka Saskatchewan, at Sundasky, Ohio: na dostihové dráze v Sundasky v Ohio, Atlantic Monthly: časopis Atlantic Monthly, the Jesuit boys, St. Bonaventura: jezuitští kluci od sv. Bonaventury (alespoň s připojením předložkového relátoru, nebo přesněji a obsírněji jezuitští kluci z bratrstva svatého Bonaventury), Umpqua tribe: Indiáni kmene Umpqua, an Easterner: člověk vyrostlý na východě/člověk z východních států/z východu

Obdobně z češtiny do angličtiny:

trvají na 12 cm: insist on a 5-inch limit, noviny bez data: a newspaper without indication of date

b) *vynechání informace*

I zde je třeba rozlišit případy, které jsou spojeny s odlišnými realitami. Důsledkem překladatelských obměn je zde vždy zobecnění, substituce obecnějším výrazem. Vypouští se specifikující sémantická složka, např.:

Eastern college talk: hovory o škole, hickory-nut: ořech, ranch house: ranč, Dr. Pepper: limonáda

nebo se celé pojmenování nahradí obecnějším:

academic building: škola

Zejména tam, kde CJ nemá tak detailní segmentaci a specifikaci reality v pojmenování, užije se hyperonyma:

Avenue/Route: ulice, dorm/day room: pokoj

c) *substituce analogií* skutečnosti a zkušeností z oblasti CJ. Tento způsob je nejčastější.

Nejběžnější je v oblasti *měrných jednotek*, které se v únosných mezích přepočítávají tak, aby nenarušily ráz uměleckého textu a přitom dostatečně informovaly našeho adresáta:

about two inches: maximálně půl decimetru, six and a half inches: šestnáct centimetrů, to be six foot two and a half: měřit 189, two hundred miles an hour: tři sta kilometrů za hodinu.

Opět analogicky z češtiny do angličtiny:

k desáté hodině večer : by 10 pm

I zde se mohou překladatelské verze různit: *not two miles : pár kilometrů/ještě ani tři kilometry*, *go seventy : jet sto deset/jet sotva stovkou*, *slow to seventy : ubrat na sto deset/zpomalit na stovku*, *a quarter-mile : asi půl kilometru/pár set metrů*, *about twenty feet : nějakých pět šest metrů/snad jen šest metrů*. I konverzí vzniklé sloveso *to inch along* je možno vedle opisu *plazit se* převést na české *centimetr po centimetru se prodírat*. Rovněž *hmotnost* se převádí v patřičném hrubém přepočtu na naše jednotky: *eleven pounds : pět kilo*. Číselné označení neurčitého množství se také převádí podle našich zvyklostí: *two, three, seven songs : jednu, dvě, no prostě pár těch písniček*.

Na pomezí opisu a analogie je řešení překladu *oblastních* výrazů:

grits : kukuřičná kaše, collard greens : kapustičky

Analogie:

around midterms : ve čtvrtletí, college : univerzita, get one's education : udělat si maturitu, county seat town : okresní město, dry-goods store : galantérie, storage and coal business : uhelné sklady, ranch kitchen : selská kuchyně, porch : veranda, derby hat : bouřka, horsy pants : cajkový kalhoty

Kromě uvedených případů, kdy šlo o pojmenování odlišné reality přibližně funkčním protějškem, zahrneme do tohoto oddílu i případy, kdy se odlišná skutečnost odráží v textu nepřímou, např. *sell newspapers : roznášet noviny*. Narážka na realitu výchozího jazykového společenství se může objevit i ve frázi využívající přirovnání:

he could hit like Jack Johnson : jeho rány smrděly krchovem

Přízpůsobování zvyklostem CJ se týká také citoslovních zvolání: *Oh Jehovah : Ježíši Kriste*, onomatopoických citoslovcí *choo-choo : š-š-š-š* (o lokomotivě), způsobu zápisu onomatopoických citoslovcí: *EeeeeaooOOoom : Hvííuuuuúúúú, EeeahhOOommm : Hvííuuuummm, EeeeeeahHOoommeerr : Hvííuuuuúúúú*, označování nuly jako součásti číselného pojmenování: *four-oh-sixteen : čtyři-nula-šestnáct*, stylizace názvu literárního díla: *The Secret Goldfish : Tajemství zlaté rybičky, Pic : Mag* (jméno hlavního hrdiny

novelky i její název je vlastně zkrácením pojmenování *Pictorial Magazine*, překladatelka použila obdobného postupu zkrácením druhého slova názvu na *Mag*, které je jako jméno v našem kontextu přijatelnější), titulů a oslovení: *Ol' Chief Broom : Náčelník Hbitý koště* (v češtině je zachována obvyklá struktura pojmenování indiánských pohlavářů podle naší tradice), *Mac : mladej, Mrs. Spencer : paní Spencerová, Mr. Spencer : pane profesore, dear : hochu, sir : pane profesore*, fatických a obecně společenských frází: *you know : však víte, I guess : podle mého, and everything : a tak, Here he is : Tak tady ho máme, There they are : No na zdar, How's Mr. Spencer? Jak se daří panu profesorovi? How's your grippe, sir? : Co dělá chřipka, pane profesore?*, stylizace různých nápisů, oznámení apod. např.: *Děti v průvodu rodičů polovic : accompanied children half price*. Záleží samozřejmě na celkovém kontextu jazyka díla, podle něhož se volí stylově vhodná varianta: *Žádám vás, abyste jeho světlou památku uctili poustáním : May I ask you to stand in tribute to his shining memory, Viz v tom směru příslušnou literaturu : Reference may be made on this point to the relevant literature, Tady Louisiana : Louisiana calling, stop*.

Převádění cizích reálií našimi analogiemi může být problematické. Jestliže *Pencey Prep* je přeloženo jako *přípravka v Pencey*, tj. ponecháním stejného pojmenovacího základu, který v češtině také existuje, je tím porušen pragmatický aspekt. V USA je *Prep* soukromá střední škola připravující pro vysokoškolské studium, u nás se výrazem *přípravka* označovaly dělnické přípravné kurzy pro vysokoškolské studium. Je smazán rozdíl společenského řádu.

- d) Posledním východiskem z nouze při převodu neznámé situace a zkušenosti je *vysvětlující opis*:

quart : láhev whisky, Windsor tie : mašle pod bradou, in the Revolutionary War : v bojích o nezávislost

V těchto případech jde vlastně o zaplnění mezer – nulových ekvivalentů (viz ještě další podkapitolku).

Vlastně by do oblasti pragmatických rozdílů měla spadat i problematika konotačního významu, který souvisí také s rozdílným územím v obou jazycích a kterou jsme probrali už samostatně. Hranice mezi tentativně vytvořenými typy jsou jako vždy velmi prostupné. Stejně tak

můžeme zařadit do sféry pragmatického aspektu překladu případy užití jiného jazyka v textu nebo jazyka z různých důvodů deformovaného.

NETRADIČNÍ UŽITÍ JAZYKA

Volba jazyka, kterým je text ztvárněn, se řadí rovněž do sféry *pragmatického aspektu*. Tato volba má relevantní komunikativní hodnotu, když se použije v textu dialektů, jiných jazyků nebo jde-li o netradiční použití jazyka.

Je to záležitost složitá a důležitá, protože pro současnou literaturu je typické, že využívá jazyka v celém jeho bohatství a rozmanitosti. Je pak velmi obtížné vyrovnat se s variantností spisovné normy, se stylizací mluvené normy a se zařazením prvků nespisovného jazyka. Přitom do současné literatury proniká stále více užívání právě běžné mluvy, prostředků spíše mluveného jazyka. Souvisí to s vnášením subjektivních stanovisek a postojů do literatury, se spontánností projevu, s citovým přístupem. Autorům přitom nejde o autentické zachycení nespisovných projevů, ale o vytvoření jisté atmosféry, estetické funkce textu. Hovorovým stylem se vyvolává v uměleckém textu jednak atmosféra hovorového vyjadřování, hovorový kolorit, kterým se zvýrazňuje prostředí, jednak se tak vyjadřuje neformální až důvěrný vztah k předmětu sdělení, k adresátovi, event. i k situaci a uplatňuje se vlastní subjekt. Jsou zde tedy typické hodnotící, zejména citově hodnotící výrazy, expresivní hovorové obraty i prvky z nespisovných útvarů, včetně slangových, které vznikají vlastně proto, aby pojmenovaly skutečnost barvitě, expresivně, hodnotily ji a vyjadřovaly stanovisko.

Konfrontace jevů spadajících do jmenovaných oblastí je z hlediska problematiky překladu důležitá také proto, že současně s ní se odhaluje vlastně i *způsob a míra* vyjadřování *emocionality a expresivity*, které se převážně úzce váže na okrajovější vrstvy spisovné normy a na vrstvy nespisovné. Problematika překladatelská se, jak znovu vidíme, neoddelitelně prolíná s problematikou konfrontační stylistiky a jazykové situace současně.

Převádění *expresivity* je zatím většinou intuitivní a ne dost objektivně prozkoumané, proto se doporučuje analýza překladu jako nejúčinnější přímočará konfrontace, která dává nejlepší materiál pro konfrontační výzkum. Umožňuje mimo jiné porovnávat případy, kdy je v příslušných jazycích rozdíl ve vzdálenosti mezi spisovným jazykem a dialekty, mezi hovorovou vrstvou a ostatními vrstvami i v používaném stupni expresivity.

Při volbě výrazových prostředků i při stylistickém hodnocení jejich funkce je třeba vycházet z pochopení *celkového stylu díla* a jednotlivé stylistické problémy na základě toho řešit. Vedle toho jsou však rysy stylu jednotlivých děl a jednotlivých autorů navrženy na *specifické celonárodní*. Každý národ má specifické tradice a zvyky, svůj specifický vztah k objektivní realitě, specifické pojmenování této skutečnosti, ale i vztahu k ní, jejímu hodnocení. Expresivní složka, která je v případě, že neplyne jen ze situační souvislosti, odrazem jistého emocionálního hodnocení skutečnosti, může být v jisté době příznačná pro celý jazykový kolektiv (Filipec). O angličtině se například tradičně tvrdí, že je oproti češtině mnohem méně expresivní, využívá celkem málo expresivních prostředků (Poldauf). (K analogickým závěrům dospěl i Švejecer, pokud jde o vztah angličtiny a ruštiny, a Recker při srovnání francouzštiny a ruštiny.)

Inventář jazykových výrazových prostředků VJ a CJ může být do jisté míry stejný, ale liší se míra využití nebo stupeň expresivity, anebo může být značně odlišný i jejich repertoár. Při srovnání angličtiny a češtiny se zdá, že angličtina má chudší inventář inherentně expresivních prostředků než čeština, což však neznamená, že by byl nutně méně účinný. Expresivita v angličtině je ve větším množství případů koncentrována do lexikálních výrazů, které jsou nositeli výhradně expresivních konotačních složek a mají radiační schopnost, kdežto v českém textu je expresivita rozprostřena rovnoměrněji na větší počet nositelů složek denotačních i konotačních. S tím souvisí např. mnohem větší využití citoslovců a expletiv s citoslovečnou platností v angličtině, kde slouží spíše jako předznamenání celkového ladění výpovědi. V této oblasti se nejčastěji setkáváme s neadekvátním překladem. V dobrém překladu se na druhé straně může projevit i nemožnost realizovat některé výrazové hodnoty originálu v CJ, a tím se ukáže jejich idiomatické.

Přirozené jazyky se liší svým místem na stupnici závaznosti signalizace dílčích funkcí (Poldauf). Některé funkce musí být signalizovány, jiné mohou, ale nemusí, a určité funkce ani signalizovat nelze. V důsledku toho i v důsledku ostatních zmíněných faktorů se praktická činnost překladatele pohybuje po škále totožnost, stejnost, podobnost, odchylnost a odlišnost funkcí nebo jejich vyjádření v jazyce až po jejich nepřítomnost nebo nevyjádřitelnost v jednom z jazyků.

Dodejme k tomu, že nevyjádřitelnost je nutno *kompensovat*, protože v překladu by se žádná hodnota neměla ztratit, pouze jedna forma se přelévá v druhou. Prvky různých vrstev a jazykových útvarů nejsou vázány vždy na stejnou rovinu. A vzhledem k tomu, že jazyky různě

využívají signálů z té či oné roviny, je možnost převedení signálů z jedné roviny do druhé známou cestou, kterou může překladatel mnohé těžko řešitelné problémy vyřešit. Je však nutno přihlížet k tomu, že různá intenzita a různé hodnocení některých jazykových aspektů závisí přece jen do jisté míry na tom, v jaké jazykové rovině se projevují. Z tohoto hlediska lze mezi jazyky konstatovat rozdíly v distribuci signálů hovorovosti a knižnosti – v češtině je vysoká koncentrace hovorových signálů v oblasti morfologické a hláskoslovné, rovina syntaktická se naproti tomu vyznačuje méně pestrým repertoárem modelů.

Analyzujeme-li konfrontačně jen jeden plán, např. lexikální, zjistíme v překladu do češtiny značný počet expresivních, hovorových, obecně českých i jiných nespisovných výrazů oproti v podstatě neutrálnímu slovníkovému repertoáru anglického originálu, což by ukazovalo v tomto úzkém pohledu zesílení hovorovosti a expresivity překladu. Značný podíl na takové bilanci má však kompenzace fonetických, případně – i když ne často – morfologických odchylek zachycených v angličtině, které v češtině nelze analogicky vyjádřit, ale zejména příznakových syntaktických konstrukcí a odlišného způsobu analytického vyjadřování expresivity v angličtině. Na tyto expresivní, nespisovné nebo ne zcela spisovné české výrazy se samozřejmě navíc navěšují obecně české signály hláskoslovné a morfologické, neboť všechny roviny jazyka musí být v harmonické souhře, jinak dochází ke stylové diskrepanci. Nelze použít hovorových nebo slangových lexikálních jednotek se spisovnými koncovkami ani deformovat morfologicky lexikální jednotky z formální vrstvy. Vystižení míry užívání morfologických deformací není však pro překladatele nijak snadnou záležitostí. Vzhledem k tomu, že se v současných překladech tak často využívá obecně češtiny a ne vždy bez problémů, měla by i této otázce být věnována patřičná pozornost.

Při použití *dialektů* regionálních či sociálních je nutno vycházet z *jazykové situace* příslušných jazykových společenství a na základě její konfrontace zjistit, které útvary jazyka fungují v daných jazykových společenstvích, jak je zastoupeno a rozloženo jejich fungování v jednotlivých komunikativních sférách, případně na čem závisí, a podle toho volit patřičný rejstřík.

JAZYKOVÁ SITUACE

Jazyková situace úzce souvisí s konfrontací lingvistickou a stylistickou. S typologickou strukturou příslušností konfrontovaných jazyků a s celospolečenskými rozdíly tvoří nedílnou jednotu. **Jedlička** definuje konfrontační zkoumání jazykové situace jako zjišťování, které útvary

jazyka fungují v daných jazykových společenstvích, jak je zastoupeno a rozloženo jejich fungování v jednotlivých komunikativních sférách, případně na čem jejich rozložení závisí. Překladatel by měl vedle struktury obou jazyků znát i jejich lokální a sociální rozrůznění a sociolinguvistickou situaci, odlišné rozpětí jazykových útvarů i rozdíly v stabilizaci a funkčním uplatnění jednotlivých jazykových vrstev a útvarů.

Jaké jsou po této stránce rozdíly mezi češtinou a angličtinou?

V rámci soudobé *češtiny* se podle **Utěšeného** rozlišuje řada základních útvarů a meziútvárů vertikálně stratifikační dimenze: hovorová vrstva spisovná, celonárodní běžná nespisovná mluva, obecná čeština a méně vyhraněná obecná moravština s větším podílem příznakové nespisovné příměsi, interdialekty, oblastní dialekty, polonářečí a nářečí. Každá z uvedených forem je určitým způsobem charakteristická pro jistou funkci a roviny jazykové komunikace. Přitom jsou však všechny tzv. „podjazyky“ od sebe víceméně striktně odděleny jen v rovině jazykové struktury, kdežto v konkrétních textech nelze vést mezi nimi nijak ostrou hranici. Běžná nespisovná mluva se svým relativně konsolidovaným jádrem, které dnes užívá už víceméně aktivně většina příslušníků českého národa na celém jazykovém území, stojí velmi blízko spisovnému útvaru. Hovorový jazyk je prakticky neoddělitelný od centrálních vrstev nespisovného substandardního úzu. A jestliže není zřetelně oddělen hovorový úzus a běžná nespisovná mluva, jsou ostatní horizontálně i vertikálně rozčleněné vrstvy a útvary ještě více vzájemně propustné. Rozdíly se realizují vlastně spíše v různé frekvenci příznakových prvků. A to ještě nesmíme ztratit ze zřetele, že autor si může vytvořit vlastní soubor výrazových prostředků, který hranice jazykových útvarů záměrně překračuje nebo nerespektuje.

O jazykové situaci v rámci *angličtiny* existovaly spíše jen okrajové informace. Angličtina má také jako většina kulturních jazyků podobu spisovnou a nespisovnou, ale platí pro ni víc než pro jiné jazyky, že členy jednotlivých společenských tříd charakterizuje specifický jazykový habitus především ve výslovnosti (pak mluvíme o akcentu), který prozrazuje příslušnost mluvčího k určité společenské vrstvě. Tyto rozdíly souvisejí s tradičním výrazným dělením anglické společnosti na třídy. *Shorter Oxford Dictionary* uvádí tabulku jazykových vrstev, podle níž do oblasti spisovného jazyka patří hovorová řeč, která je v základě běžnou mluvenou formou celonárodního jazyka, srozumitelnou všem vrstvám národního společenství. Má podobu formální, pečlivou, kultivovanou, i neformální, která přechází už za hranice spisovného jazyka, kam patří i slang, žargon, argot a vulgarismy.

Naproti tomu v *Americě* se vyvinula jakási „nepsaná“ psaná norma vzdělanců, vedle níž existuje běžná mluva nevzdělanců, která je poměrně konzervativní, statická, pokulhává za normou, zachovává staré tvary, které vzdělaní mluvčí dávno opustili. Vyskytuje se málokdy v původní psané podobě, ale poskytuje materiál pro literární ztvárnění. Jazyková variabilita je proti Anglii poměrně malá, i když tam také samozřejmě existují rozdíly teritoriální a sociální jako v každé jazykové komunitě (nejnápadnější ve výslovnosti, ale i v syntaxi a v lexiku). V Anglii je ostatně také možno pozorovat tendenci ke splývání rozdílů. Variabilita se týká spíše užívání různých registrů v konkrétních komunikativních situacích. **Trudgill** ve své nedávné publikaci (1994) dělí anglické dialekty na *tradiční* a na tzv. „*mainstream*“. Tradičními mluví především starší lidé v zeměpisně okrajových venkovských oblastech, kdežto mladší mluvčí z měst používají spíše dialekty „hlavního proudu“, které nabývají postupně nad tradičními dialekty převahu a nahrazují je. Jsou si také vzájemně mnohem podobnější oproti rozdílům mezi dialekty tradičními. Kontakt mezi mluvčími různých dialektů vede k vzájemnému ovlivňování, a tedy ke stírání rozdílů, takže vývoj směřuje zřejmě až k jakémusi interdialektu. Obecnou tendencí dialektů pak je snaha zbavit se nepravidelností.

Přestože závěr komentářů o jazykové situaci vyznívá vesměs tak, že v současné době dochází, jak se zdá, všeobecně k míšení jednotlivých útvarů národního jazyka a ke stírání rozdílů mezi nimi, existují nicméně stále ještě rozdíly, které je třeba brát v úvahu. V angličtině neexistuje například ještě protějšek obecné češtiny, na druhé straně není nijak zanedbatelný jazyk etnických skupin, který se značnou měrou uplatňuje v americké literatuře a který nemá analogický protějšek v české jazykové situaci. Podíváme se na tento problém detailněji.

ANGLIČTINA AFROAMERIČANŮ

Řeč *Afroameričanů* se dříve považovala za jakousi neumělou a zjednodušenou formu angličtiny, která se řešovala vesměs překladatelsky primitivně především používáním infinitivů místo určitých tvarů slovesných. Měla to být patrně snaha o zjednodušení tvarosloví slovesa, nerespektování tvarů vyžadovaných slovesnou flexí. Přestože dnes už je známo na základě průzkumu gramatického systému, že jde o jakýsi svébytný útvar s vlastním systémem, který prošel stadiem kreolizace a dekreolizace s postupným přibližováním normě (a nikoli nějaká deformace standardní angličtiny ani její dialekt či archaičtější stadium,

jak se někdy soudí), česká jazyková situace nedává možnost brát při překladu tuto okolnost v úvahu. Překladatel je vždy omezován jazykovou situací CJ a slohovými normami, ale i ovlivňován územ a tendencemi.

Angličtina Afroameričanů se objevuje v literatuře v různých podobách a rovněž její překladové verze u nás se značně různí. Zkoumání umělecké literatury je sice pro zjištění jazykové situace až druhotné, protože krásná literatura není záznamem stavu současné jazykové praxe, jde v ní vždy o použití posunuté a značnou roli hraje i sám charakter písemného projevu, který je vždy tradičně konzervativnější. Nespisovné výrazy napsané působí mnohem nápadněji než mluvený projev a značný význam má očekávaná obvyklost grafického obrazu slov, nicméně pro zkoumání překladatelských postupů je analýza umělecké literatury nezbytná.

V literární podobě řeč Afroameričanů poprvé písemně zachytil a zpřístupnil širšímu americkému čtenářstvu **Joel Chandler Harris** v knize *Uncle Remus; His Songs and His Sayings* (1880). I když někteří znalci považují Harrisův dialekt za přehnaný, může tato kniha sloužit jako ukázka grafického zachycení hláskových zvláštností dialektu, které se nejvýrazněji projevují v redukci souhlásek i samohlásek (*han', bes', b'leeve*), ve změně kvality zejména typicky anglických souhláskových fonémů (*de, nudder, wid, nuffin'*), v zachycení odlišné kvality samohlásek (*git, ef, fer, sech*), v zjednodušeném zápisu (*creturs*), v monoftongizaci dvojhlásek (*holler'*) aj. Je ovšem třeba uvážít, že grafická podoba odpovídá tehdejší literární konvenci.

V oblasti gramatických jevů se vyskytuje např. double plural (*folkses, toofies*), demonstrativa (*dish-yer, deze-yer*), demonstrativní použití osobního zájmena (*in dem days*), dvojí i několikanásobný zápor, použití adverbia v adjektivní funkci, dvojí superlativ (*bestest*), vyjadřování posesivnosti juxtaponovaným osobním zájmenem (*me foot*), redundance zbavené vyjadřování plurality (*ten mile, fifteen gallon*).

V české jazykové situaci však neexistuje protějšek, kterým by bylo možno tento dialekt adekvátně překládat. Ve svém překladu Harrisových rozprávek vyřešil profesor **Poldauf** tento obtížný úkol tím, že nepoužil, jak v doslovu vysvětluje, některého našeho určitého dialektu, ale vzal všechno, co se mu zdálo být společné různým krajům. Tím nepřesadil text do našeho specifického, konkrétního prostředí, ale zachoval přitom atmosféru jazyka lidových vyprávěčů. Je použito tvarů i výrazů obecné češtiny, hovorové češtiny, různých regionálních nářečí vyrovnané ve všech rovinách; fonologické, morfolgické, syntaktické i lexikální

(*No a dyž se taklenc vyštafecíroval, ... vzal to dólu s rozběhem a letěl jako vichr – řich – řach – bum!*).

Stylizovaná podoba mluvy Afroameričanů je použita i v románové tvorbě. V knize *Adventures of Huckleberry Finn* (1884) se **Mark Twain** projevil jako mistr lidové řeči, věnuje velkou péči jazykové charakteristice postav. Přetlumočení takového díla, které využívá celé řady autentických dialektů, klade ovšem na překladatele neobyčejné nároky. V jinak výborném překladu **Františka Gela** došlo však z dnešního hlediska k stylistickému posunutí. Černý Jim, který hovoří v originále velmi výrazným dialektem, se v překladu vyjadřuje téměř spisovně:

You go en git in de river ag'in, whah you b'longs, en doan' do nuffn to Ole Jim, 'at 'uz alwuz yo' fren': A jděte si zas pěkně do řeky, kam patříte, a nic nedělejte starému Jimovi, který byl dycínky vaším přítelem.

I laid dah under de shavin's. : Ležel jsem pod těmi hoblovačkami.

Je to jistě dáno dobou, Gelův překlad vyšel roku 1953, ukázky ale dobře ilustrují, jak při kompenzaci fonologických a morfologických rysů dialektu nelze zůstat jen v rovině lexikální a gramatickou formu ponechat v podstatě spisovnou, až knižní (jako ve větách: *Také bych to už dále nebyl vydržel. Nikdy bych se nebyl mohl stát svobodným člověkem.*)

Zcela jiná forma jazykového ztvárnění černošské angličtiny se objevila o čtvrtstoletí později, když **Gertrude Steinová** vydala trojici povídek *Three Lives* (1909), charakterové studie tři prostých žen. Prostřední z nich, *Melankta*, je příběh mulatky, v němž autorka využívá jazyka jako prostředku charakterizace, především výrazně v oblasti hovorové a nespisovné větné stavby. V překladu **Hany Skoumalové** z roku 1961 je tento rys poněkud setřen, text je posazen opět, i když zdaleka ne do té míry, o stupeň blíže spisovnému jazyku:

You certainly is the best man Jeff Campbell, I ever can know, to me. I never been anyways thinking it can be ever different to me. : Jsi opravdu nejlepší člověk, jakého znám, Jeffe Campbelle. Nikdy jsem si nemyslela, že tomu může být jinak.

Steinová zapůsobila silně svou jazykovou charakteristikou na **Richarda Wrighta**. V povídce „*Long Black Song*“ (1931), kde autor hojně využívá dialogu a vnitřního monologu, se výrazně uplatňuje dialekt ve všech rovinách. Problém adekvátního přeložení byl znesnadněn konfrontací černé venkovanky a bílého studenta hovořícího běžnou

mluvou. Kdyby v překladu oba používali prostě obecné češtiny, nerozlišil by se dostatečně jazykově rozdíl sociálního původu, prostředí a vzdělání. Proto byla v české verzi mluva černošské venkovanky charakterizovaná omezenou slovní zásobou a jednoduchou syntaxí s větným stereotypem (*My se obejdem. – My prostě stanem a je to. – My stáváme se slunkem. – Nám hodiny nejsou na nic.*) Naproti tomu student používá složitější větné stavby a stylisticky příznakových výrazů (*No teda, to jsem v životě neslyšel. Jakživ nepochopím, jak by někdo moh' žít bez hodin. – Prima kombinace, že jo? Jestli tady z toho vyrazím dost prachů, ...*).

Je třeba si uvědomit, že angličtina Afroameričanů není nijak jednotný, homogenní jazyk, má rozmanité rejstříky, stylové vrstvy jako každá jiná řeč, projevují se faktory sociální, míra vzdělání, prostředí a společenské postavení, významný je i věkový faktor.

Tak značně odlišného charakteru je například v **Baldwinově** prvotině *Go Tell It on the Mountain* (1953). Doslov upozorňuje, že autorův jazyk, obraznost, styl i rytmus silně ovlivnilo jeho důvěrné poznání bible a výrazových prostředků kázání.

Fonologické zvláštnosti Afroameričanů jsou zde na rozdíl od všech předchozích zkoumaných textů zcela zanedbatelné. Projevují se především v morfosyntaxi, zejména v oblasti slovesa. Pozoruhodná je kumulace záporových výrazů (*I didn't never hardly go to church at all; you don't never want to see me no more; not a miserable black sinner like me; it ain't nothing to surpirse me none*), v českém překladu se intenzita záporu ztrácí (*nechodila jsem do kostela skoro vůbec; už mě asi nechceš vidět; takovýho mizernýho, černýho hříšníka jako jsem já; není to nic, co by mě překvapilo*). Ve slovní zásobě se objevují dialektismy (*nary, sassy, to fix to*), slang (*to raise cain, to bust someone in the eye, bastard*), neformální výrazy (*he's bound to have changed some, you know right doggone well*), expresivní urážlivé (*niggers*), emocionální (*old lady*), vulgarismy (*shit, motherf-x, son-of-a-bitch, ass*), obrazná spojení (*cross as two sticks, put ball and chain on someone*), ale hlavní váha dialektu spočívá na gramatickém systému. Český překlad používá sice tvarů obecné a hovorové češtiny, ale v mnohem menší míře, než se zdá vyžadovat originál.

V novele **Jacka Kerouaca** „*Pic*“ je podobně jako u autorů minulých generací využito charakteristických rysů dialektu ve všech rovinách v plné míře. Hrdinou je desetiletý černošský chlapec, kterého autor nechává vyprávět jeho příběh severokarolinským černošským dialektem. Pro analýzu je rovněž důležitý fakt, že příběh je zasazen do roku 1946,

tedy do doby, kdy černošské emancipační hnutí bylo ještě v zárodku.

Fonologická a morfologická příznakovost je v českém textu víc než dvojnásobná oproti originálu (*chiles, spankin, they was* proti *velikánskej, starej, přecpanej, černej, bejavaj, negerský haranti, nemocnej, faj-novej, dobrý lidi, ve svým bouráku*), situace je tedy po této stránce opačná než v překladu Baldwina. V lexikální rovině jsou výrazy slangové, neformální, dialektismy a intenzifikátory kompenzovány výrazy z obecné češtiny, hovorovými, slangovými, expresivními, případně v kombinaci expresivity s hovorovostí a obecnou češtinou:

- a big busted house* : velikánskej starej přecpanej dům
black as nigger chiles go : černej, jak bejavaj negerský haranti
grandpa was mighty sick : děda je strašně nemocnej
it was a mighty fine frog : ta žába je fakt pěkná
... was a mighty fine man : je teda fajnovej člověk
make a spankin good fizzle : pěkně šumět
in his big old auto : ve svým bouráku
sass-meat : maso
grits : kukuřičná kaše

Jistá ztráta koloritu v posledních případech dialektismů se vyrovnává vyšší expresivitou, takže vcelku jsou oba texty po této stránce v rovnováze.

Jestliže se tedy pokusíme o zachycení nápadných rysů charakterizujících díla jak bílých autorů, kteří se pokusili dokreslit typy svých románových postav Afroameričanů i jazykem, tak autorů černých, kteří mluvu černého lidu prezentovali rovněž ve víceméně stylizované podobě analogicky jako autoři bílí, a konečně i těch současných, kteří programově ožívují tzv. „*Black Talk*“, i když ne v té nejkrásnější podobě, vyčlení se nám několik typů: zpočátku zdůrazňovaná fonetická stránka a její písemné zachycení, postupné odbourávání množství hláskových a morfologických zvláštností, podržování nejtýpističtějších rysů a rozvíjení a propracování rysů spíše syntaktických a konečně uplatňování speciálního slovníku. V současnosti převažuje jako protějšek angličtiny Afroameričanů obecná čeština promíšená více nebo méně prvky ze spisovné vrstvy hovorové i z běžné mluvy nespisovné, u folkloru obecně venkovským nářečím bez specificky regionálních prvků, u městské mluvy slangem laděným podle prostředí. Ke slangu opět několik poznámek.

SLANG

Konfrontace *slangových* slov, která mají v různých jazycích různé systémové relace (někde se cítí jako příznakovější) je velmi obtížná. Ve slangu zejména mladých je typickým znakem snaha po bizarnosti, po zveličeném expresivním gestu. Slang chce šokovat, provokovat, je to jistý projev vzpoury či neposlušnosti. Projevuje se to například přexponováním některých výrazových kategorií, nadsázkou, metaforickými frazeologismy, hovorovými metaforami, nadsazenou expresivitou, ironizováním, komičností, ale i lidovým vyjadřováním a zejména hravostí s jazykem (Miko).

Obdobně charakterizuje Nosek *anglický slang*. Za jeho charakteristické znaky považuje neoprávněnost, nadsazenost, nepravdivost, módnost, burlesknost, vědomý protest proti konvenci, odchylky od autority, hravost a žertovnost. Nelze ho ztotožňovat ani s mluvou nejnižších vrstev obyvatelstva, ani s mluvou velkých měst.

O anglickém standardním a substandardním slangu existuje řada studií, slovníky uvádějí různé definice, podle nichž se termínem „*slang*“ označuje jednak speciální slovník, jednak vysoce hovorový jazyk, příp. žargon jisté společenské vrstvy, skupiny nebo období. Ve slovnících se tímto slovem označuje stylistické zařazení slova nebo fráze, které nepatří do spisovného jazyka. Hranice mezi slangem a hovorovou angličtinou, která již patří ke spisovné normě, jsou však velmi pohyblivé a neurčité. Slang je vlastně trest hovorového jazyka, vymyká se sice poutům standardní angličtiny, ale hodnotí se dnes jako živý, barvitější, slovníkově bohatší, pružnější atd. V americkém slovníku *Random House Dictionary* se považuje za charakteristický rys slangu novost a nestálost a ani se nutně nespojuje s tím, co se označuje termínem „*informal*“. Vzniká přirozenou potřebou tvoření nových slov, která promluvu citově podbarvují a vyjadřují subjektivní hodnocení skutečnosti. Není to však nějaký tajný kód, anglický mluvčí mu snadno rozumí, jenže ho nepovažuje za něco zcela regulérního. Je tedy zkrácením stylu, nahrazuje-li překladatel anglický slang slovy zhrubělými až vulgarismy. Kromě toho je tady i problém časový. Každá generace má svou módu a aktuální výrazy mohou být problematické, nemusíme je najít ve slovníku.

PŘEVÁDĚNÍ SUBSTANDARDISMŮ V PŘEKLADU

U *dialektismů* především je úplná reprodukce pragmatické informace nemožná, protože slova dialektu CJ se dostávají do rozporu s místem

děje a protože jsou příliš vázána na určitou skupinu lidí v rámci mluvčích příslušného jazyka. Dialekty mohou mít mimo to různé postavení vůči spisovnému jazyku. Jejich slovní zásoba může i nemusí sloužit jako zásobárna pro spisovný jazyk. Postavení dialektů je v různých jazykových společnostech různé, někde mohou být znakem nižší vzdělanosti, jinde mohou být pěstovány jako kulturní hodnota svého druhu a mohou je používat i vzdělání mluvčích. Substituce dialektem CJ by v takových případech nepřinesla rovnost pragmatické informace, mohla by dokonce vyvolat nežádoucí konotace (skotský dialekt pro ruské venkovany). Stejně nemožné je používání slov a vazeb, které jsou vázány jednoznačně na kulturu a prostředí mluvčího VJ. Např. při překládání *Pygmaliona* do arabštiny je třeba vytvořit analogické sociálně-jazykové stigma, nelze-li jinak, třeba i v jiném jazykovém plánu.

Idiolektu je rovněž třeba věnovat pozornost, jde vesměs o vědomý záměr autora.

Výrazy nářečové, slangové, hantýrka atd. se někdy nazývají obecně *substandardismy*. Při jejich převádění lze obecně zachovávat jistá pravidla. Důležité je poznat příznakovou jazykovou vrstvu, odhadnout, jak dalece je relevantní, a když je, nalézt prostředek, jak naznačit, že je jí užito. Záleží i na adresátovi. Budeme-li hledat v češtině dialekt, který by měl podobný status a kulturní asociace jako použitý dialekt anglický, jde už o kulturní transplantaci a taková substituce je riskantní. Nejlépe zůstat jen u náznaku rysů dialektu, ale ne specifického, případně do uvozovací věty připojit informaci jako „*odsekla londýnským nářečím*“ a přímou řeč pak stylizovat neutrálně hovorově. V zásadě platí dva principy.

První princip spočívá v částečné reprodukci pragmatické informace při úplné reprodukci informace sémantické. To znamená dosadit na místo slangových a nářečových slov VJ hovorová slova CJ se stejnou sémantickou informací. Snížení pragmatické informace u hovorových slov by ovšem vedlo k neutrálním slovům a ekvivalenty slangových nebo nářečových slov by nebyla slova hovorová, ale jen neutrální se stejnou sémantikou, takže pragmatická informace by nebyla převedena ani částečně.

Druhý princip spočívá v odtržení sémantické a pragmatické informace. Zakládá se na tom, že pragmatická informace je nejen fakultativní, pokud jde o její výskyt, tedy má-li se jí či nemá použít, ale není pevně vázána ani na místo. Přemístění pragmatické informace je možné vždy, když má sloužit k naznačení kulturní úrovně postavy, její nálady, případně prostředí pomocí některých slov. Mluva postav románu

není fotograficky přesná reprodukce řeči určité skupiny lidí, dialektismy, slangová a hovorová slova jsou v tomto případě jen náznaky jejich skutečné řeči, takže místo pragmatické informace je zcela náhodné. To opravňuje její přemístění. Ostatně jazyky se stejně v pragmatické informaci sémanticky stejných slov neshodují. Dvě věty se stejnou sémantickou výpovědí, kde pragmatická informace nezaujímá stejné místo, mohou být zcela rovnocenné co do účinnosti komunikativní i literární.

Jäger doporučuje kompenzaci, použije-li se v překladu pragmaticky neutrálního ekvivalentu pragmaticky příznakové lexikální jednotky VJ. Tuto změnu je třeba kompenzovat kombinací s dalším pragmaticky příznakovým protějškem neutrální lexikální jednotky VJ (např. *er hat sein ganzes Geld verplempert*: *rozházel všechny prachy*, tj. pragmaticky neutrální „*Geld*“ je přeloženo pragmaticky příznakovým „*prachy*“, aby se kompenzovala ztráta příznaku v použití neutrálního „*rozházel*“ oproti příznakovému „*verplempert*“).

Problém je v tom, kde jsou hranice, do kterých se musí vejít pragmatická informace odloučená od informace sémantické, čili do jaké vzdálenosti je nutno *kompenzovat* pragmatickou informaci, která nebyla v CJ začleněna do téhož místa jako ve VJ. Jde-li o literární, umělecký text, rozhodující jsou hlediska literárně-umělecká. Je třeba brát v úvahu rozdíl mezi řečí autorskou, řečí postav a vnitřním monologem. Pragmatická informace musí být převedena v rámci těchto variant, v druhých dvou případech navíc v rámci příslušné postavy.

Obměny mohou být formální v tom smyslu, že pragmatická informace vázaná původně na lexikální rovinu může být nahrazena v překladu pragmatickou informací vázanou na gramatiku nebo na plán hláskový. Přitom vyvstává zase problém, jak daleko je možno jít v rámci sémantických obměn, které jsou s tím spojeny, protože možnosti převedení pragmatické informace implikují obměny větné struktury i přidání, případně vynechání určitého lexikálního materiálu, a to souvisí se změnami v sémantické rovině. Takové změny navíc postihují ekvivalentnost estetické informace. Přesun z roviny lexikální na gramatickou a hláskovou by měl být vyvážen přesunem v opačném smyslu, aby nedošlo k porušení literárně-estetického účinku.

CIZÍ JAZYK V TEXTU

Rozhodující je ve všech případech funkční kritérium. Týká se to i *cizího jazyka*, použitého v literatuře jen náznakově pro vytvoření atmosféry, v osloveních, pozdravech, společenských frázích atd. Za těchto okolností

zůstává cizí jazyk i v překladu v původní podobě, např. *Salud, Camarada, Hola, guapa, Inglés, Qué va* má stejnou podobu ve výchozím i cílovém textu Hemingwayova románu *Komu zvoní hrana*.

Totéž platí pro výrazy, jejichž obsah je snadno domyslitelný z kontextu. Viz ukázky z téhož románu jen v překladové verzi:

„... existuje jenom teď, pak tedy musím velebit ono teď a jsem proto náramně šťasten. Teď, now, ahora, maintenant, heute... Esta noche, dnes večer, to-night, ce soir, heute abend. Život a žena, life a wife, vie a mari. Ne, to nevychází... Například now a Frau, ale ani z toho nic neplyne. Dejme tomu mrtvý, dead, mort, muerto, tot. Nejmrtvojněji z toho zní tot. Válka, war, guerra, guerre, a Krieg. Válku nejlépe vystihuje Krieg, či snad ne?“

Kde sémantická hodnota sdělení v cizím jazyce nevyplývá ze situace ani z kontextu, uvádí se paralelně domácí verze (v originále i v překladu).

„Me voy,“ the gypsy said. „I go.“ – „Me voy,“ řekl cikán. „Už jdu.“

„No es nada,“ she said. „A bridge is nothing.“ – „No es nada,“ řekla. „Most, to k ničemu není.“

Jestliže autor znalost dalších cizích jazyků užitých v textu prostě předpokládá, uvádí se pro každý případ překlad do cílového jazyka ve vysvětlivkách. I užití angličtiny zkomolené pod vlivem francouzštiny je objasněno ve vysvětlivkách, např.: „*Tiens, tiens, ale to jest dobře smutné, to ma víra, ano.*“ Vysvětlivka: ... školácky otrocký překlad z francouzštiny.

Uvedená ukázka je z Joyceova *Odysea*. Složitou překladatelskou problematiku tohoto díla neilustruje ovšem zdaleka v plné šíři. Joyceův styl skýtá nepřehlednou hojnost překladatelských problémů, jak uvádí překladatel v doslovu: „... text se hemží stylistickými ozdobami, jako jsou onomatopoeje, aliterace, vnitřní rýmy a jiné hudební a rytmické prostředky, nemluvic o calembourech, přerěknutích, parodiích, zkomoleninách, patvarech.“

Překladatel je často nucen řešit problémy spojené s odklonem od spisovné normy jazyka. Kromě užití substandardismů jde o tzv. **netradiční použití jazyka**, které spočívá mj. v deformaci, v záměrném funkčním užití jazyka chybného, primitivního, deformovaného z různých důvodů a s různým cílem, ať už jde o zvýraznění situace, plastické

oživení postav, zpestření stylu, dokumentární svědectví či jiné efekty. Přitom může jít o kombinaci s použitím cizího jazyka. Tak např. zatímco jsme u Joyce uvedli ukázkou deformovaného jazyka vlivem cizí struktury, v Salingerově románu *The Catcher in the Rye* je pasáž, v níž francouzské zpěvačky uvádějí svá vystoupení anglicky s výrazným francouzským akcentem. Deformace se zaměřují na zvukovou stránku:

„And now we like to geeve you our impression of Vouly Vou Fransay. Eet ees the story of a leetle Fransh girl, who comes to a beeg ceety... and fall een love wees a leetle boy from Brookleen. We hope you like eet.“

I český překlad se zaměřuje hlavně na hláskové deformace:

„A nymý bykom vám ktěli prdžedvesty „vulé vu francé“. Je to istorie maličke francouzské dyvenky, co pržide do velkého mjesta a zamiluje se do maleho klapce z Brooklynu. Doufáme, že ona vám bude líbity.“

Zejména jevištní mluva využívá plně všech rovin jazykového systému při snaze o vystižení mluvy cizinců, která přináší na scénu komický prvek. V Shakespearových *Veselých paničkách windsorských* vystupuje s tímto posláním anglikánský pastor pocházející z Walesu, jehož mateřštinou je keltština a který angličtinu láme „na cucky“, druhým „komolitelem“ angličtiny je francouzský lékař. Obě postavičky představují překladatelský problém, který každá éra řešila po svém.

Ze starších překladatelů Jakub Malý nechal hovořit pastora slovensky a J. V. Sládek dokonce hanácky. V prvním případě šlo o zvolení jazyka příbuzného a už vůbec ne komického, v druhém o nářečí, které sice může připadat někomu komické, ale je to nářečí národního jazyka, kdežto autorovým záměrem bylo použít ke komickému efektu zkomolenou, deformovanou angličtinu, navíc deformovanou cizincem, který hovoří jazykem zcela odlišným, nepřibuzným. Saudek v doslovu ke svému překladu uvádí, že neviděl jiné řešení než zvolit „pitvornou, uši trhající ‚češtinu‘ malostranského Němčička, kterému ani na mysl nepřicházelo, co s naší mateřštinou tropí a který nám připadal přibližně stejně směšný jako Shakespearovu obecenstvu Welšan“. Malá ukázka:

VELEBA: „Když vy žikáte, že rytýř Jan Falstaff si na fás tófolil kšivda, já zase žikám, že já jsem od církev a že mi to bude móc tešit udelat fás zase tópry a usmiršit fás opa s tým rytýř.“

Francouzův projev nebyl pro překladatele tak problematický. Česká slova zasadil do francouzských větných vzorců, promíslil je s francouz-

skými slovy a frázemi, citoslovci, společenskými klišé i celými větami a ponechal nejnápadnější rysy francouzské výslovnosti. Ostatně uvedeme si opět ukázkou ze Saudkova překladu:

CAJUS: „Ty ne Jean, ty ,loupý ,Onza! ,Onem, vem kord a marš v patak za já a la cour, na dvůr! ... Ah, mon Dieu! Mám spjek. Nezderžuj! Pro buk, qu'ai j'oublíé? Flaštyčka dans mon kumbalek. Quel malheur, nekat' o tam!“ Přesnost a věrnost denotačního významu se podřizuje potřebám pragmatického hlediska.

Podobně komicky vyznívá slovní humor v humoristické knize Leonarda Q. Rosse *Pan Kaplan má třídu rád* (*The Education of Hyman Kaplan*), jejíž hrdina, evropský židovský přistěhovalec do Ameriky pan Kaplan, zoufale láme angličtinu v newyorském večerním kurzu angličtiny pro dospělé. Pavel Eisner v předmluvě ke své české verzi upozorňuje, že celá povaha díla si vynutila co nejextenzivnější výklad slova „translatura“ – pře-ložit, pře-místit, pře-nést jinam. Často byl nucen jen parafrázovat, natolik text závisí na metajazykovém aspektu, vnitrojazykové problematice, vztahu mezi gramatickými kategoriemi, které systém českého jazyka nemá nebo jich nemůže analogicky využít. Zato zařadil navíc obdobně budovanou kapitolku „vidovou“, v níž pan Kaplan marně zápasí se složitostí této slovanské gramatické kategorie. V knize není ani uvedeno „Přeložil Pavel Eisner“, ale „Zpracoval Pavel Eisner“. To, co Ross objevil v angličtině, Pavel Eisner vynalézal a objevoval v češtině, praví redakční poznámka. Pro ilustraci opět ukázkou.

„Novíny sou, co já bych žek, nejbáječnejší fjec, co máme zavedenou v civilisaciön. Dámyapánove, já dám otázek: Co je novíny? Ha! Zázraka od technik! A fíchova liduch! ... Až se člověk valí smáchy, dyž to čte! ... A v neděli ty pšíkrmy – né! – ty pšílohy!“

Ještě vynalézavější a vtipnější je novější verze, kterou se s panem Kaplanem vypořádal Antonín Přidal. Ukázkou:

„Nejvěčí a nejfantastyš spisovatelé pro něj byli Ček Londým s jeho Bílým Česákem, Valda Vítman, co psal verši Z tepla trávy, a dvůrce dvouh kouselných knížek pro velký a malý hoši – Dobrý družstvo Toma Šlajera a Dobrý družstvo Chňaplktěrýho Fína.“

„Tak teda, masový prosčeteky sou podle mýho souda úblnej zázrak civilizáčního pokroka. Vemte čeba načiklad takový denitisky. ... Tisk je hromadný prosčetek, poněvač sou v něm hromády čtení a koukáního, je tam poučování a zábafa. Skratkadobže tisk je

šeko! Je tragédyje! Je žvanda! Je velká vymoučenost moderní doby. ... On dává milijónám opěratelů do hlavy poslední zprávy o celým zeměkoulu, aby každěj věděl, kam to s ním de, a proto sou tam tlustý tituly a důvodníky a komentáši a kreslený tipy do politiky a manšelství a čížovky a šelíjaký lušťovky pro chytrý mosky ... Taky se do tisku píšou horoskoky pro každýho, kdo je naroděnej do nějakýho zvěrodruhu, čeba do draka nebo do plížeňců nebo do kozího roha, tak aby věděl, esli mu jaksezíká nehoží koupel – a s horoskokama se píšou metrologický čepovědi, esli ráno vyšlo slunko a jak dou brzy vysokýho tlaku a kerý sou k nám na cestě kalamiky, to šeko šecánko najde čovek natisknutý v různéjch novinách a časopisách a révách. ...“ (str. 292–294).

Kdysi stačilo, když se v deformované řeči zaměňovaly rody a koncovky, občas se vložil do textu nějaký germanismus. Této praxi, říká Boor, je dnes třeba holdovat jen velmi zdrženlivě. Mnohem modernější a umnější je například vynalézání nových skrytých, zejména sémantických asociací. Deformace jen v oblasti morfologické, případně fonetické a syntaktické, mají jen povrchní, formální charakter, lépe je využívat sféry sémantické, kde se pracuje s představami, obrazy, pojmy a ideami, tedy s vnitřní náplní jazyka, a ne s jeho vnější formálně-zvukovou podobou. Doporučuje se využívat znalosti zákonitostí a procesů jazykového vývoje, cest, které vedou k ustavení a na druhé straně k porušování spisovné normy, a uplatňovat je při deformování jazyka vědomě správně nebo vědomě nesprávně, do jisté míry až absurdně nad míru, v duchu jazyka i proti jeho duchu a podobně, jak to praktikoval ve svých překladech například Pavel Eisner a především právě jmenovaný Antonín Přidal. Složitě řešení si bezpochyby vyžádal také převod jazyka Haškova Švejka (o tom podrobněji Trost).

DEFORMACE SPISOVNÉ ŘEČI

Překladatelsky je třeba se vypořádat nejen s cizími jazyky, tak či onak deformujícími jazyk textu, ale i s jinými zásahy do jazykového systému. Tak ve Wellsových *Prvních lidech na Měsíci* (*The First Men in the Moon*) se objevuje Selenit, fiktivní obyvatel Měsíce, který se naučil pozemskou řeč jako souhrn pojmenovacích jednotek, takže mluví jako slovník. V překladu:

„Nenávidět všichni, kdo nekreslit jako on. Zlobit se. Nenávidět všichni, kdo kreslit jako on lépe. Nenávidět většina lidí. Nenávidět

všichni, kdo nemyslet celý svět na kreslení. ... Všichni věc znamenat pro něj nic – jenom kreslit. ... Říci historie všichni věc. ...“

Jiným typem deformace je zachycení poruchy řeči, koktání. Ukázka z románu Kena Keseyho *Vyhoďte ho z kola ven* (*One Flew Over the Cuckoo's Nest*) v originále i v překladu:

„... fuh-fuh-flunked out of college be-be-because I quit ROTC. I c-c-couldn't take it. Wh-wh-wh-whenver the officer in charge of class would call roll, call 'Bibbit', I couldn't answer. You were s-s-supposed to say heh-heh-heh...“ ... „Here sir“, and I never c-c-could get it out.

V překladu je opakování náslovných hlásek nebo slabik přeneseno na jiná místa v textu, kde se v češtině může uplatnit analogický jev.

„... vy-vy-vyrazili mě z fakulty, po-po-poněvadž jsem nechodil do k-k-kurzu záložních důstojníků. Ne-ne-nemoh jsem to tam vydržet. Vždycky když ten oficír, co velel našemu járu, z-z-zjišťoval přítomnost a zvolal: 'Bibbit', nemoh jsem o-o-odpovědět. M-m-měli jsme říct z-z-zd-zd...“ ... Měli jsme říct „zde“, a já to nikdy ze s-s-sebe nedostal.

Deformace způsobená jen zárodečným vzděláním pisatele, mluvícího navíc dialektem, se uplatňuje v Dickensově románu *Nadějně vyhlídka* (*Great Expectations*). Ukázka Pipova dopisu v původním znění:

MI DEER JO i OPE U R KRWRITE WELLi OPE i SHAL SON
B HABELL 4 2 TEEDGE U JO AN THEN WE SHORL B SO
GLODD AN WEN I M PRENTDG 1 U JO WOT LARX AB
BLEEVE ME INF XN PIP.

Emanuel a Emanuela Tilschovi se pokusili dopis převést analogicky, včetně využití číslic a verzálek, některé grafické deformace však vyznívají v české verzi dost nepravděpodobně, nelogicky, např. použití redukce samohlásek. Tady zůstali pragmatickému aspektu překladu poněkud dlužni. Kopírování anglických deformací působí v českém textu samoúčelně. „MiLi JO doFaM Žse MaŠ docLa doBŘe doFaM Ž brZi bUd UMocT UčiT tb JO to BudmE iaKo bRa3 Co a aŠ bUdU tVui uČeňik to bUd tPRF lEGraC viť sRDčňe Ě zDRa viJO tuUi vJRni PiP.“

V dialektu z Vonnegutovy *Kolíbky* (*Cat's Cradle*) je věta „So if I am going to be a Christian under those conditions, I have to make up a lot of new stuff“ modifikována takto:

„Zo,“ he said in dialect, „yeff jy bam gong be Kret-yeen hooner yoze kon-steez-yen, jy hap my yup oon lot nee stopf.“

Překladatel si pro českou verzi vytvořil systém vycházející patrně ze zásad dětských „tajných“ kódů:

„Mahlali tehý“, řekl dialektem, „byht kresthenhim zaha thakovh-lichich pohomhyneka, muhu sisi hustavitchněh vyháchle tosthu nó-uhyh pháhglej.“

Český překlad je stejně málo srozumitelný jako anglický původní text, funkčně si odpovídají.

Z uvedených ukázek vesměs dobrých, funkčně ekvivalentních překladů je patrné, jak je možno a jak je důležité zachovávat v překladatelském procesu i pragmatický invariant uvedeného typu.

VNITROJAZYKOVÝ PRAGMATICKÝ ASPEKT

Do vnitrojazykového pragmatického aspektu se zařazuje přináležitost konkrétních jazykových prostředků k určitému **funkčnímu stylu**, k určité stylistické rovině, rejstříku atd., což se vyjadřuje stylistickým zabarvením nebo určitou relevantní frekvencí daného prostředku (emocionálního, expresivního, estetického, hodnotícího), využitím příslušného jazykového útvaru či vrstvy a právě ilustrovaným nekonvenčním použitím řečových prostředků. Přináležitosti textu k funkčním stylům a problémům, které z toho vyplývají pro překladatele, je věnována samostatná část.

EKVIVALENTY NULOVÉ

Jestliže ekvivalent v CJ neexistuje, je třeba řešit případy tzv. nulové ekvivalence či bezekvivalentní lexiky. Jelikož neexistující protějšek je však v překladu většinou nahrazován převzetím cizího slova nebo jeho počestěním, analogickým slovotvorným postupem, zobecněním, perifrasticky nebo tzv. funkční analogií, vytváří se vlastně opět částečný ekvivalent. Způsoby jeho tvorby jsme uvedli v předchozích kapitolách, zde ukážeme jen případy přímého převzetí, formálních obměn, případně vypuštění z textu.

K **převzetí** dochází především u jmen a zeměpisných názvů: *Harry: Harry, Martini: Martini, Ohio: Ohio, New York City: New York City, Murphy: Murphy*, ale i u termínů nových oborů jako *hardware, software, interface*.

Počestění, adaptace: *Aunt Gastonia : teta Gastónie, Doctor Fritz : Doktor Fricek, Cadillac : cadillak, Carolina : Karolína, into the West House : do West Housu, Buscephalus : Bucefalus.*

Kalk (alespoň částečný): *North Carolina : Severní Karolína.*

Převzetí: *Pumpnickel, Privatdozent, software.*

Vynechání: *jar of her walking : její krok.*

Případy zobecnění, perifrastického vysvětlení a substituce analogií byly uvedeny v kapitole o rozdílech zkušenostně-pragmatických a zde nebudou už znovu opakovány. Škála různých podob kulturní transpozice bude uvedena v části věnované moderním lingvistickým přístupům k překladu.

VÍCE EKVIVALENTŮ

Více ekvivalentů k *lj VJ* existuje velmi často, zejména v konfrontaci s angličtinou, kde je velká polysémie, značně difúzní pojmenovací systém a velká závislost na kontextu. K volbě cílové *lj* dochází jednak na základě širšího, situačního kontextu, jednak na základě bezprostředního jazykového kontextu, obvyklé spojitelnosti či kombinovatelnosti *lj* v *VJ*, ale v neméně míře i na subjektivní volbě překladatelově, která je však opět řízena v prvé řadě přihlazením k individuálnímu stylu autorovu, pojetím překládaného díla a konečně i vkusem.

Příklady jednotlivých typů volby z většího množství možných E-ů budeme ilustrovat konkrétními případy.

- a) Širší situační kontext pomáhá při volbě v oblasti denotačního významu. Např. školní prostředí určuje patričné protějšky k víceznačným *lj* *subject, carry, term* ve výpovědi *How many subjects did you carry this term? : Kolik předmětů jsi měl zapsaných v tomhle období?* Neznamená to však, že nebylo možno užít synonymních výrazů i při sémantické určitosti, např. obecně pouze slovesa *mít* a specifitějšího označení období jako *semestr* nebo *pololetí*. To je už věc subjektivního užšího výběru. – V nemocničním prostředí má z překladových možností *lj* *nurse* největší prediktabilitu *sestra, ward* je nejpravděpodobněji *oddělení, throat* referováno ze strany pacientů *krk*. – V automobilistickém kontextu *complete turn* je *ostrá zatáčka, elongated body* automobilu je *protáhlá karosérie* (nikoliv *prodloužená* a nikoliv *trup*, jak bylo užito v překladech). – V dostihovém prostředí je slovní spojení *trotting and pacing meet* převedeno na *klusácké a cvalové dostihy, races* na

závodistiě apod. Situační, zkušenostní kontext bývá kombinován se spojitelností i se subjektivní volbou, všechny tyto faktory spolupůsobí. Stejný denotát může mít v češtině různý protějšek v důsledku obvyklosti specifitějšího pojmenování: *handle* ve spojení s kabelou se překládá jako *ucho*, ve spojení se smetákem *násada* (i když v češtině existuje obecné *držadlo*).

- b) Jazykový kontext, spojitelnost výrazů hraje značnou roli při volbě E-ů, jak uvedeme na příkladech:

spread his arms : rozpráh ruce, hold by his arms : chytil se za ramena, took... under his arm : strčil... pod paži, get under each arm : popadnout v podpaždí

Odlíšné kolokační zvyklosti se kombinují s jistou mírou subjektivní volby. Podobně *tip* ve spojení s letovací pájkou je *špička*, ve spojení s palcem *koneček*. Určitá slova v určitých spojeních mají specializované ekvivalenty.

Kombinace spojitelnosti a subjektivní volby se projevuje v následujícím příkladu: *all the time : celou tu dobu* (bylo by možno užít synonyma *čas*), *got no time : nemá vůbec čas* (nelze užít druhé varianty ve významu *volná doba*).

Jazykový kontext rozliší významy substantiva *wind* v *I have no wind : nemám dech, wind blows : vítr vane*.

Subjektivnost volby můžeme pozorovat v následujících případech: *broom* je překládáno jako *smeták*, ale v předdívce starého Indiána ve znění *Ol' Chief Broom* je užito E-u *Náčelník Hbitý koště* (snad z důvodů rytmických či eufonických).

Zejména hodnotící adjektiva nacházejí v CJ rozmanitá řešení, i když opět s přihlédnutím ke kombinovatelnosti, např.: *good folks : dobrý lidi, the good hound dog : ten hodnej honící pes, pigs are not as good as... : prasata tam neměli tak pěkný jako...*

V každém spojení vystupuje jiný diferenční rys, u lidí laskavost, charakter, u psa poslušnost, u prasat vzhled, fyzický stav. Podobně: *it was a mighty fine frog : ta žába je fakt pěkná, a mighty fine man : teda fajnověj člověk, a fine cloud : obrovský mrak*. Tady je významová vzdálenost mezi jednotlivými protějšky anglického adjektiva větší, i když opět zůstává společný archisém kladného hodnocení. U žáby se hodnotí vzhled, u člověka noblesa, u mraku s jakousi ironií mohutnost, vydatnost.

Kladné hodnocení je vyjadřováno různými sémantickými variantami podle mnohostranného přístupu k hodnocené realitě: *nice guys* : *milí kluci*, ale jindy *nice guy* : *slušný*, *pretty nice girl* : *hrozná prima holka* (+ stylistický příznak).

Anglické *lj* poskytují ve velmi frekventovaných případech často tak velké toleranční pásmo, že umožňují značně sémanticky (i stylisticky) vzdálené E-y, které se pohybují kolem společného jádra. Při porovnání dvou verzí téhož překladu nacházíme např. 4 rozmanité české protějšky téhož anglického adjektiva:

big body : *dlouhá karoserie* : *masivní trup*
big car : *velký vůz* : *obrovitánský*

V případě E-u *dlouhý* je pojem velikosti zúžen na jeden rozměr v souhlasu s větným kontextem, v případě E-u *masivní* je důraz na hmotnosti, objemu. E *velký* je přímý, úplný, zatímco *obrovitánský* má lexikálně i morfologicky zvýšenou expresivitu, intenzitu.

Subjektivní pojetí vynikne i v následujících příkladech porovnání dvou překladových verzí, kdy každý překladatel volí jiný aspekt pojmenované reality, např.:

muddy plain : *zablácená rovina* : *blátivá rovina*
 (znečištěná blátem) (plná bláta)
slippery mud : *kluzké bláto* : *mazlavé bláto*
 (způsobující smekání) (měkké, přilnavé)
dismal plains : *pusté* : *zasmušilé*
 (neupravené) (nevlídné)
 (archisém: nelibě působící)

Ve všech případech šlo o použití bližších nebo vzdálenějších synonym se stejným archisémem, někdy i se stejným diferenčním sémem, ale vyzvedávajících různé aspekty téhož denotátu.

Kolokační záležitostí jsou případy *loose weave* (*bag*) : *řídce pletená (kábelka)*, *open snarl* : *široký škleb*.

Význam polysémních sloves vyplývá z bezprostředního kontextu gramatického nebo lexikálního v případech jako *grow six inches* : *vyrůst o...*, *cut the wood* : *nasekat dříví*, *wash one's face* : *umýt si*

pusu, live on the campus : *bydlet v kampusu* (viz též kapitola o sémantických rozdílech a o přímých ekvivalentech). Největší variabilita se vyskytovala u E-ů sloves pohybu a nejfrekventovanějšího komunikativního slovesa *say* (viz tamtéž).

Při porovnání dvou překladových verzí pozorujeme rozdíly ve vyjadřování vidu slovesného, např.:

howl : *pokřikovat* : *křičet*
 (opětovně)
yell : *zařvat* : *ječet*
 (jednorázově)

Vidový rozdíl je kombinován se sémantickým rozdílem, *ječet* má navíc sémantickou složku pronikavosti a vysokého tónu.

put sthg. in : *strkat si něco* : *ukládat si něco*
 někam (+ pravidelnost)
shake one's head : *pokývat hlavou* : *kroutit hlavou*
 (rozdíl směrový i funkční)
wind blows : *vítr vane* : *vichr duje*
 (rozdíl v intenzitě i rejstříku)
darkness falls on : *tma zahalí prérii* : *tma se snáší*
 (rozdíl v úplnosti, nad... rozvinutí obrazu)

V řadě případů jde však jen o různá, ale významově i stylisticky si vzájemně blízká a zaměnitelná synonyma:

lean ahead : *nahnout/naklonit se dopředu* atd.

Největší variabilita se objevuje u E-ů anglických intenzifikátorů. Spolupůsobí opět obvyklost spojení, kolokabilita: *she yank me away so hard* : *vyškubla mě mu tak prudce*, *I catch my breath hard* : *sotva chytám dech*, *squirt hard* : *silně stříkat*.

Podobně u nejfrekventovanějšího intenzifikátoru *just*: *just old Broom* : *jen...*, *just as* : *akorát když*, *just like* : *stejně jako* atd., viz oddíl o inzifikátorech.

U místních adverbii je volen protějšek se směrovou složkou na základě jazykového kontextu: *a victim inside* : *oběť uvnitř*, *see inside* : *vidět dovnitř* atd., viz dříve.

Různá, víceméně synonymická řešení jsou dána subjektivní volbou:

<i>now</i>	: tentokrát/teď už	: nyní/teď
<i>hardly</i>	: taktak	: sotva
	(hovorovější)	
<i>still</i>	: stále	: dosud
	(okamžik promluvy jako časový mezník)	

- c) Volbu E-u ovlivňuje stylové ladění díla a inventář jazykové situace:

V kontextu dobového studentského slangu volí překladatelé mj. takové E-y, které jsou persifláží knižního stylu působícího v daném kontextu expresivně, např.: *stupid hill: stupidní vršek, chest: hrudník, news: novina*. Uvnitř tohoto kontextu prostředí hraje roli také pojetí charakteru a stylizace jednotlivých postav. Tak neutrální anglické substantivum *parents* je překládáno v neutrálním kontextu adekvátně jako *rodiče*, v promluvě studentově jako *naši* – hovorově – a v promluvě starého profesora jako obřadné a knižní *páni rodičové*.

Boys v americké společnosti ve vztahu k černochům má depreciativní zabarvení, proto v překladu *frajeři*. Jinak jsou to prostě *chlapci/mládenci* (také s přihlédnutím k věku), spíše v městském intelektuálním prostředí *hoši*, hovorově, někdy i s trochou hodnotícího postoje *kluci*.

Neutrální anglický výraz *car* v nespisovném kontextu dostává v českých překladech vedle přímých E-ů *auto/vůz* (s rozdílem generačním) ještě jiné výrazy z oblasti do značné míry zobecněného motoristického slangu: *auták, kára, fáro, bourák*.

Na základě odlišného pojetí a interpretace stylu díla se objevují v různých překladových verzích různě stylisticky zařaditelná synonyma, např.:

<i>head</i>	<i>hlava</i>	<i>hlavička</i>
<i>girl</i>	<i>dívka</i>	<i>holka</i>
<i>front of a car</i>	<i>předek auta</i>	<i>čumák</i>
<i>no</i>	<i>žádný</i>	<i>pražádný</i>
<i>cross</i>	<i>jet</i>	<i>frčet si to</i>
<i>blush</i>	<i>červenat se</i>	<i>rdět se</i>

I u frázi: *he just couldn't care: nemohl si pomoci: prostě na to kašlal*.

Je zřejmé, jak druhá překladová verze využívá variability, kterou poskytuje bohatství jazykové situace. Zvyšování expresivity a hovorovosti textu nemůžeme bez přihlédnutí k syntaktickým prostředkům výchozího textu hodnotit.

- d) **Subjektivní přístup** překladatelů k textu mohou ilustrovat následující příklady. Jde vesměs o synonyma s nevelkými rozdíly sémantickými nebo stylistickými.

<i>face</i>	<i>tvář</i>	<i>obličej</i>
<i>get somewhere</i>	<i>dojet</i>	<i>přijet někam</i>
<i>sometime</i>	<i>někdy</i>	<i>občas</i>
<i>bag</i>	<i>kabela</i>	<i>brašna</i>
<i>talk</i>	<i>vykládat</i>	<i>mluvit</i>
<i>mighty</i>	<i>strašně</i>	<i>fakt</i>
<i>never</i>	<i>nikdá</i>	<i>v životě</i>
<i>finally</i>	<i>konečně</i>	<i>načež</i>
<i>probably</i>	<i>asi</i>	<i>nejspíš</i>
		(větší míra jistoty)

Mnohem méně často dochází k převedení dvou anglických synonym stejným E-em českým:

mop/broom: smeták, hall/corridor: chodba

Jiné případy více E-ů se týkají odlišného grafického ztvárnění převzatých lj, s různou mírou počestění, např.:

Cadillac cadillac cadillac

odlišné míry počestění v gramatickém smyslu:

at Junction u Junctionu v Junction

použití odlišných gramatických kategorií, jako např. posunu singular-plurál a obrácené, např.:

<i>in the fields</i>	<i>v poli</i>	<i>v polích</i>
<i>plains</i>	<i>pláně</i>	<i>rovina/nížina</i>
<i>property</i>	<i>pozemek</i>	<i>pozemky</i>

odlišné syntaktické struktury, např.:

his cowboy days *jak dělal kouboje* *jeho koubojské dny*

Kdybychom chtěli shrnout záležitosti různých typů vztahů mezi IJ VJ a jejich překladových protějšků v CJ, musíme konstatovat, že v oblasti denotačních významů spočívají rozdíly v odlišných kombinacích a hierarchii denotačních sémantických složek, v jejich kvalitě i v jejich počtu. V řadě případů dochází při překladu k obligatornímu posunu, častěji jsou však rozdíly důsledkem fakultativní, ne vždy pozitivně hodnotitelné snahy předkladatelů o větší explicitnost či explikativnost. V tom případě dochází k přidávání informací v podobě větší specifikace, přidávání sémů, ale i k přidávání dalších IJ. Tím se zvyšuje šíře i určitost, informační nasycenost textu. Se záměrnou nebo mimovolnou interpretační tendencí se prolíná i vyšší koheze textu. Je otázka, do jaké míry je přidávání informací pozitivum.

Pragmatický aspekt v oblasti konotačního významu vede často až ke zvyšování expresivity a hovorovosti. Záleží na tom, jde-li o text psaný, nebo text určený pro jeviště, obrazovku či filmové plátno. V každé z těchto sfér je příjemce tradičně zvyklý na jinou hladinu kultury projevu, jejíž porušení neladí s jeho očekáváním a může zkreslit i celkový účinek díla. Otázka, kde jsou meze převahy pragmatického aspektu překladu, zůstává otevřená. V rámci dialektické jednoty jednotlivého a celku je nutno brát v úvahu jako rozhodující aspekt stylové zaměření díla, autorův záměr, pod jehož zorným úhlem jsou jazykové prostředky voleny. Jestliže se například mluva studentského hrdiny vyznačuje neobyčejným stereotypem vyjadřování, chudým a nevynalézavým slovníkem, opakováním otřelých klišé, není předností překladu, když brilantně rozehraje mnohem bohatší rejstřík ekvivalentů, které mu nabízí jeho cílový jazyk. Optimální překlad by měl s dokonalou znalostí systému a inventáře prostředků volit patřičné jazykové prostředky pro text. Tato volba je však velmi nesnadná.

KAPITOLA 3

PŘEKLAD A ROVINA GRAMATICKÁ

Dosud jsme se detailně zabývali především jazykovými prostředky lexikálními, které ovšem nelze oddělovat od dalších jazykových rovin.

V *morfologickém plánu* se musí překladatel vypořádat se systémovými rozdíly mezi jazyky různých typů, což je však bráno víceméně jako samozřejmost. Mohou se zde nicméně také vyskytnout problematické případy, které se budou týkat kategorie čísla, gramatického rodu, osoby, času, vidu či slovesného rodu.

Je známo, že v čísle a počitatelnosti substantiv není mezi angličtinou a češtinou vždy shoda (*billiards: kulečnick, currents: rybíz, industries: průmyslová odvětví, foods: různé druhy potravin, clock: hodiny, little information: málo informací, talk nonsense: mluvit nesmysly, all their offspring: všechny jejich děti* apod.).

Obtíže nastávají obecně tam, kde se jazyky neshodují v tom, jak dalece je která gramatická kategorie rozvinuta. Jestliže ve výchozím jazyce existuje gramatická kategorie, kterou cílový jazyk nemá, nebo ji má, ale jen v omezené míře, je sice vždy možnost použít místo nezavedených gramatických prostředků prostředky lexikální, tím se ale obvykle dotýčný význam mnohdy zbytečně zdůrazní (např. v kategorii určenosti *Close the gate. : Zavírejte ta vrata. She was wearing a ring. : Měla na ruce jakýsi prsten. Have some chocolates. : Vezmi si nějaké bonbony*).

Jestliže naopak cílový jazyk má gramatickou kategorii navíc (slovesný vid v češtině), nebo ji má plněji rozvinutou než jazyk výchozí (kategorie gramatického rodu v češtině), je třeba tento význam vyjádřit a není vždy jednoznačné, byl-li správně pochopen.

Pro Čecha bude například obtížné rozhodnout se pro gramatický rod, který musí povinně vyjádřit a který v angličtině někdy neodhadne ani z kontextu. Je *cook kuchař* nebo *kuchařka, lawyer advokát* nebo *advokátka*? A přitom to může být pro text relevantní, pointou příběhu je např. odhalení, že *lawyer* je vlastně žena.

Pro vid se rozhodujeme tentativně na základě kontextu a ne vždy zcela jednoznačně. V češtině je v podstatě každé sloveso svou morfolo- gickou strukturou buď dokonavé, nebo nedokonavé, kdežto v angličtině je pouze průběhový tvar příznakový v tom, že jím mluvčí děj aktuali- zuje, soustřeďuje pozornost na průběh děje, což je do jisté míry zále- žitost subjektivního pojetí mluvčího (podrobně Dušková, 1988). Záleží také na sémantice slovesa a kontextu, u momentálních sloves průběhový tvar vyjadřuje děj opakovaný (*the door was banging: dveře boučaly*). Snazší pro překladatele je, když angličtina v případě potřeby vyjá- drí vidové rozdíly adverbialními částicemi, prefixy, syntaktickými kon- strukcemi apod. (*use up: spotřebovat, oversleep: zaspát, the door bang shut: dveře se zabouchly, shoot dead: zastřelit, she would sleep: spávala, she used to go: chodívala*).

Pokud jde o osobu a číslo, známým problémem je otázka vykání či tykání, které angličtina nerozlišuje. Pomáháme si typem oslovení (křestní jméno – tykání), ale není to vždy jednoznačné, je třeba se opřít o širší kontext, o situaci, ale i o konvenci, jak jsme uvedli v kapitole o pragmatickém aspektu.

V oblasti časové a způsobové kategorie nejčastější chybou překla- datelů je nesprávná interpretace časů, které čeština nemá, případně zanedbání jejich kompenzace, zejména předminulého času např. časov- ým adverbium (*tehdy, předtím* apod.), dokonavým videm, patřičným sledem dějů s explicitním konektorem (*a pak jsem...*) nebo vazbou (*měl jsem napsáno*). Ještě méně patřičné je zaměňování podmiňovacího způsobu a budoucího času v minulém vyprávění, zejména ve vnitřním monologu, v polopřímé řeči, to je však už záležitost nadvětné syntaxe (viz dále). U polopřímé řeči jde stejně jako u řeči nepřímé o posu- nutí mluvnické osoby a času, i když jde o útvar samostatný, nezávislý na uvozovací větě, což překladatele často mate a vede ho k použití nesprávné časové roviny. A přitom jde o prostředek, kterého moderní próza poměrně často využívá k vyjádření myšlenkových pochodů po- stavy či k vstupu autora do textu. Např. v Hemingwayově povídce „Cat in the Rain“ hrdinka uvažuje, kam se poděla kočka, kterou marně hledá, a probíhá jí hlavou *The cat would be around to the right: Ta kočka bude asi někde vpravo*. – Příklad Duškové (1988, 609) ukazuje pěkně, jak po- lopřímá řeč používá apelových a emocionálních prostředků: *The boy's cheeks flamed and his eyes blazed. He roared out a confused sequence of orders. Nanny was to leave him alone. Must he remind her that he was no longer in her care? Did she realize his age? Why did she continue to treat him as a child? Gosh, he was no longer a kid, was he?: Vykřikoval*

zmatenou řadu rozkazů. Ať ho chůva nechá na pokoji. Musí jí připomínat, že už není v její péči? Uvědomuje si jeho věk? Proč s ním pořád zachází jako s dítětem? Kruci, on už přece není žádné děčko.

Trpný rod čeština v beletrii v podstatě nepoužívá, pokud nejde o případy, kdy se autor záměrně vyhýbá explicitnímu vyjádření činitele (*our team was beaten: naše družstvo bylo poraženo*). Přesto se začíná- jící překladatelé často nechávají svěst původním textem a mechanicky převezmou anglickou pasivní strukturu. Při rozhodování je mj. třeba brát v úvahu stylistickou příslušnost textu (viz dále).

Naznačili jsme jen základní případy, nesnáze však mohou nastat i v převádění modalit (*when I speak it's a big thing: když mám pak promluvit, vypadá to, jako bych chtěla říct bůhvíco* – modální příznak přidaný). Překladatel stojí dále před úkolem poznat, který význam polyfunkčních modálních sloves je ve hře. Opět je třeba být dostatečně citlivý ke kontextu. Často se uplatní sémantická redistribuce, převedení signálu modalit z jiných slovních druhů, např. u infinitivu (*He moved aside for me to pass: Ustoupil stranou, abych mohl vejít. She is not a person to trust: Té nelze důvěřovat*.) U kauzativ často pomůže syntaktická přestavba (*it makes me think of: to ve mně vyvolává představu...*). Kauzativní vztah se v češtině často jen vyrozumívá (*this makes me feel sorry: začne mi být líto; which made him run and scream: až nakonec s ječením utíkal*).

V oblasti **syntaxe** je situace nesrovnatelně složitější. Rozdílnost využití syntaktických prostředků v angličtině a v češtině může mít vý- znamný vliv na vyznění výchozího a cílového textu. Souvisí to s odliš- ným typem obou jazyků nejen v oblasti morfoloické, jak se nejčastěji traduje, ale i v odlišném uchopení mimojazykové reality: angličtina ji vyjadřuje kondenzovaněji, hutněji, často sahá k implikacím nejen v ob- lasti lexikální, ale i v množství informací vyzvednutých na povrch, po- kud jde o případy vztahů, koherence, a tudíž i koheze.

Překladatel pak stojí před dilematem: usnadnit recipientovi porozu- mění textu, nebo ho nechat, ať se rozhoduje na základě kontextů sám? K oběma postupům dochází, ale záleží zase na míře a prioritě v indi- viduálních případech. Nezanedbatelnou roli hraje ovšem i příslušnost textu k funkčnímu stylu. V žádném případě by překladatel neměl bez zvážení rozdílného úzu a tendencí v angličtině a v češtině kopírovat půdorys výchozího textu. Výsledek by byl i v případě správné volby lexikální jednotky jen těžko přijatelný, text by působil „nečesky“, to- porně, nepřirozeně. Těmto otázkám je bohužel věnováno poměrně málo studijní literatury, proto s povděkem vítáme práci prof. **Tárnyikové**

„Sentence Complexes in Text“ (2007), která zaměřila polovinu 3. kapitoly právě na „The English-Czech Interface“.

Translatologie není preskriptivní disciplína, spíše vycházíme z empirických poznatků vycházejících z analýzy dobrých publikovaných překladů, kde samozřejmě hraje svou roli kreativita a stylistické nadání překladatelských subjektů, a všímáme si typů a frekvence často vynalézavých řešení. Týká se to českých překladových protějšků vět s vsuvkami, větných kondenzorů, pasivizace, funkční větné perspektivy, vyjádření postoje před obsahovou informací stejně jako umístění větného záporu co nejdříve ve větě, pro angličtinu typické. Angličtina dále ráda vyjadřuje jádro sdělení v hlavní větě a tu pak obklopuje více nebo méně kondenzovanými průvodními okolnostmi, kdežto čeština často klade bez zásadního rozlišení myšlenky prostě vedle sebe, případně méně podstatným dává podobu vedlejších vět (většinou s explicitně vyjádřenými spojovacími výrazy). A tady stojí často překladatel před problémem, jaký spojovací výraz použít, musí rozpoznat, odhadnout, jaké logické spojení měl autor textu na mysli. Není to vždy jednoznačné. Kromě toho přidávání spojovacích výrazů vede k větší kohezi textu a je otázka, jaký to má dopad na jeho vyznění, nepůsobí-li beletristický text zatížený množstvím explicitně dodaných kohezních prvků příliš logicky, polopastisticky, jak na to upozorňuje už Levý. Bečka doporučuje použití spíše hlavních vět bez spojky, má-li text působit živě.

Nezanedbatelná je také asymetrie mezi angličtinou a češtinou v tom, že čeština více než angličtina vyjadřuje *postoj* ke sdělované skutečnosti. I když je tento zájem o sdělované ze strany mluvčího a se zájmem upozornit na něj i příjemce vyjádřen v obou jazycích, užívají jiné prostředky (viz Poldauf, *The Third Syntactical Plan*, 1963). Vzhledem k tomu, že čeština je v těchto případech citlivější a má bohatší škálu těchto prostředků, je obtížné hledat adekvátní protějšky v angličtině a překlad bývá z našeho hlediska často ochuzen. Na druhé straně, neuvědomuje-li si překladatel naznačené rozdíly, nevyužije ke škodě textu možnosti, které má čeština k dispozici. Několik typických českých příkladů pro ilustraci: *Nešlap mi sem. Jen ať jim neprší. Pěkně si leží. Jen když už jsi doma. To prší. Ten je opálený: Kampak jsem to dal? Jestlipek to víš? Když ono pořád prší. Abys to nedosáhl. Jen abys neupadl!* – Jiné prostředky v angličtině a v češtině (největší rozdíl je v emocionálním hodnocení: *Bother money: Copak peníze, How can you stand it?: Že to vydržíš! Why not give it up?: Že toho nenecháš?*) (ale i v intelektuálním) *He found time pass too slowly.: Čas mu utíkal pomalu., I wonder where he is.: Kdepak asi je? I wonder if you know it.:*

Jestlipek to víte? I wish you were here.: Škoda, že tu nejsi., I wish you hadn't done it.: Škoda, že to udělal. He's ill, they say.: Že je nemocný. He's come, d'you say?: Že přišel? Better go: Abys radši šel. I'm afraid we aren't on the phone.: Bohužel nemáme telefon.

Otázka relativně pevnějšího pořádku slov v angličtině oproti relativně volnějšímu *slovosledu* českému souvisí ve značné míře s aktuálním členěním větným či funkční větnou perspektivou, o které je pojednáno v rámci textové ekvivalence.

Uvedli jsme jen několik poznámek ke gramatické ekvivalenci, více viz Dušková a Tárnyíková, op. cit.

KAPITOLA 4

UKÁZKA ANALÝZY PŘEKLADOVÉHO TEXTU

V další části uvedeme vzorek analýzy sémantických a stylistických korepondencí v textu Kerouacova románu *On the Road* ve dvou překladových verzích, reprezentujících generační rozdíl (Válkův překlad z 60. let, Joskův z 80. let 20. století).

Kerouac, str. 224, 1. věta: **At the travel bureau there was a tremendous offer for someone to drive a '47 Cadillac limousine to Chicago.**

J. Válek, str. 111: **V cestovní kanceláři byla fantastická nabídka, někdo měl odvézt cadillaca ze sedmačtyřicátého, limuzínu, do Chicaga.**

J. Josek, str. 284: **V cestovní kanceláři byla fantastická nabídka, sháněli někoho, kdo by odvezl cadillaka, limuzínu z roku 1947, do Chicaga.**

KEROUAC	VÁLEK	JOSEK
travel bureau	= cestovní kancelář	= cestovní kancelář
be	= být	= být
tremendous	: fantastická	: fantastická

(kladně hodnotící intenzifikátor, denotace potlačena, konotace odpovídá, funkční ekvivalence)

offer	= nabídka	= nabídka
for someone to	: někdo měl	: sháněli někoho, kdo by

(anglický infinitivní kondenzor je v obou případech převeden větně, Válek (dále jen **V**) transponuje modalitu infinitivu na modalitu vyjádřenou lexikálně, Josek (dále jen **J**) přidává navíc informaci, která byla obsažena jen v situaci)

drive	: odvézt	: odvézt
-------	----------	----------

(přidána explicitně směrová složka vyjadřující spolu se základem význam „vezením dopravit jinam“)

'47 : sedmačtyřicátý : rok 1947

(pragmatický aspekt vedl oba překladatele k převedení u nás neobvyklého značení. V použil slovního převedení na řadovou číslovku s přidáním určitosti, J doplnil celý letopočet a přidal klasifikátor „rok“, určitost zvýšil na explicitní vyjádření)

Cadillac : cadillac : cadillac

(v obou případech jde o převzetí firemního názvu s různou mírou úpravy grafické podoby, s částečným počestěním formy)

limousine : limuzína : limuzína

(počestěný pravopis u přejatého pojmenování)

a '47 Cadillac : cadillac ze : cadillac, limuzína
limousine : sedmačtyřicátého, z roku 1947
limuzína

(v obou případech zvýšena určitost, explicitnost pojmenováním s přidáním předložky, češtině cizí struktura se substantivním premodifikátorem je řešena přístavkem – syntaktická přestavba)

Chicago = Chicago = Chicago

2. věta: The owner had been driving up from Mexico with his family and got tired and put them all on a train.

V.: Majitel jel z Mexika s rodinou, unavil se a posadil je všechny na dráhu.

J.: Majitel jel až odkudsi z Mexika s celou rodinou a tak ho to zmohlo, že se rozhodl pokračovat dál vlakem.

owner = majitel = majitel
drive : jet : jet

(složka aktivity subjektu je jen implikována)

up : 0 : až odkudsi

(J intenzitu děje vyjádřenou průběhovou formou přísudkového slovesa a částicí „up“ kompenzuje vyjádřením míry „až“, ale přidáním zájmena neurčitého „odkudsi“ dodává textu nádech negativně hodnotícího postoje, V intenzitu nevyjádřil)

Mexico = Mexiko = Mexiko

(přejatý název s počestěným pravopisem)

with his family = s rodinou : s celou rodinou

(J přidáním uvedení míry kompenzuje snad dále uvedené zájmeno „all“, které přímo nepřevádí)

got tired = unavil se : tak ho to zmohlo

(J přidává expresivitu a intenzitu užitím fráze)

and = a : tak, že

(J těsněji spojuje myšlenky, přidává určitost, explicitnost)

put someone on : posadit koho kam : rozhodl se pokračovat dál

(V přidává určitosti připojením sémantické složky způsobu a implikace výsledné polohy k sémému slovesa, J používá explikativního popisu s přidáním informace)

train : dráha = vlak

(V používá poněkud zastaralého synonyma)

3. věta: All he wanted was identification and for the car to get there.

V.: Chtěl jenom zjistit totožnost a aby se tam vůz dostal.

J.: Stačilo mu, když uvidí doklady a s tím svým bourákem se zase shledá v Chicagu.

all he wanted was : chtěl jenom : stačilo mu, když

(restriktivní zdůrazňovací uvedení převádějí oba kondenzovaněji, V s použitím přímého slovesného ekvivalentu a s vektorovou změnou přístupu, J omezení vkládá do sémému zvoleného slovesa, používá tedy redistribuce sémantických složek)

identification : zjistit totožnost : vidět doklady

(oba doplnili informaci implikovanou v anglické verzi a s přihlédnutím ke spojitelnosti V přidává sloveso „zjistit“, J substantivum konkretizuje a volí příslušně kombinovatelné sloveso „vidět“)

car : vůz : ten svůj bourák

(J zvýšil expresivitu slangovým výrazem provázeným expresivním odkazem)

get somewhere = dostat se někam : zase se shledat
s něčím

(V jen nezbytně uvolňuje větnou stavbu, J přidává explikativnost a personálnost)

there = tam : v Chicagu

(J substituuje zájmeno jmenným výrazem, přidává explicitnost informace)

12. věta: **He talked up an acquaintance with a waitress in a luncheonette, made a date to take her driving in his Cadillac that afternoon, and came back to wake me with the news.**

V.: Namluvil si servírku z jednoho bufetu a smluvil si s ní rande, že ji odpoledne sveze svým cadillacem, a vrátil se ke mně, aby mě vzbudil tou novinou.

J.: Klofnul číšnici z malé restauračky a smluvil si s ní rande, že si s ní vyjede cadillakem, a přišel mě pak vzbudit a hlásit poslední novinky.

talk up an acquaintance = namluvit si : klofnout

(J přidává expresivitu a snižuje rejstřík)

waitress : servírka = číšnice
luncheonette : bufet : malá restauračka

(V pragmaticky substituuje výraz, který nemá v češtině protějšek, výrazem „bufet“, funkční analogií, J dal přednost hovorověji laděnému opisu)

make a date : smluvit si rande : smluvit si rande

(sloveso je nutně specifitější a kombinovatelné s doplněním, které je hovorovější)

take sb driving : svézt někoho : vyjet si s někým

(u obou mizí analytičnost výrazu, J posunuje role účastníků a přidává složku osobního zájmu)

Cadillac : cadillac : cadillak

(viz výše)

come back = vrátit se : přijít

(J vynechal sémantickou složku směru zpět, přidal však časové adverbium „pak“ zdůrazňující sukcesivnost)

wake s.o. = vzbudit = vzbudit
news = novina = novinky

(rozdíl v kvantitě i běžnosti výrazu, J přidává souřadně připojenou větu se spojkou „a“ a slovesem „hlásit“ a s určitostí modifikátoru)

To byla malá ukázka analýzy dvou překladových řešení téhož textu. Z celkového hodnocení vyplývá jednak nestejný poměr přímých a částečných ekvivalentů, jednak prolínání prvků lexikálních a syntaktických. U Joska lze zjistit dvojnásobný počet posunů než u Válka, a to přidávání informací, ať už se zvýšenou specifikací a konkretizací v důsledku přidání sémantických složek, nebo explikativním opisem. Stejně tak je zesílena u Joska hovorovost (včetně výrazů slangových a obecně českých) a expresivita. Respektování zkušenostního pragmatického aspektu je u obou stejné. U Joska se projevuje také zvýšená koheze textu v přidávání souřadných spojek a časových adverbii i ve změně souřadně připojených vět na podřadně připojené, čímž vyjadřuje větší určitost, myšlenkovou závislost. Vzhledem k tomu, že Joskův překlad je čtivější a celkově více odpovídá autorovu stylu, je možno tento subjektivní, impresionistický soud na základě podrobného proniknutí do problematiky ekvivalentů a ekvivalence podpořit objektivními argumenty. Analýza je zaměřena hlavně na zkoumání rozdílů denotačních a konotačních významových složek, i když jsou zasazeny do ostatních vztahů ekvivalence.

Překlad dnes často vytváří impresi velmi působivou, přitažlivou, dokonce působivější než originál. Souvisí to patrně s tím, že někteří překladatelé jsou mj. velmi dobrými znalci českého jazyka, velmi obratně stylizují a textu přidávají po této stránce víc, než je snad nutno. Možná to souvisí i s otázkou komerční, barvitější text jde více na odbyt. Možná je to prostě módní vlna. Možná, že český čtenář vyžaduje více expresivity než čtenář anglosaský, a je to tedy otázka kulturní transpozice. Necháváme tuto otázku otevřenou.

Šířeji a podrobně prezentuje víceaspektovou analýzu Jitka Zehnalová ve své kapitole (str. 220).

Uvedli jsme již, že nezanedbatelnou roli v přístupu k překládanému textu hraje také jeho příslušnost k funkčnímu stylu. Podívejme se na to nyní podrobněji v další kapitole.

KAPITOLA 5

FUNKČNÍ STYLY A PŘEKLAD

Způsob přístupu k dané problematice předpokládá lingvistickou přípravu, ovládání syntaktických pravidel a zásad v obou jazycích – výchozím i cílovém – i znalost práce s lexikálními pomůckami. Účelem této části je uvedení do obsahově ekvivalentního převádění z jednoho jazyka do druhého (z angličtiny do češtiny). Nebudeme se zabývat problematikou jednotlivých stylů do všech podrobností ani se nechceme pokoušet o jejich definitivní klasifikaci. Uvedeme pouze zásadní charakteristické rysy a literaturu k dalšímu studiu. Plné bibliografické údaje jsou zařazeny do seznamu literatury na konci skriptu.

Zaměříme se především na styly psaného projevu, i když je tím celková problematika ochuzena a zjednodušena. Programově nezařazujeme jazyk hovorový, ale aspoň stručně se zmiňujeme o jazyku rozhlasového a televizního vysílání, ať zpravodajského či jazyka komentářů a reklam.

Přehled začíná netradičně stylem úředním, *administrativním*, stylem dotazníků, vyhlášek a nejběžnějších dokumentů. Vychází se z předpokladu, že v praktickém životě studenti nutně narážejí na problémy spojené s překladem právě těchto textů. Kromě toho je to styl s prakticky nulovou hodnotou estetickou a uvážíme-li, že nezbytnou podmínkou adekvátního překladu je ekvivalentní převedení věcné i estetické stránky originálu, je uvedený styl po této stránce celkem nejméně problematický. Není ovšem bez problémů pragmatických.

Neutrálním laděním a výrazným výskytem termínů, ustálených obrátů a specifickou syntaxí je tomuto stylu nejbližší *jazyk vědy a techniky*, který je těžištěm odborné překladatelské práce. Jde přitom jak o odbornou literaturu vědeckého zaměření, tak o literaturu populárně naučnou.

Jako samostatný styl v angličtině je uveden styl *zpravodajsko-informační* s nastíněním specifčnosti jeho žánrů a s podrobnějším rozбором překladatelského postupu. V naší lingvistice je považován za

součást stylu publicistického, ale v angličtině je natolik svérázný, že je ho možno osamostatnit.

Styl *publicistický* zařazujeme na poslední místo. Je to styl, který stojí na pomezí mezi stylem vědeckým, odborným a mezi stylem uměleckým, literárním. S vědeckým stylem ho spojuje především logická stavba a výskyt termínů, s uměleckým citově zabarvená slova a obrazné vyjadřování, i když často ustálené, netvůrčí.

Styl *umělecký* s jeho rozmanitostí vyjadřovacích prostředků jak po stránce lexikální, tak po stránce syntaktické a po stránce využití stylistických prostředků ponecháme v této části stranou, je však předmětem naší pozornosti v ostatních částech skripta.

U jednotlivých stylových skupin si budeme postupně všimati základních charakteristických rysů v češtině a v angličtině. Pro překladatele uvádíme hlavní zásady práce s jednotlivými styly. Existuje celá řada různých typů překladatelských operací, kterých se používá podle toho, o jaký typ funkčního stylu, účel a způsob sdělení jde, i když všechny mají společného jmenovatele v principiálním požadavku na překladatelský úkol, tj. převedení invariantní informace. Informaci přitom chápeme v širším slova smyslu, to znamená nejen jako informaci věcnou, obsahovou, ale i estetickou, tedy nejen to, co sdělujeme, ale i to, jak se to sděluje a jaký to má dopad na příjemce. V některých žánrech hraje ovšem důležitější roli obsah, tedy věcná informace (ve stylu administrativním, vědeckém a zpravodajském), v jiných, např. publicistických, ale především v uměleckých, a to zejména v poezii, je neméně významná, případně i významnější forma, informace estetická. Čím více se styly neliterární, neumělecké, věcné blíží stylu uměleckému (např. esej, reportáž), tím větší roli hraje i převod informace estetické.

S tím souvisí celá řada rozdílů v přístupu překladatele k převádění textu, ať jde o zachování či porušování větných celků, o volbu výrazových prostředků, o používání slov v základním či odvozeném, sekundárním, případně periferním významu, o použití obvyklých, tradičních či originálních obrazových prostředků, o kompenzaci či substituci prvků gramatických i tematických, které se vzpírají přeložitelnosti, o objem tzv. vnitřních vysvětlivek atd. Překladatel musí volit vyjadřovací prostředky nikoli stejné, ale takové, které mají stejnou funkci jako prostředky jazyka výchozího. (Je známo, že stejné prostředky jazykové mohou mít v různých jazycích různou funkci nebo různou škálu funkcí a její funkční využití, např. pasivum v angličtině nebo francouzštině oproti češtině, podobně větné kondenzory v angličtině a v ruštině mají jinou stylistickou hodnotu než v češtině apod.) Překlad není jen

prostá výměna slov podle gramatických pravidel, jak jsme již několikrát zdůraznili. Nejdříve si pomoci základní české a slovenské lingvistické literatury objasníme nejdůležitější pojmy.

Styl podle dnes u nás přijímané definice je způsob cílevědomého výběru, zákonitého uspořádání a využití jazykových prostředků se zřetelem k situaci, funkci, záměru autora a k obsahovým složkám projevu. Jazykové prostředky jsou především lexikální, gramatické a fonologické, ale také je třeba brát v úvahu prostředky parajazykové, tj. grafické v psaném projevu, tempo, timbre apod. v projevu mluveném, dále kompoziční výstavbu, tematiku apod. Přitom příslušnost jazykových prostředků k té či oné stylistické rovině musejí všichni uživatelé jazyka chápat stejně – to znamená, že styl a jeho prostředky jsou součástí komplexního jazykového systému.

Mezi styly jsou rozdíly, které způsobují tzv. *slohotvorní činitele*, na jejichž základě dochází k volbě příslušných jazykových prostředků. Vypůjčíme si škálu bohemistických kritérií. Záleží na tom, jde-li o:

1. materiál zvukový nebo grafický,
2. dialogickou nebo monologickou formu,
3. přítomnost nebo nepřítomnost adresáta projevu,
4. připravenost či nepřipravenost projevu,
5. statický nebo dynamický způsob podání,
6. účast prvků rozumových a citových,
7. soukromé nebo veřejné prostředí,
8. funkci sdělení prostě sdělnou, odbornou prakticky nebo teoreticky, přesvědčovací či esteticky sdělnou.

Některé rozdíly jsou vymezeny jako binární opozice (zvukový, grafický), jiné jako škála přechodu (statický – dynamický způsob podání a podobně účast prvků rozumových a citových). Nejdůležitější slohotvorný činitel je zřejmě *funkce* sdělení. V různých oblastech dorozumívání existují různé požadavky, které má jazykové vyjádření plnit. Podle nejdůležitějších funkcí jazyka se vypracovaly jeho hlavní styly, tzv. *funkční*.

Základy teorie funkčních stylů a jazyků byly položeny na počátku třicátých let v práci Havrána *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. Na základě hlavních funkcí spisovného jazyka stanovil Havránek základní funkční jazyky: hovorový, pracovní (věcný), vědecký a básnický, a to podle konkrétního cíle projevu a podle způsobu projevu.

V průběhu času vyčlenili různí jazykovědci různý počet stylů podle toho, jaká kritéria přijímali, ale ve většině známých klasifikací není dostatečně zřetelně protiklad stylu uměleckého a stylů ostatních.

Dnes se u nás zřetelně rozlišují styly *věcné*, tj. takové, u nichž je estetická intence mluvčího buď odsunuta do pozadí, nebo není vůbec přítomna, a styly *umělecké*, které se vyznačují přímou nebo nepřímou estetickou intencí. Havránkovu klasifikaci stylů významně rozšířil **Jelínek** o samostatný styl publicistický.

Neméně významná je slovenská klasifikace **Paulínyho**, který odděluje styl umělecký a dorozumivací styly soukromých a veřejných projevů. Z jeho klasifikace vychází mj. **Mistrík**, který snížením stupně obecnosti sestupuje u dorozumivacích stylů soukromého styku na styl hovorový a u stylu veřejného styku na styl naučný, publicistický a administrativní. Odborný styl je dnes už tak disparátní, že je těžko udržitelný jako jednotný (to byl přístup Trávníčkův), a nutně se rozpadá na samostatné styly.

Věcné žánry byly podle Mistríkova badání vesměs opomíjeny snad pro svou formální jednoduchost, relativní schematičnost a stereotypnost. Od vzniku tisku se sledovaly některé publicistické prvky, které se blížily stylu uměleckému, vznikla celá řada administrativně-právních útvarů, ale jak žánry administrativní, tak žánry naučné byly krásné literatuře odjakživa velmi vzdálené a ani z jazykovědné stránky se jejich stylu nikdy nevěnovala pozornost.

Problémy stylů se zabývá také **Vachek** ve svém skriptu *Chapters from Modern English Lexicology and Stylistics*. Při klasifikaci stylů bere v úvahu spíše než cíl sdělení přístup sdělovatele k sdělované skutečnosti a přístup sdělovatele k adresátovi. Přístup souvisí úzce se záměrem autora a s tím, jaký účel má sdělení splnit. Je to tedy opět funkční metoda, jenže nevychází z apriorní logické úvahy, ale z rozboru konkrétních textů a užitých prostředků. Na jejím základě dochází k rozložení stylů podle toho, zda:

1. převládá zřetel na obsah, nikoli na formu (výhradně informativní styl, např. žurnalistický),
2. obsah a forma mají stejnou platnost, a na vztahu mezi fakty nezáleží (prostý sdělovací styl),
3. obsah a forma mají stejnou platnost, ale fakta jsou řazena systematicky a s náležitým vzájemným vztahem (argumentativní styl), a konečně
4. je-li hlavní pozornost na formě (styl formalistický).

A dále, autor se může obracet na adresáta s otevřeným apelem (styl propagandistický) nebo bez apelu (styl prostý). Přitom forma může být psaná nebo mluvená.

Je přirozené, že v nauce o stylu čili stylistice, která je pojímána jako jazykovědná disciplína (někdy se používá termínu *lingvostylistika*), se objevují nové cesty a nové pohledy. Jako vědecký, lingvistický obor se stylistika rozvinula až po druhé světové válce. Nejrozsáhlejší výzkumy se prováděly ve Spojených státech a v Sovětském svazu, teoreticky výrazně přispěla Anglie, Francie a rovněž česká a slovenská lingvistika. Ta velmi přesně diferencovala styly, což velmi pomohlo teorii překladu, i když v klasifikaci stylů se nepředpokládá jednotné řešení. Hranice stylů ostatně nejsou ustálené a nelze je nijak přesně vymezit.

Styl je záležitost dynamická, vzniká, mění se, případně zaniká podle toho, jak se vytvářejí ve společnosti nové funkce, které stavějí jazyk před nové úkoly. Styly se vyvíjejí a mění mnohem rychleji než systém fonologický, gramatický či lexikální. Např. naučný styl vznikl poměrně nedávno a už se štěpí na zřetelně rozlišený vědecký a populárně naučný, příp. instruktivní. Ještě prudší je vývoj publicistického stylu, který v naší jazykovědě začal nabývat svérázné podoby až po válce a dnes se člení na žánry informativní, úvahové a beletristické. V angličtině je rozdíl mezi stylem informativně zpravodajským a publicistickým tak výrazný, že je lze považovat za dva samostatné funkční styly. A konečně administrativní styl je ve své komplexnosti nejmladší a už je u nás zřejmý rozdíl mezi starším stadiem, které se blíží západoevropskému, je popisnější, osobnější, výrazově volnější, a mezi dnešním, které je strohé, statistické, konciznější. A ve všech těchto poměrně mladých stylech přibývají nové a nové útvary.

Nejživější fluktuace a interference je na základě Mistríkova průzkumu mezi stylem hovorovým a populárně naučným, mezi publicistickým a administrativním v oblasti zpravodajské publicistiky a mezi publicistickým a uměleckým v oblasti žurnalistické beletristiky. Rozšiřováním literatury faktu se pak dostávají k sobě i styl umělecký s naučným.

Západní stylistika se rozvíjela a dosud rozvíjí v prvé řadě na materiálu uměleckých textů, a proto jsou v ní stále silné tendence ztotožňovat stylistiku s poetikou. V americké stylistice je zase silná tradice stylistiky pojímané prakticisticky, jako by to byla především školní metoda, jak naučit žáky dobře stylizovat.

Našemu pojetí je nejbližší rozpracování Hallidayovy koncepce rejstříků (*registers*). Tak se s ní setkáváme u finského lingvisty **Enquista**

a u anglických lingvistů **Crystala a Davyho**. Vedle hlediska časového a místního přihlížejí ještě k poli (*field of discourse*), tj. k funkční slohové či komunikační oblasti, která má vliv na volbu gramatických a zejména lexikálních prostředků, hlavně pokud jde o technickou nebo jinou odbornou oblast, ale její analýza je potřebná i při průzkumu literárního jazyka. Dále berou v úvahu způsob (*mode of discourse*), který vyplývá z rozdílů mezi psanou a mluvenou formou sdělení, z nichž každá má svérázné rysy i gramatické a lexikální, a konečně i celkový tón (*tenor of discourse*), jenž se týká stupně formálnosti situace, kterou řeč odráží, což závisí na vztahu mezi sdělovatelem a vnímatelem. Vedle těchto přístupů existuje ještě celá řada různých koncepcí vycházejících z různých základních definic stylu, těmi se však zabývat nebudeme.

Pro stylistiku anglického jazyka jsou přínosné také monografie ruských jazykovědců **Galperina a Švejcera**, kteří zastávají rovněž funkční přístup k problematice stylu. Galperin rozlišuje ve svých pracích pět funkčních stylů, ale zdůrazňuje výslovně, že jeho systém vychází ze situace anglického jazyka a nemůže být zevšeobecňován. V rámci každého stylu pak vyděluje několik stylů dílčích (*substyles*):

1. styl beletrie: poezie, umělecká próza, drama,
2. styl publicistický: projevy v tisku, eseje, články v časopisech a novinách,
3. styl novin: novinové titulky, krátké zprávy, inzeráty,
4. styl vědecké prózy: styl užívaný v humanitních vědách, styl užívaný v exaktních vědách,
5. styl oficiálních dokumentů: obchodních, právnických a vojenských.

Podle Galperinova pojetí existují jazykové styly pouze v psané podobě jazyka, což v dnešním stadiu rozvoje stylistiky nemůže obstát, ale jinak jsou jeho práce užitečné. Opírají se o všechny dosavadní důležité studie z oblasti stylistiky a jsou doloženy množstvím vlastního materiálu.

Dřívější četné práce a studie z oblasti anglické stylistiky, jejichž autoři jsou Angličané (H. W. Fowler, F. G. Fowler, G. T. Warner, A. Warner), jsou zaměřeny příliš na rodilé mluvčí anglického jazyka a dnes jsou již nutně zastaralé stejně jako konfrontačně orientované německé příručky anglické stylistiky (Aronstein, Deutschbein), jejichž kritéria pohledů na anglickou stylistiku již v mnoha ohledech neodpovídají dnešnímu stavu angličtiny, jak ukazuje Vachek na řadě příkladů.

Za nejlepší úvod do problematiky anglického stylu se stále ještě může považovat kniha už zmíněných autorů Crystala a Davyho *Investigating English Style*. Autoři přistupují k problematice stylu podobně jako pražská škola – z hlediska funkční diferenciacie stylových variant angličtiny. Pokoušejí se identifikovat konkrétní rysy jazyka, které charakterizují jednotlivé žánry, detailně však analyzují jen některé. Zejména cenný je pro nás rozbor konverzační angličtiny a angličtiny novinářských zpráv. Oba autoři si uvědomují, že spousta problémů teprve čeká na zpracování, vymezují příslušné oblasti a ukazují, jakými cestami by se k nim mělo přistupovat. Stylistické rysy angličtiny nekonzultují ovšem s problematikou jiných jazyků, kniha je opět určena především pro anglické čtenáře.

Konfrontačně zpracovaná je stylistika moderní angličtiny pouze na pozadí moderní francouzštiny v knize kanadských autorů **Vinaye a Darbelneta** *Stylistique comparée du français et de l'anglais* a na pozadí moderní němčiny v knize **Friedricha** *Technik des Übersetzens*. Českoanglická konfrontační stylistika zpracována ještě nebyla, existují jen dílčí studie.

Teoretikové překladu považují přihlížení k různosti funkčních stylů a jejich prostředků za neobyčejně důležitý faktor při restrukturaaci či syntéze textu, ať je to sovětská škola od **Fjodorova** až zejména po **Švejcera**, který se zaměřuje na analýzu charakteristických rysů především žurnalistického zpravodajského stylu a uvádí i praktické metodické pokyny k jejich převádění z angličtiny do ruštiny a opačně. Podobně představitelé západní teorie a praxe překladu **Nida a Taber**, kteří charakteristické rysy anglických funkčních stylů klasifikují a kombinují s přihlédnutím k účelu, cíli sdělení. Rozlišují tak styl technický, formální publicistický, neformální, obecný hovorový, důvěrný, vedle toho řeč básnickou a prozaickou, faktory historické, teritoriální, sociální, generační apod.

5.1 STYL ADMINISTRATIVNÍ

Pro označení nejmladšího a překladatelsky nejméně problematického funkčního stylu používáme s Mistríkem termínu „*administrativní*“, i když se uvádí také označení „styl úřední, prakticky odborný, jednací, styl úředních dokumentů“ apod.

Do administrativního stylu se zařazuje sice i starý styl právníký a styl diplomatických listin, ale především je to styl veřejného styku, který zahrnuje celou řadu žánrů a útvarů. Mistrík je dělí na doku-

mentární, tj. zápisy, protokoly, rezoluce, smlouvy, směnky apod., na oznamovací, tj. vyhlášky, oběžníky, směrnice, inzeráty, telegramy atd., a na heslové, tj. soupisy, tiskopisy apod. Vesměs jde o psané projevy, i když existují i formy mluvené.

Administrativní styl svou *adresností* souvisí se stylem publicistic-kým, ale blíže má ke stylu vědeckému. Jeho typickými znaky jsou *věcnost, jasnost, jednoznačnost, přehlednost a stručnost*. Po jazykové stránce je dost stereotypní, lexikálně a syntakticky chudý a kompozičně poměrně primitivní. Zahrnuje vesměs jakési umělé útvary, vcelku značně disparátní, velmi různorodé i rozsahem.

Hausenblas charakterizuje tento styl ve srovnání se stylem prostě sdělovacím jako určitější, přesnější, propracovanější, používající ustálené speciální výrazy, obraty a často i formulace. Mistríkovi se administrativní styl jeví jako značně knižní, s ustrnulou funkční větnou perspektivou (východisko – jádro) a s množstvím větných kondenzorů (zejména přechodníků a příčestí), které mají původ pravděpodobně ve vzorech formulací latinských a německých.

V některých žánrech, které vyžadují především stručnost, lehkou orientaci a přehlednost, se vypouštějí spojovací výrazy a často i slovesa a uplatňují se výčty. Všechny žánry jsou *neosobní* – mluví se označuje obvykle anonymní první osobou plurálu a adresát druhou osobou plurálu – jde vlastně o dialog, na jehož jedné, případně obou stranách může stát kolektiv. Snaha o *objektivní* vyjádření vede k volbě zcela neexpresivní, věcně zaměřené slovní zásoby s množstvím čísel, jmen, termínů, zkratk a značek srozumitelných z kontextu. I grafická stránka hraje jistou roli, i když požadavky na prostor mohou mít vliv na volbu lexikálních jednotek a syntaktických konstrukcí.

Anglický styl úředních dokumentů zařazuje jako samostatný funkční styl především Galperin ve svých monografiích zabývajících se anglickou stylistikou, a to s dílčími styly *obchodním, právnickým a vojenským*. O dosti podrobnou analýzu zejména právního jazyka (včetně mluvených projevů právnických) se pokoušejí Crystal a Davy.

Galperin charakterizuje anglický úřední styl rovněž především:

1. systémem *termínů a ustálených obrátů*,
2. použitím *zkratk, značek a smluvených symbolů*,
3. základním, *primárním lexikálním významem slov*,
4. *minimálním až nulovým výskytem slov emocionálně zbarvených a intenzifikátorů a*
5. určitou *skladebnou strukturou*.

Je však třeba mít na paměti, že dnes je administrativní styl už mnohem různorodější než dříve, protože se výrazně liší sdělení soukromých podnikatelů od sdělení státních, oficiálních. Nacházíme celou řadu různorodých variant, každá má své vnitřní zákonitosti, ale společné je pro ně dosažení co možná jednoznačného výkladu.

Anglický úřední styl bývá často kritizován jako „papírový“, neživotný, těžko srozumitelný. Dostává někdy hanlivou nálepku „*officialese*“. Je to snad proto, že stojí na opačném pólu než styl hovorový, je protkán tradičními, ustrnulými, petrifikovanými formulami a termíny. Jeho nesrozumitelnost je však jen zdánlivá, často je výsledkem dlouhodobého procesu, během něhož byly vypreparovány a praxí ověřeny výrazy, fráze a formulace, které nabyly charakteru termínů, tj. jednoznačného výkladu (např. *I DEVISE AND BEQUEATH all the residue of my real and personal estate whatsoever and wheresoever not hereby or in my any codicil hereto otherwise expressly disposed of. . .*).

Platí to především pro styl *právnických dokumentů*, jejichž texty jsou určeny adresátovi, který je s repertoárem příslušných vyjadřovacích prostředků obeznámen stejně jako sám autor textu. Tím se tento styl blíží stylu vědeckému. Není určen pro širokou veřejnost a je velmi vzdálen od prostředků neformální, spontánní konverzace. Složitá, spleť, nepřehledná a zastaralá mluva a forma britských zákonů byla již často předmětem kritiky, ale britští právníci se stavějí proti zjednodušení v obavě, že by to mohlo vést k případným opomenutím, která by mohla zavinit vleklé právní spory před soudy. Naproti tomu dnešní právní čeština je jednodušší než kdysi, zbavila se přílišného nánosu tradice a knižního charakteru.

Crystal a Davy analyzují anglický právní styl dosti zevrubně. Charakterizují ho takto: „*. . . whoever composes a legal document must take the greatest pain to ensure that it says exactly what he wants it to say and at the same time gives no opportunities for misinterpretation.*“

Právní angličtina se vyznačuje podle nich zvláštním *grafickým* uspořádáním a rozčleněním do odstavců podle důležitosti významové náplně. Zdůrazňuje se vizuální stránka. S tím souvisí i používání velkých písmen nebo jiného typu písma zvláště pro významná slova nebo pro rozčlenění sdělení. Např. AND ve velmi dlouhém souvětí upozorňuje na další důležitou pasáž. Výrazná iniciála je pozůstatkem z dob ručně psaných listin. Velké začáteční písmeno se někdy objevuje dost nesystematicky, patrně má upozorňovat na označení základních položek, které jsou předmětem zájmu sdělení (v dopravní vyhlášce se například vyskytuje vedle „*motor car licence*“ také „*Motor Car licence*“ nebo „*Carry*

Pillion passenger on Motor Cycle). Interpunkce může zcela scházet, nebo se omezuje jen na tečky a středníky.

Používá se vesměs souvětí, vět oznamovacích, tázací a zvolací věty jsou vzácné. Použití vět rozkazovacích závisí na zvoleném žánru. Většina právnických vět je stavěna podle formulky, „Jestliže platí x, pak y bude z“, tj. dříve než může k něčemu dojít, je nutno z právního hlediska splnit jisté podmínky, např. „*Thereafter if no renewal fee is received and no extension of life is requested, the patent will cease.*“. Velkou frekvenci má souřadící spojka „and“. Britská zákonná ustanovení jsou často stylizována v negativní formě, např. článek 6 z ustanovení Statute of Monopolies, který byl vydán roku 1624 a který je stále ještě nedílnou součástí dnešního patentového zákona, praví: „*Provided also that any declaration before mentioned shall not extend to any letters patent and the grant of privilege for the term of 14 years or under, hereafter to be made, of the sole working or making of any manner of new manufactures within this realm, to the true and first inventor and inventors of such manufactures which others at the time of making such letters patent and grants shall not use.*...“ („Žádné výše uvedené prohlášení se nevztahuje na jakékoli patenty a udělení privilegia na dobu 14 let nebo méně, které budou v budoucnu uděleny, na výlučné provádění nebo provozování jakéhokoli druhu nových výrob v této říši, skutečnému a prvnímu vynálezci a vynálezců těchto výrob, kterých jiné osoby v době udělení tohoto patentu nesmějí užívat...“). Na rozdíl od toho jeden z požadavků pro stylizaci amerických patentů říká: „*Negative expressions should be avoided if positive terminology is possible.*“ Rovněž v češtině se užívá jasných, jednoznačně pozitivních formulací.

Právníká angličtina je vysoce **nominální**. Často se používá polo-**větných vazeb**. V nominálních frázích se zřetelně preferuje **postmodifikace** (bližší určení stojící za jménem) zřejmě proto, že vyjadřuje vztahy mezi jmény explicitně, často předložkově, a zaručuje tedy správný výklad a zabraňuje nepřesné nebo mylné interpretaci (např. „...*for grounds for protesting the allowance of any claim contained in the application... with an explanation of the relevance of such prior art to the allowed claims.*...“). Navíc se postnominální prvky dostávají do takové pozice, kde vyplyne potřebný výklad nejzřetelněji, třeba i na úkor elegance („...*the payment by you or by someone on your behalf, before the expiration of the fourth and each succeeding year during the term of the payment, of the prescribed fees.*...“). Při pouze zběžném čtení je správné pochopení informace téměř nemožné. Ve formulích jako „in

payment of fees, according to law for damages thereby occasioned“ je nulová determinace. Typické je také používání determinátoru „such“ bez neurčitého členu („such title of interest“). Intenzifikační adverbia „very“ a „rather“, tak běžná ve všech ostatních stylech, se nevyskytují, protože jejich obsah je příliš vágní.

Nápadný je hojný výskyt **abstrakt** („request, proposal, conditions, authority, provisions, advantage, benefit“ apod.). Slovesa jsou obvykle volena z omezeného okruhu („accept, require, grant, agree, state, issue, register, specify, constitute, command, perform, prevent, observe, cause, exercise, warn, remind“ apod.). Používá se modálních sloves (obvykle „shall“ nebo „may“ + pasivní infinitiv (např. „shall be construed“, „may be revoked“), přičemž „shall“ vyjadřuje vždy obligatorní důsledek právního rozhodnutí („the patentee shall have and enjoy the whole profit“). Modální sloveso bývá od svého významového slovesa vzdáleno („they may by law be granted“). Tradičnost tohoto stylu se odráží i v **archaismech** („hereinbefore, heretofore, hereunder, aforesaid“ apod.): Nijak neobvyklá nejsou vysoce **formální** slova a fráze jako „duly, during the term of years herein mentioned, graciously pleased“. Zajímavá jsou **párová synonyma** („terms and conditions, conditions and provisions, use and exercise, described in and by the following statement, obtained if and when“). Vachek to zdůvodňuje tradicí z dob, kdy se užívalo jednoho synonyma domácího a jednoho románského původu, dnes to už samozřejmě neplatí pro všechny případy, ale tato tradice trvá. Románský prvek ve slovníku právníké angličtiny je velmi silný, což souvisí zřejmě s tím, že po normanském záboru byla přejata francouzská právníká terminologie („assurance, sign, extension, condition, patent, date, revocable, contract, cause, application, benefit, accept, condescend to the request“ apod.).

Vcelku jsou slova i konstrukce pečlivě voleny tak, aby se vyloučila dvojznačnost a aby informace byla co nejpřesnější. Nejmarkantnější je to u literatury **patentové**, která je zvláštní kombinací stylu právníkého a technického. Účelem jazyka patentové literatury je být maximálně přesný jak právnícky, tak věcně. Zejména je nutno naprosto vyloučit možnost jakéhokoli dvojího výkladu. Patent má charakter technického právního dokumentu, s jehož autorstvím jsou často spojeny vysoké finanční nároky, a spory kolem využití, případně narušení patentových nároků se řeší soudně. Je proto nezbytně nutné, aby překládání patentové literatury byla věnována největší pozornost a pečlivost. Následující odstavce proto poskytují přehled nejčastěji používané terminologie používané v jednotlivých fázích nakládání s patenty.

V patentních spisech (*patent specifications*) nebo prostě patentech (*patents*) vynálezce (*inventor*) popisuje svůj vynález (*invention*) a definuje, o jaké výhradní oprávnění (*exclusive right*) žádá. Udělením (*granting*) získá na omezené časové období (*limited period*) oprávnění vyrábět, používat nebo prodávat výrobky podle vynálezu nebo postupovat podle patentovaného způsobu výroby (*patented process*). Při neznalosti patentových záležitostí může být cizí vlastnictví porušeno (*infringed, trespassed against*) a při neoprávněném používání (*unauthorized use*) může vzniknout závazek k náhradě škod (*liability for damages*). Patenty uděluje patentní úřad (*Patent Office*) na vynálezy vyhovující podmínkám (*complying with the requirements*), stanoveným zákonem. Podle britského zákona musí jít o „*manner of manufacture*“, což zahrnuje jak předměty, tak látky (*substances*), a musí být splněny podmínky novosti (*novelty*), vynálezcké úrovně (*inventive ingenuity*) a užitečnosti (*utility*). Podle amerického zákona může být patent získán (*obtained*) na „*any new and useful process, machine, manufacture, or composition of matter, or any new and useful improvement thereof*“ (tj. nový a užitečný způsob výroby, stroj, výrobek nebo složení materiálu a jejich zlepšení).

Ve Velké Británii patent uděluje panovník (*Crown*) majiteli patentu (*patentee*) a těm, jimž majitel patentu propůjčil licenci (*licences*) na 16 let od data zadání úplného popisu pro oblast Spojeného království a Severního Irska a Isle of Man. Patentový zástupce v Anglii se jmenuje „*patent agent*“, zatímco „*Chartered patent agent*“ označuje člena komory patentových zástupců. „*Comptroller*“ (v plném znění „*Comptroller General of Patents, Designs and Trade Marks*“) je vlastně prezident patentového úřadu. V Americe se patentový zástupce nazývá „*patent attorney*“, advokát specialista pro patentové spory „*patent lawyer; patent counsel*“.

Patentovatelnosti může být na překážku předchozí užívání (*prior use*) vynálezu. Rovněž nesmí být vynález předem zveřejněn tiskem (*disclosed in a printed publication*). Za předuveřejnění (*anticipation*) se považuje také již podaná dřívější přihláška (*application of files*) u téhož úřadu. Právo přednosti (*priority*) se ve Velké Británii posuzuje podle data podání přihlášky (*filing of application*). Americký zákon rozlišuje mezi pojetím myšlenky vynálezu (*conception of invention*) a jejím praktickým provedením (*reduction to practice*). Datum přihlášky (*application date*, v USA *filing date*) hraje důležitou roli.

Nemá-li vynález dostatečnou vynálezckou úroveň (*inventive ingenuity, inventive step*, v USA *standard of invention, amount of inven-*

tion, invention level), namítá se, že nejde o vynález („*lacks subject matter*“ nebo „*no invention is involved*“). Častá výtku je také „*the claim is not fairly based on the specification*“, tj. obsah nároku nemá patričnou oporu v popisu.

Forma přihlášky je přesně předepsána, je nutno uvést popis (*specification*) vynálezu, ve Velké Británii může být prozatímní (*provisional*) nebo úplný (*complete*). Prozatímní popisuje pouze podstatu (*nature of invention*), úplný uvádí i způsob (*manner*) provádění vynálezu (*of exercising, performing the invention*) a definuje rozsah (*scope*) žádané ochrany (*protection claimed for*). V USA se požaduje: „*The specification shall contain a written description of the invention, and of the manner and process of making and using it, in such full, clear, concise and exact terms as to enable any person skilled in the art to which it pertains, or with which it is most nearly connected, to make and use the same...*“ Rozsah ochrany je definován tzv. nároky (*claims*) uvedenými na konci popisu (*hlavní nároky – main claims, vedlejší – secondary claims, podnároky – dependent, subsidiary claims*). „*The claims... must be clear and succinct, and must be fairly based on the matter disclosed in the specification.*“ Na konci nároků bývá zvláštní nárok asi tohoto obecného znění: „*An arrangement of the... substantially as hereinbefore described with reference to and as illustrated in the accompanying drawing.*“ (Uspořádání v podstatě tak, jak bylo popsáno výše a vyobrazeno na připojeném výkresu.)

V patentových nárocích často užívané termíny „*comprising, consisting of, plurality, substantially, predetermined*“ mají speciální přesný význam. „*Comprising*“ dovoluje zahrnout další prvky, které nejsou uvedeny (*recited*), nárok tedy není taxativní. Znamená totéž co „*including*“ nebo „*covering*“. „*Consisting of*“ naproti tomu vylučuje jiné než uvedené prvky. „*Plurality*“ znamená více než jeden. „*Substantially*“ dovoluje menší obměnu. „*Predetermined*“ znamená něco dříve určeného nebo zvoleného. „*Means for*“ je nejobecnější pojem pro určení nějakého prvku vynálezu. Výraz „*podle nároku 1*“ se překládá „*as claimed in claim 1, according to claim 1, as set forth in claim 1*“, při odkazu na několik nároků, např. 1 až 3 pak „*as claimed in any of claims 1 to 3*“.

Schválení přihlášky se ve Velké Británii označuje termínem „*acceptance*“, v USA „*allowance*“ (*to allow an application for a patent*).

Aby patenty byly udrženy v platnosti (*to maintain patents in force*), je nutno ve Velké Británii platit roční udržovací poplatky (*annual renewal fees, annual taxes* nebo zkráceně *annuities*).

Majitel patentu může poskytnout na patent licenci (*to grant a licence under a patent*) licenční smlouvou (*licence agreement, licence contract*) a dostávat licenční poplatky (*royalties, licence duties, licence fees*).

Zboží chráněné patenty, příp. přihláškami, se označuje jako „*patented, patent, patent applied for, patent pending*“.

V podnicích jsou podávány mimo patentové přihlášky také zlepšovací návrhy (*suggestion schemes*).

Jazyk patentové literatury je velmi vyhraněný. Věty jsou obvykle abnormálně dlouhé, obsahově uzavřené celky, které v podstatě nepotřebují mezivětné vazby. Jediným spojením je opakování lexikálních jednotek zejména tam, kde jde o přesnost odkazu. Právnícká angličtina se vůbec vyznačuje minimálním odkazováním zájmenným. Identita se ještě zdůrazňuje připojením „*said, aforesaid, abovementioned*“ atd. k opakovanému substantivu. Uvedeme na ukázkou jen část jedné věty patentového popisu, která není v tomto druhu literatury ničím neobvyklým.

„... *to additional diaphragms in a first plane parallel to and at a distance from the said slit-containing plane at the light-source side thereof, and two additional diaphragms in a second plane parallel to and at the same distance from the said slit-containing plane at the side thereof remote from the light source, the arrangement being such that in each of the said first and second planes one of the said additional diaphragms is situated at the other side of and extends toward the continuous slit...*“

Pravidla pro stylizaci britských patentových spisů neexistují, je prý nemožné stanovit nějaké směrnice, ale text nesmí být nejasný nebo neurčitý (*ambiguous*) a vynález musí popisovat dostatečně a patřičně (*sufficiently and fairly*).

Patentní listina (*Letters Patent*) je vlastně „otevřená“ listina (*litterae patentes*). Svůj název má odtud, že není zapečetěna (*sealed up*), ale přístupna k nahlédnutí (*exposed to view*) a opatřena pečeti (původně velkou voskovou státní pečeti zavěšenou na spodním okraji, dnes pouze pečeti patentového úřadu) a zpravidla adresována panovníkem všem poddaným říši. Je sepsána archaickou angličtinou. Část, v níž jsou vyčtena práva majitele patentu, se nazývá „*Royal Command*“ a začíná slovy: „*KNOW YE, THEREFORE, that We...*“

Jinou odnoží právníckého stylu je styl *diplomatických listin*, který mívá někdy až patetické zbarvení a proklamativní charakter (blíží se stylu publicistickému). Slovník bývá všeobecně srozumitelný

(určen pro širší veřejnost), věty dlouhé, složité, ale parataktické, kompozice výčtová (viz např. preambuli Charty OSN).

S širším publikem počítají dále hlavně *oznamovací žánry – vyhlášky, instrukce* apod., a tomu musí odpovídat také úroveň použitých vyjadřovacích prostředků. Vyhláška musí být co nejsrozumitelnější a přehledná. Těmto požadavkům napomáhá i grafická úprava, mezivětné spoje, přístupná slovní zásoba a výčtová kompozice. Termínů se používá opatrně. Vyhláška je orientována do budoucnosti, formuluje se s jistým důrazem, kterého dosahuje pomocí modálních prostředků (ne expresivních), např. „... *a licence holder shall lose his/her motor car licence*“ – „*you may lose your Motor Car licence*“ – „*care must be taken*“ – „*should not be used*“ – „*insofar as may be possible*“.

Zejména u instrukcí je nezbytné zorganizovat informaci do řady jasně definovaných etap a mít na paměti úroveň adresátů. Běžné jsou imperativy: „*Type DOUBLE SPACE in SINGLE PARAGRAPH, on this form...*“ – „*Please include CARBON COPY on plain white paper.*“ – „*Follow further directions on back of this sheet.*“ – „*Omit contract numbers.*“.

Nejkratší a nejuhnutnější formou oznamovacích žánrů jsou *oznámení a inzeráty*. Jelikož jsou však charakteristické především pro informační styl novinářský, všimneme si jejich slohových zvláštností až v příslušné kapitole. Reklamní oznámení podniků se silnou složkou apelovou zařadíme do žánrů publicistických.

Zřetelnou součástí stylu administrativního je dílčí styl *obchodní*, který se vyznačuje celou řadou charakteristických znaků a s kterým se setkáváme hlavně v obchodní korespondenci. Obchodní korespondence (*commercial correspondence*) zahrnuje dotazy (*inquiries*), nabídky (*offers*), objednávky (*orders*), faktury (*invoices*), reklamace a stížnosti (*claims and complaints*), upomínky (*dunning letters*) a různé obchodní předpisy, formuláře apod. V minulosti se vyžadovalo, aby pisatelé obchodních dopisů dodržovali určité uzance, kterými se stával sloh dopisů stále stereotypnějším. Po válce se způsob psaní částečně uvolnil, přesto ale trvají ještě některé zvyklosti, jako používání zkratk, pevná frazeologie apod., které napomáhají rychlému a jednoznačnému dorozumění mezi pisatelem a adresátem. Také na formální stránku úpravy dopisů se dbá více než u soukromé korespondence.

Materiál z oblasti anglické korespondence zaměřené především na písemný styk vědeckých a odborných pracovníků ve věci publikací, konferencí, informací, stipendií, společenských povinností atd. je možno výhodně čerpat z příručky Vlasty Rejtharové *Letter-Writer*.

Mezi poloúřední projevy psané společenským věcným stylem patří přihlášky, žádosti apod. Formuláře (*forms*) jako dotazníky (*questionnaires*), žádosti (*application forms, forms of application, amer. personal data blanks*) jsou tiskoviny, které se vyplňují podle předtištěného textu. V mezinárodním styku (pro pasy, celní prohlášení, zdravotní vysvědčení apod.) se používá formulářů s vícejazyčným textem, pro domácí potřebu země bývá však jejich text zpravidla jen jednojazyčný a může cizinci neznalému jazyka způsobit potíže i nepříjemnosti. Jednotlivé rubriky dotazníků jsou uváděny heslovitě, nejčastěji v podobě podstatných jmen.

Pro překládání textů úředních dokumentů je nezbytné seznámit se s příslušnou terminologií, ustálenými obraty a formulacemi obvyklými v daném stylu v cílovém jazyce. Jelikož základní funkcí úředního stylu je přenést informaci – věcnou, obsahovou informaci – co nejpřesněji a nejjednoznačněji, zastávají často i formulace roli termínu. Toho by si měl být vědom i překladatel a nepokoušet se o slohovou a lexikální pestrost či jakoukoliv originalitu nebo zmodernizování či zpřístupnění stylu, ale naopak držet se vyjadřovacích prostředků v dokumentech daného typu v příslušném jazyce běžně používaných, i když se formálně od textu ve výchozím jazyce poměrně značně odchýlí.

Je třeba mít na paměti, že administrativní styl je vcelku *tradiční, knižní, značně stereotypní syntakticky i lexikálně, jednoznačný, bez emocionality a s důrazem na vnější, vizuální stránku.*

5.2 STYL VĚDY A TECHNIKY

Styl vědy a techniky je základním stylem věcné literatury. Má funkci odborné sdělnou, odborně v širším smyslu slova, protože i administrativní styl je svým způsobem odborný. Čeští stylisté rozlišují oblast, již odpovídá styl naukový, vědecký. Mistrík od staršího, obecnějšího označení „odborný“ vzhledem k stále větší diferenciaci uvnitř této rozsáhlé sféry ustupuje a používá termínů styl „administrativní“ a styl „naučný“, který dělí dále na větev vědeckou a na větev populární.

Podle lipských lingvistů odborné jazyky teoretických a aplikovaných věd a jazyky technických a výrobních oborů představují velmi diferencované, mnohotvaré útvarry. Technický jazyk se v posledních desetiletích v důsledku specializace rozštěpil ještě více než třeba právníký, lékařský atd. Např. jazyk v provozech výpočetních středisek, u jaderného reaktoru, v továrně na obráběcí stroje a v závodě zpracovávajícím plastické

hmoty se liší pokaždé jinak, ale přinejmenším stejně výrazně jako jazyky vědecké od jazyků prodavačských v podnicích téhož oboru. Každý obor má dnes vlastní odborné názvosloví, ale rozdíly jsou i ve skladbě.

Důsledným užíváním vědecké terminologie a propracovanou větnou skladbou se dosahuje stále přesnějšího vyjadřování. A sdělovat myšlenky různých oborů *přesně, výstižně a úplně* je hlavní funkcí vědeckého stylu. Vědecký styl se realizuje nejčastěji formou písemnou (přednášky jsou sekundární formou realizace vědeckého stylu) podobně jako styl administrativní, je však prvořadě *monologický*.

Z tohoto rysu vyplývá řada důsledků. Protože neexistuje zpětná vazba od adresáta, protože nepomáhá kontext situační, protože se autor nemůže spoléhat na podpůrnou roli intonace, gesta, mimiky, musí být projev obsahově i formálně úplný. Protože obsah bývá pojmově náročný, musí být text jazykově a stylisticky zřetelný, aby komunikační proces byl hladký, bez složitých uzlů, srozumitelný jednoznačně. Tomu napomáhá uspořádání výrazů, členění textu a návaznost vět. Používá se konektorů, odkazovacích a ukazovacích výrazů a hlavně podřadných spojek, protože tím se dosáhne hierarchizace v textu. Ve vědeckém stylu je nutné, aby byly vyjádřeny vztahy mezi větami, zejména okolnostní.

Jinak je syntax poměrně chudá. Odpadá jiný než objektivní pořádek slov, odpadá střídání slovesných aktualizacích kategorií, střídání osobních zájmen, nepoužívá se neobvyklých nebo expresivních konstrukcí. Věty jsou podobně jako v administrativním stylu poměrně uzavřené celky s logickou pevnou kostrou, s koncentrovanou skladbou, která je do značné míry stereotypní. Podoba vět (zejména anglického vědeckého stylu) se schematizuje. Hutnost vyjadřování se projevuje v používání kondenzorů (polovětných vazeb). Přísná objektivita, která je nedílnou součástí vědeckého stylu, vyžaduje neosobní konstrukce a pasivum.

Požadavku rychlého, hutného a přesného přenášení myšlenek vyhovuje rovněž výběr *lexikálních* prvků. Vědecký styl je pojmový, typickým slovním druhem jsou substantiva, popřípadě adjektiva, a převahu mají odborné výrazy, které se pečlivě volí, aby byly jednoznačné (nikoli nutně jednovýznamové). Výrazů subjektivních a expresivních se nepoužívá. Čím je styl vědeckější, tím užší jsou termíny (velmi zřetelné je to v logice a matematice). V jednotlivých vědních oborech a jejich projevech vystačíme s poměrně skrovným výsekem lexikálního repertoáru, takže index opakování je dost vysoký, podle průzkumu při porovnání s ostatními funkčními styly vůbec největší. Slovník je tedy *stereotypní* podobně jako syntax, ale ani v jednom, ani v druhém případě to není rys negativní, naopak stereotyp vyhovuje funkci tohoto stylu a je vy-

hodný i pro strojovou techniku a pro snadnější, přesné a jednoznačné porozumění cizojazyčnému vědeckému textu.

Jelikož hlavním zájmem vědeckého sdělení po jazykové stránce je definovat přesně věci a jasně a logicky skloubit myšlenkový proces, základním slohovým postupem je výklad, při němž se problém vysvětluje, objasňuje, uvádějí se argumenty, příklady, postupuje se přísně logicky. Strukturou jsou útvary vědeckého stylu méně disparátní, liší se rozsahem, ale obsahově a formálně jsou vždy koncentrované, kompaktní.

J. Mistrík sledoval mj. vývojové fáze vědeckého stylu od té nejstarší, která byla esejistického charakteru a vyznačovala se květnatým stylem, přes fázi dnešní, která se diferencuje na větev stroje vědeckou a na větev populární, do níž pronikají hovorové prvky, až po výhled do budoucna, kde se už rysuje ostře vyhraněná diferenciace mezi krajně věcným, koncizním, encyklopedickým a faktografickým směrem a mezi směrem populárně naučným, přitažlivým, téměř beletrizovaným, blízkým esejistickému. Na délku a styl bude mít zřejmě vliv také technika – počítač a překladatelské stroje, kterým sterotyp vět a slovníku vědeckého stylu velmi vyhovuje.

Styl *populárně vědecký*, do něhož zasahují prostředky stylu hovorového, případně publicistického, včetně jeho větve beletristické, není tak koncentrovaný. Snaží se zajímavě podat i složitosti, konstatuje charakteristické znaky věcí a vlastnosti jevů. Používá bohatšího členění textu (to je vždy srozumitelnější), kompozičně mu vyhovuje popis. Věty jsou kratší, terminologie není příliš speciální, nebo se termíny v textu vysvětlují, opisují, objevují se bohatší názvová přirovnání, občas i expresivní výrazy. I titul je konkrétnější a informativnější než u stylu čistě vědeckého. Popularizační styl má dnes velký význam, protože seznamuje s výsledky vědy a techniky co nejširší lidové vrstvy.

U *anglického vědeckého* stylu vidí Galperin základní rozlišení v tom, jde-li o vědy humanitní, nebo o vědy exaktní. První dílčí styl se blíží více stylu publicistickému až uměleckému (nejspíše esejistickému), druhý zůstává v mezích toho, co si představujeme pod stylem vědeckým.

Pokud jde o terminologii, čím více se blíží humanitním vědám, tím méně je přesná, je příliš složitá. Dále se tento rozdíl projevuje např. v míře *neosobnosti*, neosobního prezentování informace, které je příznačné především pro exaktní vědy. Osoba autorova je potlačena a sdělení je soustředěno na popisovanou fakta a jevy. K tomu nejúčinněji slouží *pasivum*, které má ve vědeckém stylu, a zejména v oblasti exaktních věd, nejbohatší uplatnění.

Př.: „*It should be pointed out that...*“ – „*This concentration is assumed to lie...*“ – „*It has been found out that...*“ – „*The method can be considered well suited for...*“

Zevrubně se touto problematikou zabývá **Dušková** v článku „On some functional and stylistic aspects of the passive voice in present-day English“.

Výhodou pasiva je, že nemusí specifikovat konatele. Používá se ho tedy především tam, kde chceme, aby implikovalo neurčitěho všeobecného konatele:

„*It is seen...*“ – „*Such a series of colors is known as the boundary...*“ – „*This spectrometer can be used for fine-structure measurements.*“ – „*Data collected in the present work may be applied to the problem...*“

nebo autora, popřípadě jinou osobu, která se jako nepodstatná informace neuvádí:

„... *the corrosion products were removed...*“ – „*The cleaning of the burrs was checked...*“ – „*The amount of Fe was determined...*“

Je možno použít také aktivní formy se všeobecným zájmeným podmětem „*we*“, který odkazuje zřetelněji na autora. Je to obvyklé zejména v textech exaktních věd, např.:

„*we deduced, we observe, we define, we obtain, we can express, we see, we note, we consider, we assume, we have experimentally verified, we placed...*“

V češtině se projevuje také sklon k neosobnímu vyjadřování, přičemž 1. osoba plurálu se nepociťuje nikde jako neobvyklá. Český naukový styl jakoby zachovával rovnováhu mezi vyjadřováním neosobním a osobním (V. Barnett).

Výskyt všeobecného podmětu v podobě „*one*“ je v anglickém vědeckém stylu velmi vzácný.

Je-li u pasiva konatel vyjádřen (pomocí předložky *by*) – v příslušné činné formě by byl interpretován jako podmět – je pasiva použito v intencích funkční větné perspektivy. Konatel je nositelem důležité informace a tímto způsobem se dostane patřičně na konec věty, je rematickém.

„... the brightness of a unit luminance standard would be about 1.25 units, a value much higher than obtained by Kaiser or by us.“ – „... což je hodnota mnohem vyšší, než jakou získal Kaiser nebo my.“

Pasivum se objevuje i v takových případech, kdy nejen konatel (*agent*), ale i jeho působení (*agency*) je nepodstatné a záleží jen na zasaženém objektu.

„... nuclei are irradiated...“ (že nějaký lidský konatel jádra vybudí, se předpokládá, není to pro danou informaci podstatné sdělení)

Podle statistiky Duškové se ve vědeckém stylu vyskytuje v průměru zhruba 20% pasivních forem, kdežto v hovorovém dialogu jen 3% – v jednotlivých vědeckých textech je však možno najít pasivní a aktivní slovesné tvary v poměru 3 : 1.

Pasivum může být v podstatě sémanticky ekvivalentně nahrazeno formálně odlišnými prostředky, které umožní přesun zdůrazňovaného členu větného na konec věty, do pozice rématu (viz dále). Srov. *Temperature changes can be measured* a *It is possible to measure temperature changes*. V českém překladu také nelze libovolně zaměňovat verze *Teplotní změny lze měřit* a *Je možno měřit změny teploty*. Vždy je třeba přihlížet k tomu, který větný člen je nositelem většího množství informace, jinak se ztrácí návaznost a jasná srozumitelnost.

Herbert ve své prakticky zaměřené příručce *The Structure of Technical English*, v níž se pokouší popsat především struktury nezbytné pro vyjádření technických faktů a myšlenek, jak je nachází v současných textech, považuje za základní rys vědeckotechnického stylu právě tuto úvodní formuli

IT IS + ADJ + TO + INF

Pro tento model uvádí potřebné výrazy, které lze dosazovat, a používá těchto formulí jako výhodných prefabrikátů

	<i>easy</i>	(<i>difficult</i>)
	<i>possible</i>	(<i>impossible</i>)
	<i>necessary</i>	(<i>unnecessary</i>)
	<i>essential</i>	
<i>is</i>	<i>advisable</i>	(<i>inadvisable</i>)
<i>seems</i>	<i>preferable</i>	
<i>It appears</i>	<i>useful</i>	(<i>useless</i>) to do something
<i>proves</i>	<i>instructive</i>	

<i>It becomes</i>	<i>advantageous</i>	(<i>disadvantageous</i>)
	<i>practicable</i>	(<i>impracticable</i>)
	<i>common</i>	(<i>uncommon</i>)
	<i>usual</i>	(<i>unusual</i>)

Další takovou *neosobní strukturou* je:

<i>IT</i>	(<i>IS</i>)	+	<i>ADJ/Vpp</i>	+	<i>THAT...</i>
			<i>likely</i>		
			<i>possible</i>		
			<i>evident</i>		
			<i>clear</i>		
<i>It</i>	<i>is</i>		<i>obvious</i>		
			<i>desirable</i>		
			<i>essential</i>		
			<i>known</i>		
			<i>assumed</i>		
<i>It</i>	<i>has been</i>		<i>decided</i>		<i>that...</i>
			<i>arranged</i>		
			<i>planned</i>		
	<i>can be</i>		<i>shown</i>		
			<i>proved</i>		
			<i>demonstrated</i>		
			<i>noticed</i>		
	<i>will be</i>		<i>seen</i>		
			<i>appreciated</i>		
	<i>should be</i>		<i>noted</i>		
			<i>realized</i>		

Mohou se samozřejmě vyskytnout i synonymní vazby typu *It is of practical importance to establish...*

Tendence k neosobnímu způsobu vyjadřování se uvádí do souvislosti s pronikáním exaktních metod. Neosobní věta hraje pouze roli spojovacího členu mezi tím, co bylo už řečeno, a mezi další informací zakotvenou ve vedlejší větě obsahové, připojené k této neosobní větě. Často tak začíná nový odstavec (*It is true that... , but... – It is obvious that...*). Neosobní věty uvedeného typu přinášejí vlastně minimální sémantickou informaci a slouží v podstatě jen jako uvedení věty obsahující základní myšlenku:

It is evident that investigations should be made for other exposure times. – It can be seen that the series limits... are in very close agreement.

Je to jeden z příznaků vědeckého stylu, protože ve vědeckém stylu se obvykle předpoklady a výroky neprezentují přímo, ale uvádějí se s jistou opatrností, která pomocí neosobních modálně zabarvených vět poněkud zmírňuje přímočarost výroku. Podobně ... *the difference does not appear to greatly affect the calculated value.* ... V útvarech vědeckého stylu, kde se prostě popisují děje, k nimž došlo v minulosti, a kde se nepředpokládá jejich pokračování do budoucnosti, jsou neosobní věty uvedeného typu vzácné.

V těchto neosobních větách se často vyskytují **modální slovesa** (*must, should, ought, can, may, might*). Příznačné pro ně je, že ztrácejí v menší nebo větší míře svůj lexikální význam, přičemž stupeň oslabení významu závisí na tom, s jakým plnovýznamovým slovesem se kombinují. Podle Zverevy nejvíce ztrácejí svůj lexikální význam se slovesy *dicendi to note, to notice, to remark, to observe, to mention*, částečně s *to say*. Je tu možno mluvit až o jakémisi obecně modálním významu, těžko se dá vydělit nějaký určitý modální významový odstín, jde spíše o vyjádření hypotetického děje, o oslabení obecné platnosti výroku. Přitom tato blíže nespecifikovaná modalita nenaznačuje subjektivní postoj mluvčího k sdělovaným faktům, jde o modalitu objektivizovanou, což je v souladu s objektivizací vědeckého stylu:

It may be noted. . . - It should be noted. . . - It might be remarked. . . - It ought further to be remarked. . .

I to be a will mívají tady oslabený nebo silně ochuzený význam lexikální a nabývají jistého modálního významu podle toho, s jakým slovesem se kombinují: *It is also to be noted that. . . - It will be noticed that. . .* Volba toho či onoho modálního slovesa je dána spíše snahou mluvčího vyhnout se opakování téhož slovesa v hlavní neosobní větě. I sloveso *to let* se dostává do podobné situace: *In conclusion, let it be mentioned, however, that. . .*

Ruští jazykovědci analyzují anglický vědecký styl v řadě dizertací. Všimají si dále, že *would* se používá ve všech osobách singuláru a plurálu k vyjádření opakovaného děje v přítomnosti, minulosti i budoucnosti: *The instrument would give readings every ten minutes.* Jiné práce si všimají použití slovesa *to seem*, které oslabuje význam následujícího slovesa, čímž se dosahuje tzv. *understatementu*. V neosobních instrukcích se používá *should*, které je méně autoritativní než striktní *must*, což odpovídá celkovému ladění vědeckotechnických textů (např. *Safety precautions should be observed at all times - The process of cooling should continue for several hours*). Adresnou formou instrukce je imperativ,

kterého se používá ale také v hypotézách nebo v matematických formulích, např. *Assume a Cartesian coordinate system. . . - Let us examine a couple of cases. - Let V be the vector analytic signal. . .*

Velmi častou strukturou technické angličtiny jsou **kauzativní vazby**, které také souvisí se slovesným rodem. Jde především o

MAKE + N + ADJ

This makes the problem easy. - This makes/renders the metal hard.

Při **překládání do češtiny** bude často třeba změny konstrukce (*Tím se kov vytvrdí.*) nebo volného opisu (*Two sheared versions of the wave front under test interfere within the interferometer, making the instruments especially suited for the investigation of gradients. - . . . proto jsou tyto přístroje zvláště vhodné pro zkoumání gradientů.*)

Ke kauzativním vazbám se dále řadí

ENABLE, ALLOW, PERMIT, CAUSE, MAKE + INF

Jde vlastně o typ vazeb akusativu s infinitivem, které se obvykle do češtiny převádějí vedlejší větou:

Safety valves allow the metal to cool slowly. - Bezpečnostní ventily umožňují, aby kov pomalu chladl.

Vedle neosobnosti je nejmarkantnějším skladebným rysem vědeckého stylu přesná formulace a **logický sled vět**, mezi nimiž je **jasný vzájemný vztah a závislost**. Zvláště časté a důležité jsou **navazovací formule** – překladatel by je v žádném případě neměl opomíjet. Velkou frekvencí má především *thus, however, therefore*, ale velmi běžně se objevuje také *moreover, then, furthermore, so, in addition, on the other hand, nevertheless, again, also, yet, still, meanwhile, besides, first, finally, consequently, now* aj. Jejich významový okruh je velmi široký. *Now* může znamenat i *dále, a tak, v dané práci, v následujícím textu* apod., odráží tedy etapy logického výkladu jako navazovací prostředek logického sledu myšlenek.

Tentýž úkol plní i některá sousloví jako *in fact, in general, in short, in this way, in other words, as we have just seen* apod. Nejsou to prostředky typické pouze pro vědecký styl, ale většina vět ve vědeckém stylu je konstruována uvedeným způsobem. Těsnost vazby jednotlivých částí textu závisí do jisté míry také na typu vědeckých textů (v přírodních vědách je větší než ve vědách společenských).

S přísnou logickou návazností vět souvisí také *uspořádání větných členů*, případně *vět uvnitř souvětí*. Vědecký styl postupuje vždy od známého *tématu*, nositele logického subjektu, prvku nepřinášejícího novou informaci, ale naopak navazujícího na dříve řešené nebo známé z kontextu či ze situace, k *rématu*, nositeli logického přísudku, větnému členu přinášejícímu maximální informaci. Velká většina vět ve vědeckém stylu nezačíná podmětem, ale jinými větnými členy, ať už okolnostním určením (času, místa, způsobu, účelu), včetně příslovečných vět vedlejších nebo polovětných vazeb, či předmětem nebo doplňkem. Místo podmětu v čele věty je však tak silné, že i okolnostní určení zejména místa se v anglickém vědeckém stylu často stává podmětem, např.: *The chapter 8 discusses... – Fig 4 shows diagrammatically – Table VII gives the calculated energies...* Do češtiny možno převést: *V kapitole 8 se hovoří o... – Na obr. 4 je schematicky znázorněn... – V tabulce VII jsou uvedeny vypočítané energie.*

Při překládání je neobyčejně důležité v originále objevit réma a v češtině ho postavit na patřičné místo do závěrové části výpovědi. V češtině převládá poziční způsob vyjadřování rématu, i když je na réma možno upozornit také lexikálně, případně specifickými syntaktickými konstrukcemi.

V angličtině existují různé způsoby signalizace rématu. Běžnou možností je postavení rématu za přísudek vyjádřený slovesy *to be, to seem, to appear, to stand, to live, to lie, to hang*, což umožňuje kombinaci *s there*:

There is a close connection between the value of the intrinsic spin of an elementary particle and the symmetry character of the wave function. – Mezi hodnotou intrinsikního spinu elementární částice a symetrickou povahou vlnových funkcí existuje těsná spojitost.

Pro vědecký styl je typický složitý způsob vyčlenění rématu. Réma se objevuje až na konci věty za přísudkem a okolnostním určením (nebo předložkovým doplněním):

Moving around the nucleus and at a considerable distance from it are the rest of the electrons required to make the atom neutral. – Kolem jádra se v dostatečné míře vzdálenosti pohybují ostatní elektrony, které způsobují, že je atom neutrální. (Tady se angličtina shoduje s češtinou.)

Dále je ve vědeckém stylu možný syntaktický způsob používající *předrážky* *It is...*, za níž stojí réma a která má na rozdíl od předrážky

There is... možnost vytknout jakýkoli větný člen kromě určitého tvaru slovesného:

It is this interaction that causes the absorption. – Právě tato interakce způsobuje absorpci... – It is with respect to Michelson's experiments that the postulate of constant speed of light was announced. – A právě výsledky Michelsonových experimentů způsobily, že byl vyhlášen postulát konstantní rychlosti světla.

Réma je v češtině v našem příkladu signalizováno lexikálně. Kdybychom tohoto prostředku neužili, museli bychom změnit pořádek slov: *Absorpci způsobuje tato intrakce.*

Na réma může ukazovat i předložková vazba *s by* u pasivního přísudku (konatel, zdroj děje, okolnostní určení způsobu), jak jsme již ukázali v oddíle o pasivu:

These properties of photoelectric effect were first explained by Einstein. – Tyto vlastnosti fotoelektrického jevu první vysvětlil Einstein. – The constant can be evaluated by comparison with experiment. – Konstantu lze určit na základě pokusu. (Pořádek slov v angličtině a v češtině se v těchto případech shoduje.)

V angličtině je možno réma vyjádřit také lexikálně pomocí *only, merely, just*:

Only a few problems in quantum mechanics can be solved exactly. – Přesně lze v kvantové mechanice řešit pouze několik problémů.

Na réma často poukazuje neurčitý člen, kdežto na tematickou povahu podmětu poukazuje anaforické použití určitého členu, zejména osobního, přivlastňovacího, ukazovacího, vztažného, výrazů jako *such, similar, one – the other* apod.:

Spectrophotometric data for each tile were determined several times. They were measured both before and after the tiles were circulated to the committee. Their spectral reflectances were measured in several laboratories.

Ve vazbě *there is* je u tématu neurčitý (nebo nulový) člen a u okolnostního určení místa určitý. Totéž platí pro věty se slovesy *to take place, to appear, to occur, to be maintained, to be involved*, kde se vyovídá o tom, že někde něco je:

A strong line appeared at... – Na... se objevila intenzivní čára.

Kdybychom při překladu nerespektovali zásadu logického pořádku slov a ponechali v češtině anglický sled, mohli bychom předkládat čtenáři řešení, které by bylo v rozporu s komunikativním cílem sdělení původního textu.

V nejednoznačných případech nám pomáhá odhalit réma kontext jazykový i mimojazykový:

These phenomena will not be considered in the present book. – V této knize se o těchto jevech mluvit nebude.

Také nulový člen (v plurálu, u nepočítatelných jmen a u abstrakt) může ukazovat na réma. Neznamená to ovšem, že každý neurčitý a nulový člen ukazuje na réma a obráceně.

Ve větě *An example of this type has been discussed in connection with Eq. (7). – Jeden případ tohoto typu byl probrán v souvislosti s rov. (7),*

neurčitý člen neukazuje na réma, má tu význam *jeden*.

Podobně ve větě *The more general case will now be considered. – Nyní budeme uvažovat případ obecnějšího typu.*

určitý člen nesignalizuje téma, má tady funkci omezovací a ve větě

Here K is the propagation vector of the wave. – Písmeno K zde značí vlnový vektor.

má funkci identifikační.

Jsou-li ve větě jen určité nebo neurčité členy, je třeba brát v úvahu, zda se jedná o člen specifický, nebo generický:

In quantum mechanics a wave particle is described by a wave packet. The wave packet surrounds the position of the classical particle. – V kvantové mechanice se jakákoliv částice popisuje vlnovým klubkem. Vlnové klubko obklopuje polohu klasické částice.

Analogické zásady platí také pro uspořádání vět uvnitř souvětí. Ve vědeckém stylu převládají struktury knižního typu, složené věty bez elips. V anglických vedlejších větách jmenných se nevynechává *that* a *which*. **Z mezivětných vztahů** převládá vyjadřování průvodních okolností k základnímu ději. Pokud není použito větných kondenzorů, objevují se souvětí. Jedním z nejobvyklejších způsobů, jak ukázat, že jeden jev závisí na druhém, je vztah podmínkový (spojky *if, unless*),

dále spojovací výrazy *providing, provided, on condition*. Další frekventované vztahy jsou časový (*before, as, while, as soon as, when, until, once, after*), výsledkový (*so that, with the result that, as a result of, in consequence of, consequently, therefore, whence*) a příčinný (*because, since, as, because of, on account of, owing to, due to*). Překladatelé často ponechávají chybně v českém překladu stejné umístění okolnostního určení jako v angličtině, ať už je vyjádřeno větně nebo nominálně. Např. při překladu věty

1. *It has previously been shown by Holmlund (1963) that,*
2. *if the corrosion inhibitor cyclohexalamine is added to the autoclave water to a concentration of 0,1 percent,*
3. *an almost complete corrosion inhibition will be obtained*
4. *during the autoclave sterilization of carbon steel materials.*

je nutno poradí významových celků, které jsme si pomocně očíslovali, změnit do češtiny na poradí 1–4–3–2, má-li se zachovat logický postup od známého k novému a chceme-li se současně vyhnout hromadění spojek (*že jestliže*). Srozumitelný překlad bude pak znít:

1. *Již dříve ukázal Holmlund (1963),*
2. *že se při sterilizaci materiálů z uhlíkové oceli v autoklávu*
3. *dosáhne téměř úplného zamezení koroze,*
4. *jestliže se do vody v autoklávu přidá antikorozní cyklohexamin v koncentraci 0,1 procenta.*

Překladatelé si musejí být vědomi toho, že u vědeckého stylu je primární účelnost. I když stereotyp je zde funkční a skladebné konstrukce mohou mít zejména v matematice a v logice charakter termínu, znamená to v překládání doslovnost. Základem je přesné a srozumitelné převedení věcné informace, takže překladatelé mohou rozbít větné celky a přestavovat je, je-li to v zájmu lepší srozumitelnosti. Forma je u vědeckého stylu sekundární. Primární je obsah, který bývá často obtížně pochopitelný, a překladatel nesmí porozumění textu ztěžovat ještě těžkopádnými, složitými, spleťnými větnými konstrukcemi, do kterých by mohl upadnout při převádění anglického, navíc ještě mnohem kondenzovanějšího způsobu vyjadřování.

Hutnost je dalším rysem vědeckého a technického projevu, který se vyznačuje sklonem ke gramaticky sevřenému, stručnému způsobu vyjadřování. Zejména ve fyzikálních, matematických a technických textech je rozšířeno používání participiálních a gerundijních vazeb a infinitivních konstrukcí. Do češtiny je nutno při překladu tyto kondenzované

konstrukce vesměs rozvést větami s určitými tvary slovesnými, i když čeština ve vědeckém a administrativním stylu je také mnohem kondenzovanější než ve stylech ostatních:

To obtain tolerance levels by applying Eq. (13) to certain specific aberration types, we must determine C_1 and C_2 so that the left-hand side is minimum, this being equivalent to taking the brightest part of the spectrum line at the best plane of focus. : Abychom zjistili toleranční hranice tím, že budeme aplikovat rov. (13) na jisté typické druhy aberací, musíme určit C_1 a C_2 tak, aby levá strana nabyla minimální hodnoty, což je ekvivalentní tomu, že nejjasnější část spektrální čáry bereme v podmínkách nejlepšího zaostření.

Pro český vědecký styl je charakteristické užívání konstrukcí s podstatným jménem slovesným a s infinitivem a zpřídavných přechodníků a příčestí:

In this case, the approximations used for small phase errors to evaluate the irradiance distribution... cannot be applied. : V tom případě nelze použít aproximací používaných k vyhodnocování rozdělení iradiance při malých chybách fáze.

Často máme možnost volby:

*Substituting Eq. (1a) into Eq. (1), we obtain...
Dosazením rovnice (1a) do... i Dosadíme-li...*

Hutnost vyjadřování se projevuje také v používání rozvitých determinančních skupin – *sémantických kondenzátů* – *noun groups*, které je pro překladatele často těžkým oříškem. V angličtině není sémantický vztah mezi jednotlivými juxtaponovanými substantivními *premodifiers* explicitně signalizován, a přitom tento vztah může být velmi různorodý. Herbert ilustruje tento jev příklady:

*steam consumption = the consumption of steam,
metal tubes = tubes made of metal,
steam jackets = jackets containing steam,
cooling towers = towers for the purpose of cooling,
butt weld = weld of the type called „butt“,
friction losses = losses caused by friction.*

Sémantickou kondenzovanost provází tedy jistá neurčitost, mlhavost, vágnost, nejednoznačnost. Na druhé straně upozorňuje Leech

v předmluvě ke své knize *English in Advertising*, že angličtina díky skládání a premodifikaci může rozšířit pojmenovací funkci jazyka na prakticky nekonečné množství případů. Právě proto vědecká a technická angličtina využívá této struktury substantivních skupin ve větší míře než jiné styly. Čeština však vyžaduje v těchto případech explicitní vyjádření:

*steam corrosion inhibition – zamezení koroze způsobené parou,
carbon steel instrument materials – materiály pro nástroje na bázi uhlíkové oceli, Fresnel-zone-plate aperture – Fresnelova pásmová destička použitá jako apertura, single-crystal electrooptic thin-film wave-guide modulators – monokrystalické elektrooptické vlnovodové modulátory na principu tenké vrstvy, third-order intensity correlations in laser light – korelační funkce třetího řádu pro intenzitu laserového záření.*

Často jsou takto kondenzovány *nadpisy* technických informativních statí:

The search-and-rescue laser – Využití laseru k vyhledávání a záchraně letců (na moři), Postal Pilot Program Displayed – Řídicí program pro pošty předváděn na výstavě.

Neznamená to však, že čeština je vždy explicitnější než angličtina. Písa ve své stati o implicitnosti a explicitnosti v překladovém procesu uvádí naopak příklady vyššího stupně explicitnosti v pojmenovacích strukturách současné angličtiny, který je v příčinné souvislosti s jejím analytickým charakterem a nápadně difúzním sémantickým systémem. Ilustruje tento jev mj. na příkladech, kdy proti bezpříznakovému tvaru českého relačního adjektiva stojí anglické pojmenování příznakové, zejména v terminologii:

umělá vlákna – man-made fibres, pochromovaný – chromium-plated, large-scale production – velkovýroba, boiler house – kotelná, labour-consuming operations – pracné úkony, the crisis-ridden development – krizový vývoj, quick-disconnect fastener – rychlozámek, variable-pitch propeller – stavitelná vrtule. (Informace považovaná v daných případech za redundantní je v české verzi vypuštěna, její znění však může být dvojnásobné: vládní výzkumný úkol – government-sponsored research programme.)

Nicméně česká verze nadpisu vědeckotechnického stylu přináší vesměs více informací, což je způsobeno buď tím, že anglický autor

předpokládá znalost některých okolností, které je nutno v překladu doplnit a vysvětlit, např.:

The Southampton Fibre – Optické vlákno vyvinuté na univerzitě v Southamptonu, On show at Photokina – Některé novinky na výstavě Fotokina 1972,

nebo čeština není schopna tak hutného vyjádření jako angličtina:

Mesh filters for the far infrared – Filtry s drátěným pletivem pro vzdálenou infračervenou oblast spektra, New look at the graser – Nový pohled na lasery emitující záření gamma,

nebo vyžaduje doplnění implikované informace:

Holography and nondestructive testing – Holografie a nedestruktivní zkoušení materiálů, Holographic subtraction with circularly polarized light – Holografická metoda odčítání obrazů pomocí kruhově polarizovaného světla, Moiré gauging by projected interference fringes – Proměňování proužků moiré pomocí projekce interferenčních proužků.

Značný rozdíl ve stylizaci nadpisu v amerických informativních technických časopisech a v jejich českých překladových verzích je dán také hovorovějším, expresivnějším, obraznějším vyjádřením v angličtině, do jejíhož vědeckotechnického jazyka v poslední době, a to zejména ve Spojených státech, poniká stále více expresivity. Český překladatel takový nadpis stylisticky modifikuje a formuluje střídavě, způsobem u nás v literatuře tohoto typu obvyklým:

Saving lasers from suicide – Ochrana laserů před samorozrušením, The laser goes to the office – Uplatnění laserů v kancelářích, Zoom lenses: inside story – Stavba transfokátorů, Fibre losses down again – Další snížení ztráty světla ve skleněných vláknech.

Struktura nadpisů v anglickém vědeckém stylu se liší od struktury nadpisů českých také tím, že jí nevádí opakování téže lexikální jednotky (zejména vědecký a administrativní styl dává takovému opakování přednost před odkazováním zájmeným) a navíc je tato tendence ještě podpořena požadavky moderních metod bibliografického zpracování, kterým vyhovují tzv. *index headings* obsahující pokud možno především *key words*, *klíčová slova*. Čeština dává zatím přednost tradiční formě s prázdnými slovy jako *upotřebení, použití* apod.:

On steam corrosion and steam corrosion inhibition – Koroze vlivem páry a její prevence, Holography and medicine – Upotřebení holografie v lékařství, Stainless Steel: Its Use in Pedodontics – Použití nerezavějící oceli v pedodontii, The Stainless Steel Stapedial Prosthesis, One Year's Experience – Roční zkušenosti s protézou třímínku z nerezavějící oceli.

Podobně jako v anglickém novinářském stylu se zejména v populárně naučné větvi používá pro vyjádření budoucnosti infinitiv:

Computer to design lenses – Počítač bude konstruovat objektivy, Supermarkets to have laser scanners – Uplatnění laserů při automatizaci provozu ve velkých samoobsluhách.

Někdy se objevují při překladu těchto konstrukcí chyby – infinitiv je v nich chápán účelově.

S *objektivizací* odborného vyjadřování souvisí i specifický způsob využití jazykových prostředků nazvaný *intelektualizace* nebo *racionalizace*. Rozumí se tím směřování k určitému a přesnému vyjadřování. S tím úzce souvisí *potlačování emocionality a expresivity* ve vědeckém stylu. Oslabení emocionálního momentu se projevuje především ve vzácném použití slov s emocionálním či expresivním zabarvením, citoslovcí, expresivních frazeologismů a v nepřítomnosti slov stylisticky příznakových.

Zejména *termíny* se vyznačují tím, že nejsou emocionální, jsou jednoznačné, mají úzký význam a omezené pole použití. Studie lexikální struktury anglického vědeckého stylu však zjišťují u celé řady termínů jistou expresivitu, ať je to např. *conductor alive (vodič pod proudem)* v radiotechnice či ve výpočetní technice *hardware, software* (tyto výrazy nemají české ekvivalenty, i u nás se používá anglických výpůjček) nebo většina nových termínů v kosmonautice, např. *crashlanding, splash-down* aj. U těchto termínů s jistou dávkou expresivity jde vesměs o motivovanost.

Terminologický systém není ostatně nic uzavřeného a neměnného. Mění se s rozvojem nových vědních oborů i z jiných důvodů. Ilek uvádí příklady charakteristického přechodu termínů od stadia popisné-explikativního k termínům hutnějším až k univerbizaci. Terminologie není stabilizovaná zejména při vzniku oboru. V procesu vývoje terminologie je pak pozoruhodný odklon od obrazných termínů k racionální motivaci. Nejvýraznější je to tehdy, když se místo nepodstatných znaků zavedou do motivace znaky podstatné, např. místo charakteris-

tiky předmětu po vnější stránce (*čočka vypuklá*) se zavede termín označující funkci předmětu (*čočka spojná*, pak *spojka*). Ukazuje to na snahu dosáhnout systémů organizovaných na základě logických principů.

Přestože vědeckotechnická terminologie vcelku směřuje k internacionální platnosti a rozdíly mezi typy jazyků se zde neprosazují do takové míry jako jinde, určité diference souvisící s příslušným jazykovým systémem a s odlišným přístupem k mimojazykové realitě se projevují. Téměř absolutních ekvivalentů lze dosáhnout u termínů vytvořených z řeckých a latinských základů, i když i tady se mohou objevit úskalí v podobě známých *faux amis*, problematičtější je však převádění nových termínů vytvořených z domácích zdrojů. Tady je nutno hledat vhodná zaplnění bílých míst v souladu se stylistickou normou a systémem cílového jazyka. Těchto ne vždy snadných případů přibývá.

Internacionalismy jsou na jedné straně výhodné, na druhé straně mechanické převádění takových *faux amis* může být pro překladatele nebezpečné. Např. *some techniques* nejsou *některé techniky*, ale spíše *metody*, *patent application* není *patentová aplikace* nebo *aplikace patentu*, ale *patentová přihláška*, *process shooting* je *trikové natáčení* ve filmové technice, *fabric* je *tkanina* apod. *Use of distributions in some transforms in optics* není *Použití rozdělení v některých transformacích optiky*, ale *Distribuce v matematických transformačních operacích používaných v optice*.

Studie v časopise *American Speech* věnovaná tvorbě nových vědeckých termínů dokládá statisticky zpracovanými výsledky, že současní vědci se při tvoření nových termínů odklánějí od tradiční zásobárny klasických jazyků a plně a často vynalézavě využívají jiných, převážně domácích zdrojů. Více než třetina termínů vzniká na základě uvedené statistiky pouze významovou změnou, více než třetina spojováním existujících anglických lexikálních jednotek a pětina až čtvrtina výpůjčkami z cizích jazyků, ale převážně současných. Zbytek připadá na méně využívané slovtvorné postupy.

Při hledání optimálních ekvivalentů takových anglických vědeckých a technických termínů narážíme v češtině na dva výrazné problémy.

Jedním z nich je mnohem větší **sémantická kondenzovanost** anglického pojmenování, o které jsme se již zmiňovali jako o charakteristickém rysu tohoto stylu a která souvisí s typologickou příslušností angličtiny, pro niž je charakteristické snadné řetězení slov. V angličtině jako izolačním jazyku nejsou přesné hranice mezi jednotlivými druhy slov ani mezi slovem, slovním spojením a větou. To umožňuje angličtině

vytvářet takové pojmenovávající struktury, které v češtině jako syntetickém flexivním jazyku nejsou možné.

Klíčem k dekodování substantivních řad je fakt, že v premodifikační části takových jmenných frází jde v podstatě vždy o postupné zpřesňování (*fire warning light* – *žárovka signalizace požáru*). V podkladové struktuře víceslovného terminologického spojení mohou však být skryty různé vztahy. Neurčitost a nejednoznačnost může eliminovat jedině věcná znalost mimojazykové reality. Nejsložitější jsou případy, kdy jsou premodifikační členy dále modifikovány tzv. skupinovými premodifikátory, např. *central engine rear mount pull-rods attachment brackets – úchytné konzoly zadních vzpěr motorového lože středního motoru*, kde je v každé skupině vlastní řídicí výraz premodifikován.

Čeština musí ve většině případů sémantické kondenzáty převádět na explikativní, popisné ekvivalenty, které jsou sice náležitě srozumitelné, ale pro běžné užívání pro svou délku a těžkopádnost ne vždy únosné. Prostředky pro užití explicitnějšího výrazu v češtině jsou různé. Jejich škála sahá od gramatických relátorů, povětšinou předložkových:

even-electron reagents – *činiidla se sudým počtem činitelů*

přes lexikální prostředky, které nesou minimální sémantickou informaci:

minor ingredients – *přísady používané v menším množství*

až k plnovýznamovým lexikálním prostředkům doplňujícím původní implikovanou informaci na základě znalosti širšího kontextu nebo situace:

petrochemical shortages – *nedostatky při petrochemickém zpracování ropy*.

Dlouhá popisná překladová řešení typu *soustava ovládní úhlu šípů křídla* proti *wing-sweep system*, *zařízení pro přidavné spalování* proti *afterburner* nebo *sledovat letoun pomocí odrazových signálů* proti *skin-track* je nutno považovat pouze za přechodné stadium čekající na cestu k vytvoření alespoň dvouslovného termínu. Zkrácené názvy vznikají většinou v profesionálním žargonu, zejména v češtině jsou příznačné především pro běžnou mluvu, proto si výrazové prostředky vzniklé univerbizační podržují ve značné míře charakter hovorovosti (*tryskáč*, *stíhačka*, *bombardák*), i když pronikání do běžné mluvy spisovné a v některých případech i do obecně přijímané terminologie je zřejmé.

Někdy větší explicitnost a délka českého ekvivalentu vyplývá z nutnosti popsat u nás neznámou mimojazykovou realitu, pojmenování je

víceméně perifrastické, např. *commuter aircraft – letouny pro svoznou a sběrnou přepravu osob*.

Tendence k ekonomickému racionálnímu způsobu vyjadřování odpovídá celkovému současnému jazykovému vývoji, projevuje se ve všech jazycích, zdá se však, že ve srovnání s češtinou je v angličtině mnohem markantnější (hojnější zkracování, křížení, akronymie aj.).

Snad jako kompenzace ekonomického racionálního způsobu vyjadřování se u současných, zejména amerických vědců objevuje tendence k vytváření svérázných metafor, které přináší do odborného stylu dokonce jistou míru expresivity, větší, než je obvyklé v českém vědeckém stylu. V tom spočívá druhý problém při hledání českých ekvivalentů anglických termínů.

Čeština není tak přístupná metaforám okamžitého nápadu, které prosloví případně významná osobnost na oficiálním fóru a hned nato se objeví v literatuře, zpočátku třeba ještě v uvozovkách, ale později už jako přijatý termín. V této souvislosti je nutno připomenout, že ve Velké Británii a ve Spojených státech se přistupuje k problémům normalizace jazyka a jazykové kultury jinak než u nás.

V uvedené studii o současné americké vědecké terminologii prezentován jako doklad netradičního postupu amerických vědců při tvorbě nového názvosloví termín *quark* z fyziky atomových částic, převzatý od Jamese Joyce, který jej vytvořil pro křik racka ve svém dílku *Finnegan's Wake*. Jeden druh kvarků dostal přívlastek *strange*, který měl naznačovat neobvyklé chování těchto částic (v češtině jen *kvark -s*). Čtvrtému kvarku byl přisouzen dokonce přídomek *charmed*, protože přinesl do subnukleárního světa symetrii a takto pojmenovaný měl snad odvrátit od tohoto obtížného bádání nepřízeň osudu. Čeští fyzikové ho nazývají oficiálně *půvabný kvark* (bez uvozovek). Význam kouzla obsaženého v anglickém *charm* se tu ovšem ztrácí. Pátému a šestému kvarku začal říkat jeden fyzik *t* a *b* zkráceně místo *top* a *bottom*, což odpovídalo jejich schematickému znázornění. Vědci je však pod vlivem názvů předchozích typů přejmenovali na *truth* a *beauty*. (V českém referátu nazvaném „Po půvabu krása?“ se můžeme dočíst „... *nový kvark nesoucí ‚holou‘ krásu*...“.)

Taková pojmenování jsou vlastně jakousi improvizací, která je při překotném vývoji vědy a techniky nezbytná. Odklon od tradičního klasického zdroje vědeckého pojmenování znamená sice menší internacionálnost a snad i racionálnost, je to však dnes už *current trend*. Deskriptivní metafory okamžitého nápadu, uvádějící irrelevantní vnější znaky, se objevují v různých oborech, uveďme např. z oblasti počí-

tačů identické názvy *bubble sort* a *ripple sort* označující metodu nazývanou česky racionálně na základě funkce *metoda přímé výměny*. *Jagged table* a *ragged table* jsou rovněž synonymní názvy pro tabulku s nestejně dlouhými řádky. Označení binárního vyhledávacího stromu se zpětným ukazatelem zní v angličtině *monkey puzzle tree*. Zcela netradiční je dále použití termínu *barn* v nukleární fyzice pro označení nepatrné plošky průřezu 10^{-24} cm². Jeho vznik se interpretuje jako humorné převzetí z přirovnání *big as a barn*. Nedovedeme si dost dobře představit, že by v češtině na základě přirovnání *velký jako stodola* dostala nějaká jednotka ve fyzice, ať už velká nebo absurdně malá jako v uvedeném případě, označení *stodola* a její menší kolegyně byla pojmenována *kůlna*. Čeština by v takovém případě převzala pravděpodobně anglický termín jako nemotivované, značkové pojmenování (stejně jako v případě kvarku), i když právě sémantická motivovanost je ve vědeckém názvosloví dnes nejvyužívanějším postupem slovtvorby.

Česká vědecká terminologie je ostatně už ochotna přejímat cizí termíny a adaptovat si je. V časopisech Akademie nacházíme výrazy jako *spekl* (z anglického *speckle* pro označení typu skvrnkovitého odrazu laserového světla), *píky* (z anglického slova *peaks* pro označení ostřejšího maxima ve spektrálním nebo osciloskopickém diagramu), *fitování* (tj. přizpůsobování matematické funkce fyzikální realitě), a dokonce i slovní spojení převzatá jako v češtině vlastně nesystémová kompozita typu například – *speklfotografie*, *laser-interferometrie*. Důvodem zde je patrně stručné a pregnantní pojmenování, které nabývá charakteru značky. V zájmu stručnosti jsme tedy ochotni opustit i sémantickou motivovanost.

Těsné korespondence u termínů jsou celkem běžné tam, kde se podařilo terminologický systém normalizovat a zavést konvenci (jako v chemii, medicíně a v některých technických oborech). Ale např. v humanitních vědách je taková rozmanitost kulturních tradic a společenské struktury, že absolutní korespondence se dosáhne dost obtížně. Je třeba především analyzovat obsah vědeckého textu a pak hledat ekvivalenty odpovídající normě cílového jazyka. Někdy se překladatel při hledání ekvivalentu musí uchýlit k samostatnému řešení, které ale nesmí být v rozporu s normou. Velmi často musí v takových případech sáhnout k opisu. Přitom je třeba mít na mysli, že opis je vždy explicitní, a při překládání do jazyka s větší mírou implicitnosti se pak nesmí na tuto asymetrii zapomínat, jinak by docházelo k uvádění nadbytečných sémantických složek – k redundanci. Vedle posunů v kategorii explicit-

nosti a implicitnosti dochází při překladu k posunům v oblasti konkrétnosti a abstraktnosti, jedinečnosti a obecnosti, druhovosti a rodovosti, k posunům metonymickým, synekdochám aj.

Charakteristika jednotlivých žánrů anglického vědeckého stylu zatím bohužel neexistuje. Prací, které se zabývají jazykovou stránkou vědeckého stylu, je vůbec minimální počet, nebereme-li v úvahu praktické příručky.

Vedle vrstvy termínů specifických pro příslušnou oblast vědeckou či technickou se vyskytuje ve vědeckotechnickém stylu vrstva tzv. *polo-termínů*, tj. slov, která se na rozdíl od zcela jednoznačných termínů vyskytují v celé řadě významů, jsou společná pro celou řadu vědeckých disciplín a pro výklad jsou nutná, např. *process, effect, feature, to function, to operate, to effectuate, to modify* atd.

Nijak vzácná nejsou slova formální, *knižní*, jako *negligible, obviate, propagate* apod., která dodávají vědeckým statím poněkud zkostnatělý tón. Typická je ale volba obvyklých, frekventovaných, nespecifických výrazů jako *use, show, call, write, consider, treat, maintain* aj., kterým se dává přednost před knižními vazbami typu *have recourse to, establish contact with* apod.

A nejen výběr slov, ale i celkový způsob vyjadřování dnešních (zejména amerických) vědců je takový, aby byla patrna jejich osobní účast na tom, co sdělují. Kořeny jisté neformálnosti tkví pravděpodobně také v týmovosti práce mladých, sportovně založených vědců. Druhá cesta je vedena snahou předních amerických univerzit a vědeckých institucí sblížit exaktní vědy s vědami humanitními. Není to jistě trend pouze amerických vědních disciplín a jejich vyjadřovacích prostředků, uvedené rysy jsou však v této literatuře nejmarkantnější.

Nesmíme ovšem zapomínat, že jak vědecký, tak populárně vědecký styl obsahuje řadu útvarů, které mají popsané charakteristické rysy v nestejně míře. Záleží na typu vědního oboru, na typu sdělení i na autorovi samém.

Je otázka, neměl-li by být zařazen do této kapitoly ještě jeden, trochu odlišný žánr, *návod k obsluze přístroje*. Tento útvar bývá zařazován do žánru instrukčního, který se všeobecně považuje za odnož stylu administrativního. Domníváme se však, že pro značné procento odborných termínů a obsahovou náplň by měl tvořit spíše další větev stylu naukového. Jde zřejmě o útvar pomezí mezi stylem vědy a techniky a mezi stylem administrativním, a to jeho žánrem vyhláskovým, určeným širšímu publiku. Návod musí být také srozumitelný a zřetelný v nejvyšší míře.

Závěrem kapitoly si shrňme základní rysy vědeckého stylu, které je nutno ve větší nebo menší míře respektovat ve všech útvarech a ve všech jazycích. Je to: *logická stavba, návaznost, objektivita, neosobnost, neemocionálnost, hutnost, přesnost, jednoznačnost*. Nesmíme přitom ovšem zapomínat, že k vyjádření uvedených rysů nepoužívá angličtina a čeština vždy stejných jazykových prostředků.

5.3 STYL ŽURNALISTICKÝ

Styl žurnalistický lze v angličtině považovat za samostatný funkční styl, protože se vyznačuje natolik specifickými rysy, že ho lze od publicistického stylu odloučit. Slouží k informování a instruování čtenáře, k podávání dat a faktů bez komentáře, bez apelu. Neproniká do něj individualnost ve vyjadřování ani emocionální zabarvení, převládá stereotypní forma. Tím se blíží stylu vědeckému. Vachek uvádí jako specifický rys žurnalistického stylu rychlé předávání zpráv o aktuálních událostech kolektivnímu publiku. Přitom je často nutno směstnat informaci do omezeného prostoru a prezentovat ji jasně a jednoznačně. Novinářská angličtina je specifická, hutná, musí však splňovat podmínku, že obvyčejný čtenář musí rozumět každému slovu, každá věta musí být na první pohled jasná. Neznamená to však, že se tato norma všeobecně dodržuje, setkáváme se dnes běžně se snahou o různé inovace, o atraktivnost v zájmu komerčním, o záměrnou odlišnost.

Nemáme přitom na mysli obecně styl novin, protože v novinách se vyskytuje řada útvarů, které jsou psány stylem administrativním (programy kin, divadel, televize, oznámení), odborným (odborné porady, právnícké, zdravotnické, jazykové koutky, okénka pro motoristy) nebo uměleckým (povídky, úryvky z uměleckých děl). Za ryze novinářský považujeme styl zpravodajsko-informační – krátké zprávy a komuniké, inzeráty a oznámení. Crystal a Davy to označují jako „*Newspaper Reporting*“, přičemž jsou si vědomi, že tzv. *journalese* zahrnuje celou řadu různých žurnalistických útvarů, jejichž účelem je podat jistý počet faktů co nejzajímavěji. Nejnutnější formou novinářské informace je nadpis – titulek, který je zejména v angličtině velmi svérázný, proto mu budeme věnovat zvláštní pozornost. (Články v novinách jsou charakterizovány subjektivním podáváním faktů, takže spadají podobně jako úvodníky spíše do stylu publicistického.)

Noviny se mohou lišit výběrem jazykových prostředků podle toho, na jakého čtenáře jsou zaměřeny, ale v informativních textech obsahujících obvykle všeobecně používané formulace se rozdíly tohoto typu

projevují nejméně. Každé noviny mají také svou konvenci, nejde jen o rozdíly kulturního společenství.

Galperin charakterizuje anglický žurnalistický zpravodajsko informační styl

1. specifickým slovníkem,
2. jistými syntaktickými konstrukcemi a
3. zvláštním typem nadpisů.

Tyto oblasti postupně probereme, doplníme je postřehy Crystala a Davyho a průběžně budeme připojovat Švejcary postřehy z hlediska konfrontačního a pokyny z hlediska překladatelského.

Slovník je převážně neutrální a běžný spisovný. Na rozdíl od některých jiných jazyků není v anglickém žurnalistickém stylu příliš velký podíl specificky knižních obrátů ani příliš výrazná orientace na slovní zásobu beletristickou. Vedle stylisticky neutrální vrstvy se objevují speciální politické a ekonomické termíny, profesionalismy a výrazy z jazyka hovorového a slangu, zejména v nadpisech a v citovaných pasážích rozhovorů.

Za jednu ze zvláštností žurnalistického stylu se považuje *standardizace*. S tím souvisí otázka novinářských *klišé*, která se vyskytují ve všech jazycích, nemusejí se však shodovat. Některá klišé jsou velmi otřelá, některá zkreslují nebo zatemňují pravou podstatu věcí, ale vcelku jsou nepostradatelná, protože vyvolávají potřebné asociace a zabraňují nedorozumění. Jako by měla funkci termínů. Kromě toho slouží jako jakési prefabrikáty, které usnadňují a urychlují novináři práci. Podtrhují také neosobní charakter zprávy. Příliš otřelá a vyčichlá klišé však nedodávají textu přitažlivost, např. *acid test, bitter end, calm before the storm, leave no stone unturned, lending a helping hand, long arm of the law, nipped in the bud*, a dobrý novinář by se jim měl vyhnout. Stejně tak by se měl snažit vyhýbat mnohomluvnosti a říkat raději *many* než *a large proportion of, now* místo *at present time, since* místo *in view of the fact that* apod. Rovněž by se měla potlačovat redundance ve vyjadřování typu *35 acres of land, blue coloured car, broad daylight, collaborate together, dates back from, entirely absent, few in number, for a period of, in the city of Manchester, in two years' time, one of the last remaining, short space of time, it is interesting to note that* apod. Na druhé straně se někteří britští novináři ve snaze neopakovat totéž slovo vyhýbají prostému slovesu *say* a nahrazují je jinými, synonymními slovesy nebo frázemi jako *point out that, express the opinion, express the view, indicate, observe, state, explain, report,*

continue, add, declare atd. Dále se kritizuje, že *people don't TELL other people things. They inform, notify and communicate.*

Volba těchto sloves souvisí částečně s tendencí používat cizích slov – *longwords*, která jsou abstraktnější a v řadě případů podle Vachkova výkladu méně závazná, takže pro novináře případně ne dokonale obeznameného se sdělovanou problematikou výhodnější, i když příručka dobrého novinářského stylu doporučuje *Use specific words. This means calling a spade a spade and not a factor of production. Abstract words should be chased out in favour of specific, concrete words. Sentences should be full of bricks, beds, houses, cars, cows, men and women. Detail should drive out generality.* Nicméně slova typu *principles, assumptions, conclusions, assertions, requirements, arguments* atd. jsou dost častá.

Běžně se vyskytují *akronymy*, tj. slova, která vznikla z prvních písmen víceslovného pojmenování, a *zkratky* jmen organizací, veřejných a státních útvarů, společenských organizací, průmyslových a jiných společností apod. *UNO, UNESCO, TUC (Trades Union Congress), NATO (North Atlantic Treaty Organization), AFL-CIO (American Federation of Labour – Congress of Industrial Organizations), PIB (Prices and Income Board)* atd. Z jiných oblastí pak *A-bomb, H-bomb, D-Day, Govt, Hq (Headquarters), TV, LP record, AM (amplitude modulation)* na rozdíl od *FM (frequency modulation)*, což odpovídá našemu VKV, atd.

Velmi rozšířené používání iniciál v novinářské řeči se přeneslo na jména významných osob veřejného života, která se pak označují jen *FDR (Franklin Delano Roosevelt), LBJ (Lyndon Benjamin Johnson), JFK (John Fitzgerald Kennedy)* apod.

Tisk také pomáhá šířit *neologismy*, a to i z vědeckého stylu, např. *laser, sputnik, lunik, missile, to stage* apod. V tvoření slov se tu projevuje velká invence, např. *peacenik* (bojovník za mír), *nixonomics* (Nixonova ekonomická politika), *highjacker* (únosce letadel) atd. Časté jsou *sémantické kondenzáty* (*British-appointed civil servants, anti-cut leaflets, semi-skilled rate*) a tzv. *citátová kompozita* (*Flight-on pledge, Stop-tour plea*).

Překladatelsky je nutno většinu těchto případů řešit opisem, parafrází. Doslovný překlad je nemožný, čeština musí sémantické kondenzáty explicitně rozvést.

Stejně nemožný, případně neúčelný, je doslovný překlad některých klišé. Švejecer uvádí ruský příklad *Problema otcy i děti*, který obsahuje narážku na Turgeněvův román a těžko jej lze převádět do jiných jazyků. Česky bychom asi řekli *generační problém, generační rozdíl,*

v anglickém tisku se používá syntagmatu *generation gap*. V současné angličtině vznikla řada stálých i příležitostných spojení se substantivem *gap*, vytvořených analogicky podle tohoto modelu. *Communication gap* bychom přeložili asi jako *nedostatek vzájemné informovanosti, credibility gap* jako *krizi důvěry*. Slovo *gap*, které je základem uvedených klišé, může tedy znamenat jak konflikt, rozpor, tak krizi, ale také jen nepřítomnost, nedostatek něčeho, např. v kontextu *to bridge the communication gap* může jít jen o překlenutí pauzy v konverzaci. Další příklady: *financial gap, development gap, dollar gap, availability gap, nutrition gap, protein gap, technological gap*.

Při převádění klišé do sféry druhého jazyka je nutno mít na paměti nejen jeho význam denotační, ale i hodnotu konotační, uvážit obvyklost, pravidelnost analogického obratu v cílovém jazyce v daném kontextu. Hlavní je dosáhnout stejného perlokučního efektu, tj. stejné reakce u čtenářstva. Je třeba mít na paměti, že různé jazyky mají různé konvenční prostředky pro vyjadřování stejných postojů. Tak např. pro vyjádření nejistého tvrzení používá francouzština kondicionálu, angličtina modálního slovesa (*may have...*); vazby nominativu s infinitivem (*...is said to have...*), uvedení nejmenovaného pramene (*according to well-informed sources...*) apod.

V současné anglické publicistice je řada klišé a slovních spojení, které byly původně termíny společenskovedními. Jde vlastně o *determinologizaci*. Např. *power structure* má v novinářském textu význam pouze *vliv, případně moc*: *...mass marches and demonstrations that have shaken Mayor Daley's power structure*. V jiném kontextu bychom totéž klišé přeložili asi spíše *rozložení politických sil*. *The state elections threatened to upset the existing power structure*.

Překladatel žurnalistických statí z češtiny do angličtiny musí modifikovat konotativní význam i některých lexikálních jednotek tím, že mění *stylistickou modifikací* příslušnost k jedné funkčně stylové rovině za příslušnost k rovině jiné.

Švejecer analyzoval překlady novinářských textů z ruštiny do angličtiny a sledoval zásahy anglického redaktora. Objevil přitom následující zákonitost: překladatelé převážně zachovali v textu překladu specificky knižní zabarvení některých slov a výrazů výchozího jazyka, ale redaktor se vždy snažil modifikovat je stylisticky v tom smyslu, že je nahrazoval obraty stylisticky neutrálními.

Např.

Viděl zemi v kleštích blokády. Dověděl se o hladu a strádání, které postihlo lidi. – He saw the country in the clenches of the bloc-

kade. He learned of the famine and hardships that had befallen the people.

Po redakčním zásahu:

He saw the country being strangled by the blockade, the famine and hardships the people were suffering.

Při překladu z angličtiny je často nutná obrácená modifikace:

Secretary L. told the news conference that... – Ministr prohlásil...

Dále je užitečné vědět, že lexikální jednotky, které mají vysokou frekvenci v češtině, nemusejí odpovídat anglickým výrazům s touž frekvencí, např. *zaručit* nemusí být vždy *ensure* – to je sloveso, kterého se v angličtině nepoužívá příliš často – byla by to nesprávná analogie. V překladatelské literatuře (novinářské) vytlačilo toto sloveso synonyma *make sure, make certain, guarantee* a stalo se jedním z charakteristických příznaků umělého jazyka překladů, který vzniká pod interferujícím vlivem výchozího jazyka.

Také slovo *kruhy* má velkou frekvenci v žurnalistickém stylu (*oficiální kruhy, podnikatelské kruhy, vládnoucí kruhy* apod.). Téměř všude lze toto slovo převést do angličtiny jako *circles*, ale přece se slovo *circles* nevyskytuje v angličtině tak často jako české *kruhy*. Místo toho spíše *certain quarters, the scientific community, broad sections of the world public. Sections* označuje širší pojem, *quarters* a *community* je konkrétnější. Při volbě těchto výrazů se přihlíží k zákonitosti v kolokacích cílového jazyka. Tak např. slovo *quarters* se používá především v kolokacích *certain quarters, high quarters, official quarters* jako spíše příslušně určené místa (*from high quarters, in official quarters*). V tom se projevuje vztah k základnímu významu *quarters* (*housing accommodations, place of residence, lodging*). *Community* se používá hlavně v takových kolokacích jako *scientific community, business community, academic community* apod., a označuje tedy společenskou skupinu nebo skupinu osob spojených stejnými profesionálními zájmy. *Britské vládnoucí kruhy* přeložíme raději jako *The British Establishment*, tedy ve významu *the institutional authority* místo spojení *ruling circles*, jehož časté používání dává textu charakter překladatelské hantýrky.

Praktické potíže při překladu anglického zpravodajského textu do češtiny způsobuje také *mnohoznačnost* slov, to, že anglický text používá více běžných slov ve speciálních významech, je méně terminolo-

gický, méně speciální, má familiárnější charakter a je vždy lakoničtější, často neoznačuje, ale jen naznačuje některá fakta.

Syntaktická struktura je tím složitější, čím kratší je zpráva. Věty nemají být příliš dlouhé. Se složitostí se nejde nikdy tak daleko, aby došlo k nejasnosti nebo nesrozumitelnosti. Kratším větám se líp rozumí a líp se čtou. Alžbětinská věta prý mívala až 45 slov a viktoriánská 21, kdežto dnešní prý nejvýš 20 (?) Zejména na začátku článků nebývají složitější věty. Dává se přednost polovětným vazbám před vedlejšími větami a souřadným spojením před podřadnými. Časté jsou vsuvky. Je to asi důsledek snahy dostat co nejvíc informací do jednoduché gramatické struktury.

Jasná a dobře zorganizovaná je spojitost, **koheze** textu. Mezivětné spoje tvoří spojky na začátku, určité členy, ukazovací a osobní zájmena, opěrná slova, opakování slov jako odkazy na něco, o čem se mluvilo již dříve. Autor spoléhá na široký kontext. Navodí situaci, předpokládá porozumění a naváže tak s čtenářem důvěrný vztah, vtáhne ho do hry (při použití neurčitěho členu by byl tón mnohem neosobnější).

Zpravodajský styl je velmi lakonický, jak už bylo řečeno, stručný, hutný, úsečný. S tímto rysem souvisí rovněž volba kondenzovaných jazykových prostředků, ať jsou to polovětné vazby nebo složité premodifikace a postmodifikace. Z polovětných vazeb se objevují zejména vazby nominativu s infinitivem kombinované s pasivními konstrukcemi, které signalizují odosobněný charakter zprávy, např. *The bomb, which is believed to have been put under a seat, could have been put on the train.* Pasivum dodává dojmu neutrálního, objektivního, faktového podání.

U vět obsahujících v angličtině **polovětné vazby** se při překladu do češtiny doporučuje rozdělení na dvě tři věty, např.:

In the world's worst aviation disaster, two airliners groping through a snowstorm toward International Airport and La Guardia Field collided over the city yesterday, killing at least 131 persons. : Včera se nad New Yorkem srazila dvě dopravní letadla, která se pokoušela prorazit sněhovou bouří na Mezinárodní letiště a na letiště La Guardia. V důsledku této těžké letecké katastrofy zahynulo 131 osob.

Angličtina má vcelku ekonomičtější způsoby vyjadřování myšlenek, překlad text obvykle rozšiřuje. Je známo, že jakýkoliv překlad je objemnější než text originálu. Nejen některé lexikální jednotky, ale i kondenzované struktury potřebují **rozšíření**, někdy až vysvětlení. Překladatelé všeobecně raději pro dosažení větší jasnosti něco přidají, než

by v zájmu jednoduchosti něco vynechali. Velmi často však není zbylí a k rozšíření je nutno sáhnout už vzhledem k tomu, že čeština nemá tendenci k tak hutnému vyjadřování, jaké je pro mnohem nominálnější angličtinu přirozené:

According to WHO statistics, heart diseases are the No. 1 killer. : Podle údajů Světové zdravotnické organizace první místo mezi všemi příčinami úmrtí zaujímají srdeční choroby.

Pro překlad z češtiny do angličtiny se doporučuje co největší **komprese** textu, používání polovětných vazeb místo vedlejších vět, vypouštění takových prvků sdělení, které lze snadno doplnit z kontextu (např. *car strike* je stávka pracujících v automobilovém průmyslu, jak vyplývá z textu zprávy), vynechání pleonasmů a uvozovacích obrátů jako *je třeba poznamenat, je nutno ukázat, nelze přehlédnout, upozorňujeme, že* apod. Anglické ekvivalenty typu *it should be noted* apod. by byly zcela na místě ve vědeckém pojednání, ale v žurnalistickém stylu se dává přednost vyjadřování úspornějšímu.

Poměrně složitá je **premodifikace a postmodifikace**. Jen málo substantiv stojí samo o sobě, bez adjektivní nebo jiné modifikace. Adjektiva se zavádějí všude, kde je to možné, aby dodala textu barvu a detaily, i když je to v příručce správné novinářské angličtiny kritizováno. Přitom se s oblibou vytvářejí nové, někdy neobvyklé adjektivní útvary j. *weather-conscious, seven-to-ten hour, hoped-for, faster-arriving, computer-made*, mnoho je adjektivních sekvencí typu *big, black; humble, human; more and faster-arriving* a konstrukcí jako *42-year-old Dr John Mason*, které se blíží často parodovanému stylu amerických časopisů jako *Time – said tall, grey-haired, blue-eyed, 32-year-old ship's carpenter Andrew Jones* (z Crystala-Davyho). V americkém tisku je běžné používání premodifikujícího saského genitivu *The University of London's James Smith said...* Sémantickým kondenzátem jsou řetězce substantivních přívlastků v prenominálním postavení, např. ... *The Dundee full-time trade union officials' group...* – *a £13 million pre-tax profit increase...*, ale i dlouhé přívlastky postnominální a přístavky se objevují dosti běžně, např. *the fourth carriage of the train, the 7:49 a.m. from Sevenoaks to Cannon Street – Mr David Basnett, general secretary of the General and Municipal Workers' Unions, which represents nearly all Britain's glass workers...* Přístavek bývá vysunut i do čela věty, před podmět, *One of the pickets yesterday, Mrs. Marian Weale...*

Věty jsou převážně oznamovací s bezpříznakovým slovním pořádkem, jen tu a tam najdeme otázku (i řečnickou) či imperativ. Inverzní postavení v žurnalistickém stylu je omezeno na slovesa dicendi (*declare, say, explain, laugh*), tedy např. *Said Dr Mason* – nebylo by však možné např. *Went Dr Mason*. V jednovětvých odstavcích a v tzv. *Leads* nebo *intros* (prvních větách delších zpráv), které obsahují v podstatě resumé nejpodstatnějších nebo nejzajímavějších faktů zprávy, za nímž teprve obvykle následuje detailní výklad, je slovní pořádek víceméně stálý. Dlouho se řídil pravidlem, kterému se říká *five-w-and-h-pattern rule (who-what-why-how-where-when)*, což v gramatické struktuře vypadalo takto: Podmět – Přísudek (Předmět) – Příslovecné určení příčiny (způsobu) – Příslovecné určení místa – Příslovecné určení času. Statisticky však ukazují, že ve většině případů není tento pořádek dodržován. Vyvinul se nový větný model, který se v jiných stylech nevykytuje. Jde především o postavení okolnostního určení určitého času S Adv/Time P, např. *yesterday: EMI yesterday announced... , McLaren yesterday said... , ale vedle toho také it was decided at Liverpool Crown Court yesterday, ... they appeared in court yesterday*. Crystal a Davy upozorňují, že dostane-li se postverbální okolnostní určení dopředu, nabude silné emfatické funkce. V novinářské angličtině je začáteční pozice pro adverbialní určení velmi běžná jako stylistický prostředek upoutání zájmu. (Adverbialních vedlejších vět se příliš neuzívá, více vět substantivních, adjektivních a polovětných vazeb.)

Přesunutí adverbialního určení z jeho obvyklého místa na konci nemusí nutně souviset s jeho vypíchnutím. Např. ve větě *Top Democrats disputed the President's optimistic view of the nation's economic position today* by časové určení na konci mohlo být chápáno jako bližší určení předchozího substantiva, tedy jako *dnešní ekonomická pozice*, proto raději *Top Democrats today disputed... nebo ... disputed today...*

V češtině, častěji než v angličtině, se vzhledem k aktuálnímu členění dostávají příslovecná určení do čela věty a podmět na konec:

Dnes v Dillí začala 4. konference spisovatelů zemí Asie a Afriky. : Asian and African writers have met for their 4th Conference in Delhi today.

Aby réma zůstalo v své patřičné pozici, dochází k přestavbě větné struktury:

Norway is playing host to a delegation of... today. : Dnes navštívila Norsko delegace...

Úvodní odstavec má obsahovat nejdůležitější informaci v první větě, a pokud je to souvětí, tak v hlavní větě, která má stát na prvním místě. Jelikož novinářská zpráva má obrácené pořadí nositelů informačního náboje než jiné styly, tj. maximum na začátku a postupný pokles, bývá poukázání na zdroj informace v anglických zprávách obvykle na konci. Nejprve stojí citát, ať už přímý nebo reportovaný, pak teprve uváděcí věty typu *...the French interior ministry announced in Paris. ... was announced yesterday. ... West London court heard yesterday. ... in court was told. ... he added*. V češtině je pořadí opačné, mohli bychom dokonce zformulovat permutační pravidlo, podle něhož část věty uvádějící pramen informace se při překladu z češtiny do angličtiny přemísť na konec.

Jak řekl X, ... , X said.

Jak sdělil X, ... ; X reported, announced.

Podle sdělení X... ... according to X.

Z X sdělují... ... , it is reported from X.

Bečka uvádí, že je dnes u nás už dost častý úzus klást výrok a příslušnou větu uvozovací prostě vedle sebe, tedy jako v angličtině:

Výzkum měsíčních hornin má velký význam pro stanovení vzniku a vývoje celé naší soustavy a taky i Země – řekl ve svém odborném výkladu akademik V. Zoubek. – Čile byly zasaženy a zničeny, ujistil mluvčí.

Je to velmi mladá forma, kterou Bečka považuje za vhodnou pro začátek informativního příspěvku. Může to být i vliv anglického tisku u nás.

Citáty zdůrazňují dokumentární charakter a objektivitu podání informace. *Good quotes are the lifeblood of the news columns*, tvrdí odborníci, např. *... is trying to 'salve its conscience'. – She shouted: 'I am innocent, I am innocent. My sons, my sons. Please God, I am an innocent woman'*. Zpráva nabude patřičné bezprostřednosti a dramatickosti. Citované úryvky konverzace obsahují i neformální rysy hovorového jazyka, které se však omezují především na stažené tvary a na výběr slov z roviny kolokviální, resp. ze slangu. V češtině jsou přímé řeči pro styl novin až dosud velmi málo příznačné, ale zdá se, že záliba v používání tohoto prostředku vzrůstá (Bečka).

Za téměř funkční zvláštnost zpravodajského stylu se považuje občasné nedodržování souslednosti časové a pravidel nepřímé řeči. K posouvání do minulosti nedochází zejména tehdy, když je z kontextu nebo z časových určení jasné, kdy se děj odehrál. Obvykle se ve zpravodajském stylu referuje o aktuálních událostech, o době nedávno minulé. Nebo považují za důležitější zprávu než to, že ji reprodukuje. Př. *Socialist officials said that five demonstrators were killed in Vittoria...* U budoucích dějů se neposouvá časová rovina patrně především tehdy, když jde současně o modální zabarvení nebo se má zdůraznit větší jistota realizace nezávisle na reprodukci něčího názoru. Tato „porušení pravidel“ se objevují spíše v dlouhých souvětích, která se rozpadají na do jisté míry samostatné celky, a u toho vzdálenějšího jako by se přestala cítit závislost na uvozovacím slovese:

A communique said the committee welcomed President Machel's announcement that Mozambique was not fully implementing UN sanctions against Rhodesia, and the Commonwealth secretary-general is to consult about the form of aid Mozambique will most need.

Jedním z odlišných aspektů struktury textu anglického a českého je identifikace účastníků. V angličtině se účastník označí ve vedlejší větě osobním zájmenem a teprve v hlavní větě se pak vyjádří jmenně. V češtině se účastník pojmenuje hned při prvním výskytu bez ohledu na to, je-li to v hlavní nebo vedlejší větě. Např.:

When he is seeing G., Brown could also discuss with him the nuclear non-proliferation draft treaty. : Když se Brown setká s G., mohl by s ním také projednat návrh smlouvy o nerozšiřování jaderných zbraní.

Škála slovesných časů je dosti chudobná. Obvykle dominuje minulý čas, ale objevuje se i přítomný.

Pokud jde o *interpunkci*, někdy scházejí čárky (např. za adverbialním určením na začátku, mezi souřadně připojenými větami nebo v řadě adjektiv. Vsuvky oddělené pomlčkami dostávají nezávislost, věta je přehlednější, souvislost zřetelnější. Pomlčka použitá místo čárky nebo středníku dodává textu neformálního charakteru (jako v soukromém dopise). Často se používá uvozovek, které dodávají větší věrohodnosti a bezprostřednosti citátům.

Nápadným vizuálním prvkem je dělení do *odstavců*. Čím kratší odstavec, tím snadnější čtení. U delších odstavců se musí čtenář déle soustředit.

Velmi důležitá je *grafická úprava* – uvnitř jednoho textu se používá písma různého typu a velikosti, což člení text a usnadňuje jeho čtivost. Protože u žurnalistického stylu na rozdíl od stylů ostatních se postupuje od nejdůležitějšího sdělení k méně významným detailům, postupuje se obvykle také od největších typů k nejmenším. Nijak neobvyklé nejsou velké iniciály. Nejvýraznější bývá samozřejmě titulky, musí „chytit“. Bývá rozložen i do několika řádků a pak obsahuje vlastně celou zprávu v kostce. Velikost anglického titulku se řídí důležitostí zprávy – rozdílly jsou mnohem větší a nápadnější než v našem tisku.

TITULEK (HEADLINE)

Má stručně informovat čtenáře o obsahu následující zprávy. Anglický titulek je hutný, obsažný a atraktivní, zhuštěný do několika slov, např. *Price sisters, Can't cope, Ludwig van and his era*. Těchto rysů dosahuje tím, že používá v hojně míře krátkých slov – třeba i hovorových nebo slangových – nebo slov zkrácených, nominálních konstrukcí, vynechává členy a pomocná slovesa, využívá číslic, zkratk, pomlček a dvojteček, např.:

Last hurdle! £ 868 needed by 3 pm today

Angličtina má ve srovnání s češtinou více prostředků ke zkrácení novinového titulku. České titulky vyhovují požadavku stručnosti tím, že dvěma nebo třemi slovy naznačují obsah zprávy, aniž by uváděly přesné údaje, např.: *Ukazatel cesty, Všeho s mírou*.

M. Jelínek konstatuje, že naše titulky mají tendenci k obecnosti, čímž ztrácejí orientační funkci a přehlednost. Anglický titulek obsahuje mnohem více informací než český:

Teachers get tough in "Don't cheat us" pay talks warning

Dnes však nejsou vzácností velmi konkrétní titulky i u nás, např.: *NATO bombardovalo bosenské Srby, Vedro bude lidi trápit také během víkendu a příští týden, Na kamiónu cigaret vydělají pašeráci i šest milionů korun*.

Sellers zformuloval princip sestavování anglických titulků takto: *Headlines should tell the story*. Tento princip se dosti striktně dodržuje a při překladu z češtiny do angličtiny je ho nutno respektovat. Jestliže titulek nedostatečně informuje, musí se upravit podle znění zprávy, např. český titulek *Příjezd delegace* je třeba doplnit na *Uganda*

delegation visits..., tj. jaké delegace a kam. Podobně nestačí pro Angličany titulek *Povstání vězňů*, je třeba doplnit aspoň místo: *Prisoners Revolt in Belfast*. Stejně tak přináší nedostatečnou informaci nadpis *Rozhodný protest* – čtenář neví, kdo protestuje a proti čemu, proto

Japanese Rap Chinese Blast

Anglický titulek je dějovější, používá častěji slovesných vět než často nominálnější titulek český. Nejběžnější typ anglického titulku vypadá asi takto:

Door closes on South Africa

Někdy je jakoby vytržen ze souvislého kontextu:

Lloyd confirms he won't stand

Děj, který se odehrál v minulosti, se vyjadřuje tvary přítomného času, čímž se celá událost aktualizuje, zvyšuje se dramatickost a napětí: *US boss in Chile changes to Africa*. Minulý čas se používá tam, kde jde o událost starší, k níž se list ještě jednou vrací:

How Danang became free – Full story

Pro budoucí čas používá angličtina v novinových titulcích infinitivu (jakoby po vypuštění pomocných sloves *is to...*, *is going to...*, *will...*):

Nuclear danger to be raised, Cargo ferry to close

Při překládání z češtiny do angličtiny by bylo dokonce možno použít transformačního pravidla. *Útek uneseného generála – Unesený generál utekl.* = *Kidnapped General Escaped – Kidnapped General Escapes*. Podobně se slovesem *to be*: *Přeprava anglických vojsk na Maltu – Anglická vojska se přepravují na Maltu* = *British Troops Are Airlifted to Malta – British Troops Airlifted to Malta*. U budoucích dějů: *Chystaná návštěva pana X ve Washingtonu* = *X is to visit Washington – X to visit Washington*.

Sloveso *to be* se zpravidla vynechává:

Union leaders on the spot

Časté jsou kondenzované, nominální konstrukce, ať už ve tvaru polovětných vazeb:

Fishermen sailing home

Brasil lawyers kidnapped

nebo v podobě řetězců jmenných atributů:

Rail safety call

MP optimistic on North Sea oilfield terms

Někdy se převezme z textu důležitá nebo zajímavá informace v podobě slovesného tvaru a o podmětu se dočteme až ve zprávě samé:

TOOK OVER

Mr. Kleindienst was Mr. Mitchell's deputy when he was attorney-general.

He took over the top justice department post when Mr. Mitchell left...

CANNOT RELAX...

We cannot afford to relax our efforts now...

Velmi často se vypouští člen, *Protest at US Embassy*. Zůstává tam, kde jde o jeho funkci odkazovací, např. *Narrow view of the crisis*. Jde o mimořádně aktuální otázku, jakou je členství Velké Británie v EHS. Někdy se vypouštějí i předložky:

Britain agrees loan to Chile

Jelikož titulek musí přinést *maximum informace na minimálním prostoru*, dostávají se do nadpisů i slova krátká. V příručce pro novináře najdeme soupis slov z tzv. *headline vocabulary*: *ban, bid, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, pact, plea, probe, quit, quiz, rap, red, rush, slash*. Jsou to vesměs slova monosylabická, domácí, a tedy krátká a polysémní. Mají univerzální charakter. Jediný způsob překladu takových slov, jaký je možno doporučit, je konkretizace, přičemž je nutno počítat jak s kontextem nadpisu, tak s kontextem novinářské zprávy. Velmi rozšířené je slovo **BID**, které slouží jako opěrné slovo, jež není třeba často vůbec překládat. Signalizuje jen, že věta, která za ním následuje, označuje nějaký program činnosti (**TRIBUNE MPs PLAN BID TO REJECT CUTS STRATEGY – DELEGATES DEFEAT BID TO CALL OFF STRIKE – BID TO STOP NEW POLICE POWERS**). Jinak může **BID** tvořit také součást slovního spojení jako **PEACE BID** = mírová iniciativa. Druhé často používané slovo v nadpisech novinářských článků je sloveso **QUIT**, kterého se pro jeho krátkost používá jako synonyma ke slovesům *leave, withdraw, resign*.

Zkratková slova a zkratky v následujícím textu zprávy vystupují obvykle v plné spisovné formě, např.

Cig ads accused

... a list of current advertisements for 11 brands of cigarettes...

NHS admin get £ 6

... administrative staff in the National Health Service...

NHS Lab- techs win pay claim

... National Health Service Laboratory technicians...

£ 2 bn Tec programme

Training and Enterprise Councils carry out the Government's

£ 2 billion training programmes

Často se záměrně používají ustálené obraty a speciální termíny různě deformované, čímž se dosáhne silného expresivního účinku. Oblíbená je **aliterace**, **slovní hříčky** i složitější rytmické efekty podtržené antitezí. Z příkladů, které uvádí **Bareš**, citujeme *Big sputnik may mean men next*, *Celebrating 50 years that have shaken the world*, *Barbercued* – z jiných zdrojů *Multilateral Fog*, *Conspirator-in-Chief*, *Bottle bottleneck*, *Picketed about Pickets*, *Trade-Union Unity*, *Testing temporary absence abroad*, *Steam and stress in the South*. V češtině se aliterace nepoužívá nebo jen velmi vzácně, zejména v uvedeném žánru, takže např. *Teaming is tops for training* přeložíme prostě *Týmová metoda – základ úspěchu*. Bečka uvádí příklady slovních hříček ze sportovní rubriky: *Veselý nás rozveselil*, *Kladně o Kladně*, ale i jinde najdeme např. *Zelená zpráva zamrzla*.

Angličtina používá na rozdíl od češtiny v novinových titulcích velmi často **číslic**. Je to další v řadě prostředků, které zkracují informaci, aniž tím omezí její obsah: *Production fell 2 %*, *Brazil arrests 100, 800 out at Manchester*, *Students hit £ 70 rise in tuition fees*. Málokdy však najdeme dvě číslice v jednom titulku: *Eight get 20 years for bomb plot*. Jsou-li titulek i číslovka krátké, vypíše se slovem: *Portugal bans three parties*.

Dalším nápadným rysem na anglických titulcích je časté používání **interpunkčních znamének**, především uvozovek, dvojtečky a pomlčky. Uvozovky vydělují z řetězce atributů ty, které patří významově k sobě. Pomáhají tak rozluštit na první pohled nesrozumitelné titulky obsahující citátová kompozita:

"Defend unions" rally grows

"Thieu out" call in Saigon

"Expell these ten" demand

"Better future" peace festival

"Stop dumping in death pit" bid launched

Jde vesměs o tlumočení názoru, požadavku, provolání. Zajímavé je časté použití zápornky „No“ v důsledku sporů o členství Velké Británie v EHS:

Youth told: say "No"

Big backing expected for "No" ministers

Přímá řeč je označována **uvozovkami** i v případech typu:

Labour executive says: "Quit EEC"

Arms budget: "A version of Tory policy"

Dvojtečka rozděluje titulek na dvě části a má funkci významové spony mezi nimi:

Sex bias: say how it hits you

Portugal: main parties agree to armed forces pact

Unity and discipline: Key to beating the fascists

Obdobnou funkci má **pomlčka**:

How Danang became free — We get full story

Psaní velkých či malých písmen po dvojtečce nebo pomlčce není jednotné.

I u nás se však váha stále více přenáší na titulek, a to nejen v novinách, ale vůbec v publicistických žánrech, jak uvádí mimo jiné Mistrík. Prodlužuje se, verbalizuje a expresivizuje. Je konkrétnější než titulek naučných žánrů, vždy trochu modifikuje obsah, téměř vždy trochu posouvá význam. Volba znaků, které charakterizují událost, je subjektivně usměrněna.

Titulky, které přinášejí hlavní zprávy a komentáře dne, jsou také tučněji vytištěny. Jiný charakter mají titulky ke zprávám méně závažným, to jest k běžným událostem doma i v zahraničí. Ty jsou dějové (obsahují sloveso) a podobají se strukturou titulkům anglickým:

Polský velvyslanec odcestoval do vlasti

Jak angličtina, tak i čeština hledá pro své novinové titulky neatřelé výrazy a obrazy, které by přilákaly na první pohled pozornost čtenáře.

Peníze na smetišti

Povolební kocovina

Někdo to rád chladné

Je však nebezpečí, že se některá nová spojení ustálí a stanou se z nich klišé, i když to byla spíše součást socialistického tisku.

Příkladné výsledky iniciativy

Takové titulky jsou neživé a čtenář je často přejde bez povšimnutí. Většinou jsou české titulky jednočlenné věty neslovesné, statické, ale nikak výjimečné nejsou plně organizované dvoučlenné věty slovesné, koncipované co nejstručněji, s elipsou podmětu, pomocného slovesa i s elipsou přísudkového slovesa (Bečka).

Podobně jako v anglických titulcích se i u nás objevují zkratky, pomlčky a dvojtečky s úspornou funkcí, ale s mnohem menší frekvencí. Sevřenost a hutnost tohoto typu není rysem českého vyjadřování:

USA: na osm milionů bez práce

Léto '94: Horký asfalt, rozkurážené vězenkyně i politici

Encyklopedie: projekty pro přelom tisíciletí

Číslovky čeština raději vypisuje:

Pětatřicet statečných

Úspora sedmdesát milionů

Zkratky se také vyskytují v českých titulcích méně často než v anglických, a pokud je najdeme, jde téměř vždy o známou zkratku, běžně používanou i v ústním projevu.

NATO bombardovalo bosenské Srby

INZERÁTY A OZNÁMENÍ (ADVERTISEMENTS AND ANNOUNCEMENTS)

Na inzeráty jsme narazili již u obchodního dílčího stylu, který je odnoží stylu administrativního, a nyní k nim přicházíme jako k informativnímu útvaru stylu novinářského. Leech, jenž analyzuje především jazyk televizních reklam a jehož kniha *English in Advertising* je podle Quirkova hodnocení významným přínosem ke studiu lingvistických aspektů stylu,

píše: „Advertising covers a whole range of situations, which shade off vaguely into such neighbouring areas as public announcements, public relations, and public polemics.“

V anglickém tisku se objevují jednak takzvané *classified advertisements*, uspořádané tematicky pod stálými hlavičkami (*Bazaars, Demonstrations, Conferences, Events, Meetings, Holidays, Situations Vacant, Personal, Accommodation Offered, Socials*) a stylizované stereotypně, jednak volné, samostatné, *non-classified*. Ty první bývají zkratkovité s eliptickou strukturou. Jejich hutnost je záležitostí čistě technickou, případně ekonomickou. Jde totiž o to, aby se ušetřilo místo. Text je telegrafický, věty krátké, kompaktní, vynechávají se členy a většina interpunkčních znamének. Slovník je v podstatě neutrální, jen sporadicky emocionálně zabarvený, aby vzbudil pozornost čtenáře.

Demonstrations

ANTI-Fascist March and Rally. Show your hatred of National Front propaganda. Assemble 2:30 p.m. tomorrow (Sat.) Charing Cross Embankment for march to meeting in Conway Hall. LAC Liberation.

U netříděných inzerátů a oznámení není takové prostorové omezení, takže tu panuje víceméně všestranná volnost a objevuje se větší apel na čtenáře. Tím se tento útvar blíží zase stylu publicistickému.

Nejbližší publicistickému stylu je inzerát *reklamní*, který oznamuje sugestivním způsobem možnost jisté obchodní transakce. Od publicistických žánrů se výrazně liší tím, že při svém minimálním textu využívá nápadné grafické úpravy, prostoru a ilustračního materiálu. Jeho účelem je upoutat pozornost potenciálních kupců jak vnější úpravou, tak i slovní stylizací. Jazyk je silně metaforický, časté jsou slovní hříčky a různé zvláštnosti hláskové (aliterace), rytmičké, syntaktické, lexikální a frazeologické.

Winston tastes good like a cigarette should

There's a lot of GOOD between 'Winston... and should'

REKLAMA

Je taková forma přesvědčování, která je prostřednictvím masmédií směřována na široké vrstvy obyvatelstva. Zahrnuje dva vzájemně propojené procesy – komunikativní a přesvědčovací, a ty mají oba ještě mnoho různých tváří. Reklamy jsou obvykle rafinované, promyšleně strukturované. Je však pravděpodobně jen málo občanů, kterým by se nepodařilo

reklamní hesla velkých společností rozluštit, ať jsou to reklamní vložky v rozhlase, komerční šoty v televizi, plakáty na zdech podzemní dráhy, na ulici i v autobusech. Nejvíce přispěl ke vzniku moderních reklam tisk, rok co rok se však prosazují další sdělovací prostředky.

Cíl reklamy je zcela specifický. Má připoutat pozornost masy publika a krátkým sdělením je přesvědčit o tom, aby si koupily nějaký výrobek. Jazyk všech reklam je zdánlivě jednoduchý a často používá hovorové mluvy, např.:

Switch to Michelin and make it for life

Toto heslo obsahuje hříčku *make it for life*, která implikuje jak *make the switch a permanent one*, tak *the switch for the sake of your safety and your life*.

Jazyk reklam má vůbec v oblibě krátké věty:

Think once. Think twice. Think bike.

Dává přednost koordinaci před subordinací:

Save time and temper. Use Schiphol.

A Mars a day helps you work, rest and play.

Nepoužívá se příliš trpných forem a slovní zásoba je převážně každodenní, běžná. Jednoslabičná slova vesměs převládají nad vícetřídílnými. I nová pojmenování, obchodní značky jsou často pouze jednoslabičné: *Bold, Breeze, Shield*. Ani záporných konstrukcí se příliš nevyužívá, a pokud se objevují, jsou obvykle v důrazné pozici, aby upozornily na mimořádné vlastnosti výrobku:

Nothing acts faster than Anadin

Minulý čas není příliš častý. Reklamy bývají také neslovesné:

Hermesetas - little thing to make life sweeter

nebo se sáhne k imperativní konstrukci:

Drink a pint of milk a day

Go well. Go Shell.

Téměř stejně běžné je používání přítomného času, který jako by implikoval nadčasovost, univerzální platnost:

Persil washes whiter and it shows

Jestliže se někdy přece jen použije minulého času, zdůrazňuje se tím dlouhá tradice, která se na daný výrobek váže:

We've taken our whisky in many ways, but always seriously

Jindy se odkazuje na nějakou autoritu:

Seven out of ten children preferred these beans

to the ones you probably give them

U reklamních hesel podobně jako u nadpisů v novinách se jeví sklon k sdělování pokud možno krátkému a jednoduchému, téměř telegrafickému. Používá se poměrně málo sloves, a když, tak těch nejméně používanějších jako *be, make, get, take, come, go, have, need, see, use, buy*. Hodnotících adjektiv je také poměrně nevelký uzavřený okruh. Mezi nejoblíbenější patří *new, clean, white, real, fresh, right, natural, big, great, bright, slim, soft, wholesome, improved*.

Snad nejnápadnější na slovníku reklam je hra s jazykem, modifikace známých výrazů a struktur. Nejjednodušším případem je pozměněný pravopis jako:

Hedex for Headaches nebo *Kleenex*

Někdy se vytvářejí nová slova:

Cookability - that's the wonder of Gas

Často se používá křížení jako např.:

There's no Camparison (Campari + comparison)

Absolutely Marleyvous (Marley + marvellous)

Schweppervescence (Schweppes + effervescence)

Aby autoři reklam připoutali pozornost adresátů a aby jejich hesla byla zapamatovatelná, často hrají na význačnost mnoha anglických slov:

Ask for More (*More* je značka cigaret)

Give your hair a touch of spring

It woodn't be the weekend without Wouldpecker wood it?

(reklama na mošt značky Woodpecker)

Nejběžnější formou hříčky je modifikace známé fráze, rčení, citátu:

Say it with flour

We take no pride in prejuidice

Krajní modifikace zacházejí až do formy rébusu:

NE14ADD? (= Anyone for a Double Diamond?)

Reklamy se vyjadřují stručně, a tedy velmi hutně. K tomu často napomáhají složená adjektiva typu *country-fresh*, *lip-smackin'*, *finger-lickin'*, *quick-acting* stejně jako dlouhé řady jmenných premodifikátorů:

The new four-wheel servo-assisted disc brakes

Reklamy často používají prostředků básnických či řečnických jako rýmu, aliterace či syntaktického paralelismu:

Mild. But not Meek (reklama na cigarety)

Designed with a computer

Silenced by a laser

Built by a robot (reklama automobilu)

Uvedený přehled čerpající informace z monografie O'Donella a Todda předkládá některé charakteristické rysy anglických a amerických reklam. S reklamami se lze setkat na plakátech, v rozhlase, televizi, v novinách, časopisech i v kině. Všechny tyto prostředky se vzájemně ovlivňují. Plakát musí být působivý, protože na něj obvykle jen zběžně pohlédneme, když ho míváme, jeho sdělení musí tedy být barvitě, čitelné, srozumitelné a zapamatovatelné. Rozhlasové a televizní reklamy bývají kritizovány jako citové vydírání a zneužívání lidských slabostí, bývají však vtipné. K citovému působení jazyka reklam přispívá volba slov a jejich pořádku, syntaktické uspořádání, časté odkazy na autority a osobnost spíkra. Ve filmu mají dnes menší vliv. V novinách a časopisech mají reklamy možnost rozsáhlejšího textu.

Na závěr kapitoly si shrňme alespoň příznačné rysy anglického žurnalistického stylu. Jsou to mj.: výrazná *organizace textu* – předpoklad *znalosti širokého kontextu a situace* – *stručnost, hutnost, úsečnost* – *objektivita* – *zvláštní gramatická úprava* – *svěrázný titul*ek přinášející maximum informací na minimálním prostoru.

Při překládání je třeba dbát především těchto zásad: Často je nezbytně nutné dodat *doplňkové informace*, bez nichž by text byl českému čtenáři těžko srozumitelný nebo nesrozumitelný. Na druhé straně při převádění obsahově nabitých titulků se doporučuje v české verzi část

informací *vypustit*. Přílišnou hutnost a úsečnost anglického novinářského textu nelze v češtině zachovat, je nutné *rozvedení sémantických kondenzátů* do přijatelné formy. Četné *zkratky* je třeba *vysvětlit*. Rovněž dlouhá souvětí je možno dělit na kratší větné celky v zájmu čtivosti a v intencích české novinářské normy, která směřuje k větší nadlehčenosti a životnosti projevu. Zde lze uplatnit Griceovu maximu kvantity jak při přidávání informací, tak při elipsách. Je to pragmatická proměnná závislá na kognitivním prostředí uživatelů VJ a CJ a na principu relevance. Záleží na překladateli, aby posoudil míru relevance, jakou vyžaduje uživatel VJ a CJ. Důkladně se u nás reklamou zabývá **Jettmarová**.

5.4 STYL PUBLICISTICKÝ

U publicistického stylu je situace zčásti obdobná jako u stylu administrativního v tom, že kořeny jedné jeho větve sahají značně hluboko (např. řečnické projevy doby antické, nápisy), ale vcelku je to styl velmi mladý, jsme svědky jeho rozvíjení a proměn. U nás se osamostatnil teprve v roce 1957 vydáním knihy **Jelínka** *O jazyce a stylu novin*, kde byl obšírně charakterizován a bohatě doložen materiálem. Máme na mysli publicistický styl v širším slova smyslu, tj. ten, který zahrnuje v české klasifikaci i styl zpravodajský informační.

Uplatňuje se nejen v novinách a časopisech, ale i v rozhlase, televizi a filmu. Jako výrazný prostředek doby, společenské situace a zřízení mění svou podobu i proporce, přizpůsobuje se potřebám a stále více se diferencuje. Je tedy nesmírně různorodý a při bouřlivém vývoji hromadných sdělovacích prostředků nelze hranice mezi jednotlivými žánry ani nijak zřetelně definovat – dochází stále k přesunům a interferencím.

Publicistický styl se vlastně odstěpil od stylu vědeckého, s nímž ho ještě spojuje řada charakteristických rysů, a na druhé straně má styčné body se stylem administrativním (zejména v inzerátech) a v řadě útvarů si podává ruku se stylem uměleckým. Galperin specifikuje tuto příbuznost a konstatuje, že stylu vědeckému se publicistický styl podobá skloubenou a logickou výstavbou i rozvinutým systémem konektorů a pečlivým dělením na odstavce, kdežto stylu uměleckému se blíží emocionálním apelem, tj. používáním slov emocionálně zbarvených, používáním obrazných prvků a jiných stylistických prostředků, jen používá obrazů méně vynalézavých a méně neotřelých.

Ze stylu vědeckého publicistický styl vyšel, když od objektivního konstatování faktů bylo nutno přejít k subjektivnímu, poutavému a pře-

svědčivému podávání informací. Tak vznikly žánry úvahové, rozborové, jako komentář, úvodník apod. Ale současně byly požadovány také kratší, hutné, faktografické zpravodajské útvary, které měly být také živé, poutavé, a tak začaly přebírat prostředky z uměleckého stylu, pokud byly pro publicistiku únosné. Tím došlo ke vzniku stále zřetelněji se diferencující trojice dílčích stylů, k níž se při klasifikaci publicistických žánrů přiklání naše odborná literatura:

1. zpravodajské, informativní, žurnalistické,
2. publicistické (v užším slova smyslu) – analytické,
3. literární – beletristické.

Naproti tomu Galperin v angličtině rozlišuje, jak jsme již ukázali, samostatný styl zpravodajsko-informační, žurnalistický (*Newspaper Style*) a zvláště styl publicistický, do něhož zahrnuje řečnické projevy, eseje a články v časopisech a novinách. Úvodníky považuje za přechodný útvar. V anglosaské literatuře se vůbec používá dichotomické klasifikace na žánry, jejichž jádrem jsou „news“, a na žánry, jejichž jádrem jsou „views“.

Po řadě publikací, konferencí a diskuzí se za publicistický styl u nás celkem jednoznačně považuje „cílevědomý výběr a uspořádání těch jazykových prostředků, kterých se používá k pohotové, přesné a přesvědčivé informaci veřejnosti o nejaktuálnějších otázkách“ (Mistrík). Obecně je funkcí tohoto stylu informovat a přesvědčovat, ale právě v těchto aspektech se styl zpravodajský (žurnalistický) od stylu publicistického liší. Žurnalistika (zpravodajská) má čtenáře *informovat*, kdežto publicistika také *formovat*. Zahrnuje tedy *apel* na čtenáře, působí nejen intelektuálně, ale i na vůli, někdy i na cit. *Získávací, přesvědčovací funkce* je pro publicistické projevy specifická. Bečka upozorňuje na posun od funkce informativní k formativní.

Vzhledem k tomu, že se publicistika obrací na nejširší veřejnost, je dalším důležitým požadavkem na publicistický projev obecná *přístupnost a srozumitelnost*. Odbornost není tak vyhraněná, odborné termíny se nahrazují opisy, pojmově jsou publicistické texty méně náročné.

Podíváme se, jak se i základní rysy publicistického stylu odrážejí ve volbě jazykových prostředků. Omezíme se přitom nejprve na publicistický styl v užším slova smyslu, tedy na styl novinových článků, komentářů a úvodníků, a pak si všimneme stručně žánrů smíšených, které stojí buď na hranici mezi publicistikou a literaturou odbornou (recenze), nebo mezi publicistikou a literaturou uměleckou (esej, reportáž).

J. Mistrík konstatuje u našeho publicistického stylu neosobní vyjadřování – zpravodaj zůstává skrytý, váha je na faktu. Ve snaze o užší styk s čtenářem se však občas používá první osoby plurálu (např. *Zároveň však chápeme, že...*). Typický je dále malý výskyt spojovacích výrazů, v čele vět stávají substantiva, ne spojky, které by svědčily o skloubenosti textu. Typická věta publicistického stylu je jednoduchá, ale s bohatě rozvinutými větnými členy. Bečka dodává, že se začíná uplatňovat tendence k výrazu živějšímu, plynulejšímu a nadlehčenému, že vzrůstá výskyt souřadného spojení vět hlavních na úkor vět vedlejších a pod vlivem současné beletristické normy pronikají do novin případy, kdy je uvolněna sama gramatická stavba věty (vsuvky).

Lexikální prostředky pojmenovávají přesně, ale přitom všeobecně srozumitelně, nepoužívá se ani úzce specifických termínů, ani všeobecných slov hovorových. Z termínů převládají politické, obecně srozumitelné (*studená válka, kolektivní bezpečnost* apod.), hovorová slova jsou převážně v citátech, pokud se vůbec vyskytují. Index opakovatelnosti slov je nízký, podle frekvenčního slovníku je publicistický styl co do bohatosti slovní zásoby na druhém místě za poezií. Projevuje se to v kupení souřadně spojených slov a výrazů a zejména v bohatém využití rozmanitých prostředků *hodnotících* (*významné okolnosti, závažné principy, pozoruhodné výsledky, hluboké uspokojení, neobyčejně silný impuls, výrazně lepší vztahy, skvělé úspěchy, důsledně podporujeme, směle orientují, se vši naléhavostí ukazují*). Hodnotící prostředky styl oživují. Také využití hovorové frazeologie dodává stylu bezprostřednosti a jakéhosi nadlehčení (*táhnout za jeden provaz, porucha mimo redakci, vymění vám starou, někdo to rád chladné*). Vedle toho se ovšem objevují košatá novinářská klišé (*naše vztahy pokrýl led, důležité a nezbytné kroky, tam a tam pulsuje mnohostranný život*). Expresivní slova se vyskytují celkem ojediněle a vedle nich se objevují v publicistickém stylu dosti běžně číslovky, zkratky, značky, vlastní jména a názvy.

Vcelku má náš publicistický styl ráz konstatující a jen střídavě užívá prostředků, které jej oživují. Je popisný, konstatuje fakta, vyjadřuje okolnosti, využívá výtětů. Nepojmová slova se eliminují – zvláště v nadpisech je to nápadné.

Všechny tyto poznatky ovšem jako by vycházely z publicistického stylu jednotného, nerozlišeného, jenže je velký rozdíl v tom, o jaký typ novin jde.

To platí stejně dobře pro publicistiku českou jako anglickou. U anglického tisku se navíc uplatňuje maximální využívání kontextu a si-

tuace, takže je pak často pro cizince, který širší kontext nezná, těžko srozumitelný.

J. Vachek vyzoroval u anglického publicistického stylu záměr přesvědčit čtenáře o správnosti hlediska článku, který se projevuje ve volbě *hodnotících adjektiv* – v pozitivním i negativním smyslu – hlavně v atributivní funkci: *the strongest pressure, the growing menace, elementary blunder* apod. Kromě adjektiv se objevují i jiné hodnotící výrazové prostředky: *made as big a mess of their economy as, his ignorance, his stupidity*. Používání první osoby plurálu chce stejně jako v češtině naznačit, že mezi čtenářem a autorem je názorová jednota (*We say*).

Používá se abstraktních slov francouzského a řeckolatinského původu, ale vedle toho také familiárního tónu, apeluje se na emoce, objevují se i metafory: *the plan is a smokescreen... , the sacking of Mr. X. He returns to the backbenches*. Emocionální zabarvení a stylistická originalita je typická především pro populární listy.

V politické publicistice, tj. v terminologii politické, diplomatické, vojenských kruhů, hospodářských expertů a žurnalistů, se často objevují *eufemismy*, zejména ideologické, ať už v oblasti vojenské a politické, v hospodářské sféře či v bydlení, kultuře, v obchodním životě, v sociálním rozvrstvení nebo v povolání.

Gläserová z univerzity v Lipsku zkoumala podrobně tuto otázku a dospěla k názoru, že britský a americký tisk používá eufemistických výrazů jako *deterrent, defence, special purpose weapons, escalation, recession* apod., aby zmírnil jejich politický obsah. Všeobecně se používá *defence* místo *war*. Méně industrializované části Skotska a Irsko se označují jako *development areas*. Velmi časté je slovo *emergency*, např. *emergency defence funds* (branné fondy pro případ krizové situace). Pro bytí ozbrojených sil na cizích teritoriích se používá eufemistických výrazů *military security, military assistance, military support, security forces, pacification, peace-keeping machinery, peace-keeping operations*. Místo *mass destruction weapons* se říká *special purpose weapons* nebo *strategic weapons*. K názvům stávek amerických radikálů *sit-ins, kneel-ins, wade-ins* přibýlo roku 1965 na univerzitě v Michiganu *teach-ins*, když se zapojily tisíce studentů na fakultě do diskuze o vietnamské válce, která trvala celou noc.

V politických článcích se objevují i málo používaná a knižní slova, neologismy, tradiční slovní kombinace a vsuvky. Nijak neobvyklé nejsou slovní hříčky.

V *řečnických projevech* zaznamenaných v denním tisku je snaha přesvědčit čtenáře nejpádnejší. Řečník se přímo obrací na posluchač-

stvo, užívá i staženin, hovorových slov. Kliše nejsou nijak neobvyklá, často se sahá k opakování, anaforám, podobenstvím, přirovnáním a metaforám, ale obvykle tradičním.

Podle české klasifikace jsou to všechno vlastně publicistické útvary úvahové, tzv. analytické, u nichž se projevuje ve větší nebo menší míře postoj autora. Jsou tedy více nebo méně subjektivní a expresivní.

ÚVODNÍK

Patří sem řada útvarů: zajímavý je *úvodník*. Mistrík charakterizuje úvodník jako první a nejdůležitější článek, v němž se analyzuje neaktuálnější problém dne a který končí praktickými a konkrétními závěry. Obsahuje mnoho hodnotících slov. V anglickém tisku má k němu nejbliž tzv. *editorial*, který má něco z našeho úvodníku, něco z komentáře, fejetonu i skeče. *Column* je útvar mezi naší glosou a komentářem a *article* přináší atraktivní informace s komentářem. Galperin považuje úvodník za pomezí útvar, který apeluje nejen na rozum, ale i na city čtenáře, proto používá emocionálně zabarvených výrazových prostředků jak po stránce lexikální, tak po stránce stavebné. Vyskytují se v něm tedy i hovorová slova, slang, professionalismy, kombinace různých jazykových rovin, otřelé metafory a epiteta, tradiční opisy, ironie, narážky, rozbíjení ustálených frází i rozmanité stylistické prostředky – paralelní konstrukce, různé typy opakování, řečnické otázky apod. I slovtvoření je využito stylisticky.

Rozmanitost stylistických prostředků lze považovat za jeden z výrazných rysů novinářské publicistiky. Pro překladatele je široká škála těchto prostředků velmi těžkým úkolem, má-li udržet stejnou expresivnost a stejnou stylistickou rovinu. Velmi často je třeba sáhnout k adaptaci, stylistické modifikaci či kompenzaci. Není vůbec nutné zachovávat při překladu tytéž stylistické prostředky, které se vyskytovaly v originálu. Podstatné je dosažení adekvátní reakce u adresáta, a to prostředky, které jsou obvyklé v příslušném stylu cílového jazyka.

Tak např. jedním z nápadných stylistických prostředků anglického publicistického stylu je *aliterace*, která zaujímá v angličtině značně výraznější místo mezi stylistickými prostředky než v češtině. Proto v řadě případů snahy zachovat aliteraci při převodu z angličtiny mohou vést k tomu, že expresivní stylistické ladění originálu nebude správně převedeno. Neznamená to však, že by měl překladatel aliterovaná sousloví zcela ignorovat. Např. *the gap between promise and performance* je možno přeložit jako *rozdíl mezi sliby a skutky*. *Skutky* sice neodpoví-

dají docela anglickému *performance*, ale smysl výroku je zachován. Navíc rytmizované sousloví pomáhá zachovat expresivně-stylistický efekt sdělení a zaručit tím tzv. dynamickou ekvivalentnost překladu.

Druhým stylistickým prostředkem, kterého používá publicistický styl k vyjádření expresivní funkce, je *metafora*, nejčastěji metafora stereotypní, kterou čtenář přijímá jako něco pro daný styl charakteristického. Přitom je zase třeba mít na paměti, že obraz obvyklý a dokonce poněkud otřelý v očích nositele jednoho jazyka může být u nositele druhého jazyka originální. V překladu metafor se objevují kulturní rozdíly mezi VJ a CJ. Např. *the swelling tide of their opinion* přeložíme nejvhodněji do češtiny analogickou a současně dosti stereotypní metaforou *narůstající vlna protestů*. V češtině by obvyklý anglický obraz *swelling tide* zněl krajně neobvykle. Širší kontext ukazuje dále, že *opinion* zde znamená rozhodné odmítání vstupu Anglie do EHS, proto si můžeme dovolit při překladu specifikovat *opinion* jako *protest*.

Kromě metafor a přirovnání se v publicistických materiálech objevují samozřejmě i jiné expresivní prostředky. Zmíníme se o použití *expresivně zabarveného slovníku*. Zvláštní problém v tom tvoří překlad slangových výrazů, které nejsou v anglických a zejména amerických publicistických textech (některých listů) nijak výjimečné. Překladatelské řešení závisí na tom, jakou funkční roli hrají tyto výrazy v textu. Příklad Švejcův: *And he knows that 'community control of police is where it's at'.* – *On dobře ví, že jde o to, aby 'veřejnost hleděla policii na prsty'.*

Jedním z expresivních prostředků jsou termíny ztrácející svůj terminologický význam v metaforickém použití: *Journalists overkill with jargon...* Tady je použito termínu z jaderné strategie, který znamená kapacitu nějakého státu zničit nukleárními zbraněmi větší množství nepřátel, než by bylo třeba k vojenskému vítězství. Tento termín se velmi rozšířil na stránkách amerického a anglického tisku a začal se používat v přeneseném smyslu. Aby se zachovala denotační složka významu, ale i expresivní složka, použil překladatel obrazu *Novináři chrlí na čtenáře záplavy* (Švejc).

Slovní hříčky, kterých se používá v publicistickém stylu, jsou zaměřeny především na formu. Podstatou slovní hříčky je humorná změna různých významů patřících k téže formě nebo ke dvěma stejným formám. Chceme-li tedy převést komický účinek slovní hříčky, lze toho dosáhnout jen volbou odpovídajících tvarů v cílovém jazyce, což není možné bez modifikace denotativního významu. Př.: *Pie in the sky is too colourless a phrase to describe Mr. X's closing speech...* *It was more*

like caviar in the stratosphere. – *Říci, že pan X. slíboval ve své závěrečné řeči hory doly, je příliš slabé. Byly to přímo velehory a veledoly.* To však nevádí, protože denotační funkce v takových případech nehraje hlavní roli. Převádění slovních hříček vyžaduje od překladatele velkou obratnost. Neexistují recepty, je možno jen upozornit na některé obecné principy, jejichž úspěšná realizace do značné míry závisí na individuální schopnosti překladatele.

Po pokusu o charakterizaci čistého publicistického stylu, včetně problémů spojených s jeho překládáním, přejdeme k žánrům *smíšeným*. Na pomezí mezi stylem publicistickým a naučným je *recenze*. Recenze kulturní rubriky novin se liší od recenze v odborných časopisech právě svým publicistickým zaměřením, které se tu kombinuje s odborným cílem. Na jedné straně se projevuje např. v tom, že tyto publicistické recenze nemohou být přetíženy odbornými výrazy a nemohou užívat složité odborné syntaxe. Na druhé straně vede publicistické zaměření k požadavku živosti, naléhavosti a působivosti. Běžné je zahrnutí čtenáře do promluvy pomocí první osoby plurálu, dalším běžným prostředkem je druhá osoba plurálu – tím je jaksi naznačen „rozhovor“ se čtenářem (...*uvědomujeme si, poznáváme... , přečtete si, doporučujeme vaši přízní, rádi bychom vás upozornili...*). Jindy se autor recenze nechává „zastupovat“ čtenářem a podává jakoby jeho hodnocení: *Při čtení knihy si čtenář s radostí uvědomuje...* Pro výběr slov je příznačné hojně užívání hodnotících adjektiv a adverbii (*půvabná novelka, zajímavý milostný příběh, reprezentativní soubor nejvýznamnějších prací, pozoruhodná literárněvědná kniha, významné osobnosti našeho umění*). Recenze je trochu subjektivnější než vědecký text. Slovník není terminologicky vyhraněný natolik, aby byl nesrozumitelný, úzce odborné termíny se nahrazují mnohomluvnějšími výrazy. Od vědeckého stylu odlišuje publicistickou recenzi také výskyt expresivních syntaktických konstrukcí (vytčený nebo osamostatněný větný člen, subjektivní členění věty s rématem na začátku, tázací věty), málo polovětných vazeb, spíše kratší věty a souřadně spojované věty hlavní. I nadpis bývá delší a syntakticky dynamičtější, ne substantivní, ale slovesný, mívá formu otázky nebo zvolání, využívá expresivních prostředků. Záleží samozřejmě na tom, jaká je úroveň časopisu či publika, jemuž je recenze určena, jaký osobní styl má recenzent apod.

Galperin anglickou recenzi přiřazuje k esejům a charakterizuje ji používáním většího množství abstraktních slov, častými prostředky emocionálního jazyka a méně častými ustálenými tradičními obraty. V některých ukázkách, které jsme analyzovali, byla nápadná velká séman-

tická kondenzace, mnoho přenesených významů, neobvyklé syntaktické konstrukce, vsuvky, vyšínutí z vazeb, neobvyklé fráze a výrazy, neobvyklé použití obvyklých slov, slova konkrétní, domácí i cizí, abstraktní i slangová. Příklad: *His true emotions have closed up shop and retreated to the back room.*

Na pomezí právního a publicistického stylu jsou politické historicko-právní *eseje*, jako americké „*Federalist Papers*“, z nichž uvedeme pro posouzení alespoň drobnou ukázkou:

The objection to the plan of the convention, which has met with most success in this state, and perhaps in several of the other states, is that relative to the want of a constitutional provision for the trial by jury in civil cases. The disingenuous form in which this objection is usually stated, has been repeatedly adverted to and exposed; but continues to be pursued in all the conversations and writings of the plan. The mere silence of the constitution in regard to civil causes, is represented as an abolition of the trial by jury; and the declamations to which it has afforded a pretext, are artfully calculated to induce a persuasion that his pretended abolition is complete and universal; extending not only to every species of civil, but even to criminal causes.

The Federalist, p. 83

Tyto Listy byly napsány před více než dvěma sty lety ve Spojených státech v době boje o státní uspořádání a ústavu. Jejich jazyk pracuje s aparátlem pojmů dobové politické teorie, s citáty a parafrázemi známými americké vzdělané třídě, ale i méně vzdělaným čtenářům, kteří se naučili pohybovat a orientovat se v teoreticky dosti náročné terminologii, frazeologii a argumentaci. Vedle myšlenkově náročného stylu výkladu, vyžadujícího od čtenáře plnou koncentraci, se však v jazyce setkáváme i s druhou, „propagandistickou“ vrstvou, která míří k diskreditaci protivníka a má znaky jasné politické agitace. I tato terminologie a frazeologie má tradici v boji nejprve proti britskému parlamentu a pak proti zlořádům začínajícího republikanismu. Ustálené výrazy a spojení apelují na čtenářovy asociace v kontextu jiných, již známých situací. Bez znalosti ostatní dobové publicistické produkce vyvolávají dojem přemrštěnosti, frázovitosti a ukrývání skutečných motivů za barvitá schémata a stereotypy. Pro politickou a sociální realitu jsou užívány symbolické termíny, které čtenářstvo chápe v určitém emocionálním kontextu: označování slovem *tyranie* stavu, kde zřejmě nebyl skutečný útlak, časté užívání výrazů jako *ctnost*, *korupce*, *luxus*, *svoboda*, *rovnost*

v roli zástupných znaků mravního a emocionálního postoje, které na rozdíl od ostatní právníky přesné terminologie nereprezentují precizně definované skutečnosti.

Pokud jde o hledisko zachování dobové autenticity textu při překládání a chceme-li porozumět Listům v jejich skutečném, původně zamýšleném významu, je nutno respektovat alespoň tyto zásady:

1. Uvědomit si rozdílný význam i nejběžnějších slov (tak například „*natural*“ znamená „*discoverable by reason*“ oproti „*revealed by God*“, „*discover*“ není „*uncover*“, nýbrž „*reveal*“, „*nervous*“ je „*strong*“, nikoli „*worried*“ atd.). Význam slov, jež pocházejí z latinské vrstvy, byl bližší původnímu latinskému originálu než nyní.
2. Uvědomit si význam přesného překladu *kódových*, často opakovaných slov, spojovaných s určitou ideologií či myšlenkovým systémem a užívaných a chápaných v jejich kontextu. Slova jsou pak otevírací narážkou či klíčem k celé řadě asociovaných myšlenek a hodnot.
3. Vyhnout se aplikaci pozdějších vědních poznatků a teorií (zejména v ústavní a právní historii) a naroubování novější politologické terminologie na dobový styl.

Tyto zásady jsou už součástí tzv. strategických rozhodnutí, která na základě zevrubně vyloženého dobového pozadí vedou k volbě patřičných jazykových prostředků v překladovém textu.

Pro aktuálnost obsahu je třeba, aby text nezůstal mrtvou literou a aby mohl motivovat i naše současné publikum. Překlad musí být tedy stylizován tak, aby se nenarušila jeho historicko-právní hodnota, nicméně měl by být do té míry přiblížen současnosti, aby byl srozumitelný a čtivý. Zachovat si tedy rysy právního stylu, dlouhé větné periody, přesné formulace, v případě potřeby přidat vysvětlení v podobě definice, aby byl obsah jednoznačně interpretovatelný, ale po lexikální stránce se do jisté míry přizpůsobit pragmatickému kontextu našeho čtenáře. Přitom se samozřejmě musí vystříhat modernizace, tedy „pravomoci“ ano, ale „supervelmoci“ ne. Ústupky českému úzu jsou nutně zejména v oblasti metafor, kolokací, frází a prepisu obecně přijatých forem cizích zeměpisných názvů.

Zřetel na adresáta je na místě, i když překladatel může vlastně jen odhadovat, jaký účinek měl původní text na čtenáře tehdejší a tamější. Původní kulturní význam výchozího textu by mohl být také pro moderní čtenáře cílového jazyka občas dokonce nesrozumitelný a dosažení ekvivalence by byl požadavek příliš absolutistický. Při překladu nutně

dochází k jistým ztrátám, tj. cílový text bude vždy postrádat některé kulturně relevantní rysy, které jsou obsaženy ve výchozím textu, překladatel se musí jen snažit tyto ztráty minimalizovat. Při takovém přístupu se kulturně relevantní rysy seřadí podle priorit. Text „Listů“ je zřetelně posazený do odlišné doby, místa a společnosti a jako takový jej přijímáme. Cizí atmosféra je u tohoto typu textu nezbytná. Takovým postupem se dosáhne adekvátnosti překladu vůči originálu, zachování jeho hodnoty po všech stránkách. O ekvivalenci se už nemluví, na místě je skromnější adekvátnost.

ESEJ

Je ne snadno a ne jasně definovatelný útvar. Mistrík považuje esej za útvar stylu vědeckého, kratší úvahový, duchaplně, vtípně a živě napsaný žánr o vědeckém předmětu nebo aktuální společenské otázce, kde autor uplatňuje osobní postoj. Něco mezi úvahou a fejetonem. Zejména slovník, který zahrnuje sice exaktní jednovýznamové výrazy, ale také výrazy mnohovýznamové, ukazuje, že ani u nás nejde u tohoto útvaru o čistě vědecký styl. Ale všimli jsme si v průběhu našeho výkladu už několikrát, že hranice mezi jednotlivými styly nejsou nijak zřetelné a že řada útvarů je pomezích.

Angličané rozlišují esej umělecký a vedle něj esej čistě informativní nebo propagandistický. Přitom obě formy dost splývají. Základním kritériem, podle něhož lze tyto dva typy lišit, je přítomnost autora a posluchačstva u eseje uměleckého, který je sdělením, jež jde přímo od autora ke čtenáři, kdežto esej neumělecký, neliterární neprozrazuje přítomnost ani autora, ani publika. Jeho funkce je čistě komunikativní, kdežto esej umělecký je kromě osobního přístupu (velmi často je psán v první osobě singuláru) charakterizován hojným výskytem emocionálně zabarvených slov, používáním podobenství a rozvinutých metafor a stručností až epigramatickou.

Jinou skupinu smíšených žánrů, kterou autoři rozboru anglického publicistického stylu vůbec neuvádějí, tvoří útvary *beletristické*, jako reportáž, fejeton apod. Od umělecké prózy se liší novinářská beletrie podle Mistríka tím, že je explikativní, jednoznačná, řeší konkrétní věc, a to adresně. Umělecká próza nevysvětluje přímo, jen naznačuje, signalizuje, dořešení nechává na čtenáři. Publicistická beletrie informuje čtenáře, analyzuje a objasňuje společensky závažné otázky. Využívá i prvků uměleckého stylu, a to hlavně lexikálních (používá exkluzivnějších výrazů), syntaktických méně. Příznačná je pojmová nasycenost, nízká faktografičnost, uvolněnost výrazu, popisnost,

REPORTÁŽ

Nejfrekventovanějším beletristickým útvarem, který se vyskytuje v publicistickém stylu, je *reportáž*. Je informativně popisná, nebere zřetel na vztahy věcí. Uvádí fakta, údaje, klouže po povrchu, kauzalita jeví se odsouvá do druhého plánu. Uplatňují se estetizující výrazové prvky, vybírá se neotřelé pojmenování, aby se dosáhlo výraznosti projevu, ale metafory ne (ty ztěžují vnímání), slovní zásoba není příliš bohatá. Reportáž je autentická a dokumentačně přesná. Je to jeden z nejmladších publicistických útvarů, který je opět typem pomezím. Od uměleckého stylu ji vzdaluje příliš dokumentární, faktografický charakter, od zpravodajského pak autentičnost a synchronnost s pozorovanou realitou a od naučného popisnost a smyslové vjemy. Reportáže mohou být ovšem různého typu, od víceméně zpravodajských až po umělecké.

U publicistického stylu, který je svou blízkostí ke stylu uměleckému nejbohatším stylem věcné literatury co do množství vyjadřovacích prostředků, hraje při překládání nejdůležitější roli vystižení pravé *míry expresivity a nutnosti stylistické modifikace a adaptace*. Rozhodující je tu opět respektování normy cílového jazyka.

STYL HROMADNÝCH SDĚLOVACÍCH PROSTŘEDKŮ

TELEVIZE A FILM

Pokud jde o jazykovou stránku, není mezi rozhlasem a televizí velký rozdíl. Televize snad více než rozhlas sehrála důležitou roli při seznamování veřejnosti s různými variantami angličtiny. Děti neslyší už jen mluvu svého okolí doma, na ulici či ve škole. Rozhlas a televize jim dodávají další zkušenosti, jazykové i nejazykové. Lidé si vůbec díky televizi a rozhlasu více uvědomují, jak se mluví.

Film je podobně jako televize médium vizuální i auditivní, ale není tak důvěrný a nemá tak bezprostřední účinek, i když i ve filmu se objevují různé varianty a variety jazyka, které mohou být dokonce funkční. Říká se například, že v amerických filmech skotský akcent obvykle signalizuje nedostatek humoru, francouzský akcent je romantický, mexický je buď komický nebo zlověstný atd. Dokonce i gramatiky je možno využít pro dokreslení typu postavy. Obecně se ve filmech u hlavních postav používá spisovné, standardní mluvy, jako by režiséři chtěli jazykový projev svých hrdinů idealizovat. Nestandardní tvary jako *She ain't* nebo porušení pravidla o záporu ve větách jako *He never said nothin' to me* jsou vyhrazeny víceméně pro služebnictvo nebo postavy okrajové či zá-

porné typy. Dokonce i Tarzan mluvil většinou standardní angličtinou. Vzhledem k svému zvláštnímu původu a prostředí nesměl používat redukováných tvarů jako *I'm, you're, isn't, didn't*. Návštěvníci z vesmíru dopadají obdobně.

V rámci slovní zásoby americké filmy zpopularizovaly mnoho výrazů typicky amerických jako *clip-joint, creep, dough (= money), dude, going straight, tough guys, heel, hick, hick-billy, hoodlum, hooked on drugs, joint, ragtime, rock (= jewels), on the run, smashed, stoned, yellow* apod. Překlady filmových titulků a textů pro dabing jsou věnovány speciální studii.

Vlasáková (2003) se soustředila na problémy audiovizuálních médií. Poukázala na odlišnost filmového překladu od překladu literárního díla. Překladatel musí respektovat nejen obecné translatologické zásady, ale i odlišný charakter díla, musí se vypořádat s obdobnými problémy jako při překladu uměleckého textu, ale ještě navíc řešit nástrahy spojené s polysémiotickým charakterem tohoto typu textu. Do překladu filmu, podobně jako je tomu u překladu opery nebo dramatu, je třeba zahrnout i informace předávané neverbálně.

Zpřístupnění zahraničních audiovizuálních děl domácímu divákovi představují nejběžněji **titulky a dabing**. Obě uvedené formy mají nicméně natolik odlišnou povahu, že překlad pro dabing se od překladu pro titulkovanou verzi značně liší i v rámci jednoho filmu. Některé vlastnosti, zejména ty vyplývající z polysémiotického charakteru filmu, jsou však v obou případech shodné nebo aspoň podobné. Autorka doložila tento poznatek analýzou překladu pro dabovanou i titulkovanou verzi filmu *Shakespeare's Romeo + Juliet* (1996), který podle ní „představuje zajímavý střet zájmů. Pro dabing by mluvilo, že se snaží zaujmout především mladší diváky, pro titulkování zase mluví žánr. Ovšem s přihlédnutím ke skutečnosti, že se jedná o film výrazně dialogický, kde Shakespearovy verše nesou estetickou informaci při nejmenším stejně silnou jako sémantickou, mohl by se jevit jako vhodnější dabing, který nenutí překladatele ke krácení. . . V titulkované verzi lze uvažovat o jazykových ztrátách (kterým se ale může zkušený překladatel do značné míry vyhnout), dochází ke zjednodušení a ztrátě některých replik.“ Autorka poukázala na roli interpretace literárního díla, které je podkladem filmu, ale zdůraznila také vazbu na scénář a jeho zvukovou realizaci. Upozornila rovněž na nebezpečí zatemnění smyslu replik a na krkolomné až chybné syntaktické konstrukce, k nimž došlo při dabingu v zájmu synchronizace. (Pro titulky byl využit překlad Joskův, pro dabing Staudkův.)

Obecně můžeme konstatovat, že „v případě překladu filmového díla s literární předlohou může docházet k dvojnásobným změnám kódu: nejprve dochází k intersémiotické transpozici, když se jeden sémiotický systém mění na jiný a vzniká filmové dílo. Pokud je zvolenou formou překladu titulkování, kód se opět mění. Překladatel je článkem v dlouhém a komplikovaném komunikačním řetězci, na jehož počátku stojí autor a teprve potom scénárista, režisér, herci, sám překladatel, dabéři a na konci čeká čtenář/divák.“ Překlad filmu můžeme považovat za svébytné odvětví překladatelství, ať se jedná o překlad pro dabovanou nebo titulkovanou verzi. Nicméně překlad v audiovizuálních médiích stojí v teorii stále ještě na okraji zájmu, ačkoliv v praxi je nepostradatelný.

Role hromadných sdělovacích prostředků a jazykové prostředky, kterých používají, jsou nestabilní, v ustavičném pohybu, takže definitivní charakteristiku lze jen těžko podat. Uvedli jsme jen stručný nárys pro načrtnutí představy o jazyce a stylu těchto masmedií, případně o přístupu k jejich překládání.

Do překladu nutně vnášíme vlastní názory, postoje a vědomosti, takže do jisté míry odráží překladatelův duševní a kulturní rozhled. U vědeckotechnického, právního a administrativního překladu je toto riziko minimální, u literárních a zvláště básnických textů je hlavním úskalím překladatelů vyřešit polyvalenci, ale nenavrhnout jednoznačný výklad textu, pokud to není záměrem autora, pokud výchozí text nemá jednoznačný výklad. Např. styl záměrně neprůhledný nesmí překladatel zprůhlednit běžnými kolokacemi a metaforami, došlo by ke zploštění, ke ztrátě stylistického zabarvení. Styl je výsledek motivované, záměrné volby autorovy, je ho třeba oddělit od konvenčního způsobu vyjadřování, který charakterizuje jednotlivé jazyky. Není vlastností jazyka jako celku, ale záležitostí uživatelů jen v jistých podmínkách.

Po zmapování překladatelských úskalí jednotlivých funkčních stylů uvedeme ještě kapitolu dr. Grygové pojednávající celkově o odborném textu a jeho překládání. I když jsme si ukázali, že odborný styl je dnes značně diferencován, řada společných rysů i přesto zůstává. Při úvahách o nich vychází autorka z dlouhotrvající polemiky o přeložitelnosti a nepřeložitelnosti, o které jsme se zmínili v kapitole na straně 8.

KAPITOLA 6

PŘEKLAD ODBORNÉHO TEXTU (B. Grygová)

Uvažování o možnosti či nemožnosti překladu se týká především překladu děl krásné literatury, která plní současně řadu funkcí (informativní, apelativní, estetickou atd.), z nichž některé mohou být těžko ve stejné míře převoditelné do cílového jazyka. Tyto pochybnosti se však v takovém rozsahu nebudou týkat textů, které plní čistě *informativní a sdělnou funkci* (což však neznamená, že by jazykové stránce neměla být věnována náležitá pozornost), tedy zejména textů odborných či naučných. Překlady byly pro lidstvo vždy unikátním zdrojem vědění a moudrosti. Jedná se o empirické a popisné texty psané v kontextu vědeckotechnických disciplín.

Obecně panuje názor, že překlad odborného textu je snazší než překlady krásné literatury. K tomuto názoru snad může svádět ta skutečnost, že slovník naučné literatury bývá většinou prost konotací a expresivity, že větná stavba je zdánlivě jednodušší a průhlednější. Zdá se tedy, že postačí jen základní znalost jazyka originálu i jazyka překladu. Skutečnost je však poněkud jiná. Jednoduchost jazyka je jen zdánlivá, odborný text je daleko méně dostupný a srozumitelný než text krásné literatury. Překlad odborného textu vyžaduje stejně dokonalou znalost obou jazyků jako překlad beletrie, navíc klade na překladatele nároky, pokud jde o obsah – překladatel odborného textu musí mít nutně alespoň základní vědomosti v oboru, z něhož překládá (proto se ostatně takoví překladatelé specializují např. na texty z oboru medicíny humánní či veterinární, texty matematické apod.). Relativně nejméně těchto specializovaných znalostí vyžadují texty z oborů humanitních, které jsou filologicky vzdělanému člověku poměrně známější. Styl těchto textů se také velmi blíží beletristickému či esejistickému stylu. V každém případě by měl překladatel úzce spolupracovat s odborníkem v daném oboru a text pravidelně konzultovat, protože co se laikovi často jeví jako zcela správné a v daném kontextu pochopitelné, může být odborníkem odhaleno jako chybné, jako příklad toho, že se překladatel nechal zmást např. tzv. faux-amis.

Zatímco v překladech beletrie většinou považujeme přejímání cizích lexikálně-sémantických a syntaktických struktur za prohřešek, stejně jako nežádoucí opakování (a nutno dodat, že takový překlad, pokud se nejedná o stereotyp záměrný, uplatněný jako prostředek koheze, je často nejen nepřijatelný z estetického hlediska, ale rovněž chybný či přinejmenším zkreslující informaci), u překladů textu odborného je můžeme akceptovat a dokonce považovat za zcela adekvátní z hlediska formálního i obsahového. Jak uvádí Hanáková (Hanáková, 1990), nesmíme se ani při překládání odborných textů dopouštět extrémních řešení – není žádoucí absolutizovat filologickou zdatnost, tj. znalost výchozího a cílového jazyka, ani klást přílišný důraz na překladatelovu zdatnost v daném vědním oboru. Zatímco filologové mají sklon k prvému zde uvedenému extrému, odborní konzultanti-specialisté v oboru kladou důraz pouze na lexikální stránku věci, na věcnou správnost volby pojmenování (termíny, poloterminy apod.); stylistická hodnota textu (která je nositelem estetické kvality – zdůrazňujeme zde skutečnost, že i ten nejexaktnější vědecký text je nejen nositelem informace, ale i estetická) či dokonce odlišná norma v rámci odborného stylu je nechává naprosto chladnými, dokonce spíše dávají najevo nesouhlas se „zbytečným zdržováním“, za něž považují překladatelovu pozornost věnovanou stylistickým, jazykově-terminologickým i jiným lingvistickým aspektům. I pro odborný překlad platí následující slova: „... aby se filolog stal dobrým překladatelem, musí ho důkladně zvládnouti jak cizího, tak mateřského jazyka přivést k osvojování srovnávacího přístupu k jazykovým prostředkům chápaným vždy ve vztahu k věcem, které označují, ke kontextu, v němž se vyskytují, a k lidem, jimž slouží“ (Hanáková, 1990, s. 16).

Každý překlad je nevyhnutelně odrazem životních postojů překladatele i jeho kulturního rozhledu. Jen zdánlivě je tato skutečnost redukována na minimum ve vědeckých, odborných, právnických a administrativních textech. Kulturní predispozice či sklony se mohou do textu vkrást tam, kde by je člověk čekal ze všeho nejméně. Jeden z hlavních úkolů překladatele – zachovat co nejvíce možných reakcí čtenáře na text, jinými slovy nesnižovat dynamickou roli čtenáře – je samozřejmě zachován i u textů odborných.

I v tomto druhu překladu hraje důležitou roli pragmatický kontext, ovšem ne sociokulturní (jako u beletrie), ale spíše kontext ve smyslu rozvoje daného oboru. Žádný naučný text nemůže začínat *ab ovo*, ale nutně navazuje na předpokládanou předchozí znalost. Jsou v něm vysoce zastoupeny prvky intertextovosti. Existuje zde systém presupozic,

který je tím složitější, čím odbornější text je, a pro čím vyšší odborníky je určen. V překladu odborného textu se většinou uplatňují všechny tři Jakobsonovy druhy překladu, které jsme popsali již v úvodní kapitole pojednávající o překladu obecně (viz strana 8):

- **vnitrojazykový** tím více, je-li text určen pro didaktické účely (učebnice) a předpokládá, že příjemce se s danými skutečnostmi jeho prostřednictvím teprve seznamuje; do jisté míry je však přítomen v každém odborném textu (slouží jako prostředek návaznosti, textové koheze či „nabalování“ informace);
- **intersemiotický** je rovněž častý, a to zejména u různých oborů přírodních věd (výklad a vysvětlení vzorců, značek, rovnic, ale také popis diagramů, grafů atd.);
- a samozřejmě **mezijazykový**.

Mohlo by se zdát, že u překladu odborného textu odpadají potíže s lexikální stránkou věci – prostě jde o záměnu termínů v jednom jazyce za odpovídající termíny jazyka druhého. Můžeme však narazit na řadu problémů, protože i zde může být (a často je) proces konceptualizace mimojazykové reality v jednotlivých jazycích odlišný (např. botanická nomenklatura v češtině je podrobnější než v angličtině, obdobná situace je i v některých částech zoologie). Jednomu termínu v jazyce originálu může odpovídat podrobnější rozlišení v jazyce překladu a vice versa. Existují samozřejmě mezinárodně dohodnuté latinské názvy, které – jsou-li důsledně uváděny vedle názvů triviálních (jak je zvykem v českém odborném stylu) – mohou překladateli velmi napomoci. V anglicky psané přírodovědné literatuře se však dosti často objevují pouze názvy anglické. Celou situaci navíc komplikuje i fakt, že řada autorů se nejnovejší taxonomií neřídí. V těchto případech je překladatel bez odborné konzultace naprosto bezmocný.

Ani argumenty o průzračnosti větné stavby odborných textů neobstojí. Někdy je velmi nesnadné správně interpretovat např. značně rozvítené nominální řetězce v angličtině, hodně přemýšlení je nutno věnovat otázkám slovosledu, který hraje v odborném textu snad ještě důležitější roli než v krásné literatuře, protože může způsobit velmi podstatnou významovou změnu.

Jak již bylo řečeno, styl je neoddelitelnou součástí každého textu. Odborný styl není něco neexistujícího, jak by si mohl laik myslet. I tento styl má v každém jazyce své zákonitosti a specifické rysy, které je třeba dodržet – i zde je nutno hledat funkční ekvivalenci.

Další kapitolu věnujeme charakteristice odborného stylu a jeho postavení mezi ostatními funkčními styly v angličtině a v češtině.

6.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA ODBORNÉHO STYLU

Cílem odborného textu je *podat přesnou, jasnou a relativně úplnou informaci*, která má jisté vnitřní logické uspořádání a je zaměřena na pojmovou stránku sdělení; získané poznatky jsou předávány širšímu okruhu posluchačů. Funkce takových textů je odborně sdělná (ne pouze informativní či prostě sdělná, jako je tomu u projevů běžné komunikace). Odborný styl je v opozici vůči ostatním funkčním stylům na základě své pojmovosti (nacionálnosti), přesnosti, jednoznačnosti, neemotivnosti a značné explicitnosti. Typické pro texty tohoto stylu jsou určité *odborně konvenční automatizace, termíny a formulace*. Charakteristickými vlastnostmi jsou většinou *písemné zpracování* (i když je text posléze čten, je vždy předem pečlivě připraven, písemná forma je frekventovanější), *monologická forma* (ačkoliv např. naučné texty antické filozofie byly psány formou dialogu; dialogická forma se dnes používá např. při panelové diskuzi, jde však o dialog řízený a týkající se jediného úzce vymezeného tématu), *veřejnost jako adresát* (není možno volit expresivní nebo neobvyklé výrazy, projev je výrazově střídavý), *pojmovost* (ta se odráží i v zastoupení jednotlivých slovních druhů v těchto textech, jde o projevy informačně nasycené), *přesnost* (cílem je naprostá jednoznačnost; typickým rysem odborného textu je vysoký index opakování slov i prvky vnitrojazykového překladu), *zřetelnost* (ve smyslu srozumitelnosti a jediné možné interpretace), *soustavnost a odbornost*. Typická je trichotomická architektonika odborných textů, které (i jejich dílčí úseky) tvoří úvod, jádro sdělení a závěrečné shrnutí. Často se vytvářejí textové modely (např. popis objektu v biologii, popis uměle vyvolaného chemického procesu, odborné články z lékařství), které jsou častější u exaktnějších, přírodovědných disciplín (výjimku tvoří vysoce formalizovaný jazyk právnických dokumentů, jež se však řadí většinou ke stylu administrativnímu).

Odborné texty jednotlivých vědních disciplín se však do značné míry liší, nejmarkantnější rozdíly jsou patrné mezi humanitními disciplínami a přírodovědnými disciplínami. „Texty společenskovední jsou formálně méně ustálené, jsou variabilnější při volbě slohových postupů a v kompozici, kde hraje důležitou roli úvaha, uplatňují se v nich i některé prostředky stylu uměleckého. Texty věd exaktních směřují k modelovosti

formy a formalizaci vyjádření a je v nich častý popis a výklad“ (Čechová, 1997, s. 150). Toto tvrzení o textech tzv. exaktních věd můžeme doložit odkazem na vědecké stati či články např. z oblasti medicíny (jež lze ovšem stěží označit za vědu skutečně exaktní) či matematiky, jež jsou vysoce schematizovány a respektují ustálenou formu platnou mezinárodně – dochází tu tedy k částečnému setření specifičnosti určitého stylu v rámci daného jazyka; odborný styl se tak vskutku stává internacionálním.

Úspěšnost vytvoření textu, který by dobře plnil svou funkci, je ovlivněna celou řadou mimojazykových činitelů (srov. např. Mistrík, 1977). To platí dle našeho názoru zejména u odborného textu, který plní kromě odborně sdělné funkce často ještě funkci další, neméně náročnou, a to funkci textu učebního. Stylizace odborného textu má charakter převrácené pyramidy – nosné body jsou posléze detailně rozváděny (nejprve v nekontextové podobě), text je doplněn vnějšími referencemi (např. citace, odkazy k jiné literatuře, parafráze ze souvisejících děl, poznámkový aparát), neboli se na něm projevuje intertextualita (u odborného stylu je velmi přímá, často zcela přesně identifikuje související texty apod.). Při dnešním, převážně kurzorickém čtení je často struktura projevu (či textu) důležitější než vytříbenost jednotlivých vět či volba slovní zásoby (samozřejmě máme na mysli slovní zásobu neodbornou).

Stylizace původního textu je do značné míry kopírována v procesu stylizace textu překladu. I zde je na prvním místě (a prvním krokem) relativně *globální pochopení textu* (u překladatele jde nejméně o obeznámení s problematikou daného oboru, bez elementární orientace v oboru není překlad možný ani s přispěním odborných konzultantů) a jeho následná atomizace (rozklad na menší překladové jednotky, jež mohou být u odborného textu netypicky malé). Druhou etapou je i v překladu *výstavba surového textu*, tentokrát ovšem v cílovém jazyce překladu. Jako poslední nastupuje *překlad a vřazení dokladového materiálu* (tzv. adjustace textu), který se může i lišit od originální výbavy (často se kupř. v rejstřících doplňují odkazy na odbornou literaturu spjatou s daným tématem a známou v komunitě cílového jazyka, z hlediska teorie překladu i zde můžeme mluvit o určitém přidávání informace či o explikaci a exemplifikaci).

Forma projevu sleduje jeho cíl; u věcných (neuměleckých a tzv. nebeletrizovaných) textů je základním požadavkem rozlišovat formu a obsah jako vzájemně si konkurující složky projevu. Tato konkurence spočívá v tom, že ozvláštňená forma zamlžuje obsah, respektive upoutává větší část pozornosti na sebe samu, a tak odvádí pozornost od obsahu

díla. Forma odborného textu musí být tedy co nejméně nápadná (a to i pokud se jedná o gramatickou rovinu a její realizaci), jazyk má plnit výlučně funkci informativní. Každé ozvláštnění poutá adresátovu pozornost, naopak jistá stereotypnost výrazu uvolňuje cestu obsahu.

Forma odborného textu není obecně tak vyhraněná jako např. u stylu administrativního (viz např. jazykové příručky – tzv. stavebnicové korespondence obsahující *prefabrikáty*, jež je schopen více méně efektivně sestavit do vyššího celku i člověk daného cizího jazyka neznalý) či informačně publicistického, kde lze namnoze hovořit o naprosté schematičnosti (viz např. formuláře, obchodní dopisy smluvního charakteru, burzovní zprávy apod.). Vysoce stereotypní je pak styl projevů a dokumentů právnických (zejména smluvní listiny a exekuce právních předpisů). Musíme však připustit i značnou míru schematizace v některých textech odborného stylu (stupeň schematizace závisí samozřejmě na vědním oboru), kde se řada termínů i celá frazeologická spojení nahrazují symboly (v rámci *intersémiotického překladu*). Velmi odlišná bude situace u textů populárně vědeckého stylu. Odborný text se obecně vyznačuje zjednodušenou formou, vyhýbá se variaci, poměrně málo využívá synonymie, nestřídá pojmenování – to vše zejména v důsledku nutnosti zachovat naprostou jednoznačnost významu. Stereotypní vyjadřování přispívá k celkové přehlednosti. Tyto tendence se neprojevují pouze na úrovni lexikální, ale rovněž na rovině syntaktické: zde jsou časté enumerace, vysvětlující apozice, opakují se určité typy souvětí (vysoce frekventované jsou vedlejší věty obsahové), věty mívají shodnou nebo podobnou délku i větný vzorec, opakují se určité konektivní výrazy atd. Totéž lze opět říci o celé organizaci textu. Ke schematizaci výrazu a ke stereotypnosti textu přispívá vřazení tabulek, různých grafů, schémat a diagramů, které jsou přímým protikladem syntagmatickosti a popisnosti (např. tabulka je v podstatě schematizované zpracování několika enumerací, mezi nimiž je nějaký typ souvislosti). Tabulky, grafy a podobné prostředky v textu napomáhají jeho transparentnosti, usnadňují jeho vnímání i proto, že se jedná o prostředky, které nejsou formulovány čistě jazykově. Jsou kontextově uvolněné a nenutí adresáta vést stále v patrnosti detaily dané kontextem a kontextově vázané.

Základním požadavkem odborného stylu je maximální účelnost a přiměřenost výrazu vzhledem k funkci odborného textu, tedy střídmost výrazu. V žádném případě se nejedná o autorovu (a potažmo tedy i překladatelskou) neschopnost či o stylizační neobratnost, nýbrž o vysoce účelnou a žádoucí stereotypnost.

Kompozice odborného textu je promyšlená jak co do *horizontálního* (trichotomické uspořádání), tak do *vertikálního členění* (poznámkový aparát, bibliografické poznámky a odkazy). Je nutno zmínit, že velmi důležitou roli hraje grafická úprava (rozlišení závažnosti jednotlivých dílčích témat typem a velikostí písma apod.), která může výrazně napomoci porozumění textu (viz např. využití marginálních poznámek, které plní funkci orientátorů i anotací současně) anebo jej naopak učinit obtížně „stravitelným“ a nesnadno dešifrovatelným.

Odborný projev je většinou jednosměrný – směřuje od autora k adresátovi a jeho podobu i obsah určuje pouze jedna strana. Za jistou výjimku lze považovat učební texty obsahující kontrolní otázky, které mají za úkol ověřit pochopení textu (jeho části, obvykle kapitoly), a tzv. klíč (řešení, správné odpovědi). Jedná se o interakci, byť ne přímou, mezi autorem a adresátem, o modifikovaný dialog, v němž ovšem stále diktuje pouze jedna strana. Při skutečném dialogu musí být obě strany komunikativního aktu zcela rovnoprávné.

Při apercpci odborného textu hraje velmi důležitou úlohu (samozřejmě kromě jazykových činitelů) *pragmatický (empirický) kontext*. Učební text předpokládá jistou, byť nízkou hladinu empirického kontextu v rámci daného vědního oboru, a jeho vlastní úlohou je umožnit rozšíření tohoto mimojazykového kontextu; činí tak ovšem samozřejmě prostředky jazykovými. Zřetel k adresátovi je mimořádně důležitým stylovým činitelem, který v podstatě ovlivňuje všechny ostatní činitele. Úsilí autora směřuje vždy k tomu, aby příjemce textu myslel a cítil stejně jako on. Úkolem stylistiky je poukazovat na případné neshody v chápání textu mezi autorem a příjemcem a hledat prostředky, které přispívají k souladu mezi těmito složkami. U odborného textu se neshoda mezi kódem autora a příjemce předem přímo předpokládá. Úsilí se soustředí na výběr takových jazykových prostředků, které mohou usnadnit porozumění obsahu, jež je zcela novým sdělením opírajícím se o určité bazální znalosti. Odborné texty učebního charakteru se zaměřují k poměrně širokému okruhu příjemců; autor takového textu – a následně ovšem i překladatel – musí pro sebe odhadem vytvořit jakéhosi průměrného příjemce a jemu text adresovat. Čím větší je množina adresátů, tím musí být projev stylisticky neutrálnější; nelze použít výrazy vyvolávající nežádoucí asociace, které by znesnadňovaly objektivní srozumitelnost textu.

Poněkud odlišná je situace u textů určených vědecké veřejnosti. Okruh adresátů je v takových případech relativně úzký, a proto je předpoklad většího překrytí množin empirického kontextu mezi autorem

a adresátem, což znamená i méně „šumů“, které by projev a jeho vnímání mohly narušovat. Přesto se respektuje skutečnost, že vědomostní základ jednotlivých příjemců se může lišit, a proto bývají v úvodu vědeckých statí vysvětleny pojmy (kvůli jednoznačnosti), konfrontují se stanoviska jiných autorů (o nichž se předpokládá, že by je příjemce mohl či měl znát), je tu bohatý poznámkový aparát a odkazy na další odbornou literaturu. Cílem není jen obsahová úplnost, nýbrž – a možná na prvním místě – maximální srozumitelnost vědeckého projevu. Obdobnou „výbavu“ mají samozřejmě i texty učební (zejména vysokoškolské učebnice), i když v míře podstatně omezenější.

Odborný text se vyznačuje i typickou syntaxí. Texty bývají syntakticky poměrně složité (což ovšem není synonymem pro nepřehlednost a nesrozumitelnost), protože odrážejí složitost sdělovaných myšlenek; častá jsou složitá souvětí, vztahy jsou explikovány využitím konektorů (*discourse markers*), sekundárních předložek a spojek. Na druhé straně se zde projevuje i ekonomická tendence jazyka a snaha zbavit se všech redundantních prvků, které nijak nepřispívají k jasnosti sdělení. *Syntaktická kondenzace* (tohoto termínu zde používáme ve smyslu Vachkové aj.) je realizována využitím infinitivu, v menší míře přechodníkových vazeb, častěji se objevují dějová substantiva a adjektiva (deverbativa). V některých textech (zejména matematických) mohou být lexikální jednotky (velmi často např. sponová slovesa či predikát obecně) nahrazeny značkou či symbolem (př. \Rightarrow nebo \Leftrightarrow). Odborný styl se vyznačuje specifickými rysy v oblasti morfologie (zastoupení jednotlivých slovních druhů, jejich struktura ve smyslu *word-formation*, využití gramatických kategorií – slovesný čas, pádové vztahy u substantiv atd.).

Gramatika slouží stylistice, stylistika je v hierarchii jazykových disciplín nad gramatikou. Stylistika se zabývá tím, které jazykové (gramatické) prostředky jsou vhodné pro danou situaci a funkci projevu, pro určitou konkrétní potřebu. Gramatika musí být – a je – silně konvencionalizovaná, není v ní místa pro arbitrárnost – musí totiž umožňovat, aby projevy byly srozumitelné. Odborný styl je charakterizován vysokou mírou gramatické nasycenosti. Čím více je v jazykovém projevu přítomno gramatických ukazatelů, tím je intelektuálněji, přesněji a adresnější. Odborný text má (anebo by měl mít) čistě objektivní charakter; čím je projev objektivnější, zaměřený na adresáta, tím je míra gramatické nasycenosti vyšší.

U odborného stylu přistupuje i gramatika zabývající se zpracováním grafického materiálu (tabulek, diagramů, grafů apod.), neboť i ten

je organizován dle určitých pravidel daných konvencí a týká se jazyka – jedná se o svého druhu intersémiotický překlad (transmutaci) ze systému čistě jazykového do jiného znakového systému (např. šipky naznačující různé druhy závislostí, vztahů, vyjadřující predikaci apod.), jehož součástí je ovšem i jazyk. Jde o velmi složité gramatické prvky, jejichž systém dosud není uspokojivě zpracován. Svou paradigmatickou spadájí do mimojazykové oblasti, ovšem syntagmaticky jsou zakotveny v jazyce. I zde si povšimněme rozdílných konvencí v jednotlivých jazycích (popisky v rámci tabulek, umístění v textu atd.).

Snad nejtýpickejší je slovní zásoba odborných textů, protože zde existuje specifická vrstva lexikálních jednotek – *termínů* a ustálená *nomenklatura* v rámci jednotlivých oborů. Typický je sklon k *nominalizaci*, který se odráží v *multiverbizaci*. Slovní zásoba je do značné míry stereotypní (ustálená terminologie + neemotivní, neexpresivní prostředky obecné slovní zásoby). Odborný projev klade důraz na fakta, popis, výklad; expresivita tedy nemá v odborném textu místo.

Typickým rysem odborného projevu je značný výskyt prvků, které jsou danému jazykovému typu (cílovému jazyku překladu) ve své podstatě cizí. Proces *internacionalizace* jazyků nejvíce narušuje relativní kompaktnost a uzavřenost typologicky blízkých i vzdálených jazyků a jazykových systémů. Tlak na přejímání jazykových prvků souvisí s narůstáním masových jazykových kontaktů. Zmíněné jazykové kontakty se přirozeně začaly nejdříve rozvíjet (a v současnosti se stále více rozvíjejí) v projevech stylu odborného. V tendenci po přejímání vidíme snahu po zachování jednoznačnosti vyjádření (přejatá slova s sebou obvykle nepřinášejí nežádoucí asociace, které mohou provázet možné ekvivalenty cílového jazyka). Ve všech indoevropských jazycích sledujeme značný import řecko-latinských prvků, lze hovořit o jisté hypertrofii internacionalismů tohoto původu. Proces internacionalizace probíhá permanentně, avšak nerovnoměrně, souvisí s celkovým vývojem společnosti. V poslední době jako by se tento proces urychloval. Rozsah internacionalizace a rychlost začleňování cizorodých prvků do systému jsou v různých funkčních stylech rozdílné (v současné době bude logicky nejrychlejší v projevech stylu publicistického). Obvykle se přejímá z určitého stylu do téhož stylu v jiném jazyce a odtud pak eventuálně do jiných stylů tohoto jazyka. Samozřejmě, že v tomto procesu přejímání hraje překladatel klíčovou roli a přímo ovlivňuje míru a rychlost tohoto procesu. Odborný styl přejímá velmi často celé termíny, ovšem cizí vlivy vidíme i na jiných jazykových rovinách, nejen na rovině lexikální: doslovné překlady určitých předložkových vazeb (normálně považované za

neústrojně pro daný jazyk jsou akceptovány v rámci odborného stylu), u víceslovných pojmenování terminologického charakteru je častý postponovaný přívlastek, zvýšený výskyt pasiva v češtině, souvětí mívají často zdůrazňovací vztaznou větu na konci, častěji se vyskytuje nepravá parataxe i nepravá hypotaxe – pro češtinu vysoce příznaková atd. Slova i syntaktické konstrukce cizího původu jsou pocíťovány jako příznakové, ovšem tato příznakovost je omezena – v rámci určitého, „svého“ funkčního stylu slovo či struktura příznakovost ztrácí a pocíťuje se jako neutrální (viz např. odborné termíny v rámci svých vědních disciplín). Míra příznakovosti je ovšem dána také frekvencí slov domácího původu v textu (tzv. indexem opakování).

Zajímavým rysem odborného stylu je poměr distributivních a globálních pojmenovávacích složek. Věci či jevy je možno nazírat jako kompaktní celky (tzv. globalizace) anebo naopak jako soubory prvků, kdy se důraz klade na jednotlivosti vytvářející celek (tzv. distributivnost). Taková pojmenování jsou zřejmě nejnápadnější u zájmen či substantiv (pluralia tantum, singularia tantum), event. u číslovek – tedy u pojmenovávacích prvků nominálního charakteru. To ovšem nevylučuje tato hlediska u pojmenování slovesných dějů (zde existuje těsná souvislost s rozlišením vidovým, event. se slovesy iterativními apod.). U odborného textu převažuje globální typ pojmenování, což souvisí s jeho soustředěním na výsledek, a tedy se snahou nerozptylovat příjemcovu pozornost podružnými jednotlivostmi. Projev má spád, je čistě nociónální. Některé pasáže však mohou mít distributivní pojmenovávací jednotky. Konkrétnější distributivní pojmenování je důraznější, upozorňováním na jednotlivosti se pohled jakoby zpřesňuje. Žádný text není z tohoto hlediska neměnný a jednolitý – jednou se na problém díváme jakoby z dálky, globálně, jindy se soustředíme na jednotlivé složky. Oba přístupy se střídají a jsou stejně důležité.

Na rovině textové se projevy odborného stylu vyznačují *intertextovostí*, vysokou mírou *koheze* (vyjádřenou na rovině morfologické, syntaktické i lexikální), opakujícími se tematickými posloupnostmi. Zejména v odborném stylu může být zanedbání kontextových souvislostí velmi nebezpečné. Důsledkem mohou být nejasné a málo srozumitelné formulace – a to nejen na úrovni vět či souvětí, ale i na úrovni celého textu (špatná nebo nedostatečná koheze, nelogické členění do odstavců apod.). Ačkoliv odborný styl stále častěji využívá kusé údaje, fakta, grafy, různá schémata a podobné nekontextové prvky, nesmí u něj dojít ke ztrátě komunikativnosti, která by rezultovala v nepřesnost a nesrozumitelnost, což je v naprostém rozporu s požadavky na kvalitu a funkci

odborného textu. Povrchové vyjádření textové koherence – koheze a její vyjadřovací prostředky – se v jednotlivých jazycích liší, přinejmenším se liší frekvence využití jednotlivých prostředků. Pro překladatele představuje jeden z nejméně nápadných, ale o to složitějších problémů. Srozumitelnosti a orientaci v textu napomáhají titulky, event. podtitulky či marginální poznámky. V odborném textu mají informační úlohu, bývají čistě nociónální, formálně jsou většinou vyjádřeny jmennou frází v nominativu. Orientaci v textu podporují také faktografické údaje (značky, zkratky, číslice, grafické odlišení v textu atd.), text však jimi nesmí být přetížen – přílišná frekvence např. diagramů v textu může být kontraproduktivní, tj. čtení a porozumění textu zpomaluje a znesnadňuje.

KAPITOLA 7

KRITIKA PŘEKLADU

Dalším úkolem teorie překladu by měly být podklady pro erudovanou *kritiku*, která by měla brát v úvahu především funkční dimenzi a být objektivní, zakládat se na analýze překladatelských operací, které umožňují účinné převedení všech parametrů textu. Typ překladatelských operací a jejich častost a místo výskytu jsou konkrétně popsatelné stylové příznaky, které pomáhají rozlišit mezi jednotlivými texty, autory i díly. Již **Levý** byl přesvědčen, že objektivní kritika vyplyne z „jemného srovnávání převodu s předlohou a takřka statistického hromadění detailních odchylek... Jisté procento odchylek bude náhodné, ale část jich bude příznačná pro poměr překladatelova osobního i dobového stylu ke stylu předlohy“ (1983: 147). Tuto deskriptivní metodu doplňuje ještě sémantická interpretace. Kombinuje se zde výtěžek sémantické analýzy, konfrontační stylistiky a pragmatického aspektu.

O problémech spojených s překladem a jeho hodnocením vypovídá následující obecná stať Bronislavy Grygové. Úskalí vyplývají především z nestejně segmentace a konceputalizace mimojazykové skutečnosti a jejich reflexe vede až radikálním úvahám o možnosti překladu a současně přináší tentokrát poněkud relativizovaný pohled na přístup k hodnocení kvality překladu.

Na to navazuje obsáhlá kapitola Jitky Zehnalové, v níž je prezentován detailní mnohoaspektový přístup k problematice hodnocení kvality překladu. Ve stručném úvodu se autorka vrací k námi popsaným principům překladu, které jsou stěžejní pro samotné vymezení požadavků na překlad a jeho hodnocení. Následuje obsáhlá analýza překladu založená na modelu, který ve svém díle navrhla Houseová. Jednotlivé fáze a složky rozboru jsou předvedeny na bohatém ilustračním materiálu.

7.1 K PODSTATĚ PŘEKLADU (B. Grygová)

*Hranice mého jazyka znamenají hranice mého světa.
(L. Wittgenstein: Tractatus logico-philosophicus, 5.6)*

Obecně lze říci, že každý z nás je svého druhu „překladačem“ a že překládání ve smyslu přetlumočení informace jiným způsobem tak, aby nedošlo k významovému či stylistickému posunu, ale k porozumění, je integrální součástí každého komunikativního aktu. Jádrem většiny komunikativních událostí je informace (sdělení) týkající se (a vycházející z) mimojazykové reality, kterou mluvčí nejprve zakóduje („přeloží“) do systému určitého jazyka – do systému znaků a vztahů mezi těmito znaky. Tento proces je možno zcela legitimně pokládat za jistý druh překladu (jakýsi *urtranslát*) individuální apercpece určité části strukturovaného inventáře prvků a určité množiny vztahů mimojazykové reality. Samotné zakódování je tedy translací.

Konceptualizace (ve smyslu vytvoření pojmu) jako předstupeň finální realizace jazykového znaku je proces v principech velmi blízký (ne-li zcela totožný) procesu překládání. V zásadě se jedná o vydělení určité části z tzv. nepřetržitého kontinua. Toto vydělení nemusí být (přes veškerou konvenčnost osvojování si jazyka) ani zdaleka u všech lidských jedinců (neboť jen člověk je schopen pojmového myšlení) totožné, a to ani v rámci jediného jazykového společenství, jediného jazykového znakového systému. Chápání různých jedinců tzv. *téže věci* se v mnoha případech nepřekrývají; jedná se spíše o průniky množin, a to o průniky různého rozsahu. Jen u menší části lze mluvit o 100% průniku čili překrytí dvou množin, tj. o jejich dokonalé shodě. Adresát sdělení interpretuje obsah sdělení (tj. dekoduje jazykové znaky a jejich vzájemné vztahy až k „dekonceptualizaci“) v rámci svého vlastního „filtru“, jenž se může podstatně lišit od toho, který použil mluvčí, a výsledkem je tak vždy jistá aproximace na straně adresáta. Můžeme říci, že komunikace má **aproximativní charakter**. Systémy přirozených jazyků jsou totiž systémy vykazující obecně značnou míru **entropie** (pro naše účely chápeme entropií neurčitost informace), jedná se o jeden z jejich charakteristických rysů.

Jazykový znak je korelátém úseku skutečnosti a je organicky spjat s určitou složkou vědomí. Tzv. mimojazyková skutečnost je v lidském mozku registrována jako *kontinuum* (tj. jako nepřetržitost s postupnými přechody), jazykový znak ohraničuje (vymezuje) přesně její úsek – je tedy výsledkem spojení úseku *amorfní materie* a úseku *amorfního*

myšlení. Z toho vyplývá jedna z jeho základních vlastností, jíž je **ohraničenost** (diskrétnost, diskontinuita). A právě při procesu **diferenciace** (segmentace či delimitace) mimojazykové reality (tj. při vytváření pojmů – konceptualizaci) sledujeme velké rozdíly nejen mezi různými přirozenými jazykovými systémy, nýbrž i mezi jednotlivými mluvčími v rámci jednoho a téhož jazykového společenství (srov. např. Wittgensteinovy názory na tuto problematiku např. v díle *Tractatus logico-philosophicus*). Z toho plynou nedorozumění mezi jednotlivými mluvčími, malé nepřesnosti – často s velkými důsledky – pramenící z odlišné konceptualizace. Části reality, jež se vymezují (ohraničují) až díky utvoření jazykového znaku, jsou těmi částmi, které znesnadňují komunikaci.

Existují však i jevy ohraničené dostatečně a vymezené přesně už v mimojazykové skutečnosti (v oné „amorfní materii“, kterou jsme zmínili výše). I jejich odraz v mozku je *a priori* ohraničený nezávisle na procesu utváření daného jazykového znaku. Jedná se např. o základní druhy zvířat, rostlin, o rodinné příslušníky a vztahy, o základní technické pojmy. U těchto pojmů existuje samozřejmě vysoká míra ekvivalence i mezi typologicky značně vzdálenými jazyky, v mnoha případech lze mluvit o **bezproblémové překladové synonymii**. Z uvedeného vyplývá, že vědecké pojmosloví by mělo vykazovat vysokou míru shody mezi jednotlivými jazyky. Míra entropie by obecně měla v obdobných textech (tj. textech odborných) vykazovat hodnoty blízké nule (chápeme-li nulu jako ideální stav). Tomuto ideálnímu stavu se bude překlad blížit v oblasti speciálně lexikální – v oblasti **terminologie** daného vědního oboru (tomuto ideálnímu stavu se terminologie v jednotlivých jazycích blíží mj. i díky vysoké míře internacionalizace této vrstvy slovní zásoby).

Překladatelský proces bývá zobrazován (viz např. Nida, 1964) jako modifikované schéma komunikativního aktu. Jako takový je současně i zachycením zvyšujícího se nebezpečí nedorozumění či zvyšující se míry zkraslení a nepřesnosti (entropie). Při jednoduchém komunikativním aktu *mluvčí* interpretuje („překládá“) mimojazykovou realitu (tj. zprostředkuje své vlastní vnímání a chápání této reality); vytváří pojmy, jazykové znaky, které uvádí ve vzájemný vztah (tj. logickou syntax – syntax myšlení – formalizuje v syntax gramatickou – lingvistickou). *Adresát* interpretuje („překládá“ pro sebe) sdělení mluvčího: formální stránka jazykového znaku se asociuje s pojmem a s mimojazykovou skutečností, adresát dekoduje logické vztahy vyjádřené lingvistickými (formálními) prostředky. Sotva můžeme vždy a beze zbytku očekávat totální překrytí množiny obsahu A (tj. obsahu před ztvárněním au-

torem – mimojazykové reality) s množinou obsahu A' (tj. obsahu po dekódování adresátem – mimojazykové reality). Při procesu překladu z jednoho systému přirozeného jazyka do jiného přirozeného jazykového systému se tato nepřesnost, nejistota i možnost dezinterpretace bude samozřejmě násobit. *Překladatel* totiž bohužel není na místě mluvčího, ba ani na místě primárního adresáta sdělení, on sám je *sekundárním adresátem* sdělení a současně i *sekundárním mluvčím*, který opětne interpretuje (kóduje) mimojazykovou realitu, jež je však již dvojnásobně odvozená/dekódovaná, a tedy ohrožená několikanásobně dezinterpretacním posunem. Těmito posuny se ovšem násobí riziko významového posunu, a to jak na úrovni lexikálního významu, tak na úrovni gramatického významu. Entropie logicky neúměrně narůstá. Její minimalizace je základním (a nikdy ne zcela dosažitelným a naplněným) cílem překladatele. Hodnotíme-li tedy překlad jako více či méně dobrý nebo adekvátní, pak vlastně relativizujeme míru neurčitosti (entropie) v daných textech.

Ústředním problémem teorie i praxe překladu je otázka *ekvivalence*, o které již bylo pojednáno v úvodní části. Jádrem tohoto problému je nalezení ekvivalentního vyjádření myšlenky v cílovém jazyce, tedy nalezení ekvivalentní situace a ekvivalentního kontextu (či kontextů) v cílovém jazyce: Překlad má na čtenáře zapůsobit stejně, jako zapůsobil originální text na své příjemce. Tento požadavek je však veskrze idealistický a při překladu literárního díla nemůže být nikdy naplněn zcela a beze zbytku. Jeho nedosažitelnost je dána zejména kulturně-společenskými rozdílnostmi, které jsou nepřeklenutelné a lze je pouze obejít (např. *vysvětlivkou, specifikací, kompenzací*). Jde o problematiku *pragmatického aspektu* v překladu (viz str. 92), kterému se dlouhou dobu nevěnovala zasloužená pozornost, ač se jedná o faktor navýsost důležitý. Lze to ilustrovat i na textech téhož jazykového společenství, které se tedy neliší jazykem, ale dobou svého vzniku. Uvědomme si jen, jak působil text *Babičky* na čtenáře počátkem 20. století, jak působil na nás a jak jej chápou (či spíše z větší části nechápou) mladí čtenáři dnes (pro pochopení je nutná „vnější vysvětlivka“, tj. znalost reálií dané doby, základní obeznámení s dílem a životem autorky atd.).

Dobrý překlad se tedy nebude snažit o nedosažitelné – o naprostou „stejnost“, ale úsilí překladatele bude směřovat k *minimalizaci rozdílů* tam, kde je to nanejvýš relevantní. To je cíl, kterého dosáhnout lze. Význam není nějaká jednotná jednotka, význam je strukturován, lze jej analyzovat na menší komponenty. Sémantické struktury všech jazyků (a zejména pak jazyků z blízkého kulturního prostředí) jsou si velmi

podobné (tato podobnost vynikne zejména ve srovnání s rozdílnostmi gramatických struktur). Kontinuum vnější reality je u kulturně blízkých společenstev segmentováno velmi obdobně, všechny jazyky jsou schopny vyjádřit obdobně (ne-li zcela totožně) sémantické role. Problémy vyplývají z neshod mezi lexikálními systémy jednotlivých jazyků, a tyto je nutno překlenout.

Kromě rozdílů v oblasti propozičního významu jsou velmi ožehavým problémem pro překladatele konotační významové složky (viz str. 61). Kromě referenční funkce, slova odrážejí rovněž postoje a pocity mluvčího/mluvčích. Konotační významy jsou většinou kulturně podmíněné, a to, co může být v jedné kultuře vnímáno jako pozitivní rys, může být v jiné považováno za hodnotící rys negativní. Čím vzdálenější jsou si kulturní společenstva výchozího a cílového jazyka, tím těžší je často rozpoznat a správně vyhodnotit konotační význam. Možná ještě nsnadnější je volba odpovídající kolokace v cílovém jazyce (shledali jsme v tomto smyslu chyby i u velmi erudovaných překladatelů). Kolokace často není nijak motivována, nijak nevychází z propozičního významu slov, jež do tohoto vztahu vstupují, jedná se o zcela arbitrární a logicky nevysvětlitelné spojení slov. Ještě složitější je interpretace a převod ustálených frazeologických výrazů, nemluvě o obtížné identifikaci a převodu idiomů. A samozřejmě je neméně důležité mít neustále na paměti, že neoddělitelnou součástí překládaného textu je styl. Níže uvedená analýza dr. Zehnalové všechny tyto aspekty jasně dokládá.

Marnost hledání dokonalé ekvivalence přeloženého textu na jedné straně a idealistický pohled na překlad na straně druhé jsou jádrem filozofických disputací, které vedly ke dvěma extrémním názorům o nemožnosti překladu, resp. o jeho možnosti. *Lefevere* (Lefevere, 1992b) řadí překladatele k tzv. *přepisovatelům (rewriters)* literárních textů, když říká: „Texty, originální i přeložené, dosahují, či přinejmenším se snaží dosáhnout, účinku na čtenáře různými způsoby. Konečného účinku je obvykle dosaženo prostřednictvím kombinace ‚ilokučních strategií‘ či způsoby využití lingvistických prostředků. Čtenáři často očekávají, že je tato kombinace ilokučních strategií v překladu méně účinná než v originálním textu. Pokud aktivně tuto skutečnost neočekávají, pak se přinejmenším smíří s faktem, že v překladu ‚se něco ztratí‘“ (s. 99). A dále: „Jazyky se od sebe liší, a žádný překladatelský výcvik tyto rozdíly není s to redukovat“ (s. 100). Dostí skeptické, avšak přece jen nepopírající možnost překladu jako takového. Mnohem ostřeji se k existenci překladu postavil *Venuti* (In: Larson, 1984), který přirovnal práci překladatele k teroristickému činu a prohlásil, že překlad „... [dokáže]

(re)konstituovat a snížit hodnotu textů, trivializovat a odstranit cizí kulturní prvky, a tak eventuálně i do textů vnést rasovou diskriminaci a etnické násilí, mezinárodní politické konfrontace, terorismus a válku.“ Proces překládání vidí Venuti jako násilnou záměnu jazykových a kulturních rozdílů cizího textu textem, který je přístupný pro čtenáře v cílovém jazyce. Jde o výraz krajního lingvistického determinismu. Zřejmě by se tedy překládat nemělo? Kdyby tomu tak vskutku bylo, těžko říci, zda bychom dnes byli schopni vést úvahy na podobná témata, na jaké úrovni vývoje by lidské společenství jako celek bylo! Ještě skeptičtější k dané otázce je např. **van Orman Quine** (Quine, 1960). Z filozofického hlediska je opravdu překlad jako takový nemožný, protože každé jazykové společenství konceptualizuje svět reálný a abstraktní jinak, známým důkazem tohoto a podobných tvrzení jsou kupříkladu četné studie o barevném spektru a jeho odlišném vnímání a detailním rozlišení v různých jazycích. Ovšem vzdát se možnosti překládat by znamenalo zahodit jeden z mála efektivních prostředků sloužících k překonávání izolacionismu, který je vynucen lingvistickými a kulturními rozdíly jednotlivých společenstev. Současně bychom se zbavili jednoho ze zdrojů obohacování našeho vlastního jazyka, a to zejména v oblasti lexikální, v oblasti syntaktických struktur a v oblasti stylistické.

7.2 PŘEKLAD A HODNOCENÍ JEHO KVALITY

(J. Zehnalová)

Pojmy *hodnocení překladu*, *hodnocení kvality překladu*, *kritika překladu* (*evaluation*, *assessment*, *translation quality assessment* /*TQA*/, *translation criticism*) lze chápat dvojím způsobem:

- a) Jako *součást překladatelského procesu* a snahu překladatele vytvořit kvalitní produkt, případně jako *součást výuky překladatelů*, viz např. **Reissová** (1971/2000), **Kussmaul** (1995), **Nordová** (1991) nebo **Newmark** (1988). Na potřebu kontroly kvality jako součásti překladatelského procesu upozorňuje např. **Beaugrande** (2007), primárně v kontextu překladu poezie, ale také v kontextu velkého objemu nekvalitní překladatelské produkce. Podle něj je třeba stanovit roli překladatele v rámci kontroly kvality překladu. Tvrdí, že překladatelský proces je v principu otevřený, a první verze by tudíž neměla být považována za definitivní, ale za verzi, která má projít kontrolou kvality. **Fraser** a **Titchén Beethová** se kvalitou překladu zabývali v rámci pře-

kladatelských dílen organizovaných Evropskou komisí a uvádějí, že tajemství „kvalitního překladu“ nespočívá ani tak v jednotlivých složkách výsledného produktu jako v překladatelském procesu, který mu dal vzniknout (2001). Podrobně se překladatelským procesem, jeho tvořivostí a souvislostmi s kvalitou překladu zabývají v článku z roku 1996.

- b) Jako *různé typy hodnocení kvality překladu* (produktu i procesu) *jinými osobami* než překladatelem a různé způsoby práce s výchozím textem (VT) a cílovým textem (CT).

Z historického hlediska bylo hodnocení překladů a určování jejich kvality často diskutovaným a ožehavým problémem (Maier 2000: 137). Na překlad byly kladeny vágní a protikladné požadavky, často citovaným (mj. Levý, 1963/1998: 33, Newmark 1982: 38, House 1977: 7, 1997: 2) příkladem je Savoryho seznam požadavků na optimální překlad.

Stejně vágní a subjektivně podmíněná pak nutně byla i kritéria hodnocení. Jak upozorňují mnozí autoři, hodnocení kvality překladu vychází z toho, co hodnotitel považuje za překlad, případně za adekvátní překlad, neboli „kritika překladu představuje nepostradatelnou spojnicí mezi teorií a praxí překladu“ (Newmark 1998: 184) či „hodnocení kvality překladu předpokládá teorii překladu“ (House 1997: 1).

Teorie překladu rozlišuje jednak mezi překladem jako činností, tj. *překladem jako procesem*, a překladem jako výsledkem této činnosti, tj. *překladem jako produktem* (Hatim, Mason 1990: 3; Hervey, Higgins 1992; Hatim, Munday 2004: 3). Toto rozlišení naznačuje také Holmesova „mapa“ struktury teorie překladu jako oboru (Toury 1995: 10; Hatim, Munday 2004: 7), která člení deskriptivní překladatelská studia podle orientace na produkt a na proces (a na funkci překladu).

Překlad jako činnost zahrnuje všechny fáze překladatelského procesu od překladatelského zadání a analýzy VT (Hatim, Mason 1990; Nord 1991; Hervey, Higgins 1992; Hatim, Munday 2004; Fawcett 1997; Newmark 1988; Kussmaul 1995, Jettmarová 1995) k interpretaci VT (Levý 1963/1998; Bühler in Riccardi 2002: 56), stanovení překladatelské koncepce, strategie a metod (Fawcett 1997; Baker 1992; Newmark 1988) až k vytvoření CT.

Překladatelský proces je *proces komunikační* (mezi průkopníky tohoto pohledu na překlad patří i Levý a Popovič – Levý 1963/1998: 44, Popovič 1975: 49, dále např. Nord 1991, Hatim, Mason 1990, Baker

1992). Kromě VT a CT tudíž zahrnuje také účastníky komunikace ve výchozím kontextu (autor/původce komunikace, příjemci VT) a účastníky komunikace v cílovém kontextu (zadavatel, překladatel, příjemci CT). Překonává však nejen jazykové, ale také kulturní rozdíly, protože při něm nejde pouze o kontakt dvou jazyků, ale o přenos z jedné kultury do jiné (Hervey, Higgins, 1992: 28). Překlad tak umožňuje *mezi-kulturní komunikaci* (Newmark, 1988, Hervey, Higgins, 1992, Snell-Hornby, 1988, Munday, 2001).

Definice překladu jako produktu jsou velmi různorodé. Překlad se běžně chápe jako prostředek *mezijazykové komunikace*, i když známé (mj. Hatim, Munday, 2004: 124, Kufnerová, 1994: 23) Jakobsonovo pojetí je širší a kromě mezijazykové komunikace zahrnuje i komunikaci vnitrojazykovou a intersémiotickou.

I přes různorodost teoretických přístupů, o kterých pojednává úvodní část této knihy, mají definice překladu většinou společné alespoň to, že překlad je *textem v cílovém jazyce* (CJ) a vznikl *transformací výchozího textu* (VT).

Značné rozdíly jsou ovšem v názorech na to, jaký je vztah mezi VT a CT a jaké požadavky má CT splňovat, aby byl adekvátním překladem a nikoliv jiným typem práce s VT (adaptací, verzí) nebo překladem neadekvátním.

Existují přístupy zaměřené na *CT v cílovém kontextu*, např. **Toury** (1985) v souvislosti s literárním překladem uvádí, že za překlad se považuje jakákoliv výpověď v CJ, která je z nějakého důvodu v rámci cílové kultury jako překlad prezentována nebo chápána.

Představitelé funkcionalistické *teorie skoposu* (Reiss, Vermeer, 1984) považují za nejdůležitější faktor při překladu *funkci* (skopos, účel) CT v cílovém kontextu. Další představitelka tohoto směru, **Nordová** (1991: 28), definuje překlad jako vytváření funkčního CT, který s daným VT spojuje zamýšlená nebo požadovaná funkce CT (skopos překladu).

Tradiční i současné *lingvistické přístupy* pracují s různými pojetími ekvivalence a vztah CT k VT je u nich definiční vlastností překladu.

Houseová (1997: 29) uvádí, že podstatou překladu je jeho „dvojitá vazba“: jednak ke zdroji, z něhož překlad vychází, a jednak ke komunikativním podmínkám cílové jazykové kultury. Překlad pak definuje (1997: 31) jako nahrazení textu ve výchozím jazyce sémanticky a pragmaticky ekvivalentním textem v jazyce cílovém.

Jak již bylo zdůrazněno výše, rozdílné teoretické přístupy k překladu vedou k rozdílným přístupům k hodnocení jeho kvality. Jejich podrobný přehled uvádí např. **Houseová** (1977: 1, 1997: 5), stručnější pak např. **Maierová** (2000: 139). Základní rozdíl mezi nimi spočívá právě v názoru na vztah mezi VT a CT a na to, zda pro potřeby hodnocení kvality překladu je nezbytná srovnávací analýza VT a CT.

Průkopnický a dnes již klasický model hodnocení kvality překladu na základě srovnávací analýzy vytvořila **Reissová** (1971/2000). Dalšími významnými představiteli tohoto přístupu jsou např. **Koller** (1979), **Newmark** (1988) a **Houseová** (1977, 1997). Metodologickým základem jejich modelů kritiky překladu je *srovnávací analýza VT a CT* a zpravidla se zabývají překladovými texty literárními, akademickými či jinak „významnými“ (House, 1997: 15) z hlediska autora, sdělení, způsobu sdělení, účinku na čtenáře, vlivu na výchozí nebo cílový kontext. I tyto přístupy připouštějí hodnocení na základě CT (kritika na základě cílového textu, textová kritika v cílovém jazyce, target text assessment). Tento způsob hodnocení se používá buď jako první fáze kritického hodnocení (která může být z praktického hlediska přínosná a efektivní, protože z dalšího hodnocení vyloučí CT nesplňující základní požadavky kladené na CT, tj. být adekvátním textem v CJ), nebo jako specifický typ kritiky překladu, z něhož vyplývají omezení, kterých si kritik má být vědom a respektovat je (Reiss, 1971/2000: 9).

Ovšem v dnešním globalizovaném světě závislém na úspěšné komunikaci, schopné překonávat jazykové a kulturní bariéry, objem překladatelské produkce neustále roste a jeho značnou část tvoří tzv. „běžné texty krátkodobé spotřeby“ (House, 1997: 15). Překládání a hodnocení kvality překladu se tak stává významným ekonomickým faktorem, rostoucím tržním segmentem a předmětem zájmu stále většího počtu lidí. **Lauscherová** upozorňuje, že díky vzrůstajícímu významu překládání a překladů v globalizovaném světě se z kvality překladu a hodnocení kvality překladu stal předmět veřejného zájmu (Lauscher, 2000: 149) a kritika překladu jako akademická disciplína má reagovat na potřeby překladatelské praxe (ibid. 161). **Brunetteová** označuje běžné texty jako *pragmatické* či *všeobecné* a definuje je jako jakékoliv současné neliterární dokumenty určené čtenářům, kteří sdílejí určitý společný zájem, ale ne nutně odborné znalosti (Brunette, 2000: 170). To, že jsou tyto texty překládány, není dokladem jejich významnosti (toho, že jsou z nějakého důvodu relevantní nejen pro výchozí, ale i pro cílový kontext, a tudíž přeloženy), ale pouze dokladem potřeby komunikovat v různých jazycích (jazykových verzích) a s ohledem na různé potřeby různých

ných cílových prostředí. A protože je vztah CT k VT a výchozí kultuře potlačen, stává se měřítkem kvality překladu dodržování norem cílové kultury a kvalita překladu se hodnotí na základě analýzy CT a teprve sekundárně (pokud vůbec) na základě srovnání CT s VT. Kromě *kritiky překladu* se používají takové postupy jako *pragmatická revize, hodnocení kvality, kontrola kvality, nový pohled na text* (Brunette, 2000: 170). Tento přístup se ovšem netýká výhradně běžných textů, např. Touryho polysystémová teorie hodnotí kvalitu překladu nejprve bez srovnání s VT, teprve pak jsou jednotlivá překladatelská řešení analyzována na základě překladatelské ekvivalence. Podobně u překladů pořizovaných pro potřeby Evropské komise se předpokládají různé způsoby revize (Fraser, Titchen Beeth, 1994: 4).

Z výše uvedených stručných charakteristik *překladu jako produktu a překladu jako procesu* vyplývají základní požadavky na překlad, které jsou současně obecně formulovanými faktory, na které se zaměřuje kritické hodnocení, a *základními kritérii hodnocení*:

a) Překlad je **výsledkem překladatelského procesu**.

Jeho kvalitu ovlivňují všechny jeho složky, včetně subjektivních složek „lidského faktoru“, hlavně překladatele a zadavatele, ale také příjemců textu. Hodnocení má zohledňovat také jejich podíl na výsledném produktu.

Překladatel činí v každé fázi překladatelského procesu rozhodnutí, která ovlivňují fáze následující – jde o *proces rozhodovací* (Levy, 1967, Hatim, Munday, 2004: 174). Proto při hodnocení těchto rozhodnutí nejde jen o jednotlivá řešení jako taková, ale také o jejich důsledky ve vyšších rovinách textu a pro text jako celek, a také o jejich subjektivní složku, danou osobností překladatele.

Zadavatel ovlivňuje překladatelský proces prostřednictvím *překladatelského zadání* (Nord, 1991: 8, Kussmaul, 1995: 83); hodnotitel má brát v úvahu mj. to, jaké požadavky zadání na překladatele a překlad kladlo.

b) Překlad je **textem v CJ**.

Překlad je *textem*, proto hodnotitel posuzuje, zda splňuje *parametry textovosti*, především zda je koherentní. Překlad je *textem v CJ* a jako takový má respektovat *pravopisné a gramatické* normy CJ a být *uzuální*. Jde o nejzákladnější požadavek na CT, ovšem i míra přizpůsobení CT těmto požadavkům může být různá; součástí překladatelské koncepce může být jejich

záměrné porušování. Pravopisná a gramatická správnost a (adekvátní) míra uzuálnosti patří mezi základní kritéria hodnocení.

c) Překlad je prostředkem **mezikulturní** komunikace.

Hodnocení se vyjadřuje ke způsobu zvládnutí (případných) kulturních rozdílů a kulturně specifických prvků. Míra přizpůsobení cílovému kontextu může být různá v závislosti na typu textu, překladatelské koncepci, funkci CT a na druhu překladu (viz House, 1977, 1997 – *zjevný a skrytý* překlad, pojem *kulturní filtr*, viz str. 246).

d) Překlad vzniká **transformací VT**.

Aby byl překlad překladem (a nikoliv jiným typem práce s textem, jeho adaptací či verzí) a současně adekvátním textem v CJ, musí tato transformace směřovat jak k zachování *invariantních* informací, tak k *posunům* (změnám), podmíněným rozdíly mezi systémy VJ a CJ a jejich kontextovým užitím. Hodnocení se zaměřuje na zvládnutí systémových rozdílů mezi VJ a CJ, využití možností CJ, přítomnost/nepřítomnost interferencí, na invariantní složky, na posuny a jejich funkčnost.

e) Překlad je prostředkem **mezijazykové** komunikace.

Jeho podstatou je *transformace významu* VT do CT, přičemž význam zahrnuje věcný (propoziční) obsah a výrazové prostředky (styl) VT vyjádřené explicitně i implicitně (tj. na základě inferencí vyvoditelných z textu a kontextu; jde o pragmatickou složku významu, o to, co uživatelé kromě doslovného významu „míní“, co „zamýšlejí sdělit“), a to verbálně i neverbálně.

Houseová (1997: 29) vychází z pojmu *ekvivalence*, který definuje jako zachování významu při převodu mezi dvěma rozdílnými jazyky. Rozlišit pak můžeme tři složky tohoto významu:

- *sémantickou*, tj. vztah mezi jazykovými prostředky a jejich referenty (mezi „slovy“ a „věcmi“);
- *pragmatickou*, tj. vztah mezi jazykovými prostředky a jejich uživateli v určité komunikační situaci. Cituje mj. Leech (1983: 34), podle nějž je pragmatika o významech v promluvových situacích, a Thomasovou (1995: 22), která popisuje vytváření významu jako dynamický proces, kdy význam vzniká jako výsledek interakce mezi mluvčím (původcem), posluchačem (příjemcem), kontextem promluvy a jejím významovým potenciálem;

- *textovou*, přičemž text definuje jako jakýkoli jazykový útvar, jehož jednotlivé části jsou vzájemně provázány a společně tvoří kohezivní celek.

ANALÝZA TEXTOVÝCH UKÁZEK

Rozbor a hodnocení textových ukázek vychází ze znalosti celých VT a CT, ale nesměruje k celkovému hodnocení CT. Má pouze ilustrovat a konkrétními příklady doložit výše popsané způsoby hodnocení a práce s VT a CT:

1. Analýza na základě CT

U běžných textů se tento typ analýzy dá využít jako jediný způsob hodnocení, který posoudí, zda je CT koherentní a zda odpovídá normám CJ. U ostatních textů může posloužit buď jako specifický typ kritiky překladu, nebo jako první fáze hodnocení, na jejímž základě lze nekoherentní a jazykově nesprávné/neuzuální texty případně vyloučit z dalšího hodnocení.

2. Analýza VT z hlediska systémových rozdílů

Tato část prezentuje alespoň stručnou a pouze ilustrativní analýzu systémových rozdílů (podrobněji viz Tárníková, 2007: 191). *Systémové shody a rozdíly* mezi VJ a CJ jsou základem při překládání jako práci s *texty v kontextu*, a proto jejich rozbor předchází textově-kontextové srovnávací analýze VT a CT, kterou představuje následující kapitola 3.

3. Srovnávací analýza VT a CT

- a) v oblasti propozičního obsahu
- b) v oblasti situačně podmíněných významů (tj. stylu, registru)

Tato analýza je ukázkou využití modelu hodnocení kvality překladu Juliane Houseové (1977, 1997).

4. Analýza kulturně specifických prvků

Tato kapitola na příkladu dvou neadekvátních překladatelských řešení ilustruje, že hodnocení kvality překladu zahrnuje i hodnocení způsobu převodu kulturně specifických prvků.

Poznámka: Tento způsob řazení jednotlivých analýz (1–4) naznačuje možný postup při komplexní analýze pro potřeby celkového hodnocení překladu. Pro porozumění výkladu by mohlo být efektivnější seznámit

se nejprve s kapitolou 3. Srovnávací analýza VT a CT, kde jsou VT popsány nejpodrobněji a včetně žánrového zařazení.

Použité texty a zkratky:

Text A:

VT: E. S. Gardner: *The D. A. Draws a Circle*. Cardinal edition, 1959.

CT: *Mrtvola v roklí*. Universe 1992, anonymní překlad.

Tato překladová verze byla pro potřeby analýzy zvolena proto, že i v rámci relativně krátkých textových ukázek poskytuje velké množství ilustrativních příkladů.

Další dva české překlady téhož VT byly použity pouze u některých příkladů jako alternativní cílové texty:

ACT 1: 3× *Doug Selby. Okresní prokurátor rýsuje kruh*. překlad Greta Mašková, Odeon 1976.

ACT 2: *Mrtvola v roklí*. překlad Eva Ruxová, Vyšehrad 2001.

VP: vlastní překlad – překladatelská řešení uvedená u některých příkladů jako alternativní řešení (pokud se jedná o jednotlivá pojmenování nebo kolokace, jsou uvedena v kulatých závorkách)

(1) čísla v kulatých závorkách jsou čísla stran publikovaných textů

Text B:

VT: Erica Jong: *The Devil at Large, Erica Jong on Henry Miller*. Turtle Bay Books, 1993.

Introduction – Why Henry Miller

CT: Erica Jongová. *Démon zblázka. Biografie Henryho Millera*. překlad Tomáš Zábranský, David Záleský, Votobia, 1994.

VP (vlastní překlad) – překladatelská řešení uvedená u některých příkladů v kulatých závorkách jako alternativní řešení

(1) čísla v kulatých závorkách jsou čísla stran publikovaných textů

1 Analýza na základě CT

Překlad má být v první řadě textem v CJ. První fází hodnocení kvality CT (v některých případech jedinou) je posouzení této dimenze. Analýzou CT bez srovnání s VT lze posoudit kritéria, která Brunetteová (2000: 169–182) označuje jako „Logika“, „Jazyková norma“ a „Účel“.

Následují příklady neadekvátních řešení určených podle těchto kritérií:

1.1 Logika

Brunetteová uvádí: „Hodnotitel zjišťuje, zda je překlad natolik skloubený na rovině sémantické (koherence) a formálně jazykové (koheze), aby pro komunitu CJ představoval efektivní text (komunikační akt). Logické nesrovnalosti mohou mít podobu nonsensu, zjevného narušení smyslu (anachronismus, absurdita, kontradikce, nepravda).“

Příklady dokládají, že překladatelská řešení neadekvátní z hlediska logiky, koherence a koheze CT se mohou objevovat na všech jazykových rovinách (pragmatické, textové, sémantické, gramatické, ale také stylistické, viz další kapitola), při převodu různých jazykových prostředků (lexika, prostředků lexikální a gramatické koheze, slovosledu, negace, ...) a z různých důvodů (nedocněním systémových rozdílů mezi VJ a CJ, nepochopením jazykového nebo situačního kontextu, nedocněním pragmatických souvislostí, neadekvátní distribucí informací, tj. jejich členění a množství, viz také další kapitola přidávání a ubírání informací).

Příklady naznačují také vzájemnou provázanost jazykových rovin; neadekvátní nebo chybné řešení na jedné rovině se přenáší do rovin/y další/ch, viz příklad 1 (kondenzovanost VT – předložková vazba *The woman across the desk from Doug Selby* – způsobila doplnění verba finita do CT, což by sám o sobě mohl být adekvátní postup, ale nevhodná lexikální volba – sloveso *stála* – způsobila problémy v rovině pragmatické, kde v důsledku zvýšení míry explicitnosti došlo k narušení principu zdvořilosti a taktu, dále v rovině textové a rovině situačního kontextu).

Text A:

příklad 1:

VT:

(1) *The woman across the desk from Doug Selby was in her early thirties. Her dark eyes, flashing with emotion, longlashed and subtly emphasized by skillful make-up, were fixed on the district attorney.*

CT:

(5) *Doug Selby seděl za psacím stolem a proti němu stála asi třicetiletá žena, jejíž tmavé oči zakryté dlouhými řasami umně nabarvenými vrhaly blesky na tohoto okresního prokurátora.*

V ukázce bylo vzhledem k nominálnosti VT doplněno sloveso v určitém tvaru, což je adekvátní řešení, ale volbou slovesa „stála“ dochází k:

1. narušení pragmatické věrohodnosti: muž nechává stát ženu, zatímco sám sedí, navíc při delším rozhovoru a v roli voleného zástupce občanů vůči potenciální voličce, navíc v americkém prostředí, kde zdvořilostní norma žádá, aby muž při formálnějších příležitostech nesešel, pokud žena stojí;
2. narušení textové návaznosti: v další část textu se o této ženě dovídáme, že „odsunula židli a Selby vstal“, patrně tedy předtím seděla a odsouvá židli, aby rovněž vstala;
3. v příkladu dále dochází k narušení informačního členění (známé/nové informace): převzetím slovosledu z VT – kontextová zapojenost okresního prokurátora (kterým je v předchozí větě zmíněný Doug Selby) je naznačena ukazovacím zájmenem, je však ponechán v rématické pozici; čeština však preferuje odsunutí známé informace z rématu a (většinou) nepřekládá určitý člen.

příklad 2:

VT:

(1) *“But he’s an undesirable citizen.”*

“Perhaps from your standpoint,” Selby said, “but not from mine. He’s never been convicted of crime.”

“He’s a criminal lawyer.”

Selby said, “By that you mean he specializes in defending persons accused of crime?”

“Yes, of course.”

CT:

(5) *„On ale není u nás vítaná osoba.“*

„Z vašeho hlediska možná ano, ale z mého ne,“ řekl Selby. „Trestní rejstřík má čistý.“

„Ale je to advokát...“

„Máte tím na mysli, že se specializuje na obhajobu kriminálků?“

V ukázce dochází

1. nesprávným převodem negace v Selbyho replice k vytvoření nonsensu;
2. vynecháním informace (protějšku adjektiva *criminal*) ke ztrátě dvojsmyslu, k narušení komunikativní funkce výpovědi, k narušení návaznosti textu (viz podkapitola vynechávání informací, str. 249).

příklad 3:

VT:

(1) "Oh, but you know what I mean," she said, putting feminine appeal into her eyes and into the quick smile of her lips. "He isn't the sort one would want for a next-door neighbor."

CT:

(5) „Však vy mi rozumíte úplně správně,“ dodala a v pohledu a v úsměvu měla typicky ženskou svůdnost. „Proto není oč stát, když ho má mít člověk za souseda.“

Přidáním spojky je narušena návaznost vět, příčinný vztah mezi nimi je nesmyslný.

Text B

VT:

(3) Miller remains among the most misunderstood of writers – seen as a **pornographer** or guru, a sexual enslaver or a sexual liberator, a prophet or a **pervert**. All the questions his life and oeuvre raise about the role of the writer in society, the impact of books on sexual politics, the impact of sexual politics on books, the threat of censorship to free speech and written expression are, unfortunately, as fresh today as they ever were.

CT:

(9) Miller zůstává jedním z nejnepochopenějších spisovatelů – je vnímán jako **pornografista** nebo guru, jako sexuální zotročovatel nebo sexuální osvoboditel, jako prorok nebo **pervert**. Všechny otázky jeho života a oeuvre raise o roli spisovatele ve společnosti, vlivu knih na sexuální politiku, vlivu sexuální politiky na knihy, nebezpečí cenzury svobodné řeči a psaného projevu jsou – naneštěstí – dnes stejně aktuální, jako byly vždy.

V ukázce dochází

1. nepřeložením anglického slovesa *raise* (považovaného patrně za výpůjčku z francouzštiny) k vytvoření nonsensu;
2. volbou neuzuálních či neexistujících českých protějšků (*pornografista*, *pervert*) k narušení věrohodnosti smyslu.

1.2 Jazyková norma

Brunetteová uvádí jako příklady narušování jazykové normy syntaktické neobratnosti, gramatické a pravopisné chyby, chyby v interpunkci

a neadekvátní terminologii a zdůrazňuje, že ohrožují úspěšnost komunikace. Varuje překladatele před interferencemi a jako hodnotící kritérium dodržování jazykové normy v užším smyslu zařazuje nepřítomnost *interferencí*.

Houseová ve svém hodnotícím schématu (viz kapitola 3., str. 248) uvádí jako jeden z bodů *narušování systému* CJ, řadí ho ke *zjevným chybám* a dělí na

1. případy negramatičnosti,
2. případy sporné přijatelnosti (narušení norem uzuálnosti).

(Výsledná podoba CT není však pouze výsledkem práce a odpovědností překladatele. Zvláště v oblasti jazykové normy jde i o odpovědnost korektora a redaktora.)

1.2.1 Pravopisná a gramatická správnost

Prvním kritériem hodnocení dodržování jazykové normy je **pravopisná a gramatická správnost**.

Příklady z textu A – překlepy, pravopisné chyby, gramatické chyby:

- *telfonní sluchátko*, *šif policie*;
- *delinkventi* (zast. tvar slova *delikventi*)
- tři podoby příjmení hlavní postavy: *Selby*, *Sylby*, *Sešlby*; (*Selby*)
- ... *my jsme vám... dávali ty nejlepší typy*. (*tipy*)

Příklady z textu B – pravopisné chyby, gramatické chyby:

- chybná interpunkce (psaní čárky, středníku, dvojtečky);
- psaní s/z;
- tvar přechodníku *omlouvaje* v množném čísle.

1.2.2 Interference

Dalším kritériem je **přítomnost/nepřítomnost interferencí**. Pokud si překladatel není dostatečně vědom rozdílů mezi VJ a CJ a překládá příliš doslovně, mohou se interference projevit různými způsoby a ve všech jazykových rovinách, včetně výše zmíněného narušování logiky a koherence. V analyzovaných textech měly interference podobu nadměrného užívání slov cizího původu, „falešných přátel“, doslovného překladu idiomů, doslovného překladu obrazných pojmenování, neuzuálních kolokací a neuzuálních nebo nesprávných gramatických prostředků.

1.2.2.1 Nadměrné užívání slov cizího původu

Slova cizího původu v angličtině tvoří velkou a frekventovanou část lexika, na rozdíl od češtiny, kde jsou daleko méně frekventovaná a jejich užití je kontextově mnohem omezenější. V českém CT se jejich časté užití může projevit jako nadužívání neodpovídající textovému typu, případně jsou zapojena do nevhodných kolokací.

Text A:

příklad 1:

(1) *Her... lips... moved expressively as she talked.*

(5) *Její rty... samy o sobě byly dostatečně expresivní.*

ACT 1 (7): *Při řeči se... její rty... výrazně pohybovaly.*

ACT 2 (7): *... rty... se rychle a důrazně pohybovaly, jak mluvila.*

příklad 2:

(4) *... his voice... seemed capable of expressing every subtle nuance of emotion.*

(7) *... jeho... hlas byl schopný vyjadřovat všechny subtilní odstíny emocí.*

ACT 1 (10): *... hlas je s to vyjádřit i ten nejjemnější citový odstín.*

ACT 2 (10): *... hlas... je schopen vyjádřit každý jemný citový odstín.*

Text B:

(7) *The book, once opened, interacts with the mind of the reader to create an alchemical reaction.*

(12) *Jednou otevřená kniha interaguje s mozkem čtenáře a dochází k alchymické reakci.*

VP: *Jakmile čtenář knihu otevře, začnou na sebe navzájem působit a dojde mezi nimi k alchymické reakci.*

Dále např.:

(5) *... that life is far more complex.*

(11) *... že život je mnohem komplexnější.*

(6) *... remained maddeningly elusive...*

(12) *... zůstal zběsile elusivní...*

(7) *... to evoke the essence of the man?*

(12) *... vybavit esenci tohoto muže?*

Závažnější jsou případy, kdy slovo v CJ buď neexistuje, nebo je jeho užití sporné. Příkladem z textu B jsou již zmiňovaná slova *pornographer*: *pornografista* (pornograf, autor pornografie) a *pervert*: *pervert* (perverzní člověk, zvrhlík) a dále *infotainment*: *zábinfo* (v češtině se používá výpůjčka *infotainment*).

K závažným chybám patří i případy, kdy dochází k významovým posunům. Význam slov ve VJ a CJ se může částečně překrývat, ale neshodovat (význam cizího slova je v angličtině zpravidla obecnější, v češtině specifitější).

Text B:

(5) *... artist in a world that has increasingly little use for dissent, for art... for honesty...*

(10) *... umělec ve světě, který má stále méně pochopení pro dissent, pro umění... pro otevřenost...*

Slovníkové definice:

CALD: *dissent* – *strong difference of opinion on a particular subject; disagreement, especially about an official suggestion or plan or a popular belief;*

SSC: *(stav, období) vyřazení ze společnosti, opozice proti totalitnímu režimu*

1.2.2.2 „Falešní přátelé“

Nadužívání slov cizího původu může mít podobu tzv. *falešných přátel* (slova jsou ve VJ i CJ stejná nebo podobná, ale jejich význam jiný):

Text B:

(3) *literacy*: (9) *literatura* (gramotnost, vzdělanost)

1.2.2.3 Doslovný překlad idiomů

Idiomy tvoří jeden významový celek, který není souhrnem významů jeho jednotlivých částí. Pokud idiom není rozpoznán a přeložen jako celek, dochází k vytvoření nesmyslných formulací a tím k narušení smyslu textu.

Text B:

(5) *dyed-in-the wool puritans*: (11) *do vlny odění puritáni* (zatvrzelí)

Idiom nebyl přeložen jako idiom, tj. jako významový celek. Dochází tak k vytvoření nesmyslné formulace, a tím k narušení smyslu textu.

1.2.2.4 Doslovný překlad obrazných pojmenování

V angličtině jsou obrazná pojmenování v různých typech textů poměrně frekventovaná, jejich doslovné převzetí často nemusí být v českém textu vhodným kontextovým protějškem.

Text A:

(5) *I expected to find some zealous young crusader who would tell me there had been complaints...*

(8) Čekal jsem, že se setkám s dychtivým křižákem, který mě bude upozorňovat na to, že jsou tu nějaké nářky a lamentace...

ACT 2 (11): Čekal jsem, že tu najdu nějakého mladého horlivce...

Text B:

příklad 1:

(3) ... *if he were to be alive on the scene...*

(9) ... *kdyby byl dnes naživu a na scéně...*

VP: ... *kdyby dnes žil a pracoval...*

příklad 2:

(4) *The fact that we are as oblivious to this manipulation as our puppetmasters wish us to be...*

(10) *Fakt, že zapomínáme na svou manipulovanost tak, jak si naši loutkáři přejí...*

VP: *Skutečnost, že jsme k této manipulaci lhostejní právě tak, jak to našim manipulátorům vyhovuje...*

1.2.2.5 Neuzuální kolokace

Text B:

(4) *telling word* : (9) *sdělné slovo* (výstižné slovo)

(5) *a pair of jeans* : (10) *pár jeansů* (džíny, džinsy)

(5) *wishful thinking* : (11) *toužebné myšlení* (zbožné přání)

(6) *give another creation*: (12) *podat jiný výtvar* (vytvořit jiné dílo)

1.2.2.6 Neuzuální/nesprávné gramatické prostředky

Pokud si překladatel není dostatečně vědom systémových rozdílů mezi VJ a CJ, může k interferencím docházet také u gramatických prostředků (s případným přesahem do jiných jazykových rovin). Jejich

zvládnutí je základním předpokladem adekvátnosti CT, a tedy i kritériem hodnocení. Interference se objevují jak u jednotlivých gramatických kategorií (viz následující příklady), tak u obecnějších tendencí (viz kapitola 2. Analýza VT z hlediska systémových rozdílů, str. 240).

Text B:

a) číslo podstatných jmen

(3) *sexual fears* : (9) *sexuální strachy* (strach ze sexu)

b) neadekvátní struktura

(3) *sexual fears* : (9) *sexuální strachy* (strach ze sexu)

c) stupňování přídavných jmen

(3) *more enslaved* : (9) *více zotročeni* (zotročenější)

(někdy i čeština dá přednost analytickému stupňování, proto ne každé jeho převzetí z angličtiny je interferencí a bylo by naopak lepší volbou, např.:

(3) *among the most misunderstood*

(9) *jedním z nejnepochopenějších*

(jedním z nejméně pochopených)

d) zájmena přivlastňovací, jejich nadužívání a zvrtný/nezvrtný tvar

Text B:

příklad 1:

(4) *Our dominant forms of communication are visual, not verbal and we seldom wish to analyze how the information that appears before our eyes as "news", as "entertainment", as "politics", as "public affairs", shapes our world and everything we think about it.*

(9) *Dominantní forma naší komunikace je vizuální, nikoliv verbální, a my sami jen zřídka máme zájem analyzovat, jak informace, které se zjevují před našima očima jako „zprávy“, jako „zábava“, jako „politika“, jako „veřejné záležitosti“, utvářejí náš svět a vše, co si o něm myslíme.*

Tato věta CT přebírá nejen opakování zájmena, ale také větňčlenskou strukturu včetně užití sponového slovesa (... *forms... are visual...*). Pokud by v CT bylo použito plnovýznamové sloveso, nedošlo by ani k opakování zájmena, např.:

VP: *Komunikujeme více vizuálně než verbálně, a jen zřídka máme zájem analyzovat, jak informace, které se nám objevují před očima... utvářejí náš svět a vše, co si o něm myslíme.*

příklad 2:

(7) ... *he could extend this freedom to us, his readers*

(12) ... *mohl tuto svobodu rozšířit i na nás, jeho čtenáře (své čtenáře)*

e) slovesa zvyšující neurčitost a subjektivnost výpovědi

Text B:

(6) *And I... found it nearly impossible to write in a voice of historical truth. What Miller said... also seemed true of my struggles with Miller.*

(12) *I já... jsem shledala psaní v duchu historické pravdy jako téměř nemožné. To, co řekl Miller... se mi zdá jako platné i o mém boji s Millerem.*

Tato slovesa jsou pro angličtinu specifická a při překladu do češtiny se často vypouštějí nebo nahrazují zřetelovými adverbii, např.:

VP: ... *i pro mě bylo téměř nemožné psát v duchu historické pravdy. To, co řekl Miller... nejspíš platí i o mém boji s Millerem.*

f) neadekvátní slovesné časy (převzetí minulého času v podmínkových větách a časové posloupnosti)

Text B:

(předchozí kontext: ... *motives are political... slavery takes... HM matters...*)

(7) *If Henry's books were such obvious autobiographies... And if... life and books were one...*

(12) *Pokud byly Henryho knihy tak zřejmými autobiografiemi... A pokud byly... knihy a život jedním...*

VP: *Pokud jsou Henryho knihy tak zřejmými autobiografiemi... A pokud jsou... knihy a život jedním...*

(5) ... *puritans... decided that sex was boring and that writers like HM were therefore irrelevant.*

(11) ... *puritáni rozhodli, že sex byl nudný a že tedy spisovatelé jako HM byli irelevantní.*

VP: ... *puritáni dospěli k názoru, že sex je nudný a spisovatelé jako HM jsou tudíž irelevantní.*

g) stylisticky neadekvátní překlad gramatických prostředků (nejde o negramatičnost nebo neuzuálnost daného jazykového prostředku jako takového, ale o jeho nevhodné užití v určitém typu textu nebo autorském stylu, např. užití pasíva):

Text B:

(6) ... *could only be approached...*

(12) ... *mohl být přiblížen...*

(7) ... *he is critically dismissed, not taught...*

(12) ... *je kritiky odmítán, neprobírán...*

(7) *Our freedoms are being taken away...*

(13) *Byly nám uzmuty naše svobody...*

1.2.3 Necitlivost vůči CJ

Interference však nejsou jedinou příčinou narušování systému CJ. K případům negramatičnosti, sporné přijatelnosti a narušování norem uzuálnosti může docházet i z důvodu nedostatečné citlivosti vůči CJ, tedy bez toho, že by překladatel podlehl vlivu VJ. V analyzovaných textech se necitlivost vůči CJ projevila jako:

a) neadekvátnost lexikálních protějšků (zřejmá i bez srovnání s VT)

Text A:

(5) *I thought you'd try to bluff me. I thought I'd show you that I didn't bluff easily.*

(8) *Myslel jsem si, že mi to tu všechno naservírujete z jedné vody na plot, a že vám budu muset dokazovat, že jsem nespádl z jahody na znak.*

b) neuzuální kolokace

Text B:

(6) *First Amendment:* (11) *První doplněk Ústavy (dodatek)*

(3) *freedom of expression:* (9) *svoboda vyjádření (svoboda vyjadřování)*

c) neadekvátní překlad idiomů

Text A:

(5) *What's the use of you and me mincing words, Selby?*

(7) *Není zbytečné tady šermovat slovy s vámi, Selby?*

ACT 2 (11): *Proč bychom si to my dva neměli říct na rovinu, Selby?*

d) chaotický slovosled (navíc v kombinaci s vyjadřováním nadbytečných informací)

Text A:

(5) *What's the use of you and me mincing words, Selby? I know damn well there's been pressure on you to keep me out.*

(7) *Není zbytečné tady šermovat slovy s vámi, Selby? Doslechl jsem se, že tady byl někdo, kdo na vás naléhal, abyste mě držel v povzdálí odsud!*

ACT 2 (11): *Proč bychom si to my dva neměli říct na rovinu, Selby? Vím zatraceně dobře, že se na vás dělá nátlak, abyste mi zabránil se tu usadit.*

e) opakování stejných slov nebo slovních základů

Text A:

příklad 1:

(2) *If Carr violates any law, I'll prosecute him. If he doesn't, there is nothing I can do.*

(5) *Jestliže Carr poruší jakýkoliv zákon, obviním ho z porušení příslušného paragrafu...*

příklad 2:

(2) *"I didn't learn of the deal in time," she said. "I tried to do that. The papers have already been signed."*

(6) *„O jednání jsem se dozvěděla už moc pozdě. Smlouvu už podepsali.“ „To je mi líto,“ odvětil Selby, „ale já skutečně už nic nezmůžu.“*

f) opakování stejných spojovacích výrazů

Text A:

(5) *I thought you'd try to bluff me. I thought I'd show you that I didn't bluff easily.*

(8) *Myslel jsem si, že mi to tu všechno naservírujete z jedné vody na plot, a že vám budu muset dokazovat, že jsem nespádl z jahody na znak...*

Na straně (8) CT byla spojka *že* použita celkem 16×.

g) stylisticky neobratný překlad

Jde o jednotlivé formulace nebo věty, ale také delší úseky, kde nahromaděním překladatelských chyb a neadekvátních řešení různého druhu vznikne text, který je stylisticky neobratný nebo nepřijatelný.

Text A:

příklad 1:

(1) *"He isn't the sort of person we want in Madison County," she said. "He's a big-time, crooked shyster. He can bring nothing to this community that is either desirable or healthy. He..."*

(5) *„To není člověk, jakého bychom tady v Madison County museli potřebovat,“ říkaly. „Je to rošťák naprosto bez skrupulí a nám z něho nekyne nic dobrého a příjemného. On...“*

Neadekvátní překladatelské volby: sloveso *museli*, koncovka slovesa *říkaly*, která odkazuje ke rtům, nikoliv k paní Artrimové, neobvyklé kolokace *rošťák bez skrupulí* a z *něho nekyne*, spojka *a* ve významu vylučovacím, druhá věta začínající vyjádřeným podmětem převzatým z VT.

příklad 2:

(5) *I expected to find some zealous young crusader who would tell me there had been complaints, warn me that this was a law-abiding community, that while the officers couldn't keep me from buying property, they wouldn't tolerate any of the things that would get by in the big city. I thought you'd try to bluff me. I thought I'd show you that I didn't bluff easily.*

(8) *Čekal jsem, že se setkám s dychtivým křížákem, který mě bude upozorňovat na to, že jsou tu nějaké nářky a lamentace, a bude mě varovat, abych si dával pozor, protože ve zdejších okrese žijou sami spořádaní občané, kteří, ačkoliv nic nezmůžou proti mému kupu, nebudou tolerovat žádný přestupek, nad kterým by se ve velkém městě přimhouřilo oko. Myslel jsem si, že mi to tu všechno naservírujete z jedné vody na plot, a že vám*

*budu muset dokazovat, že jsem nespádl z jahody na znak...
ACT 2 (11): Čekal jsem, že tu najdu nějakého mladého horlivce a ten že mi řekne, že tu byly stížnosti, upozorní mě, že v to-mhle městě se dodržují zákony a jestli úřady mi nemůžou zabránit koupit si dům, pak nebudou trpět nic takového, co by ve velkém městě prošlo. Myslel jsem, že se pokusíte mi něco namluvit. Myslel jsem, že vám ukážu, že tak snadno nenaletím.*

Text B:

příklad 3:

(8) *I have let Henry dictate the voice from wherever he hangs out nowadays.*

(13) *Nechala jsem diktovat Henryho ducha odkudsi, kde teď vlaje.*

příklad 4:

(5) *I find this wishful thinking on the part of those who...*

(11) *Potkávám se s tímto toužebným myšlením u části těch, kteří...*

příklad 5:

(7) *The more... the more impossible it became to find one voice in which to tell the story.*

(12) *Čím více... tím více se zdálo nemožné najít jen jeden způsob, kterým by to bylo lze vypovědět.*

1.2.4 Výsledky analýzy, posouzení účelu CT

V případě textu A by se už na základě analýzy CT dalo konstatovat, že nemůže plnit svůj účel. CT není koherentní, nerespektuje systémové rozdíly mezi A a Č, zásadním způsobem narušuje normy uzuálnosti, gramatické správnosti, stylistické a pragmatické adekvátnosti a nemůže v této podobě fungovat v cílovém kontextu jako zábavná literatura.

V textu B je zásadních prohřešků méně, ale i zde se dá již po první části analýzy tvrdit a doložit, že se nejedná o adekvátní překlad.

2 Analýza VT z hlediska systémových rozdílů

K základním předpokladům vytvoření kvalitního překladu, a tudíž i ke kritériím hodnocení patří zvládnutí systémových rozdílů mezi VJ a CJ a využívání možností CJ. Vlastní srovnávací analýze VT a CT proto

předchází stručná ukázka analýzy systémových rozdílů mezi angličtinou a češtinou.

Ukázka se zaměřuje na tendenci angličtiny ke kondenzovanému nominálnímu vyjadřování a tendenci češtiny k volnějšímu verbálnímu vyjadřování.

Text A:

příklad 1:

Kondenzovanost VT je způsobena předložkovou vazbou ve větě (a), kondenzory (b) a rozvinutou apozicí (c). CT volí různé způsoby řešení, které jsou z různých důvodů problematické:

VT: (1)

(a) *The woman across the desk from Doug Selby was in her early thirties.*

(b) *Her dark eyes, flashing with emotion, longlashed and subtly emphasized by skillful make-up, were fixed on the district attorney.*

(c) *Her mobile lips, a vivid red in contrast with her smooth olive skin, moved expressively as she talked.*

Pro porovnání uvádíme překlad tohoto úseku ve všech verzích CT:

CT: (5)

(a) *Doug Selby seděl za psacím stolem a proti němu stála asi třicetiletá žena, jejíž tmavé oči zakryté dlouhými řasami umně nabarvenými vrhaly blesky na tohoto okresního prokurátora.*

(b) *Její rty zvýrazněné ohnivým rúžem, jež kontrastovaly s její olivovou pleť, samy o sobě byly dostatečně expresivní.*

Použitá řešení: doplnění 3 sloves v určitém tvaru, vypuštění 1 slovesa v určitém tvaru, spojení 3 větných celků do 2 (sporné řešení při rozvádění kondenzovaných větných struktur pomocí sloves v určitém tvaru). Problémy: nevhodné sloveso (stála), opakování spojovacího výrazu (jejíž, jež), rématická pozice *okresního prokurátora*.

ACT 1: (7)

(a) *Ženě, která seděla proti Dougovi Selbymu u jeho psacího stolu, bylo něco málo přes třicet.*

(b) *Její tmavé oči s dlouhými řasami, lehce zvýrazněné rafinovaně použitým líčidlem, se blýskaly vzrušením a upřeně hleděly na okresního prokurátora.*

(c) Při řeči se její živé rty, jasně červené v kontrastu s hladkou olivovou pletí, výrazně pohybovaly.

Použitá řešení: doplnění 2 sloves v určitém tvaru.

Problém: rématická pozice *okresního prokurátora* (může vyvolat dojem, že jde o osobu teprve uváděnou na scénu, tedy třetí osobu v místnosti).

ACT 2: (7)

(a) *Okresní státní zástupce Doug Selby seděl za psacím stolem ve své kanceláři a hleděl na ženu proti sobě, které mohlo být něco málo přes třicet.*

(b) *Upírala na něj tmavé oči s dlouhými řasami, obratně a jemně podmalované, které svítily rozčilením.*

(c) *Ostře červené rty, kontrastující s hladkou olivovou pletí, se rychle a důrazně pohybovaly, jak mluvila.*

Použitá řešení: doplnění 3 sloves v určitém tvaru.

Problémy: opakování spojovacího výrazu (které, které), doplňování dalších informací (explicitní vyjádření, že okresní státní zástupce je Doug Selby a že se rozhovor odehrává v jeho kanceláři) „zlogičňuje“ text a mění jeho charakter (informace obsažené ve VT jen implicitně a doplňované čtenáři pomocí inferencí, jsou uvedeny explicitně). V analyzované krátké ukázce nejde o závažný problém, ale pokud by se postup opakoval, šlo by o neadekvátní strategii, zvláště u detektivního textu, jehož zábavnost staví především na pečlivé distribuci informací a vyvozování inferencí.

V každé z překladových verzí byla pro zvládnutí kondenzovaného anglického vyjadřování použita jiná překladatelská řešení, všechny tři verze jsou však z různých důvodů problematické. Příklad ukazuje, že kondenzovanost angličtiny může při překladu do češtiny působit potíže a vyžaduje zvýšenou pozornost a případně i vynalézavost překladatele, proto je důležité, aby si této tendence byl vědom a hledal řešení v souhře všech jazykových rovin.

Text B:

příklad 1:

(7) *I think it is because Henry Miller's genius lay not in his subject matter, its often-cited explicitness about the body in particular, but rather in his invention of a new kind of fictive voice.*

(12) *Myslím, že důvodem je génius Henryho Millera, tkvící ne v jeho subjektivní podstatě, jeho často citovaných popisech*

těla v jeho částech, ale spíše v nalezení nového druhu beletristického vyjádření.

Bohatě rozvinutá předložková vazba VT byla (s významovými posuny) převzata do CT a pro češtinu netypická vysoká míra nominálnosti ještě na rozdíl od VT posílena adjektivem (*tkvící*). Vhodnějším postupem by bylo uvolnit sevřenost VT doplněním (zopakováním) slovesa v určitém tvaru a případně rozdělit vzniklou větu na dva samostatné celky, např.:

VP: *Tím důvodem bylo podle mne to, že genialita Henryho Millera ne-
spočívá v námětu jeho knih, v příznačné a často citované explicitnosti
popisů lidského těla. Spočívá daleko spíš v tom, že našel nový způsob
beletristického vyjádření.*

příklad 2:

(4) *The fact that... will anger some of us and provoke hearty denial in others.*

(10) *Fakt, že... přivádí některé z nás ke vzteku a jiné k upřímnému odmítnutí tohoto faktu.*

Čeština používá verbonominální konstrukce méně často než angličtina, přesto bylo verbonominálně (a neuzuálně – *přivádí k odmítnutí*) přeloženo nejen *provoke denial*, ale i plnovýznamové *anger*; adekvátním řešením by bylo užití plnovýznamových sloves i další lexikální a syntaktické změny, např.:

VP: *... některé z nás tato skutečnost rozzlobí a jiní ji budou důsledně popírat.*

příklad 3:

(5) *As we grew older, we realized that...*

(11) *Když jsme dorostli vyššímu stáří, uvědomili jsme si...*

Jde o další příklad nerespektování systémových rozdílů a převzetí anglické verbonominální struktury do češtiny.

V příkladech 1–3 se řešení použitá v CT dají označit jako neadekvátní, protože převzetím vysoké míry nominálnosti z angličtiny do češtiny nebo dokonce jejím posílením narušují uzuálnost vyjadřování v češtině.

V následujícím příkladě 4 se verbonominální struktura použitá v CT sama o sobě nedá hodnotit jako neadekvátní; i čeština verbonominální vyjadřování používá, i když v menší míře než angličtina. Volba mezi

řešením použitým v CT a VP by závisela na dalších faktorech, jakými jsou další použité jazykové prostředky (viz např. přivlastňovací zájmena str. 235), dále míra nominálnosti v rámci celého textu, adekvátní míra nominálnosti vzhledem k typu textu a autorskému stylu, adekvátní míra denotační přesnosti (řešení použité v CT je přesnější z hlediska převodu informační struktury) nebo naopak přizpůsobení CJ (řešení použité ve VP komunikativnější). Dalšími faktory jsou překladatelská strategie a případně i subjektivní volba. Příklad tak současně dokládá, že překladatelská řešení často zohledňují několik požadavků najednou a sama o sobě nemusí být *adekvátní* nebo *neadekvátní*, ale *adekvátní/neadekvátní vzhledem k souhře* celé řady jazykových i mimojazykových faktorů.

příklad 4:

(4) *Our dominant forms of communication are visual, not verbal and we seldom wish to analyze how the information that appears before our eyes as "news", as "entertainment", as "politics", as "public affairs", shapes our world and everything we think about it.*

(9) *Dominantní forma naší komunikace je vizuální, nikoliv verbální, a my sami jen zřídka máme zájem analyzovat, jak informace, které se zjevují před našima očima jako „zprávy“, jako „zábava“, jako „politika“, jako „veřejné záležitosti“, utvářejí náš svět a vše, co si o něm myslíme.*

VP: *Komunikujeme více vizuálně než verbálně, a jen zřídka máme zájem analyzovat, jak informace, které se nám objevují před očima... utvářejí náš svět a vše, co si o něm myslíme.*

Jedním z výše zmiňovaných jazykových faktorů, které se podílejí na přijatelnosti překladatelských řešení, je celková syntaktická struktura větných celků. K dosažení užitelnosti v češtině je zapotřebí „nekopírovat“ anglickou syntax; často je vhodné/nutné provést syntaktickou přestavbu věty a změnit její větněčlenskou strukturu, viz následující příklad (i další uváděné v této kapitole).

příklad 5:

(7) *The book, once opened, interacts with the mind of the reader to create an alchemical reaction.*

(12) *Jednou otevřená kniha interaguje s mozkiem čtenáře a dochází k alchymické reakci.*

VP: *Jakmile čtenář knihu otevře, začnou na sebe navzájem působit a dojde mezi nimi k alchymické reakci.*

V CT byly provedeny adekvátní syntaktické změny (např. nahrazení infinitivu *to create* verbem finitem *dochází k*), ale VP je užitelnější, protože syntaktická přestavba byla důslednější (podmět CT *kníha* se ve VP stává předmětem, přivlastek *čtenáře* se stává podmětem) a byla provedena s ohledem na lexikální rovinu (nebylo použito cizí slovo *interaguje* a redundantní informace *mozkem*; tato dvě pojmenování byla CT zapojena do neobvyklé kolokace *kníha interaguje s mozkiem čtenáře*). Opět jde tedy o příklad souhry různých faktorů, v tomto případě různých jazykových rovin.

Výsledky analýzy

Analýza několika příkladů textové realizace jednoho ze systémových rozdílů mezi angličtinou a češtinou ukázala, že ani při překladu textu A, ani při překladu textu B se dostatečně neuplatnila znalost systémových základů překladatelské práce. Nerespektování systémových rozdílů a nevyužívání možností CJ bylo jednou z příčin neadekvátnosti obou CT.

3 Analýza a hodnocení CT na základě srovnání VT s CT

Tato část byla zpracována na základě monografií **Juliane Houseové**: *A Model for Translation Quality Assessment*, Tübingen, Günter Narr, 1977.

Translation Quality Assessment. A Model Revisited, Tübingen: Günter Narr, 1997.

Houseové model hodnocení kvality překladu předpokládá srovnání VT a CT a následné zhodnocení jejich relativní shody. Vychází z pragmatiky, Hallidayovy funkční a systemické teorie, poznatků Pražské lingvistické školy, z teorie registru, stylistiky a analýzy diskurzu. Je založen na pojmu *ekvivalence*, chápaném jako *podvojný* vztah mezi zdrojem překladu a komunikativními podmínkami přijímající jazykové kultury.

Z hlediska ekvivalence je zásadní rozdíl mezi dvěma typy překladu – *zjevným překladem* (overt translation) a *skrytým překladem* (covert translation).

Zjevný překlad zcela „zjevně“ není přímo určen svým příjemcům a je zcela zjevně překladem, nikoliv „druhým originálem“. VT se zaměřuje

řuje na původní příjemce a na výchozí jazykové společenství a kulturu, ale současně toto společenství přesahuje a má všeobecně lidský význam. VT vyžadující zjevný překlad mají ve výchozím jazykovém společenství významné postavení a potenciálně jsou významné i pro jiná jazyková společenství. U zjevného překladu nelze dosáhnout přímé shody mezi původní funkcí VT a funkcí CT, překladatel by měl usilovat o tzv. *funkci druhého řádu*, která počítá se *změněným situačním zakotvením* (displaced situationality).

Skrytý překlad má v cílové kultuře postavení původního VT. Překlad je „skrytý“, protože není pragmaticky příznakový coby překlad nějakého VT a mohl případně vzniknout nezávisle. VT skrytého překladu není určen výhradně určitým příjemcům ve výchozí kultuře, není tedy vázán výhradně na VJ a kulturu. Skrytý překlad se příjemců v cílovém prostředí pragmaticky týká stejně jako VT příjemců ve výchozím prostředí, obě skupiny příjemců jsou oslovovány stejně přímým způsobem. VT a jeho skrytý překlad mají stejný účel, vycházejí ze současných a ekvivalentních potřeb srovnatelných příjemců ve výchozím a cílovém jazykovém společenství, proto je u skrytého překladu možné a žádoucí zachovat v překladu funkci ekvivalentní originálu. U skrytého překladu musí překladatel brát v úvahu kulturní rozdíly a používat tzv. *kulturní filtr*, tj. dívat se na VT očima člena cílové kultury.

Model navazuje na teorii jazykových funkcí a čerpá hlavně z Hallidayova (Halliday, 1973, Halliday, Hasan, 1989) rozlišení funkce:

- *ideační* (vyjadřování obsahu);
- *interpersonální* (vyjadřování postojů autora a ovlivňování příjemce, tedy Bühlerova expresivní a apelativní funkce);
- *textové* (jazykové prostředky navazují na sebe navzájem a na kontext).

Funkce textu je definována jako aplikace či užití textu v konkrétním situačním kontextu.

Funkce textu má *ideační* a *interpersonální* složku a určuje se analýzou situačních parametrů – registru a žánru.

Žánr je chápán jako kulturně podmíněný typ diskurzu, jako spojnice mezi textem a kulturou.

Registr zahrnuje tři okruhy:

- a) **Téma (field of discourse):** téma, o kterém se mluví nebo píše a které je zasazeno do určitého společenského kontextu (námet, téma, obsah textu; subject matter)

b) **Vztah účastníků komunikace (tenor of discourse):**

- původ a postoj autora,
- sociální role účastníků,
- postoj účastníků.

V rámci tohoto bodu se analyzuje, kdo se účastní komunikace, jaká je povaha autora/původce komunikace a příjemců, jejich vztah (odstup/blízkost), rozdíly v jejich společenském postavení (symetrický/asymetrický vztah) a také míra emocionálnosti projevu. Zahrnuje původ autora z hlediska časového, geografického a společenského a jeho intelektuální a emocionální postoj („osobní hledisko“) vůči obsahu textu a komunikativní události.

Vztahy účastníků komunikace se projevují mírou formálnosti/neformálnosti projevu. Pro klasifikaci je použita třístupňová stupnice: styl formální – konverzační – neformální.

c) **Způsob komunikace (mode of discourse):** médium komunikace a participace účastníků.

Médium i participace mohou být jednoduché nebo komplexní.

Jednoduché médium znamená užití buď mluvené, nebo psané podoby jazyka, *komplexní* pak různé kombinace mluvené a psané formy.

Jednoduchá participace znamená monolog bez participace účastníků komunikace, *komplexní* zahrnuje různé mechanismy zahrnutí účastníků do komunikace v textu (různé způsoby získávání účastníků a nepřímé participace, např. specifické užití zájmen, střídání rozkazů, otázek a zvolání, kontaktní vsuvky apod.).

Doplňkově se rozlišuje:

- a) subjektivně podmíněná vs. informativní produkce textu;
- b) explicitní vs. situačně podmíněná reference;
- c) abstraktní vs. neabstraktní prezentace informací.

Situační parametry a lingvistické prostředky jejich vyjádření představují prostředky, jimiž je realizována funkce textu, tj. určení funkce textu je výsledkem analýzy osmi výše uvedených situačních parametrů. Základním kritériem funkční překladové ekvivalence (a posouzení kvality překladu) je nejen shoda funkce VT a CT, ale také využití ekvivalentních prostředků k jejímu dosažení.

Houseová navrhuje následující *hodnotící schéma* (evaluation scheme). Hodnocení má být doloženo jazykovým materiálem ze všech jazykových rovin:

A: Zjevné chyby (overtly erroneous errors):

1. rozdíly v denotačním významu
 - a) vynechávání
 - b) přidávání
 - c) substituce spočívající v nevhodném výběru nebo nevhodném kombinování jazykových prostředků
2. narušení systému CJ
 - d) případy negramatičnosti (narušení systému CJ)
 - e) případy sporné přijatelnosti (narušení norem uzuálnosti)

B: Skryté chyby (covertly erroneous errors)

Jde o neshody zjištěné podle situačních parametrů žánru a registru.

3.1 Zjevné chyby (overtly erroneous errors)

Nejprve se hodnotí tzv. zjevné chyby, které jsou patrné ze srovnání VT a CT. Dělí se na dvě základní skupiny:

- rozdíly v denotačním významu VT a CT (referenční význam, sémantický obsah, propoziční obsah), tj. věcný obsah textu;
- narušování systému CJ – bylo popsáno v předchozí kapitole.

Tato podkapitola konkrétními textovými příklady z textu A a B dokládá zjevné chyby v oblasti věcného obsahu:

- vynechávání informací;
- přidávání informací;
- nevhodný výběr nebo nevhodné kombinování jazykových prostředků.

U bodů a), b), c) jsou nejprve uváděny jednotlivé příklady, které jsou poté posuzovány v rámci širšího kontextu (rejstříků postav).

3.1.1 Vynechávání informací

Text A:

příklad 1: (dialog paní Artrimové a Douga Selbyho)

(1) *“But he’s an undesirable citizen.”*

“Perhaps from your standpoint,” Selby said, “but not from mine. He’s never been convicted of crime.”

*“He’s a **criminal** lawyer.”*

Selby said, “By that you mean he specializes in defending persons accused of crime?”

“Yes, of course.”

(5) *„On ale není u nás vítaná osoba.“*

„Z vašeho hlediska možná ano, ale z mého ne,“ řekl Selby. „Trestní rejstřík má čistý.“

*„Ale je to **advokát**. . .“*

„Máte tím na mysli, že se specializuje na obhajobu kriminálních?“

Vynecháním protějšku adjektiva *criminal* dochází

- ke ztrátě dvojsmyslu (*criminal lawyer* může být právník zločinců i právník-zločinec);
- k narušení komunikativní funkce výpovědi („Ale je to advokát. . .“ nedává smysl jako výhrada vůči tomuto člověku);
- k narušení návaznosti textu (na tuto větu smysluplně nenavazuje následující „Máte tím na mysli, že se specializuje na obhajobu kriminálních?“).

Alternativní verze

ACT 1:

(7) *„Ale jako občan je nežádoucí.“*

„Snad z vašeho hlediska,“ řekl Selby, „ale nikoliv z mého. Nikdy nebyl usvědčen z žádného trestného činu.“

„Je to advokát kriminálních.“

Selby řekl: „Chcete tím říci, že se specializuje na obhajobu lidí obviněných ze zločinu?“

„Ovšem, samozřejmě.“

ACT 2:

(7) *„Ale jako občan je nežádoucí.“*

„Možná že z vašeho stanoviska ano, ale ne z mého,“ řekl Selby. „Nikdy nebyl odsouzen za nějaký zločin.“

„Je to advokát zločinců.“

„Tím myslíte, že obhajuje osoby obviněné ze zločinu?“

„Ano, samozřejmě.“

Verze ACT 1 a ACT 2 jsou adekvátní z hlediska textové návaznosti. Komunikativní funkce (a také rozhořčení paní Artrimové) se dá vyrozumět z kontextu, dvojsmysl nezachovávají.

Explicitní vyjádření komunikativní funkce a zvýšené expresivity, návaznost následující věty i zachování dvojsmyslu by vyřešila např. formulace:

VP: „Ale je to zločinecký advokát!“, případně „Ale vždyť je to zločinecký advokát!“

příklad 2:

(2) „Technically, Mrs. Artrim, that's known as *passing the buck*. There's nothing anyone can do.“

(5) „Paní Artrimová,“ odpověděl jí s úsměvem Selby, „je zcela zřejmé, že nikdo nic nezmůže.“

Idiom *passing the buck* byl vypuštěn. Na rozdíl od předchozího příkladu, kdy vypuštění jediného slova způsobilo hned několik problémů najednou, nejde o významné ochuzení textu, nicméně zbytečné. Idiom byl snadno převoditelný, viz:

ACT 1:

(8) *podávat si horký brambor z ruky do ruky*

VP: *přehazovat si něco jako horký brambor*

příklad 3:

(3) „No, he said his business was private.“

Selby scraped a match on the underside of his desk.

„Send him in,“ he said.

(7) „Ne, neřekl... prý je to něco osobního.“

„Pusťte ho dovnitř!“

Vypuštěna byla celá věta, porozumění textu sice nebylo narušeno, ale opět jde o vypuštění bezdůvodné. (Závažnější chybou je zvýšení expresivity poslední věty – ve VT jde o neutrální žádost, v CT o dramatické zvolání nepřiměřené běžné situaci v kanceláři okresního prokurátora.)

3.1.2 Přidávání informací

Text A:

příklad 1:

(1) *The woman across the desk from Doug Selby was in her early thirties.*

(5) *Doug Selby seděl za psacím stolem a proti němu stála asi třicetiletá žena, ...*

Viz komentář k příkladu v příkladu 1 v kapitole 1 Analýza na základě CT, str. 228.

příklad 2:

(1) *The law provides that a person accused of crime is entitled to employ counsel.*

(5) *Zákon stanovuje, že obviněný má právo na přiměřenou obhajobu a na obhájce.*

příklad 3:

(2) *If Carr violates any law, I'll prosecute him. If he doesn't, there's nothing I can do.*

(5) *Jestliže Carr poruší jakýkoliv zákon, obviním ho z porušení příslušného paragrafu, ale v případě, že se ničeho nedopustí, nezmůžu naprosto nic.*

VP: *Pokud pan Carr poruší zákon, vznesu proti němu obvinění. Pokud ne, nemohu nic dělat.*

příklad 4:

(2) *They said you might know of something.*

(5) *Všichni mi řekli, že jedině vy byste mohli vědět o nějakém nezrovna košér chování v minulosti.*

Viz Rejstřík Douga Selbyho, str. 257.

3.1.3 nevhodný výběr nebo kombinace jazykových prostředků

Jde o případy, kdy jazykový význam CT neodpovídá významu uvedenému ve VT.

Text A:

příklad 1:

(3) *Selby pulled open a drawer...*

(6) *Selby otevřel krabici na stole...*

Na rozdíl od následujících příkladů není tento posun vzhledem k situačnímu kontextu významný, nicméně je zbytečný a svědčí o povrchní práci s textem.

příklad 2:

(1) *Selby said, "By that you mean he specializes in defending persons accused of crime?" "Yes, of course."*

Selby said, "The law provides that a person accused of crime is entitled to employ counsel. Alphonse Baker Carr is the lawyer they frequently select."

(5) „Máte tím na mysli, že se specializuje na obhajobu **kriminálních**?“
„Ano, přesně to mám na mysli.“

„Zákon stanovuje, že obviněný má právo na přiměřenou obhajobu a na obhájce. Alphonse Baker Carr je advokát, který je mezi **delinkventy** velice oblíbený.“

ACT 2:

(7) „Tím myslíte, že obhajuje **osoby obviněné ze zločinu**?“

„Ano, samozřejmě...“

„Zákon umožňuje, aby **osoba obviněná ze zločinu** měla právo mít obhájce,“ pravil Selby. „**A obvinění** se často obrací na Alphonse Bakera Carra, aby je před soudem hájil.“

příklad 3:

(2) *"That's a matter you'd have to take up with an attorney who could give you advice on civil law. I'm the district attorney and not permitted to engage in private practice."*

(6) „Takový případ bych musel postoupit nějakému **soudci** v občanskoprávních věcech. Já jsem okresní prokurátor a **nemůžu nic dělat** **privátně**.“

ACT 2:

(8) „O tom byste se musela poradit s **právníkem**, který dělá občanské právo. Já jsem okresní státní zástupce a **nesmím provozovat soukromou praxi**.“

V příkladech 2 a 3 jde o závažné významové posuny – viz Rejstřík Douga Selbyho, str. 257.

příklad 4:

(2) ... Selby realized she was **arguing a lost cause**.

(5) ... dovodil Selby, že si uvědomila, že **šlápla vedle**.

Český idiom *šlápnout vedle* nevystihuje význam anglického idiomu a může vyvolat dojem, že se paní Artrimová („she“) dopustila nějakého prohřešku.

ACT 2:

(8) ... takže si Selby uvědomil, že ví, že je **to marné**.

příklad 5:

(4) *"Mr. Selby," he said, "I'm glad to meet you. While I'm usually on the other side of the case from district attorneys, I number among my close friends many of my courtroom opponents."*

(7) „Pane Selby, jsem tak rád, že vás poznávám. Obvykle, při procesech, bývám protivníkem prokurátorů, ale mezi své **intimní přátele** počítám hezkých pár z nich.“

Rozdíl mezi *blízkým* či *nejbližším* a *intimním* přítelem je opět významný z hlediska charakterizace dané postavy (pana Carra, který výpověď pronáší), pojmenování *intimní přátel* by mohlo zcela v rozporu s VT evokovat jeho promiskuitu a možná i homosexualitu.

ACT 1:

(9) „Pane Selby,“ řekl, „jsem rád, že se s vámi setkávám. Ačkoli u soudu stojím obvykle na opačné straně než prokurátoři, mnoho mých oponentů ze soudní síně patří k mým **nejbližším přátelům**.“

příklad 6:

(5) *Selby said, "That, I believe, is a matter of routine law – although it's hardly routine for prospective purchasers to call upon me just to advise me of their rights."*

Carr threw back his head and laughed. The laugh showed genuine amusement. "Okay," he said, "you win". There was a moment of silence. Carr smiled musingly at the thin wisp of smoke which spiraled upward from his cigar. He conveyed the cigar to his mouth, puffed thoughtfully for a moment, then said abruptly, "What's the use of you and me mincing words, Selby?"

(7) „Domnívám se,“ začal Selby a **zatáhl z dýmky**, „že **eventuální kupci** by se měli **chodit přesvědčovat o svých právech a nárocích na příslušné úřady spíš než ke mně!**“

Carr se zasmál tím svým **zdánlivě upřímným způsobem**, **pohodil hlavou dozadu** a řekl:

„Výborně!“ a **zatáhl** z doutníku. „Jedna nula pro vás!“ znovu **zatáhl** a dodal:

„Není zbytečné tady **šermovat slovy** s vámi, Selby?...“

Tento příklad dokládá hromadění různých chyb v jednom textovém úseku – přidávání a ubírání informací, posunů ve významu, neuzuálních kolokací, opakování slov.

VP:

(11) „To je, řekl bych, **běžná právnícká záležitost**. Ale aby mě **budoucí kupci navštěvovali jen proto, že mě chtějí informovat o svých právech, to už tak běžné není.**“

Carr **zaklonil hlavu** a rozesmál se. Z jeho smíchu bylo znát, že se **doopravdy** baví. „O.K.“ řekl, „jedna nula pro vás.“

Chvilí bylo ticho. Carr se přemýšlivě usmíval na tenkou spirálu kouře, stoupající z jeho doutníku. Pak ho zvedl k ústům, několikrát zamýšleně **zatáhl** a náhle prohlásil: „**Proč si to neříct na rovinu, Selby?**“

Text B:

příklad 1:

(5) *feminists pursuing sexual honesty and gender fairness*

(10) *feministkami, odsuzujícími sexuální otevřenost a krásu pohlaví*

VP: *feministkami, které usilují o sexuální otevřenost a rovnoprávnost mužů a žen*

příklad 2:

(4) ... *to a commodity – alternately condemned and slavered over*

(10) ... *na zboží – střídavě opovrhované a zotročující*

doslovný překlad: ... *na zboží, kterým se střídavě opovrhuje a nad kterým se slintá*

(doslovný převod metafory není vhodný)

VP: ... *na zboží – střídavě opovrhované a dychtivě žádané*

příklad 3:

(5) (*There is a rumour abroad in literary today that sex isn't sexy anymore.*)

We have done it all – and now with the tragedy of AIDS and a recalcitrant recession...

(11) *Dělali jsme to všichni – a v době spojení AIDS se vzpurnou recesí...*

doslovný překlad: *Dělali jsme to všechno – a v době...*

VP: *Vyzkoušeli jsme už úplně všechno – a v době tragické epidemie AIDS a pokračujícího hospodářského poklesu...*

příklad 4:

(5) *It fell to him to both express and to exemplify the role of the creative artist in a world that...*

(10) *Pro něj obojí vyjadřovalo a dokládalo roli kreativního umělce ve světě, který...*

VP: *Stal se tak tím, kdo vyjadřuje a současně svým životem dokládá, jaká je úloha kreativního umělce ve světě, který...*

3.1.4 Pozitivní posuny

V zájmu objektivit je vhodné uvést, že v textu A i B se objevují i jednotlivá dobrá řešení (pozitivní posuny).

Text A:

příklad 1:

(1) *He can bring nothing to this community that is...*

(5) ... *a nám z něho nekyne nic dobrého...*

Přímý protějšek *komunita* není v češtině tak frekventovaný a v tomto typu textu by nebyl adekvátním protějškem, proto je transpozice na *nám* vhodným řešením.

příklad 2:

(1) ... *from buying property here.*

(5) ... *aby si tady koupil dům...*

(2) *The papers have already been signed.*

(6) *Smlouvu už podepsali.*

Obecná anglická pojmenování *property, papers* byla adekvátně specifikována na české *dům, smlouvu*.

příklad 3:

(1) ... *willing to pay the price.*

(5) ... *připraven složit požadovanou částku.*

Informace obsažená v určitém členu je v CT vyjádřena lexikálně, jde o vhodnou transpozici.

příklad 4:

(5) ... *you win.*

(7) ... *jedna nula pro vás.*

(3) ... *it knocks my own chances of sale into a cocked hat.*

(6) ... *moje možnosti prodat dům výhodně budou nulové.*

Jde o pozitivní posuny u idiomatických pojmenování.

3.1.5 Zařazení zjištěných nedostatků do širšího kontextu

Významové posuny ani další chyby a nedostatky není vhodné posuzovat izolovaně. Má-li hodnocení jejich závažnosti směřovat k objektivitě, je zapotřebí zapojit je do širšího kontextu. Kussmaul (1995: 128) tento přístup označuje za profesionální a uvádí, že při posuzování chyb se máme zaměřit na komunikativní funkci konkrétního slova, slovního spojení nebo věty. Významový posun je třeba sledovat v rámci textu jako celku a případně také s ohledem na překladatelské zadání a cílové publikum, kterému je překlad určen.

Následuje proto zařazení některých zjištěných nedostatků z textu A do kontextu (stručně charakterizovaného) rejstříku dvou postav v určité komunikační situaci.

Text A:

žánr: zábavná literatura, detektivka

známý **autor** detektivních příběhů, děj zasazen do amerického prostředí

analyzovaný text: úvodní scéna, dialog mezi paní Artrimovou a Dougem Selbym v jeho kanceláři okresního prokurátora

Rejstřík paní Artrimové

Ve VT je paní Artrimová popsána jako elegantní, decentně nalíčená a atraktivní žena. Během dialogu se snaží zapůsobit na Douga Selbyho argumentací i svým zjevem a přesvědčit ho, aby zabránil panu Carrovi, advokátovi se špatnou pověstí, v přistěhování do čtvrti, v níž sama bydlí. Je rozčilená, otevřeně dává najevo své značné výhrady proti Carrovi, přesto přesně formuluje a vyjadřuje se kultivovaně, konverzačním stylem, který mírou formálnosti a zdvořilosti odpovídá situaci.

V CT dochází k zásadním negativním posunům jak v popisu jejího vzhledu, tak způsobu vyjadřování. Na rozdíl od VT se jeví jako křiklavě nalíčená žena (... *rty zvýrazněné ohnivým růžem: ... her lips, a vivid red*), která plynule přechází od zuřivosti (... *oči vrhaly blesky: eyes flashing with emotion*) k „typicky ženskému“ svádění (*v pohledu a úsměvu měla typicky ženskou svůdnost: putting feminine appeal into her eyes and... lips*).

Vyjadřuje se nepřírozeně (*To není člověk, jakého bychom... museli potřebovat.*) a nesrozumitelně, např. jasné obvinění pana Carra, že je sice prvotřídní, ale podvodný právník (*a big time, crooked shyster*) se mění na významově neurčité a jazykově nesourodé pojmenování (*roš-ták naprosto bez skrupulí*), jasná výtka (*He's a criminal lawyer.*) se stává nesmyslným konstatováním (*Ale je to advokát...*), výpověď, kterou uznává Selbyho argumenty a mírně a zdvořile naléhá (*Well, it seems to me you could do something.*) vyznívá jako poněkud arogantní nátlak (*Dobře, dobře, ale přesto se mi zdá, že byste přece jen mohl něco udělat.*) V jejím rejstříku se mísí knižní a málo používané výrazy *skrupule, nekyně, oč, persona non grata* s výrazy jako *košér, trably, vecpat se do luxusní čtvrti*.

Rejstřík Douga Selbyho

Ve VT je Doug Selby profesně zdatný právník a okresní prokurátor a takto je charakterizován i způsobem vyjadřování, které je přesné, vzhledem k situaci přiměřeně odborné a pregnantní. Návštěvou paní Artrimové není nadšen, ale zachovává profesionální přístup a zdvořilost.

V CT opět dochází k zásadním negativním posunům a hrubému zkreslení – k významovým posunům na úrovni pojmenování a k posunu od pregnantnosti jeho vyjadřování ve VT k rozvleklosti způsobené přidáváním informací v CT:

příklad 1:

(1) *Selby said, "By that you mean he specializes in defending persons accused of crime?" "Yes, of course."*

Selby said, "The law provides that a person accused of crime is entitled to employ counsel. Alphonse Baker Carr is the lawyer they frequently select."

(5) *„Máte tím na mysli, že se specializuje na obhajobu kriminálních?“ „Ano, přesně to mám na mysli.“*

„Zákon stanovuje, že obviněný má právo na přiměřenou obhajobu a na obhájce. Alphonse Baker Carr je advokát, který je mezi delinkventy velice oblíbený.“

příklad 2:

(2) *"That's a matter you'd have to take up with an attorney who could give you advice on civil law. I'm the district attorney and not permitted to engage in private practice."*

(6) „*Takový případ bych musel postoupit nějakému soudci v občanskoprávních věcech. Já jsem okresní prokurátor a nemůžu nic dělat privátně.*“

V příkladech 1 a 2 jde o závažné významové posuny. Mezi osobou obviněnou ze zločinu a kriminálním (zde navíc i nevhodný stylistický posun), případně delikventem, stejně jako mezi právním zástupcem a soudcem je značný významový rozdíl zřejmý i laikovi, tím spíše okresnímu prokurátorovi, totéž platí o výpovědi *to engage in private practice: nemůžu nic dělat privátně.*

příklad 3:

Selby said, "The law provides that a person accused of crime is entitled to employ counsel. Alphonse Baker Carr is the lawyer they frequently select."

„Zákon stanovuje, že obviněný má právo na přiměřenou obhajobu a na obhájce. Alphonse Baker Carr je advokát, který je mezi delinkventy velice oblíbený.“

příklad 4:

(2) *If Carr violates any law, I'll prosecute him. If he doesn't, there's nothing I can do.*

(5) *Jestliže Carr poruší jakýkoliv zákon, obviním ho z porušení příslušného paragrafu, ale v případě, že se ničeho nedopustí, nezmůžu naprosto nic.*

V příkladech 3 a 4 se přidáváním informací, opakováním slov, nevypuštěním nadbytečných informací a hromaděním vedlejších vět změnilo pregnantní a úsporné vyjadřování VT na vyjadřování rozvleklé (navíc významově nepřesné a stylisticky neadekvátní), které zkrusluje charakterizaci postavy a brzdí dynamičnost děje. Tato změna není způsobena většími kondenzačními možnostmi angličtiny a dalo se jí snadno zabránit.

příklad 3 – VP: *Podle zákona má obviněný právo na obhájce. A pan Alfons Baker Carr je jako právník velmi oblíbený.*

příklad 4 – VP: *Pokud pan Carr poruší zákon, vznesu proti němu obvinění. Pokud ne, nemohu nic dělat.*

3.1.6 Výsledky analýzy zjevných chyb

Srovnávací analýza VT a CT v oblasti zjevných chyb ukázala velké množství nedostatků ve všech třech oblastech – přidávání informací,

ubírání informací a nevhodný výběr nebo kombinace jazykových prostředků. Zařazení zjištěných nedostatků do kontextu komunikační situace prokázalo, že jde o závažné nedostatky, které významně zkruslují celkové vyznění textu.

3.2 Skryté chyby (covertly erroneous errors)

Po analýze zjevných chyb následuje analýza skrytých chyb. *Skryté* jsou proto, že je nelze určit přímým srovnáním VT a CT. Nejprve se analýzou osmi situačních parametrů žánru a registru určí textová funkce VT. Teprve na základě tohoto textového profilu VT se analyzuje CT a zjišťují se případné nedostatky ve funkční ekvivalenci jednotlivých jazykových prostředků a textu jako celku.

Následuje analýza situačních parametrů textu B, určení textové funkce (s její ideační a interpersonální složkou), určení invariantu a variantních složek, analýza CT s ilustračními příklady zjištěných nedostatků CT a hodnocení kvality překladu.

3.2.1 Analýza situačních parametrů

Text B:

3.2.1.1 Žánr

Životopis, literatura faktu

Analýzovaná textová ukázka: předmluva

Registr:

3.2.1.2 Téma (field of discourse)

Předmluva k životopisu Henryho Millera (HM), v níž autorka, sama známá spisovatelka, zdůvodňuje proč knihu napsala. Vyjadřuje svůj subjektivní, ale argumenty podložený názor na HM a jeho dílo (HM ne jako autor pornografie, ale jako vizionář). Polemizuje s jeho odpůrci a zastánci konzervativních názorů na morálku, vyjadřuje kritiku současné americké a západní společnosti. Snaží se přesvědčit čtenáře o správnosti tohoto názoru, oprávněnosti vydání knihy a společenské kritiky.

Vzhledem k této tematice text obsahuje mnoho odkazů na výchozí literární a společenský kontext i na širší kontext západní civilizace (HM

a jeho dílo, významní autoři a myslitelé, jejich díla, citáty, parafráze, aluze, ...).

Slovní zásoba se vztahuje k tematice děl HM a okolnostem jeho života, k literárnímu a společenskému kontextu Spojených států minulého století a západní civilizace obecně.

Syntax je promyšlená a rozmanitá, autorka jako spisovatelka dokáže využívat možností VJ k logickému vyjadřování faktů, ale především k vyjádření vlastního názoru, vysoké míry osobního zaujetí a apelu na čtenáře.

Textová rovina je charakterizovatelná promyšlenou kompozicí a informačním členěním textu, silnou kohezí a zaměřením všech prostředků na vytvoření koherentního, informačně bohatého a přesvědčivého textu.

3.2.1.3 Vztah účastníků komunikace (tenor of discourse)

Původ autora (časové, geografické a společenské zařazení)

- současná americká autorka
- text napsaný současnou standardní americkou angličtinou

Postoj autora (emocionální a intelektuální)

- autorka je spisovatelka a vysokoškolská učitelka literatury, má hluboké znalosti anglicky psané literatury, jedná se proto o informačně bohatý text
- autorka udržovala dlouhodobý přátelský vztah s HM, proto se text vyznačuje vysokou mírou osobního zaujetí a silným apelem na čtenáře, z toho vyplývá polemický, apelativní, expresivní charakter textu

Sociální role účastníků

- mezi autorkou a čtenáři je symetrický vztah (viz např.: použití inkluзивního plurálu, názory čtenářů jsou součástí autorčiny argumentace)
- předpokládaný okruh čtenářů, předpokládané znalosti (presupozice, informační zázemí): vzdělání čtenáři se zájmem o literaturu v širším společenském kontextu, s širokým rozhledem (intelektualizovaný text)
- očekávání čtenáře: nové informace o HM, jeho díle a vztahu s autorkou

- předpokládaný účinek textu: konfrontace dosavadního názoru na HM s názorem autorky, případná změna názoru, uvědomění si nových souvislostí
- další účastníci: nepřímými účastníky komunikace jsou HM a někteří významní autoři (citáty, parafráze a aluze)

Úroveň formálnosti (celkový tón)

Jde o promyšlený a pečlivě stylizovaný text, napsaný působivým a živým stylem, informačně bohatý a intelektuálně zaměřený, ale současně polemický, apelativní, expresivní, proto využívá bohatý repertoár jazykových prostředků na všech jazykových rovinách:

Slovní zásoba

- velké rozpětí vrstev slovní zásoby, kontrasty
- kromě běžné slovní zásoby také široké využití formální vrstvy (tzv. „long words“, výpůjčky z francouzštiny a latiny, termíny)
- v souvislosti s dílem HM také vulgarismy

Expresivita

- použití inherentně expresivních pojmenování (hodnocení je vyjádřeno explicitně) – *pornographer, liberator, pervert, unfortunately, insidious, ...*
- použití adherentně expresivních pojmenování (hodnocení je nutné interpretovat na základě kontextu) – *we flatter ourselves: namlouváme si* (nikoliv např. *lichotíme si*); *that lulls the senses: která ohlupuje naše smysly* (nikoliv např. *konejší*)
- použití **obrazných pojmenování**:

- a) přirovnání: *puritans masquerading as pavana*
- b) personifikace: *our addiction to visual images has already paved the way for our enslavement*
- c) metafory: *we are enslaved, sexual enslaver, puppetmasters, our somnolence*; některé metafory využívají opakování stejného slovního základu (*enslaved – enslaver – slavery – enslavement*), případně čerpají ze stejného sémantického pole:
 - *we are drugged... our addiction to visual images*
 - *The airconditioned nightmare has come to be our waking reality and we are all semisleepwalking to the flickering of our TV and computer screen*
 - *somnolence – sleepwalking – wake – wake up*

d) významové kontrasty:

he was rewarded by being banned
deeply superficial
close-minded puritans – open-minded feminists

Syntaktická rovina

a) paralelismus (+ opakování lexikálních jednotek):

We flatter ourselves that we we have free choice. We flatter ourselves that we are free.

Henry Miller foresaw our world... He understood that... He became... the victim of his own predictions. He railed against... and he was rewarded by being... He railed against... and he became the victim of this treatment.

b) opakování:

Why sould we... and why should there...? Because we are... Because his message...

c) vytýkácí konstrukce (+ opakování + kontrast záporné – kladné vyjádření):

And he was not demanding that we do. What he was demanding was that we...

d) délka a složitost vět a souvětí:

- objevují se krátké věty jednoduché: *Miller's work addresses these questions.* i relativně dlouhá a složitá souvětí a vsuvky: *It fell to him to both express and to exemplify the role of the creative artist in a world that has increasingly little use for dissent, for art (except as a saleable item), for honesty, for any kind of entertainment or information but that which lulls the senses or sell a product – from a president to a war to a pair of jeans.*
- využívání gradace – postupně se prodlužující věty jednoduché (+ opakování): *HM predicted all this. HM never stopped fighting against our somnolence. HM still matters because he still has the power to wake us up. He is a seer. And what he sees is not pleasant. Yet we need his vision more than ever. Our freedoms are being taken away while we look at a flickering light show.*

3.2.1.4 Způsob komunikace (mode of discourse)

Participace účastníků

Jde o *komplexní* participaci, která zahrnuje různé mechanismy zahrnutí účastníků do komunikace v textu. Interakční rámec textu zahrnuje autorku i čtenáře:

odkazy k autorce: 1. os. sing. *I*

oslovování čtenáře:

- inkluzivní *we* (autorka a čtenáři, primárně, ale ne specificky američtí čtenáři, může být vztaženo obecně na čtenáře ve vyspělých zemích, proto nepůsobí problém při překladu)
- otázky: *What is the function...? How does free speech...? How does literacy...? How is our sexuality...?*
- titul a první odstavec kladou čtenáři tři otázky, předjímají možné výhrady (*why – why – why*), odpovědi je vyvracejí (*because – because*)

Médium komunikace

Jde o *jednoduché* médium komunikace, o psanou podobu jazyka bez stylizace mluvenosti, o předem připravený a do všech detailů promyšlený text, i když vzhledem k apelativnosti a participaci účastníků působí dojem přímé komunikace mezi autorkou a čtenáři.

3.2.2 Textová funkce

Na základě analýzy situačních parametrů lze individuální funkci textu určit takto:

Jde o úvod ke knize a o zdůvodnění jejího napsání.

Funkce ideační je zastoupena uváděním faktických údajů především o HM, názorů na něj a na kulturní a společenský kontext.

Funkce interpersonální se projevuje silně expresivním i apelativním charakterem textu.

Obě složky jsou stejně důležité a vzájemně se posilují (fakta jsou zdůrazněna expresivitou, expresivita je podpořena fakty).

3.2.3 Určení invariantu a variantních složek překladu

K *invariantním* složkám adekvátního překladu daného VT by měly patřit:

- faktické údaje: primární je u nich denotační přesnost a srozumitelnost pro cílového čtenáře;

- b) zprostředkování komunikativní funkce jednotlivých výpovědí a celého textu, tj. negativní hodnocení současné společnosti, pozitivní hodnocení HM, jeho díla a významu, silný apel na čtenáře.

Variantní složky by měly zahrnovat:

1. posuny ve způsobech vyjadřování komunikativní funkce (slovosled a větosled, ilokuční částice, grafické prostředky, interpunkce, ...)
2. posuny ve způsobech vyjadřování expresivity (vrstvy slovní zásoby, obrazná pojmenování, intenzifikátory, slova inherentně a adherentně expresivní, neobvyklé kolokace, opakování slov, syntaktické prostředky, např. vytýkáci konstrukce, ...)
3. posuny zajišťující zvládnutí systémových rozdílů ve slovní zásobě, morfologii, syntaxi, textové rovině a pragmatice VT a CT.

3.2.4 Analýza CT

Na základě analýzy situačních parametrů VT lze posuzovat funkčnost těch jazykových prostředků, které byly identifikovány jako charakteristické pro VT.

Situační parametry a lingvistické prostředky jejich vyjádření představují prostředky, jimiž je realizována funkce textu, tj. určení funkce textu je výsledkem analýzy uvedených osmi situačních parametrů. Základním kritériem funkční překladové ekvivalence (a posouzení kvality překladu) je nejen shoda funkce VT a CT, ale také využití ekvivalentních prostředků k jejímu dosažení.

Pro potřeby celkového hodnocení kvality překladu se analýza CT provádí u všech osmi situačních parametrů a všech jazykových prostředků, které je vyjadřují. Cílem následujícího rozboru není celkové hodnocení překladu, proto jako ilustrativní příklad uvádíme analýzu slovosledu (a větosledu) v prvním odstavci textu a následně zařazení této textové ukázky do delšího úseku textu.

3.2.4.1 Slovosled a větosled

Vzhledem k charakteru textu (jak prezentace věcných informací v logickém uspořádání, tak apel a celkově zvýšená expresivita), je nutné sledovat slovosled jednak jako prostředek členění informací (na informace známé/kontextově zapojené a informace nové) a současně i jako prostředek zvyšování expresivity (rozložení důrazů). Český relativně volný slovosled může tyto funkce plnit mnohem důsledněji než relativně

pevný slovosled anglický. Nedostatek publikovaného překladu spočívá v tom, že tento rozdíl neodráží a slovosled v něm není funkčně ekvivalentním prostředkem. V českých větách se za zdůrazněné/kontextově nezapojené části výpovědi (označené tučným písmem), které by podle principů českého slovosledu měly zaujímat rématickou pozici, dostávají jiné části výpovědi (označené podtržením). Alternativní verze dosahuje změnou slovosledu (a větosledu) toho, že zdůrazněné/kontextově nezapojené části výpovědi zaujímají rématickou pozici.

VT:

Why Henry Miller?

*Why should we care about Henry Miller today
and why should there be another book about him?*

*Because we are **no freer** today than we were in 1934, when he published
Tropic of Cancer;*

*in many ways we are **more enslaved**.*

*Because his message has **still not** be heard –*

*and if he were to be **alive on the scene today**,
we would probably be **equally oblivious** to what he is trying to tell us.
(Perhaps we would be **even more resistant**,
because we **falsely believe we have dealt with our sexual fears and
phobias**.)*

CT:

Proč Henry Miller?

*Proč bychom se dnes vůbec měli zabývat Henry Millerem
a proč by o něm měla vznikat **další kniha**?*

*Protože dnes nejsme o nic **svobodnější** než v roce 1934, kdy vyšel
Obratník Raka;*

*v mnoha ohledech jsme dokonce **více zotročeni**.*

*Protože jeho sdělení dosud **nebylo vyslyšeno** –*

*a kdyby byl dnes **naživu a na scéně**,
pravděpodobně bychom **opět zapomněli**, co nám vlastně chtěl říct.
(Pravděpodobně bychom byli **ještě méně vnímaví**,
protože se **mylně domníváme**, že **jsme se vyrovnali se svými sexuál-
ními strachy a fobiemi**.)*

VP:

Proč Henry Miller?

*Proč bychom se dnes o Henryho Millera měli ještě **zajímat***

a proč by o něm měla být napsána **další kniha**?

Protože ve srovnání s rokem 1934, kdy vyšel jeho *Obratník Raka*, nejsme o nic **svobodnější** –

a v mnoha směrech jsme dokonce **zotročenější**.

Protože jsme ho dodnes **nevyslyšeli** –

a kdyby **žil a publikoval**,

patrně bychom k tomu, co se nám snaží říct, byli **stejně lhostejní**.

(*Ne-li lhostejnější,*

neboť si namlouváme, že jsme se se svými fobiemi a strachem ze sexu už vypořádali.)

3.2.4.2 Další funkčně neekvivalentní jazykové prostředky

Jednotlivé jazykové prostředky v textu fungují vždy ve vzájemné souhře. Následující ukázka proto naznačuje, jak analyzovaný textový úsek vypadá v delším textovém úseku a v kontextu dalších jazykových prostředků. Zvýraznění označuje další funkčně neekvivalentní jazykové prostředky.

VT:

Why Henry Miller?

*Why should we care about Henry Miller today and why should there be another book about him? Because we are no freer today than we were in 1934, when he published *Tropic of Cancer*; in many ways we are more enslaved. Because his message has still not been heard – and if he were to be alive on the scene today, we would probably be equally oblivious to what he is trying to tell us. (Perhaps we would be even more resistant, because we falsely believe we have dealt with our sexual fears and phobias.)*

Miller remains among the most misunderstood of writers – seen as a pornographer or guru, a sexual enslaver or a sexual liberator, a prophet or a pervert. All the questions his life and oeuvre raise about the role of the writer in society, the impact of books on sexual politics, the impact of sexual politics on books, the threat of censorship to free speech and written expression are, unfortunately, as fresh today as they ever were.

What is the function of art in a society that has little use for anything but the most simple-minded entertainment or insidious propaganda? How does free speech survive? How does literacy keep society free? How is our sexuality related to our intellectual honesty, our po-

litics, our art? Miller's work addresses these questions. And they are questions that desperately need answering in our time.

CT:

Proč Henry Miller?

*Proč bychom se dnes vůbec měli zabývat Henry Millerem a proč by o něm měla vznikat další kniha? Protože dnes nejsme o nic svobodnější než v roce 1934, kdy vyšel *Obratník Raka*; v mnoha ohledech jsme dokonce **více zotročení**. Protože jeho sdělení dosud **nebylo vyslyšeno** – a kdyby byl dnes **naživu a na scéně**, pravděpodobně bychom **opět zapomněli**, co nám vlastně chtěl říct. (*Pravděpodobně bychom byli ještě méně vnímaví, protože se mylně domníváme, že jsme se vyrovnali se svými sexuálními strachy a fobiemi.*)*

*Miller zůstává jedním z **nejnepochopenějších** spisovatelů – je vnímán jako **pornografista** nebo guru, jako sexuální zotročovatel nebo sexuální osvoboditel, jako prorok nebo **pervert**. Všechny otázky jeho života a oeuvre **raise** o roli spisovatele ve společnosti, **vlivu knih** na sexuální politiku, **vlivu sexuální politiky** na knihy, **nebezpečí cenzury svobodné řeči a psaného projevu** jsou – naneštěstí – dnes stejně aktuální, jako byly vždy.*

*Jaká je funkce umění ve společnosti, která jen málo potřebuje **cokoliv jiného**, než **nejprostodušší zábavu** či zákeřnou propagandu? Jak může **literatura udržet společnost svobodnou**? Jaký je vztah **naší sexuality k naší intelektuální cti, naší politice, našemu umění**? Millerovo dílo se věnuje právě těmto **otázkám**. A jsou to **otázky**, které právě dnes zoufale volají po odpovědi.*

VP:

Proč Henry Miller?

*Proč bychom se dnes o Henryho Millera měli ještě zajímat a proč by o něm měla být napsána další kniha? Protože ve srovnání s rokem 1934, kdy vyšel jeho *Obratník Raka*, nejsme o nic **svobodnější** – a v mnoha směrech jsme dokonce **zotročenější**. Protože **jste ho dodnes nevyslyšeli** – a kdyby **žil a publikoval**, patrně bychom k tomu, co se nám snaží říct, **byli stejně lhostejní**. (*Ne-li lhostejnější, neboť si namlouváme, že jsme se se svými fobiemi a strachem ze sexu už vypořádali.*)*

*Miller i nadále zůstává jedním z **nejméně pochopených** spisovatelů. Je vnímán buď jako **autor pornografie** nebo jako guru, jako sexuální zotročovatel nebo osvoboditel, buď jako prorok nebo **zvrhlík**.*

Všechny otázky, které jeho život a dílo **vyvolávají** – o úloze spisovatele ve společnosti, o vlivu **literatury** na sexuální politiku, o vlivu sexuální politiky na literaturu, o **ohrožení svobody mluveného a psaného projevu cenzurou** – jsou dnes bohužel stejně aktuální jako kdykoliv dřív.

Jakou funkci **plní** umění ve společnosti, která **nepotřebuje o mnoho víc než prostoduchou zábavu a zákeřnou propagandu**? **Díky čemu přežívá svoboda slova**? **Jak ke svobodě společnosti přispívá gramotnost**? **Jaký je vztah mezi sexualitou a naší intelektuální poctivostí, politikou, naším uměním**? **Právě toto jsou otázky, kterými se Millerovo dílo zabývá. A právě ony dnes naléhavě vyžadují odpovědi.**

3.2.5 Hodnocení kvality překladu

Jak bylo několikrát zdůrazněno, cílem analýz nebylo celkové hodnocení kvality celého překladového textu. Nicméně, jak naznačily už předchozí analýzy a jak dokládá tento ilustrativní příklad, obsahuje překlad textu B řadu nedostatků na všech jazykových rovinách a (přínejmenším u analyzovaných textových ukázek) nepředstavuje funkčně ekvivalentní překlad VT.

4 Analýza kulturně specifických prvků

Při převodu kulturně specifických prvků se překladatel orientuje na presupozice, tj. znalosti, které může předpokládat u předpokládaného okruhu čtenářů. Předpokládat znalosti u předpokládaného čtenáře je obtížné; úroveň znalostí výchozího sociokulturního kontextu (případně dalších ve VT zmiňovaných kultur a kontextů) se navíc může poměrně rychle měnit. Na základě funkce a typu textu, typu čtenáře a důležitosti kulturně specifických prvků pro pochopení textu si překladatel volí celkovou strategii a konkrétní metody jejich převodu. Ty se budou týkat:

1. množství a druhu informací

- ponechání beze změny
- přidávání informací (vnitřní vysvětlivka, poznámka pod čarou, poznámkový aparát, příp. glosář)
- ubírání informací (zobecnění, vypuštění)

- využití analogií (skutečnosti známé ve výchozím kontextu nahrazené skutečnostmi známými v cílovém kontextu)

2. **jazykového ztvárnění**, tj. začlenění cizích jmen (vlastních, zeměpisných, institucionálních) a cizích slov do českého textu a míry uzualnosti jazykových prostředků (idiomů, rčení, fatických prostředků, ...)

V analyzovaném textu B jsou odkazy na kontext západní kultury (Jesus, Savonarola, Hesse, Auden, Lawrence, ...) a na kontext specificky americký (společenský život – puritánství, americký feminismus, americká literatura – Whitman, Thoreau, Miller). Většina kulturně specifických prvků nevyžadovala jinou překladatelskou metodu než počestění (Lawrence/Lawrenceův, Whitman/Whitmanovi) nebo použití zavedeného českého protějšku. Vzhledem k předpokládanému okruhu čtenářů nebylo ve většině případů nutné ani vhodné doplňování informací; v některých případech by však překladatel tuto možnost měl zvážit nebo alespoň pochopení kulturně specifického odkazu českému čtenáři neztěžovat.

Následují příklady neadekvátního převodu kulturních odkazů v textu B:

příklad 1:

(6) ... *in the case of anti-First Amendment, pro-censorship feminists...*

(11) ... *v případě odpůrců Prvního doplňku Ústavy, procenzorské feministky...*

Neuzuální je *doplňek* jako protějšek k *Amendment* (uzuální je *datek*), adekvátním řešením je doplnění informace, že jde o *Ústavu*.

příklad 2:

(7) ... *on the first page of Tropic of Cancer.*

(12) ... *na první straně Obratníku Kozoroha.*

V tomto případě jde spíš o nedbalou práci s textem než neznalost, na první straně bylo přeloženo adekvátně *Tropic of Cancer/Obratník Raka*.

příklad 3:

(4) *We flatter ourselves that we are free. The truth is that we are already in a sort of Brave New World in which we are drugged by our distractions and by those who select them for us.*

(10) Namlouváme si, že jsme svobodní. Pravda je, že se již nalézáme v jistém druhu **Krásného nového světa** a jsme zdrogováni svými zábavami a těmi, kteří nám je naordinovali.

Ve VT jde o srozumitelný odkaz na aluzivní (zvolání Mirandy z Shakespeareovy Bouře) titul Huxleyho knihy. V CT je pochopení odkazu ztíženo již odstraněním kurzivy, ale hlavně převodem titulu. České překlady z roku 1933 a 1970 vyšly pod (nealuzivním) názvem *Konec civilizace*, teprve překlad publikovaný v roce 1993 (rok před vydáním analyzovaného překladu) měl název *Konec civilizace aneb překrásný nový svět*. Překladatel se musí rozhodnout, zda bude u čtenáře předpokládat znalost nového překladu (případně i pochopení aluze na základě znalosti angličtiny a originálního názvu), nebo znalost starších překladů. V prvním případě by použil např. verzi:

VP:

Namlouváme si, že jsme svobodní. Ve skutečnosti už ale žijeme v jakémsi *Překrásném novém světě*, zdrogováni...

V druhém případě by použil verzi odkazující ke starším překladům, případně doplněnou o vnitřní vysvětlivku, např.:

VP:

Namlouváme si, že jsme svobodní. Ve skutečnosti už ale jako by nastal *Konec civilizace* a my žili zdrogováni...

Namlouváme si, že jsme svobodní. Ve skutečnosti už ale jako by nastal *Konec civilizace* a my žili jako postavy této Huxleyho antiutopie, zdrogováni...

příklad 4:

(4) *If, as Marshall McLuhan said, the medium is the message, then our addiction to visual images has already paved the way for our enslavement.*

(10) *Pokud, jak řekl Marshall McLuhan, je zprávou médium, pak naše oddání se vizualitě vydláždilo cestu zotročení.*

Ve VT jde o odkaz na známou osobnost a známý citát. V českém kontextu tento filozof a sociolog stejně známý být nemusí, matoucí je i překlad *zprávou je médium*.

VP:

Platí-li tvrzení filozofa a sociologa Marshalla McLuhana, že médium je zprávou, pak naše závislost na vizuálním zobrazení už vydláždila cestu našemu zotročení.

V zájmu objektivitivy je potřeba uvést i adekvátní překladatelské řešení:

(7) *I felt as I often did when beginning one of my own novels – lost in mist, looking for a voice... and a trail of breadcrumbs.*

(12) *Cítila jsem se jako tolikrát, když jsem začínala román – ztracená v mlze, čekající na osvětlení... a na světylko v dálce.*

A trail of breadcrumbs je aluze na pohádku bratří Grimmů *Hansel and Gretel*. V české verzi této pohádky hledají Jeníček a Mařenka *světylko v dálce*, proto tato analogie představuje pozitivní posun a adekvátní překladatelské řešení.

HODNOCENÍ KVALITY PŘEVODU KULTURNĚ SPECIFICKÝCH PRVKŮ

Výše uvedené příklady ukazují, že i u převodu kulturně specifických prvků převažují negativní posuny nad pozitivními a že ani z tohoto hlediska se nejedná o kvalitní překlad.

Tradiční kritika překladu se nezakládala na konkrétním souboru pojmů a metod, jak je tomu dnes díky zapojení různých disciplín. Kritikovi překladu přispěl popis systematických vlastností diskurzu, řečových aktů a komunikativních kontextů. To všechno vede ke konsolidaci teoretického rámce pro posuzování překladů. Logickým vyústěním textové analýzy překladů je pak charakteristika překladatelova stylu. To, že jsou překlady různé, je důsledkem faktu, že se u překladatele spojuje využití překladatelských principů s jeho stylistickou kompetencí a invencí a s rozsahem jeho znalosti zkušenostního kontextu.

KAPITOLA 8

VÝZNAM TEORETICKÝCH STUDIÍ

Žádná z nových studií o překladu jistě nenaučí překladatele překládat ani ze špatných překladatelů neudělá dobré, ale umožní jim, aby racionálně volili postup a promyšleně si vybrali závěrečné řešení. Účelem teorie překladu není sestavit soubor norem a pravidel pro dosažení dokonalého překladu, ve hře je ostatně příliš mnoho proměnných, ale teorie by měla pomoci pochopit procesy, k nimž při překladatelském aktu dochází. Zajímavý vývoj v řadě různých, ale příbuzných disciplín vede přirozeně k otázce, co se vlastně při překládání děje. Kromě analýzy výchozího i cílového textu může mít smysl model, na jehož základě by bylo možno popsat, zdůvodnit a vysvětlit, jak se při překládání postupovalo. Někteří autoři se pokoušejí odpovědět na tuto otázku aplikací spíše psychologického pohledu, jiní z hlediska sociolingvistického, hlavně však na základě textové analýzy.

Můžeme se ovšem ptát, do jaké míry přesun centra překladatelského bádání k systémovým textovým faktorům, které jsou pro všechny jazyky společné, jako je registr, pragmatická dimenze kontextu, sémiotická dimenze kontextu, intertextovost a intencionálnost, posunou teorii překladu kupředu. Ale chápeme-li překladatelství jako větev aplikované lingvistiky, považuje se téměř za povinnost teoretiků překladu posunout dále alespoň to, že dovedeme překladatelský proces popsat a vysvětlit. Je ovšem třeba *rozsáhlých deskriptivních analýz široké škály textových typů, do nichž budou zapojeny všechny ukazatele*, o kterých jsme hovořili. A vzhledem k tomu, že v popisech textů pracujeme s konkrétními realizacemi, je jejich význam i v tom, že doplňují konfrontační systémové analýzy sémantické i stylistické a přispívají i k typologii a lingvistické charakteristice jazyků i ke zdokonalení překladových slovníků a nakonec i k objektivní kritice.

LITERATURA

PRÁCE Z TEORIE PŘEKLADU

- Baker, M. – Malmkjaer, K. (Eds.): *Routledge encyclopedia of translation studies*. London : Routledge, 1998.
- Baker, M.: *In Other Words. A coursebook on translation*. London – New York : Routledge, 1992.
- Baker, M. (Ed.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London – New York : Routledge, 1998.
- Barchudarov, L. S.: *Jazyk i perevod*. Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 1962, 1975.
- Bassnett-McGuire, S.: *Translation Studies*. London : Methuen, 1980.
- Bell, Roger T.: *Translation and Translating*. London and New York : Longman, 1991.
- Bühler, A.: "Translation as Interpretation." In: *Translation Studies. Perspectives on an Emerging Discipline*. Cambridge UP, 2002.
- Catford, J. C.: *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford : Oxford University, 1965.
- Daneš, Fr.: „O identifikaci známé (kontextově zapojené) informace v textu.“ *SaS*, 40, 1979, s. 257–270.
- Fawcett, P.: *Translation and Language. Linguistic Theories Explained*. Manchester : St. Jerome, 1997.
- Firth, J. R.: *Papers in Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 1951.
- Fjodorov, A. V.: *Osnovy obščej teorii perevoda*. Moskva : Vysšaja škola, 1969.

- Gaddis, R. M.: *Translation and literary criticism (translation as analysis)*. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997.
- Gak, V. G.: "The Semantic Structure of the Word as a Component of the Semantic Structure of the Utterance." *Linguistics* 180, 1976, s. 27-41.
- García Yebra, V.: *Teoría y práctica de la traducción*. Madrid : Editorial Gredos, 1982.
- Gentzler, E.: *Contemporary Translation Theories*. London - New York : Routledge, 1993.
- Gutt, E. A.: *Translation and Relevance. Cognition and Context*. Oxford : Blackwell, 1991.
- Halliday, M. A. K. - Hasan, R.: *Cohesion in English*. London : Longman, 1976.
- Halliday, M. A. K. - Hasan, R.: *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*. Oxford : Oxford UP, 1989.
- Hatim, B.: *Teaching and researching translation*. Harlow : Longman, 2001.
- Hatim, B. - Mason, I.: *Discourse and the translator*. London and New York : Longman, 1990.
- Hatim, B. - Mason, I.: *The Translator as Communicator*. London and New York : Routledge, 1997.
- Hatim, B. - Munday, J.: *Translation: an advanced resource book*. London; New York : Routledge, 2004.
- Hatim, B.: *Communication across cultures: translation theory and contrastive text linguistics*. Exeter: University of Exeter Press, 1997.
- Hervey, S. - Higgins, I.: *Thinking Translation*. London and New York : Routledge, 1992.
- Hickey, L. (Ed.). *The Pragmatics of Translation*. Clevedon : Multilingual Matters, 1998.
- Hoey, M.: *Textual interaction: an introduction to written discourse analysis*. London : Routledge, 2001.

- Hochel, B.: *Preklad ako komunikácia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990.
- Horálek, K.: *Príspevky k teorii prekladu*. Praha : Univ. Karlova v Praze, 1966, 1974.
- Hrdlička, M. - Gromová, E.: *Antologie teorie odborného prekladu: (výběr z prací českých a slovenských autorů)*. Ostrava : Repronis, 2003.
- Hrdlička, M.: *Translatologický slovník*. Praha : JTP, 1998.
- Ilek, B.: „Jazyk – text – výklad – překlad.“ In: AUC Philologica 4-5, *Slavica Pragensia* XXIII, Praha : 1980, 23-36.
- Ilek, B.: „Meze významové přesnosti v překladu krásné literatury.“ In: AU XVII. Novembris Pragensia, *Sborník statí o jazyce a překládání*, Praha : 1972, 217-233.
- Ilek, B.: „Některé otázky pojmu ekvivalence v překladu.“ In: AUC Philologica 4-5, *Slavica Pragensia* XXIII, Praha, 1981, 11-20.
- Jäger, G.: *Translation und Translationslinguistik*. Halle : Niemeyer, 1975.
- Jakobson, R.: "On linguistic aspects of translation." In Brower, R. A. (Ed.) *On Translation*. Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1966, 232-239.
- Jařab, J.: „Překlad jako převod informace.“ *Česká literatura* 14, 1966, 141-149.
- Jettmarová, Z. „Volba strategie a rozhodování na základě teorie skoposu: komplexní kritéria překladatelské analýzy textu,“ In: *9 x o překladu*, Praha : JTP, 25-31, 1995.
- Joos, M.: *The Five Clocks*. New York : Harcourt Brace, 1969.
- Kade, O.: *Grundprobleme der Übersetzungstheorie*. Bern-München : Francke, 1972.
- Kenny, D.: *Lexis and creativity in translation. A Corpus-based study*. Manchester : St. Jerome Publishing, 2001.
- Knittlová, D.: "An Approach to Translation Linguistics." *Phil. Prag.*, 1988, 3, 145-152.

- Knittlová, D.: "Connotation Transfer: One of the Central Problems of Translation Linguistics. *AUPO, Philologica* 54, 1986, 11–19.
- Knittlová, D.: „Funkční ekvivalence – předpoklad adekvátnosti překladu.“ *Acta Univ. Car., Philologica* 2–3, 1989, 169–181.
- Knittlová, D.: „K pragmatickému aspektu překladu.“ *Acta Univ. Car., Philologica* 4–5, *Slav. Prag.* 24, 1981, 59–65.
- Knittlová, D.: „Konfrontační analýza dílčích problémů textově užitých lexikálních jednotek a jejich překladových protějšků.“ Kandidátská disertace, Bratislava 1983.
- Knittlová, D.: „Role konotační složky textu v překladové ekvivalenci.“ *Studie z textové lingvistiky*, Olomouc : UP Olomouc, 1990, 124–134.
- Koller, W.: *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg : Quelle und Meyer, 1979.
- Komissarov, V. N.: *Lingvistika perevoda*. Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 1980.
- Komissarov, V. N.: *Sovremennoje perevodovedenije: učebnoje posobie*. Moskva : Izdatel'stvo ETS, 2002, 2004.
- Komissarov, V. N.: *Teorija perevoda (lingvisticheskie aspekty)*. Moskva : Vysšaja škola, 1990.
- Král, P.: *Využití počítačových technologií v překladatelském procesu I–V*. ToP 69/2003, 12/1842, ToP 70/2004, 6–7/1868–1869, ToP 71/2004, 12–13/1910–1911, ToP 72/2004, 12–13/1946–1947, ToP 74/2004, 7–8/1981–1982.
- Krijtová, O.: *Pozvání k překladatelské praxi*. Praha : Karolinum, 1996.
- Kufnerová, Z., a kol.: *Překládání a čeština*. Jinočany : H&H, 1994.
- Kufnerová, Z.: *Čtení o překládání*. Jinočany : H & H, 2009.
- Kussmaul, P.: *Training the Translator*. John Benjamins : Amsterdam, Philadelphia, 1995.
- Larson, M. L.: *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. Lanham – New York – London, University Press of America, 1984.

- Larson, M. L.: *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. University Press of America, 1984.
- Laviosa, S.: *Corpus-based translation studies. Theory, findings, applications*. Amsterdam & New York : Rodopi, 2002.
- Leech, G. N.: *Principles of Pragmatics*. London : Longman, 1983.
- Leech, G. N.: *Semantics*. Harmondsworth : Penguin Books, 1974.
- Lefevere, A.: *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London, Routledge, 1992.
- Leuven-Zwart, K. M. van: "The Methodology of Translation Description and its Relevance for the Practice of Translation." *Babel* 31, 1985, 77–86.
- Levinson, S.: *Pragmatics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983.
- Levý, J. – Ilek, B.: *Kapitoly z teorie a metodiky překladu*. Praha.
- Levý, J.: *České teorie překladu*, 1. díl: *Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*. Praha : Ivo Železný, 1996.
- Levý, J.: *České teorie překladu*, 2. díl. Praha : Ivo Železný, 1996.
- Levý, J.: *Umění překladu*. Praha : Československý spisovatel/Panorama, 1963, 1983.
- Levý, J.: "Translation as a Decision Making Process." In: *To Honor Roman Jakobson*, vol. 2, The Hague : Mouton, 1171–1182, 1967.
- Malone, J. L.: *The Science of Linguistics in the Art of Translation*. Albany : State University of New York, 1988.
- Mauranen, A.–K. P.: *Translation universals: do they exist?* Amsterdam, Philadelphia : J. Benjamins Publishing Company, 2004.
- Mounin, G.: *Les problemes théoretiques de la traduction*. Paris : Gallimard, 1963.
- Mounin, G.: *Teoretické problémy překladu*. – Překlad M. Hanáková – Praha : Karolinum, 1990.
- Munday, J.: *Introducing translation studies*. London; New York : Routledge, 2001.

- Neubert, A. – Shrove, G. M.: *Translation as Text*. Kent, Ohio : Kent State University Press, 1992.
- Newmark, P.: *A Textbook on Translation*. London : Prentice-Hall, 1988.
- Newmark, P.: *Approaches to Translation*. Oxford : Pergamon, 1982.
- Nida, E. A. – Taber, Ch.: *The Theory and Practice of Translation*. Leden : Brill, 1974.
- Nida, E. A.: *Componential Analysis of Meaning*. The Hague-Paris : Mouton, 1975.
- Nida, E. A.: *Toward a Science of Translating*. Leiden, J. Brill, 1964.
- Nord, Ch.: *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997.
- Nord, Ch.: *Text Analysis in Translation*. Amsterdam/Atlanta : Rodopi, 1991.
- O'Donnell, W. R. – Todd, L.: *Variety in Contemporary English*. London : Allen & Unwin, 1980.
- Palmer, F. R.: *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- Píša, J.: „Implicitnost a explicitnost vyjádření obsahových vztahů v překladovém procesu.“ *Jazykovědné aktuality* 1975, 3, 121–126.
- Popovič, A., a kol.: *Originál-překlad: interpretačná terminológia*. Bratislava : Tatran, 1983.
- Popovič, A.: *Preklad a výraz*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968.
- Popovič, A.: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1975.
- Preklad včera a dnes*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986.
- Quine, W. O.: *Word and Object*. MIT Press, 1960.
- Recker, I. J.: *Teorija perevoda i perevodčeskaja praktika*. Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 1974.
- Reiss, L.: *Texttyp und Übersetzungsmethode*. Kronberg : Scriptor Verlag, 1976.

- Reiss, K., Vermeer, H. J.: *Grundlegungen einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen : Niemeyer, 1984.
- Riccardi, A. (Ed.): *Translation studies: perspectives on an emerging discipline*. United Kingdom : Cambridge University Press, 2008.
- Saussure, F. de: *Course in General Linguistics*. New York : Philosophical Library, 1959.
- Savory, T.: *The Art of Translation*. London : Cape, 1957.
- Sborník statí o jazyce a překládání*, Praha : 1974.
- Searle, J. R.: *Speech Acts*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969.
- Schmidt, H.: „Probleme der konfrontativen Beschreibung stilistischer Selektionsbeschränkungen.“ In: *Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation*, Leipzig : 1981, 111–121.
- Snell-Hornby, M.: *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins Publishing Co., 1988.
- Soudek, L.: *Structure of Substandard Word in British and American English*. Bratislava : SAV, 1967.
- Steiner, G.: *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford : Oxford University Press, 1975.
- Stubbs, M.: *Discourse Analysis*. Oxford : Blackwell, 1983.
- Svobodová-Chmelová, J.: *Problemes de la traduction*. Praha : SPN, 1982.
- Šachovskij, V. I.: „O sposobach emotivnoj nominaci.“ *Semantiko-sistemnyje otnošenija v leksike germanskich i romanskich jazykov*. Volgograd 1981, 113–121.
- Švejcer, A. D.: *Perevod i lingvistika*, Moskva : Voenizdat, 1973.
- Švejcer, A. D.: *Teorija perevoda. Status, problemy, aspkyty*. Moskva, 1988.
- Toury, G.: *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1995.
- Translatologica Pragensia – Acta Univ. Carolinae – Philologica* 1–5.

- Venuti, L. (Ed.): *Rethinking translation: discourse, subjectivity, ideology*. London : Routledge, 1992.
- Venuti, L.: *The translator's invisibility: a history of translation*. London : Routledge, 1995.
- Vinay, J. P. – Darbelnet, J.: *Comparative Stylistics of French and English*. – Překlad. – Amsterdam–Philadelphia : John Benjamins Publ. Co., 1995.
- Vinay, J. P. – Darbelnet, J.: *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris : Didier, 1976.
- Vlasáková, K.: *Specifika filmového překladu I–III*. ToP 71/2004, 14–15/1912–1913, ToP 72/2004, 14–15/1948–1949, ToP 74/2004, 8/1982.
- Wittgenstein, L.: *Tractatus Logico-Philosophicus*.
<http://www.kfs.org/~jonathan/witt/ten.html>

PRÁCE ZABÝVAJÍCÍ SE KRITIKOU PŘEKLADU

- Beaugrande, R.: *Poetic Translation Revisited*. 2007. Dostupné z WWW: <http://www.beaugrande.com/>
- Brunette, L.: "Towards a Terminology for Translation Quality Assessment. A Comparison of TQA Practices." In: *The Translator. Studies in Intercultural Communication*. Special Issue. *Evaluation and Translation*, 6(2). Ed. Carol Maier. Manchester : St. Jerome Publishing, 2000.
- Fraser, B., Titchen Beeth, H.: *The Hidden Life of Translators. The quest for the roots of quality*. Dostupné z WWW: http://ec.europa.eu/translation/reading/articles/pdf/workshops/ws4_06_95_the_translating_state.pdf
- Fraser, B., Titchen Beeth, H.: *The Fourth Translation Workshop. The Translating State*. Dostupné z WWW: http://ec.europa.eu/translation/reading/articles/pdf/2001_hidden_life_of_translators.pdf
- Fraser, B., Titchen Beeth, H.: *The Third Translation Workshop. Revision*. Dostupné z WWW: http://ec.europa.eu/translation/reading/articles/pdf/workshops/ws3_10_94_revision.pdf

- House, J.: *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen : Günter Narr, 1977.
- House, J.: *Translation Quality Assessment. A Model Revisited*. Tübingen : Günter Narr, 1997.
- Lauscher, S.: "Translation Quality Assessment: Where Can Theory and Practice Meet?" In: *The Translator. Studies in Intercultural Communication*. Special Issue. *Evaluation and Translation*. Volume 6. Number 2. Manchester : St. Jerome Publishing, 2000.
- Reiss, K.: "Text Types, Translation Types and Translation Assessment." In: Chesterman, A. (Ed.). *Readings in Translation Theory*. Helsinki : Oy Finn Lectura Ab, 1989.
- Reiss, K.: "Type, kind and individuality of text: Decision making in translation." In: Venuti, L. (Ed.). *The Translation Studies Reader*. London and New York : Routledge, 2000.
- Reiss, K.: *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik/Translation Criticism: Potential and Limitations*. München: Max Hueber Verlag, 1971/2000.
- Sobotková, L.: „Kladivo na čtenáře detektivek.“ In: *Literární noviny* 33, 1993.
- #### PRÁCE Z OBLASTI KONTRASTIVNÍ LINGVISTIKY (A–Č)
- Bareš, K.: „Modulace mezi angličtinou a češtinou.“ *Sborník statí o jazyce a překládání II*. Praha : 1974, 3–35.
- Dušková, L.: *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha : Academia, 1988.
- Filipec, J.: „Některé otázky konfrontace slovní zásoby dvou jazyků.“ *Slavica Slovaca* 1976, 1.
- Filipec, J.: „Problematika konfrontace v lexikální zásobě.“ *SaS*, 46, 1985, s. 201–210.
- Klégr, A.: *The Noun in Translation. A Czech-English Contrastive Study*. Pratur : Charles Univ. Press. 1996.
- Knittlová, D.: „On the English-Czech Contrastive Linguistic Situation.“ *AUPO Philologica* 48 – *Germanica* 1983, 95–104.

- Mathesius, V.: *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistickém.* Praha : ČSAV, 1961.
- Poldauf, I.: "The third syntactical plan." In: *Travaux linguistiques de Prague 1*, 1964, 241–255.
- Ružičková, E.: *Slovesá pohybu v slovenčine a angličtine.* Bratislava : 1982.
- Tárnyiková, J.: *Chapters from Modern English Syntax I.* Olomouc : UP Olomouc 1985, II. 1992.

PRÁCE ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH LINGVISTŮ V OBLASTI OBECNÝCH OTÁZEK STYLU

- Bečka, J. V.: *Vybrané kapitoly z české stylistiky.* Praha : SPN, 1966.
- Bečka, J. V.: *Stylistická syntax a kompozice projevu.* Praha : SPN, 1970.
- Bečka, J. V.: *Česká stylistika.* Praha : Academia, 1992.
- Čechová, M., a kol.: *Stylistika současné češtiny.* Praha : ISV, 1997.
- Daneš, Fr. – Doležel, L., a kol.: *Kapitoly z praktické stylistiky,* Praha : Orbis, 1957.
- Hanáková, M.: „Jazyk jako faktor odborného a uměleckého překladu.“ In: *Translatologica Pragensia V.* Praha : AUCP, 1990.
- Hausenblas, K.: „Styly jazykových projevů a rozvrstvení jazyka.“ *Slovo a slovesnost* 23, 1962, str. 189–200.
- Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl.* Praha : UK, 1972.
- Havránek, B.: „Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura.“ In: *Spisovná čeština a jazyková kultura.* Praha : 1932.
- Havránek, B.: „K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka.“ In: *Studie o spisovném jazyce,* Praha : ČSAV, 1963.
- Hoffmannová, J.: *Stylistika a–: současná situace stylistiky.* Praha : Trizonia, 1997.
- Hubáček, J.: *Učebnice stylistiky.* Praha : SPN, 1987.
- Hubáček, J.: *O českých slanzích.* Ostrava : Profil, 1981.

- Chloupek, J.: *Stylistické minimum.* Brno : UJEP, 1987.
- Ilek, B.: „Překlad jako zrcadlo stylu.“ In: *Bulletin ÚRJL XIX,* Praha :, 1975, 143–158.
- Jedlička, A.: *Základy české stylistiky.* Praha : SPN, 1970.
- Jedlička, A.: *Spisovný jazyk v současné komunikaci.* Praha : UK, 1974.
- Jelínek, M.: „Stylistické aspekty gramatického systému.“ In: *Stylistické studie II,* Praha : Ústav pro jazyk český ČSAV, 1974.
- Jelínek, M.: „Postavení hovorového stylu mezi styly funkčními.“ *SaS* 35, 3, 1974, 198–202.
- Mathesius, V.: „Řeč a sloh.“ In: *Čtení o jazyce a poezii 1942,* nově samostatně v edici *Otázky a názory,* 1966.
- Miko, Fr.: *Štylové konfrontácie.* Bratislava : Tatran, 1976.
- Mistrík, J.: *Žánre vecnej literatúry.* Bratislava : SPN, 1975.
- Mistrík, J.: *Štylistika slovenského jazyka.* Bratislava : SPN, 1977.
- Mistrík, J.: *Kapitolky zo štylistiky.* Bratislava : Obzor, 1977.
- Mistrík, J.: *Štylistika.* Bratislava : SPN, 1985, 2. vyd. 1988.
- Müllerová, E.: *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci,* Praha : SPN 1989.
- Müllerová, E.: *Současný český jazyk. Stylistika.* Praha : SPN, 1989.
- Problémy stylistiky. *Slavica Pragensia* 26, 1983.
- Říhová, J.: *Úvod do stylistické systematiky.* Ostrava : 1972.
- Uličný, O.: *Jazyk a styl v práci s textem.* Příloha časopisu *Čtenář,* roč. 32, č. 3–10, Praha : 1980.

PRÁCE VĚNOVANÉ STYLISTICE ANGLIČTINY

- Akhmanova, O. (Ed.): *Linguostylistics. Theory and Method.* Moscow : MGU, 1972.
- Akhmanova, O. – Izdelis, R. F.: *What is the English We Use? A Course in Practical Stylistics.* Moscow : Moscow University Press, 1978.

- Arnold, I. V.: *Stilistika sovremennogo anglijskogo jazyka*. Leningrad : Prosveščenie, 1981.
- Crystal, D. – Davy, D.: *Investigating English Style*. London : Longman, 1969.
- Dillard, J. L.: *Black English*. New York : 1972.
- Enquist, N. E. – Spencer, J., a kol.: *Linguistics and Style*. London : Oxford University Press, 1971.
- Galperin, I. R.: *Stylistics*. Moscow : Higher School Publishing House, 1971.
- Halliday, M. A. K.: "Linguistic function and literary style: an inquiry into the language of William Golding's *The Inheritors*."
In: S. Chatman (Ed.), *Literary Style: a Symposium*. New York : Oxford University Press, 1971.
- Charleston, B. N.: *Studies in the Emotional and Affective Means of Expression in Modern English*. Bern : Francke, 1960.
- Joos, M.: *The Five Clocks*. New York : Harcourt, Brace & World, 1967.
- Jordan, M. P.: *Rhetoric of Everyday English Texts*. London : Allen and Unwin, 1984.
- Leech, G. N. – Short, M.: *Style in Fiction*. Harlow : Longman, 1981.
- Martin, M. C. (Ed.): *Style in Prose Fiction*. New York : Columbia University Press, 1959.
- Nosek, J.: "Linguistic Style and Utterance – Devices and text."
In: *Poetics* 6, Tokyo 1976, 64–80.
- O'Donnell, W. R. – Todd, L.: *Variety in Contemporary English*. London : George Allen & Unwin, 1980.
- Quirk, R.: *The Use of English*. London : Longman, 1962.
- Sebeok, T. A. (Ed.): *Style in Language*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1960.
- Short, H. M. – Leech, G. N.: *Style in Fiction*. London : Longman, 1981.
- Trudgill, P.: *Sociolinguistics*. Harmondsworth : Penguin, 1974.

- Trudgill, P.: *Dialects. Language Workbooks*, London : Routledge, 1994.
- Turner, G. W.: *Stylistics*. Harmondsworth : Penguin Books, 1973.
- Urbanová, L. – Billigham, A.: *A Reader in English Stylistics*. Košice : Univerzita P. J. Šafárika, 1986.
- Urbanová, L. – Billigham, A.: *Úvod do anglické stylistiky*. Brno : Barrister & Principal, 2002.
- Vachek, J.: *Chapters from Modern English Lexicology and Stylistics*. Praha : SPN, 1974.
- Vinay, J. P. – Darbelnet, J.: *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris : Didier, 1966.
- Warner, A.: *A Short Guide to English Style*. London : Oxford University Press, 1961.

PRÁCE Z OBLASTI ŽURNALISTICKÉHO A PUBLICISTICKÉHO STYLU

- Bečka, J. V.: *Jazyk a styl novin*, Praha : Novinář, 1967, 1973.
- Bečka, J. V.: *Stylistika zpravodajství*. Praha : SPN, 1980.
- Bečka, J. V.: *Sloh žurnalistiky*. Praha : Novinář, 1986.
- Dolanská, N. – Kalina, V.: *Žánry umělecké publicistiky*. Praha : Novinář, 1984.
- Evans, H.: *Essential English*. London : Pimlico, 2000.
- Flesh, R.: *The Art of Readable Writing*. New York : Harper and Row, 1949.
- Gläser, R.: „Euphemismen in der englischen und amerikanischen Publizistik.“ *ZAA* 14, 1966, 3, 229–258.
- Jelínek, M.: *O jazyku a stylu novin*. Praha : Rudé právo, 1957.
- Leech, G. N.: *English in Advertising*. London : Longman, 1966.
- Sellers, L.: *Doing it in style. A manual for journalists, P. R. men and copywriters*. Oxford : Pergamon, 1968.
- Toms, S. – Osvaldová, B.: *Informační žánry*. Praha : SPN, 1984.

PRÁCE Z OBLASTI STYLU VĚDECKOTECHNICKÉHO
A ADMINISTRATIVNÍHO

- Bareš, K.: *English Seminar Texts for Translation of Technical Literature*. Praha : SPN, 1972.
- Barnet, V.: „Odborný styl z hlediska vztahu teorie překladu ke konfrontační stylistice a konfrontační lingvistice.“ In: *Slavica Slovaca* 8, 1973, 3, 292–301.
- Caso, A. L.: „The Production of New Scientific Terms.“ *American Speech* 55, Summer 1980, 2, 101–111.
- Collcott, T. C. (Ed.): *Dictionary of Science and Technology*. Edinburgh : 1971.
- Čechová, M.: „Charakteristika administrativního stylu.“ *Naše řeč*, 72, 1, 1989, 1–10.
- Dušková, L.: „On some functional and stylistic aspects of the passive voice in present day English.“ *Phil. Prag.* 14, 1971, 3.
- Herbert, A. J.: *The Structure of Technical English*. London : Longman, 1965.
- Hoffmann, L.: „K vertikálnímu rozvrstvení odborných jazyků.“ *SaS* 35, 2, 107–112.
- Hogben, L.: *The Vocabulary of Science*. London : Heinemann, 1969.
- Huddleston, R. D. – Hudson, I. A., a kol.: „Sentence and Clause in Scientific English“, Report of the Research Project “The Linguistic Properties of Scientific English”, University College London 1968, 45–80.
- Ilek, B.: „Značenije teoriji perevoda specialnogo teksta dla nauki o perevode.“ In: *Slavica Slovaca* 8, 1973, 3.
- Ischreyt, H.: *Studien zum Verhältnis von Sprache und Technik*. Düsseldorf : Schwann, 1965.
- Jarceva, V. N. (Ed.): *Osobennosti jazyka naučnoj literatury*. Moskva : Nauka, 1965.
- Jettmarová, Z.: Linguistic aspects of the translation of advertising; In: *Übersetzung – Translation – Traduction. An International*

Handbook of Translation Studies. 1. vyd. 2004. Berlin – New York : Walter de Gruyter; s. 1 241–1 254. Lingvistické aspekty překladu reklamy). ISBN 3-11-013708-9.

- Jettmarová, Z. [autor statě]: Úloha kontextu v překladu reklamy do češtiny: dynamika výchozí překladatelské normy [stať ve sborníku]. (The role of content in advertisement translation into the Czech): editoři: Koutský, P., Rády, A., In: 14× o překladu. 1. vyd. Praha : Jednota tlumočnicků a překladatelů; 1998, s. 29–42. ISBN 80-902208-7-8.
- Knittlová, D.: „Problém české odborné terminologie na pozadí anglosaské vědeckotechnické literatury.“ In: *Hlavní tendence ve vývoji odborného, zvláště hospodářského jazyka*. Praha : VŠE, 1981. „196–202“.
- Knittlová, D.: „K problematice převodu anglických fyzikálních textů do češtiny.“ In: *Nové impulzy*, Brno : UJEP, 1983, 41–58.
- Koukal, M.: *Technická terminologie v angličtině*. Praha : SNTL, 1960.
- Miko, Fr.: „Štylistika odborného prekladu.“ In: *Preklad odborného textu*. (Ed.) A. Popovič. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977, s. 39–50.
- Píša, J.: „Problematika anglického prekladu.“ Sborník Domu techniky ČVTS Pardubice 1972, 1–16.
- Rejtharová, V.: *Letter-Writer*. Praha : Academia, 1972.
- Rejtharová, V. – Skálová, E.: *Průručka anglického odborného stylu*. Praha : Academia, 1981.
- Sochor, K.: *Průručka o českém odborném názvosloví*. Praha : ČSAV, 1955.
- Teória odborného prekladu (soubor statí), *Slavica Slovaca* 1973, 3.
- SEZNAM EXCERPOVANÉ LITERATURY
- Anderson, S.: “I’m a Fool.” In: *Horses and Men*. London 1927.
- Anderson, S.: „Já vůl.“ V: *Smrt v lese*. Praha : Mladá fronta, 1964. – Přeložila Eva Kondrysová.

- Baldwin, J.: *Go Tell It on the Mountain*. New York : Laurel edition, 1980.
- Baldwin, J.: *Jdi a hlásej to z vrchů*. In: *Jdi a hlásej to z vrchů/Beale Street Blues*, Praha : Odeon, 1979. – Přeložil Michael Žantovský.
- Gardner, E. S.: 3× Doug Selby. Okresní prokurátor rýsuje kruh. Odeon, 1976. – Přeložila Greta Mašková.
- Gardner, E. S.: *Mrtvola v rokli*. Universe, 1992. – Anonymní překlad.
- Gardner, E. S.: *Mrtvola v rokli*. Vyšehrad 2001. – Přeložila Eva Ruxová.
- Gardner, E. S.: *The D. A. Draws a Circle*. Cardinal edition, 1959.
- Harris, J. Ch.: "Mr. Benjamin Ram and His Wonderful Fiddle." In *American Poetry and Prose*. Ed. Norman Foerster, Boston 1947, 1051–1054.
- Harris, J. Ch.: *Nové rozprávky strýčka Rémuse*. Praha : 1977. – Přeložil Ivan Poldauf.
- Jong, E.: *The Devil at Large, Erica Jong on Henry Miller*. Turtle Bay Books, 1993. Introduction – Why Henry Miller.
- Jongová, E.: *Démon zblízka. Biografie Henryho Millera*. Votobia, 1994. – Přeložil Tomáš Zábranský, David Záleský.
- Kerouac, J.: „Mag.“ *Svět. lit.* 23, 1978, 4, s. 2–46. – Přeložila Olga Špilarová.
- Kerouac, J.: *Na cestě*. Praha : Odeon, 1980. – Přeložil Jiří Josek.
- Kerouac, J.: *Na cestě. V: Říjen v železniční zemi*. Praha : 1963. – Přeložil Jan Válek.
- Kerouac, J.: *On the Road*. New York : 1960.
- Kerouac, J.: *Pic*. New York : Grove Press, 1971.
- Kesey, K.: *One Flew Over the Cuckoo's Nest*. New York : Viking Press & Signet Books, 1962.
- Kesey, K.: *Vyhodíme ho z kola ven*. Praha : 1960. – Přeložil Jaroslav Kořán.
- Salinger, J. D.: *The Catcher in the Rye*. Suffolk : 1960.

- Stein, G.: "Melanctha." In: *Great American Short Novels*. Ed. William Phillips, New York : 1946, 295–401.
- Steinová, G.: *Tři životy*. Praha : 1961. – Přeložila Hana Skoumalová.
- Twain, M.: *Adventures of Huckleberry Finn*. Ed. Sculley Bradle, New York : 1961.
- Twain, M.: *Huckleberry Finn*. Praha : 1954. – Přeložil František Gel.
- Wright, R.: "Long Black Song." In *Richard Wright Reader*. Eds. Ellen Wright and Michal Fabre, New York : 1978.
- Wright, R.: „Nekonečná černá píseň.“ Světová literatura – Přeložila Dagmar Knittlová.

doc. PhDr. Dagmar Knittlová, CSc.
PhDr. Bronislava Grygová, Ph.D.
Mgr. Jitka Zehnalová, Ph.D.

Překlad a překládání

Publikace je určena pro vysokoškolské studenty a další zájemce
o překládání

Výkonný redaktor prof. PhDr. Jaroslav Macháček, CSc.
Odpovědná redaktorka Mgr. Lucie Loutocká
Předtisková příprava textu Mgr. Michal Kubánek
Sazba Vydavatelský servis, Plzeň
Grafické zpracování obálky Jiří Jurečka

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz

Vytiskla Grafia Nova, s. r. o.
Lesní 2331, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm
www.grafianova.cz
e-mail: grafianova@grafianova.cz

Olomouc 2010

1. vydání

Ediční řada – Monografie

ISBN 978-80-244-2428-6